

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Derleyen: FUNDA ŞENOL CANTEK **Kenarın Kitabı**

Derleyen: FUNDA ŞENOL CANTEK

Kenarın Kitabı

"Ara"da Kalmak,
Çeperde Yaşamak

SAR SERCAN
MEHMET
OZAN
MEHMET
SİTÜĞE
MEHMET

HENRİ

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi <https://fante.org>

Derleyen
FUNDA ŞENOL CANTEK
Kenarın Kitabı

İletişim Yayınları 1948 • Memleket Kitapları 24

ISBN-13: 978-975-05-1416-6

© 2014 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-2. Baskı 2014-2017, İstanbul

3. Baskı 2019, İstanbul

EDITOR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Nurşen Güllüoğlu

KITAPTA Kİ ÇİZİMLER Zeynep Özatalay

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Tansel Tüzel - Çiğdem Hüner

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
FUNDA ŞENOL CANTEK

Kenarın Kitabı

“Ara”da Kalmak,
Çeperde Yaşamak

İÇİNDEKİLER

Önsöz	
FUNDA ŞENOL CANTEK.....	7
“Bütün toplumun çelişkide olduğunu söyleyeceğim size!” Seyyar esnafın sokakla imtihanı ALEV ÖZKAZANÇ - ÖZKAN AGTAŞ.....	11
“Çinçin’den subay, polis çıkmış mı ki ben olayım?” Damgalı mekânlar EYLEM ÜMIT ATILGAN.....	61
Kentin kıyısında kadın olmak Gecekondundan TOKİ kentsel dönüşüm sitesine geçişte kadın deneyimleri TAHİRE ERMAN.....	89
Evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev: Kamusal ile özel “ara”sında kalanlar FUNDA ŞENOL CANTEK - ÇAĞLA ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ - SERMİN ÇAKMAK.....	121
Kırbağları: Kent’in köyü ve kenarı ELİF E. AKŞİT-VURAL.....	161
Gençlik Düşü AYHAN GECİN.....	182

Ergene Nehri kirliliği ve kenar mahalle ekolojileri EDA ACARA	187
Neoliberalizmin kültür politikası: Ankara'da kentsel turizm ve kenarda bıraktıkları ENGİN SARI	221
Molozların hüzünlü diyan, periferiler JEAN-FRANÇOIS PEROUSE	255
Rafael Demirci: "Ermeniler, herkesten beş kere daha iyi olmaya mecburdular" Görüşme FUNDA ŞENOL CANTEK - KÜBRA CEVİZ	261
Cambazların imtihan yeri: Zir (Yenikent) TİMUR ÖZKAN	284
YAZARLAR	287

Önsöz

FUNDA ŞENOL CANTEK

Bundan önce hazırladığım Ankara kitabı (*Cumhuriyet'in Ütopyası: Ankara*, Ankara Üniversitesi Yayını, 2012) Ankara'ya dair her şey hakkında kelam etme arzusunun izini taşıyordu. Tarihine de, semtlerine de, hatırı sayılır şahsiyetlerine, mekânlarına da, hakkında yazılmış romanlara ve şiirlere de değinme gayretiyle, tanıdığım/tanımadığım birçok yazarı kitaba katkıda bulunmaya davet etmiştim. Yaptığımdan büyük ölçüde memnundum. “Değinmedik konu kalmadı herhalde”, diye düşünüyordum. Zezine adlı Ankaralı e-dergiyi hazırlayan Esra Can ile Haktan Ural çıkıp gelene kadar... Dergi için, kitap hakkında bir görüşme yapacaktık onlarla. Görüşme öncesi sohbet esnasında, kitap hakkındaki fikirlerini sorduğumda Esra, lafı dolandırmadan Ankara'nın kenar yerleşimlerinin, kenarda yaşayan insanların eksik kaldığını söyledi. Bir anlık tereddütten ve hızlıca içindekilere tekrar göz gezdirdikten sonra Esra'ya hak verdim. Arafta yaşayanlar, kenara itilenler, en alttakiler hayatın olduğu gibi kitabın da dışında kalmışlardı. Hemen o gün, Ankara'nın kenarına, yoksullarına, azınlıklarına dair mekânsal analizler içeren bir başka derleme kitap hazırlamaya karar verdim. Bu yeni kitap fikri ilerledikçe kapsamı Ankara, odaklanacağı kenar olgusu da yoksulluk ve dışlanmışlık sınırlarını aştı. “Ke-

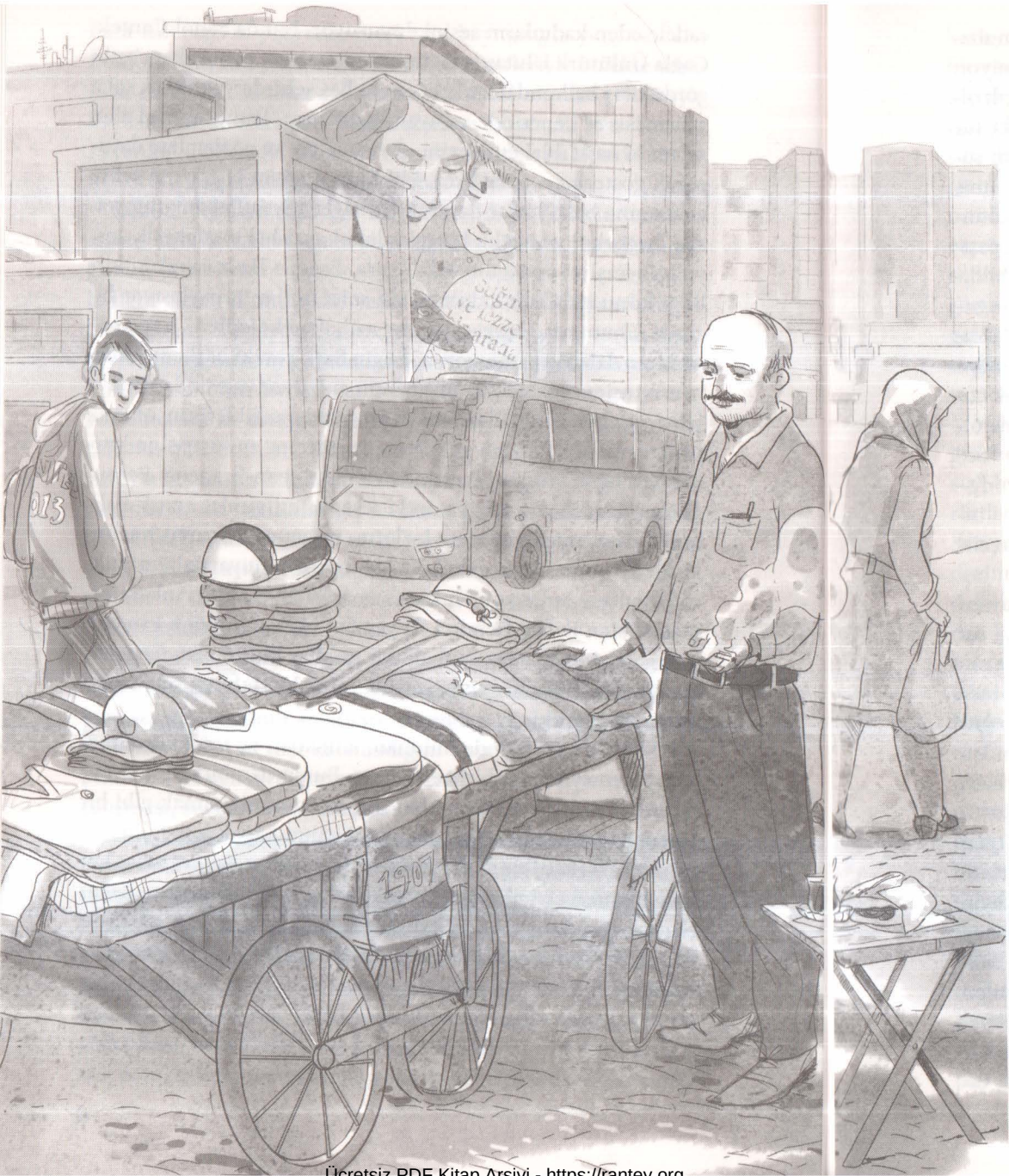
nara itilenler”in yanında, merkezin kaymasıyla yeni ve daha konforlu/güvenli yaşam alanlarında benzerleriyle birlikte yaşamak niyetiyle “kenara çekilenler” de dahil oldular çalışmaya. Bunlara bir de alternatif yaşam alanları yaratmak için “kenara kayanlar”ı eklersek, kenarda olmak/yaşamak hakkında söyle-necek sözün çeşitlenmesi kaçınılmaz oldu.

Kitapta yer alan metinler büyük ölçüde birbirlerini tamam-layan, birbirlerinden ilham alan metinler. Bunu; yazarların ço-ğunun birbirlerinin çalışmalarını takip ediyor, bu çalışmalar-la ilgili eleştirel okumalar yapıyor olmalarına bağlayabilirim. Öte yandan, Türkiye’nin son dönemine damgasını vuran imar, çevre, enerji, turizm politikalarının ve sosyal politikaların fark-lı mekânsal birimlerde benzer dönüşümler ve sorunlar yaratı-yor olmasını da eklemek gerekir. Makaleler, biri dışında, saha çalışmasının ürünleri. Kimi mülakatlar, kimi katılımlı gözlem yoluyla derlenmiş bilgilerle oluşturulmuş, özgün, çoğu spesifik çalışmalar. Bu özellikleriyle metinler benzer başka çalışmalar için merak uyandırma ve malzeme teşkil etme potansiyeli ta-şıyorlar. Bunların bir kısmı, okurla konuşan metinler. Samimi, serbest bir üslupları ve yazarının sesini duymamızı sağlayan öz-nel bir yaklaşımları var.

Yaklaşık bir yıllık çalışma sonunda ortaya çıkan bu kitapta, Alev Özkazanç ile Özkan Agtaş, sokağın iktidarla ilişkisini An-kara seyyar esnafının anlatıları üzerinden kuruyorlar. Kayıt dı-şı olanın denetim dışı kalamadığını ama kendine has direniş pratikleri de geliştirdiğini görüyoruz bu sayede. Eylem Ümit’in çalışması, suçun mekânla bağlantısını, Ankara’nın ve başka şe-hirlerin kenar semtlerinde yaşayan çocukların polisiye hikâye-lerini dinleyerek ve yerinde gözlemleyerek gerçekleştirilmiş bir çalışma. İbn-i Haldun’un “Coğrafya kaderdir” savını hatırlatır biçimde, sistemin yaşadıkları mekânla damgaladığı ve umar-sızlaştırdığı çocuklardan söz ediyor. Tahire Erman’ın Anka-ra’nın kentsel dönüşüm serüveninin önemli merhalelerinden biri olan Karacaören TOKİ Konutları’nın kadın sakinlerini ele alan yazısı, hem Türkiye’de kentsel dönüşüme yönelik bir eleş-tiri, hem de kentin kenarında yoksulluk ve yoksunluklarla mü-

cadele eden kadınların sesini duyuruyor. Funda Şenol Cantek, Çağla Ünlütürk Ulutaş ve Sermin Çakmak'ın "evin sokağı" gibi gördükleri balkondan yola çıkarak, beş şehirde yaptıkları saha çalışması, ev çeperinde yaşayan kadınların, kamusal-özel alan ayrımını nasıl ihlal ettiklerini, görüşmelere ve gözlemlere dayanarak göstermeyi amaçlıyor. Elif Ekin Akşit'in Niğde'nin şehre yakın ama bir o kadar da uzak Kırbağları Semti'ni anlattığı yazısı, bağevleri ve bağlık bölgelerdeki hayat hakkındaki ilk sosyolojik analiz sayılabilir. Eda Acara, Ergene Havzası'ndaki kirliliği konu ettiği tez çalışmasının saha notlarını paylaşıyor bizimle. Onun aracılığıyla, "kenar mahalle ekolojileri" kavramına biraz daha aşına oluyoruz. Engin Sarı, zoraki başkent Ankara'nın turizm sektörü ile imtihanını anlatıyor yazısında. Dünya şehri yapılmaya çalışılan başkent, yerel özelliklerinin, otantik yanlarının görmezden gelinmesine, turizm endüstrisine kurban edilişine tanık oluyoruz böylelikle. Jean-François Perouse, her gün şehrin her yanında tesadüf ettiğimiz, ancak hakkında düşünmediğimiz molozların, inşaat artıklarının hüznü hikâyesinin bizzat izini sürerek çevreye duyarsızlığın mikro boyutunu anlatıyor. Kitabın son anlatısı, eski bir Ankara Ermenisi olan Rafael Demirci ile yapılan söyleşi. Ankara Ermenileri; genç, okur-yazar, muhalif bir taraftar kitlesi olan Gençlerbirliği ve kendi yurdunda yabancı olmak etrafında şekillenen bir anlatı onunki.

Bu çalışmaya katkıda bulunan, anmadan ve teşekkür etmeden geçemeyeceğim birkaç kişi var. Bunlardan biri Nurşen Şenol Güllüoğlu. İhtiyacım olan her an yanımda olmak gibi bir yeteneği vardır onun. Bu sefer de, kitabın kapak fotoğrafını ve içerideki birkaç fotoğrafı o verdi. Zeynep Özatalay, yazılara konu edilenleri çizimleriyle görünür hale getirdi. Esra Can, Bahar Şimşek, Şengül Ince ve Cevahir Özgüler heyecanımı paylaştılar, yardım ettiler. Hep hayatımda olsunlar.

“Bütün toplumun çelişkide olduğunu
söyleyeceğim size!”

Seyyar esnafın sokakla imtihanı

ALEV ÖZKAZANÇ - ÖZKAN AGTAŞ

Sokak

Sokak hakkında düşünürken içerisine sürüklenmek-
ten kurtulamadığımız çelişkili ruh haline tanıklık
eden en güzel ifadelerden biri, Fatih Akın'ın bir bel-
geselinde dillendirildi. Sokakta müzik yapan Siya Si-
yabend grubundan Murat Öztürk şöyle diyordu:

Sokak, hemzemin oluşundan dolayı, insanı birleş-
tirir. Hangi sınıfsal temelden olursan ol, bütün in-
sanları aynı hizaya getirebilir. Böyle bir özelliği var-
dır sokağın... Ama diğer taraftan da sokak aslında
çok ağır bir yozlaşmadır. Buna karşı koymak... So-
kağın belleğinden bahsedemeyiz yani, taşın belle-
ğinden... Erkin Koray, Ankara sokaklarından bah-
sederken, kaldırımlardan falan filan bahsederken,
bu çok romantik bir şey, tamam mı? Bunu yaşayan
adam bilir. Taşın abi... Taş taşır. Oraya kafayı koy-
duğun zaman anlarsın, taşın taşlığını! (*Crossing the
Bridge: The Sound of Istanbul*, 2005)

Sokağa dair yapılabilecek her türlü konforlu güzel-
leme karşısında incelikli bir uyarı içeriyor bu sözler,

s  phesiz. Ayrıca bahsi edilen ‐yozlaşma‐, hiç de sıradan muhafazak rlı ımızın vaz ettiği türden işaretleyici imalar içermiyor: Nihayetinde bellekten yoksun bırakılmış bir deneyimin açık olduğu anlam yitiminden veya sokak hakkında üretilmiş her tür romantizmin eninde sonunda gelip  arpaca ı bir kaldırım so uklu u olduğundan bahsetmek başka, sa duyu şekli verilmiş kibirli bir ahlak ılıkla ‐sokaktakiler‐ hakkında yargıda bulunmak başka bir şeydir. Lakin, i te dilimiz, sokak hakkında pe inen bu türden hükümler bildiren çok sayıda ifadeyle alabildiğine doludur. Sokak, tekinsiz bulduğumuz, me um bulduğumuz, en iyi durumda ise pespaye bir merhamet duygusuyla kadersiz bulduğumuz her şeyin ortak  n adıdır: Sokak insanları için bu her daim geçerlidir, ama ‐sokak kadını‐ için, ‐sokak çocuğu‐ için daha bir  yle. Tabii, sokaktakilere has bir dil de olmalıdır, g r ld  u yerde müştereken kınanması gereken: ‐Sokak ağzı‐, bir baya ılık işareti addedilip yüksek kültürden dı lanmı tır dı lanmasına, oysa hepimiz deneyimden gayet iyi biliriz ki, bu ‐m  ptezel‐ dilin kimi nerede cezbedece i gerçekte hiç belli olmaz – onun karşısında takınılan ‐asil‐ tutum, her zaman olduğu gibi ikiyüzlüdür. Ayrıca sokak, tedirginlik uyandıran, korkulması gereken, neticede tehlikenin kol gezdi i bir yerdir: Asla emin olamayaca ımız bir şey varsa, o da ‐arka sokaklarda‐ neyin olup bitti idir. Üstelik ‐canımızı sokakta bulmamı ızdır‐; canımız değerlidir, oysa sokak, değerin yitip gittiği, değerden mahrum olanın terk edildiği son yerdir (bundan sonra geriye yalnızca uygun da ıtımlar kalır, ki bu dağıtım hattı hapishaneye kadar uzanacaktır). I te bu yüzden ‐sokağa d   l r.‐ Veya ‐sokaktan kurtarılır.‐ Sokak, m  esses nizamın nazarında sayılmaya değer görülmeyen şeylerin bir katalogunu verir bize. Ve bazen de sokak, adına kamuoyu denen tuhaf şeyin vücut bulup gezdi i yerlerden biridir: Başka dillerden aparma gibi görünse de çoktan dilimize sirayet etmiş bir deyimle, sa duyuyu veya ortalamayı temsil ettiğine inanmamız beklenen bu şahsiyet, ‐sokaktaki adam‐dır (*man in the street*). O, bir söyleme kaynaklık eden ayrıksı varoluş değil, bir söylem yatırımının beklenen, umulan, arzu edilen geri d n  s d r aslında, fa-

kat aynı zamanda bunun anonimleşmesidir de. Sokaktaki adam, fikri sorulup onurlandırılıyor görünürken gözden düşürülendir – zira onunkisi asla özneleşemeyecek türden bir anonimliktir. Gelgelelim, sokak gerçekte bütün bu yazgıya meydan okuyuşun da değişmez mekânıdır – anketlerin, kamuoyu yoklamalarının, eğilim araştırmalarının, sokaktaki adama atfedilen bütün o medya modellemelerinin elinden kaçan şeyin apansız patlak verdiği yerdir: Sokak bazen, aslında nadiren, biçimsel ve dolayısıyla riyakâr bir eşitleyen değil de, hakiki bir eşitleyen olarak iş gören bir mecraya döner. Tam da bu yüzden sokak, protesto lûgatına kendinden çok şey katmıştır. Her durumda: Sokak sözcüğünün dilimizdeki çağrışımları, birbirleriyle gerilimli, hatta tezat konumlar arasında mekik dokuyup durur.

Yine de buradan hareketle varılabilecek en hatalı fikir, sokağın, kendine atfedilen her tür anlamı sorgusuzca ağırlayan “yansız” bir mekân olduğunu düşünmek olur. Sokağın –deyim yerindeyse– stratejik bir seçiciliği vardır, zira o ne düzenlemekten muafıdır ne de iktidardan azade. Her şeyden önce bu, iktidar mekâna gömülü olduğu için böyledir. İktidar, mekânı hedef alır, dönüştürür, uyarlar, tabi kılar – tabii eğer onu doğrudan yaratmıyorsa. Boş, daha doğrusu yapay olarak boşaltılmış bir mekân yaratmak, bunu dışarısında kalması gereken her şeyden tecrit etmek, üzerine mükemmel bir kesinlikte işleyecek şekilde planlanmış bir tertibat yerleştirmek, belirli bir hedef uyarınca çoklukları buralara düzgün bir şekilde dağıtmak... Örneğin disipliner iktidar, mekânı böyle hedef alır (fabrika, kışla, hapishane, hastane, okul ve diğerleri). Peki, sokak? Sokak, elbette tipik bir disiplin mekânı olarak görülemez. Fakat bu, sokağın iktidarla ilişkisiz olduğu anlamına mı gelir? Gerçekte sokak, iktidarla başka bir şekilde, disipliner olmayan fakat onunla işbirliği yapmaktan da geri durmayan bir tarz boyunca derinden ilişkilidir. Sokağı sevk ve idare edebilmek için, disiplinin sahip olduğundan daha farklı ve daha karmaşık tekniklere sahip olmak gerekir. Michel Foucault’nun başlangıçta “güvenlik tertibatı” adını verdiği bu yönetim teknikleri, boşaltılarak yaratılmış yapay uzamlarla değil, halihazırda verili olanın yayıldığı mevcut

alanlarla ilgilidir. Disiplinin hedeflediği mükemmellik mertebesine erişmek ve olumsuz olanı büsbütün tasfiye etmek için değil, olumlu unsurları çoğaltırken, riskli ve elverişsiz şeyleri olabildiğince azaltmak için müdahale eder. Burada artık şeyler, sahip oldukları çökislevlilik uyarınca belirli bir stratejik plana göre ölçülüp biçilirler. Ve her zaman, asla tam olarak kontrol edilemez, asla tam olarak hesap edilemez bir şeylerin var olduğunun kabulüne dayalı bir geleceğe açıklık rotası takip edilir – hareket halindeki unsurların, meydana gelecek olayların ve birikme noktalarının belirsiz serilerini izleyerek (Foucault, 2007: 19-20.) Sokağı idare etmek demek, çoklukları, onların çizgisel, uyumlu ve belirlenmiş olmaktan uzak hareketlerini ciddiye almak, üzerinde deviniyor oldukları akımları tanımak, çözümlemek, giderek içerisine yerleşmek, belirli bir strateji uyarınca bir yandan bunlara ket vururken, diğer yandan serbest bırakmak demektir. Sokakta iktidar her yerde olduğundan daha bir mahir olmak zorundadır – işlerin tersine de dönebileceği bir hareketli zemin üzerindedir zira (iktidar için bu her durumda geçerlidir, fakat sokakta daha da geçerli). Sokak üzerine gerilmiş bulunan, belirli türden iktidar akımlarının üzerinden geçtiği, fakat nihai olarak devingen ve hesaplanamaz kalan bu hattın ne anlam ifade ettiğini, şüphesiz en iyi sokakta çalışanlar, hayatını sokakta kazananlar bilir – sokaktaki bu tüketilemez belirsizlik, bazen hiç kimsenin akıl etmediği fırsatlardan nasiplenme, bazen karşılığında ödenecek bedele razı olunan serbestlik ve otonomluk, bazen salt fiilen kazanılmış mevzilere sahip olmanın getirdiği sürekli tetikte ve yaratıcı olma zorunluluğu, bazen neyin ahlaki, neyin meşru, neyin haklı olup olmadığına dair sorgulamaların daimi işaret edileni olarak sınırda durmanın verdiği yük, bazen tüm bunların getirdiği yorgunluk, hırçınlık, umutsuzluk, belki de daha doğrusu, bunların hepsinin aynı anda deneyimlenmesi anlamına gelir. Sokakta olmak, Sırat'ta olmaktır bir bakıma!¹

1 “Sokak” sözcüğünün Batı dillerindeki, örneğin İngilizcedeki (*street*), Almanca'daki (*Straße*), Italyancadaki (*strada*) karşılıklarına kaynaklık eden Latince köken, *strata*, Arapçaya ve oradan da dilimize “sırat” olarak geçmiştir, bkz. www.nisanyansozlukleri.com Erişim: 14.05.2019 PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Sokak, bu yanıyla daha fazla çalışılmayı hak ediyor. Nedeni basit: Sokakta bir emsalini gördüğümüz “gayri sivil toplum”, giderek genel biçim halini almaya başlıyor. Küresel kapitalizmin yeniden yapılandırma stratejileri, dünyanın her tarafında bir yandan olağanüstü entegrasyon kanallarını devreye sokarken, diğer yandan da görülmedik ölçüde dışlayıcı etkiler ürettiyor. Giderek kamusal imkânlardan ve toplumsal zenginlikten daha fazla dışlanan geniş bir kesim, enformel, kaçak, kayıt dışı, adına ne dersek diyelim, yasadan ve düzenlemeden kaçan hayat deneyimlerine zorlanmış halde buluyor kendini. Fakat istisnai olmaktan çıkınca, bütün bu hayat deneyimleri, olması beklenen yere değil, sınıra değil, tam da sosyal bedenin kalbine gelip yerleşiyor. Asef Bayat’ın yerinde ifadesiyle, süratle yayılan enformel hayatlardan oluşan bu yeni toplum, kurumsal sözleşmelerin ve yasal düzenlemelerin güvencesi altında bulunduğu inanmamız beklenen “sivil toplum” değildir artık: Mutlaka bir ad vereceksek, kurumsal müdahalelerin ötesinde ve yasal düzenlemelerin dışında kendisine yeni bir zemin açan bu topluma, “gayri sivil toplum” diye seslenmemiz gerekecektir (Bayat, 1997: 161; 2006: 119-152; 2008: 246). İşte sokak, bu türden hayatlara zorlananların müşterek mekânlarından biridir – onlara imkânlar kadar tuzaklar da sunan ve dolayısıyla, daima bir çift anlamlılıkla malul. Ve sokak, yalnızca kamu otoritesine yapışık bulunan yasa ve düzen takıntısının zirve yaptığı yerlerden biri olarak değil, aynı zamanda yasanın ve düzenin vaz ettiklerine aldırmandan ortak olanın nasıl pay edileceğine dair sonu gelmez bir çekişmenin alanı olarak da dikkat çekicidir. Nitekim sokağın, sokakta-kilerin, her türlü kolektif hareket imkânından mahrum kalabalıklardan ibaret olduğu düşüncesi tam da bu yüzden hatalıdır. Doğru: Sokak, Richard Sennett’in bir yerde sözünü ettiği gibi, ilk bakışta fark yığılmalarından ibaretmiş gibidir ve bu, bütün istikrarsızlığıyla huzursuz görüntüler bırakacaktır geride. Fakat, daha dikkatli bakıldığında, buralarda yalnızca dağılan kalabalıkların değil, aynı zamanda etkileşime giren kalabalıkların da bulunduğu hemen fark edilecektir: Üzerine konuşulmayan ve tam da bu sayede yakalanabilecek olan bir denge arayışı, karşı-

lıklı bir gözetme çabası, sürekli değişen bir zeminde birbirini izleyen, kollayan, birbiriyle rekabet eden bir başka kalabalık (Sennett, 1999: 187-193). Sokak, çoklukların salt izleyicisi ve maruz kalanı oldukları bir iktidar sahnesi değil, kendine has çekişmelerin, mücadelelerin, ele geçirmelerin, mevzi savaşlarının, stratejilerin vuku bulduğu bir siyaset sahnesidir de.

Sokak siyaseti

Ortadoğu toplumlarında yoksul sınıfların gündelik hayat deneyimleri ve bir anlamda bu hayat mücadelesine içkin bulunan muhalefet tarzları üzerine dikkatlice düşünen Asef Bayat, uzunca bir süredir çalışmalarını “sokak siyaseti” kavramı ekseninde geliştiriyor. Genellikle göz ardı edilen veya üzerine derhal Batı toplumlarına has kavram dizileri yapııştırılan bu pratikler hakkında geliştirdiği incelikli fikirler, Bayat’ın çözümlemelerinin küresel Güney ölçeğinde belirgin bir ilgiye mazhar olması, karşılaştırmalı çalışmaları tetiklemesi ve böylelikle gözden geçirilip yenilenmesi sayesinde hak ettiği karşılığı buldu.

Aslında, Bayat tarafından ödünç alınıp başka bir bağlamın içerisinde yeniden yorumlanan “sokak siyaseti” ifadesinin kökleri, Ayşe Öncü’nün bir çalışmasına dayanıyor (Öncü, 1994; Bayat bu borca şurada işaret ediyor, bkz. Bayat, 2006: 143). Öncü bu çalışmasında, sokak siyaseti nosyonunu, Türkiye ile Mısır arasındaki bir karşılaştırma ekseninden hareketle, herhangi bir kurumsal dayanak, ideolojik tutarlılık, örgütsel hiyerarşi veya belirgin bir liderliğe sahip olmaksızın, resmî siyaset ve müesses nizam karşısında sokağa taşan tepkiyi ifade etmek için kullanır. Lakin, Öncü’ye göre, birbirlerinden oldukça farklı toplumsal kesimleri bir araya getiren bu patlamaların, salt bu ve yukarıda sayılan diğer özellikleri dolayısıyla rasyonaliteden yoksun bir grup davranışından ibaretlermiş gibi ele alınması, onların sahip olduğu siyasi doğanın üzerinden atlamak anlamına gelecektir. Söz konusu olan şey, her durumda kaotik patlamalardan fazlasıdır – zamansal olarak kümelenmiş ve kümülatif yansımaları olan bir karakter söz konusudur bu hareketler-

de. Ayrıca, hoşnutsuzluğu ifade etmenin bu formu giderek paradigmatik bir hal almaktadır. Öncü'nün analizinde sokak siyaseti, emekçilerin, kendi aralarındaki yapısal ve ideolojik fayları aşarak, siyasi otoriteye karşı birleşme iradesinden ileri gelir (Öncü, 1994; ayrıca bu konuda yaptığımız daha ayrıntılı bir çözümleme için, bkz. Özkazanç ve Ağa, 2006: 21-22).

Bayat ise kavrama daha spesifik bir anlam yükleyecektir. Sokak siyasetinin bu yanına duyduğu ilgi bir tarafa (özellikle "Arap sokağı" hakkındaki çözümlemelerinde bu yan kendini daha açık bir şekilde gösterir), Bayat'ın sokak siyasetinden kastı, asıl olarak, kentli enformel kesimlerin hayatta kalabilmek ve yaşam koşullarını iyileştirmek için yapıp ediyor oldukları şeylerle alakalıdır. Ajandasında, yalnızca sosyal, siyasal ve iktisadi alanı değil, aynı zamanda kentsel mekân, kamusal alan ve gündelik hayat pratiklerini de derinlemesine kat eden yarılmanın tam ortasındaki muğlak zemine yerleşmiş geniş insan toplulukları ve onların izliyor oldukları hayat stratejileri bulunmaktadır. Bunun ilk ayağı, Bayat'a göre, kent yoksullarının giderek varlıklı muktedir sınıfların tasarrufunda veya kamu otoritesinin denetimi altında bulunan alanlara doğru başlattıkları sessiz ilerleyiştir: Bildik anlamda kolektif bir örgütlenme, girişilen açık bir hak mücadelesi, bunun sonucunda yasal olarak kazanılmış ve kurumsal olarak onaylanmış mevziler olmaksızın kentli enformel kesimler tarafından sürdürülen bu sessizce el uzatma, ele geçirme siyaseti, belki çok daha istikrarsız ve güvenilirmez, fakat çok daha hızlı ve dolaysız sonuçlar doğuran bir tazmin siyasetidir. Görece sessiz ancak kesinlikle yayılmacı, tekil düzeyde mütevazı girişimlerden ibaretmiş gibi görünse de toplamda önemli etkiler doğuran, anlık olarak geri püskürtülmesi kolay olsa bile sebatkârlığı, inatçılığı ve yaratıcılığıyla güçlüklerin üstesinden gelmesini bilen gündelik mücadelelerdir bunlar – heterojen, pragmatik, mobilize mücadeleler. Bayat, kimlerden bahsettiğini şöyle netleştiriyor:

Dalgalanan toplumsal grupların (göçmenlerin, mültecilerin, işsizlerin, geçekonducuların, sokak satıcılarının, sokak ço-

cuklarının ve artışıları iktisadi küreselleşme ile hızlanan diğer marjinal grupların) hayat boyu süren mücadelelerini kastediyorum. Aklımda, milyonlarca erkek ve kadının uzun göç yolculuklarına çıktıkları, iş, barınak, toprak ve yaşama letafeti elde ederek uzak ve çoğu kez yabancı çevrelere yayıldıkları uzun süreçler var. Kırsal göçmenler kentlere ve kentlerin kolektif tüketimine el uzatırlar, mülteciler ve uluslararası göçmenler konuk devletlere ve onların sağladıklarına, gecekonducu ve işgalciler kamusal ve özel arazilere ya da halihazırda inşa edilmiş evlere ve işsizler, geçimini sokaktan sağlayan insanlar olarak kamusal mekânlara ve dükkân esnafı tarafından yaratılan iş olanaklarına. Ve hepsi birden Üçüncü Dünya seçkinlerince benimsenen düzen, modern kent ve kentsel yönetim kavramlarına meydan okumaya meylederler (Bayat, 2006: 47-48).

Fakat tedricen, parçalı, sessizce, buna rağmen giderek daha tacizkâr ve daha yayılmacı şekillerde ilerleyen bu ele geçirme siyasetinin, artık kendisini gizleyemeyecek kadar dikkat çekici hale geldiği ve dolayısıyla kamu otoritesini temsil eden güçlerin hedef tahtasına yerleştiği anlar da vardır: Bundan sonra örtük sınamaların, denge arayışlarının, karşılıklı tavizlerin, geçici geri çekilme taktiklerinin yerini, sokaktaki güçlerin daha açık şekillerde karşı karşıya gelişi alacaktır. İşte Bayat, kentli enformel kesimlerin izliyor oldukları hayatta kalma stratejilerinin bu ikinci ayağını, sokak siyaseti olarak adlandırır. Şimdi zaman, görünürlükten olabildiğince uzak, sessizlik içerisinde, tekil çabalarla ve adım adım ele geçirilmiş olan mevzileri, görünür ve ses getirici şekillerde, kolektif bir gayretle ve açık mücadele yöntemlerine başvurarak savunma zamanıdır. Bunlar sokağı bir siyaset alanına çevirecektir. Bayat'a göre bu imkân zaten iki nedenle mevcuttur: Birincisi, sokağa yönelik her aktif ve katılımcı müdahale devlet tarafından neredeyse kendiliğinden düzen bozuculuk addedildiği ve dolayısıyla derhal bir çekişmeye vesile olduğu için – zira sokak, kamu otoritesinin nazarında kullanıcılarının daima pasif olmalarının beklendiği bir yerdir. İkincisi, sokakta her biri kendi başına görünen tekillikler

arasında ani bir iletişime imkân tanıyan pasif ağlar halihazırda devrede olduğu için – ki bu, kasıtlı olarak inşa edilmiş ağlar olmaksızın, kolektif tepkilerin sokakta nasıl örgütlenebildiğini açıklar (Bayat, 2006: 56-57). Ezcümle: Bayat'ın kavramsallaştırması içerisinde sokak siyaseti, enformel hayatlar sürdürmeye zorlanmış kesimler ile otoriteyi temsil eden güçler arasında, sokağın belirleyici olduğu sosyal ve maddi ortamda gerçekleşen mücadelelere karşılık düşer. Ve bunlar, yalnızca Ortadoğu ülkelerinde değil, aynı zamanda bütün bir küresel Güney coğrafyasında izleri sürülebilecek türden, farklılıklarının yanında pek çok ortak özellik gösteren mücadelelerdir.

Nitekim biz de bu metinde, geçmiş yıllarda yürüttüğümüz bir saha çalışmasından hareketle, kendi ülkemizden bir sokak siyaseti deneyimine yakından bakmaya ve bu çalışma esnasında gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda dile gelen söylemi, edindiğimiz izlenimlerle birlikte, yerimiz el verdiğince aktarmaya çalışacağız. Burada okuyacaklarınız, 1990 ve 2000'li yıllar boyunca Ankara'da Kızılay sokaklarında işportacılık yapan seyyar esnafın sözü olacak.

“Seyyar esnafı”

Başlamadan, sahipleri tarafından gönül rahatlığıyla üstlenilmiş bu ad hakkında birkaç şey söylemek gerekir. “Seyyar esnafı”, bizim bulduğumuz veya uygun gördüğümüz, imaları hesap edilerek özenle seçilmiş bir ad değil. Bu doğrudan, görüştüğümüz, sokakta yıllardır satıcılık yapmakta olan, kimileri iyi kimileriye kötü duygularla hatırlanacak pek çok ortak deneyimden geçmiş kimselerin kendilerine koymayı tercih ettikleri genel addır. Bizatihi sokak siyasetinin izlerini üzerinde taşımakta olduğu ise hemen fark edilecektir: Sokağa iliştirilmiş pek çok olumsuz sıfatı üzerine almayı reddeden ve çok çeşitli biçimlerde maruz kaldıkları dışlamanın etkilerini hiç değilse sembolik düzeyde azaltmayı hedefleyen bu ad, tıpkı dükkân esnafılığı gibi seyyar satıcılığın da esnaflığın bir türü olarak görülmesi gerektiğini, yaptıkları işin en az diğer işler kadar saygıdeğer oldu-

ğunu, nitelik ve özü itibariyle onlardan farksız olduğunu, olağanüstü bir çabayla icra edilen bu esnaflığın da diğer esnafıklar gibi kendine has bir çalışma kültürü ve meslek ahlakı içerdiğini ima ediyor elbette.

Yürüttüğümüz saha çalışması hakkında bazı ipuçları vereyim: 2006 ve 2007 yılları içerisinde çeşitli aralıklarla sürdürdüğümüz çalışma, yukarıda da belirtmiş olduğumuz üzere, Ankara'nın merkezi denilebilecek Kızılay'ın özellikle yayalaştırılmış sokaklarında çalışarak hayatını kazanan seyyar esnafı içerisinde yapıldı. Araştırmamızı ana hatlarıyla derinlemesine mülakat yöntemiyle topladığımız verilere dayandırdık. Bu çerçevede sayıları 60'ı bulan seyyar satıcıyla 90 dakikaya varan görüşmeler gerçekleştirdik. Çalışmamızın güzergâhını ve sınırlarını belirlerken başlangıçta hangi kriterleri dikkate aldığımıza dair birkaç noktanın altını çizmemiz gerekir. Seyyar satıcılık, mekânsal olarak hayli geniş bir alana yayılmış, nitelik olaraksa kendi içerisinde oldukça farklılaşmış bir geçim stratejisine karşılık geldiği için, gerek çalışmanın yapılacağı bölgenin belirlenmesi, gerek görüşülecek seyyar grubunun seçilmesi bakımından bir dizi sınırlandırmaya gitmek kaçınılmazdı. Burada ilk eksen elbette mekânsal nitelik belirledi: Şaşırtıcı bulunmayacak bir şekilde, Kızılay merkezde çalışan seyyarları odağa almaya karar verdik. Bu tercihin bir nedeni elbette Kızılay'da sokak satıcılarının yoğun olarak bulunmasıydı. Fakat çok daha önemlisi, buranın, sokaktaki diğer unsurlarla kurdukları karmaşık ve çok boyutlu ilişkiler sayesinde seyyarların kolektif bir sokak siyaseti geliştirebildikleri nadir bölgelerden biri olmasıydı. Olup bitmiş olmasına rağmen bu deneyimin geride bıraktığı izlerin henüz taze ve sonuçlarının halen yaşanıyor olması, elbette bizi cezbeden asıl şeydi. Çalışmanın ölçeği bir kere bu şekilde daraltıldığında, diğer sınırlandırıcı kriteri, Kızılay'ın seyyar satıcıları arasındaki farklılaşma dinamikleri ve bunun sokak siyasetine olası etkilerini kavramayı olanaklı kılacak karşılaştırma eksenini belirledi. İşte, burada karşımıza, kendilerini "seyyar esnafı" olarak tanımlamayı tercih eden, uzun yıllardır bu şekilde geçimini sağlamış olan, ancak belediyenin son yıllarda yo-

ğunlaşan baskısı karşısında işi bırakma noktasına gelen, kategorik olarak kendini çarşının yerleşik esnafından çok da farklı görmeyen, nitekim belirli bir ticari ahlakın taşıyıcısı olduklarını düşünen “eskiler” ile; daha çok yapısal süreçlerdeki dalgalanmaların kendilerini kısa süreliğine sokağa fırlattığına inanan, dolayısıyla geçici olarak seyyarlığa başvurduğunu düşünen, tipik olarak esnafıktan gelmeyen, oldukça karmaşık, değişken, süreksiz veya nöbetleşe olarak sokakta bulunan bir topluluk görünümü veren “yeniler” arasındaki derin yarıлма çıktı. Tahmin edilebileceği üzere, bu iki grup seyyar arasındaki fark ve gerilim ilk ayırt edilebilecek şeylerdendi. Ve tabii, ilk grup sokaktan giderek geri çekilirken, ikinci grup hâkim seyyar profilini temsil etmeye çoktan başlamıştı bile.

Şunu belirtmeliyiz ki, burada aktaracağımız çözümlemeler, asıl olarak, yenilere kıyasla türdeş ve istikrarlı bir grup oluşturan eski seyyarların, kendi ifadeleriyle seyyar esnafının görece daha belirginlik kazanmış tecrübelerine ve daha kesin konturları bulunan söylemlerine dayanıyor. Bununla birlikte, yeni seyyarlar tarafından temsil edilen fakat henüz yeterince açık biçimler kazanmamış olan eğilimler ve bunların sokak siyaseti bakımından ima ediyor olabileceği kırılmalara dair elbette birkaç şey söyleyeceğiz. Odağımızda eski seyyarların bulunuyor olmasının asıl nedeni, kentin merkezinde uzun yıllardır yürüttükleri enformel çalışma içerisinde kazanmış oldukları mevzilerin kamu otoritesi tarafından tehdit edildiğini fark ettiklerinde, bir dernekte örgütlenerek bu mevzileri savunma yoluna gitmiş olmalarıdır. Bayat’ın söz dağarcığını ödünç alacak olursak, sessizce, adım adım ve çoğunlukla bireysel çabalar sonucunda ele geçirmiş olduklarını, yüksek sesle, kamusal görünürlük kazanmaktan çekinmeyerek ve kolektif şekilde savunmaya çalışmışlardır. 2002 yılında kurdukları bu dernek (Tüm Seyyar Satıcılar Derneği), yürüttüğü örgütlenme faaliyeti ve yaptığı eylemlerle ses getirmişti. Bu deneyimin içerisinde bulunanları merkeze almakta tereddüt etmedik. Söz konusu grupla temas ettiğimizde, dernek çalışması fazlaca yara almış ve umut yerini umutsuzluğa, daha doğrusu bir bekleme haline bırakmış-

ti. Fakat aynı zamanda bu, yaşanan deneyimin akılları kurcalamaya, muhasebesinin yapılmaya devam ettiği de bir dönemdi. Burada, bu sorgulamanın dağınık da olsa izlerini gösterebilmeyi umuyoruz.

İlk çözümlemelere geçmeden önce, temas ettiğimiz seyyar gruplarını karakterize eden kimi özelliklerin üzerinde duralım istiyoruz: Yukarıda “eski” ve “yeni” seyyarlar arasındaki temel ayrımdan bahsetmiştik – oradan devam edecek olursak: Eskilerin belki de en belirleyici özelliği, uzun sürelerdir (ortalama yirmi yıldır) seyyar satıcılık yapıyor olmalarıydı. Üstelik bu sürenin çok büyük bir kısmını Kızılay’da geçirmiş olmaları, durumlarını daha da özel kılıyordu. Pek çoğu başarısız ve kısa süreli bir okul hayatının ardından seyyarlığı baba veya amca/dayı mesleği olarak devralmıştı. Hemen fark edilebileceği gibi, bu kuşağın gözünde seyyarlık mesleği bir erkek mesleği idi – hem ailenin geçimini sağlama yükümlülüğü erkeğin sırtında olması gerektiği için, hem de sokakta çalışmak söz konusu olduğunda başka türlüşünü düşünmek mümkün olmadığı için. Dolayısıyla, gerek eski seyyar grubunun kendi içerisindeki gerek onların sokaktaki diğer güçlerle arasındaki ilişkilerde hâkim olan havanın, temelde erkek kültüründen devşirilmiş kodlardan besleniyor olması şaşırtıcı değildi (nitekim yaptığımız görüşmelerde bu seyyar grubuna dahil olan hiçbir kadına rastlamadık). Çoğunun asıl memleketlerinden (ağırlıklı olarak İç Anadolu kentleri bunlar) Ankara’ya göç süreçleri bir kuşak öncesine, yani 1950’li-60’lı yıllara dayanıyordu. Dolayısıyla, eskiler olarak nitelendirdiğimiz grubun, kentlerin eski yoksulları olduklarını söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, büyük kentlerin henüz kirdan göçüp gelene imkân tanıdığı, yoksulların bu imkânları kullanarak hayat alanlarını genişletmeyi başardıkları bir dönemin insanları. Tam da bu nedenle birçoğunun yaşam öyküsünde, istikrarlı ve mutlak olmasa bile, başarılı sayılabilecek dönemler, olaylar ve kazanımlar bulunmaktaydı: Bir zamanlar seyyarlıktan çok iyi kazanmış olmak, ilk olarak yerleştikleri gecekondu evlerinden ve mahallelerinden kurtulmayı (çocuklarını kurtarmayı) başarmış olmak, ev ve araba sahibi olmak, sonunda bir

nedenle batmış olsa bile bir ara dükkân açmış olmak (dolayısıyla halen günün birinde yeniden dükkân sahibi olma hayalini kuruyor olmak), evlenmiş ve bir aile yaşantısını sürdürebilmeyi becermiş olmak ve şüphesiz en önemlisi, çocuklarını okutmayı başarmış olmak gibi. Ne yazık ki, oldukça zor şekillerde elde edilmiş, fakat özellikle kriz dönemlerinde önemli ölçüde yitirilmiş veya zayıflamış olan bu türden kazanımlar, bizim görüşmelere başladığımız dönemde de bütünsel bir baskı altında bulunuyordu. Uzun yıllardır geçimlerini sağladıkları seyyarlık mesleği, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Çankaya Belediyesi'nin 2002 yılından itibaren izledikleri Kızılay'ı seyyar satıcılardan temizleme politikası nedeniyle yok olmanın eşiğinde bulunuyordu. Görüştüklerimizin pek çoğu, Kızılay'ın çevre mahallelerine geri çekilerek havanın yumuşamasını ve çarşının yeniden seyyara açılmasını bekliyordu. Diğer bir kısmı ise başka işlerde şansını denemeye soyunmuş görünüyordu. Dolayısıyla bu grubun söylemlerini, burada ifade ettiğimiz sosyolojik bağlam ve son dönem karşı karşıya bulundukları baskının karmaşık etkileşimi içerisinde anlamak gerekir.

Yeniler olarak tanımladığımız ikinci grup ise, seyyarlık işinde yeni olmaları dışında pek ortak özellikleri bulunmayan, oldukça karmaşık ve istikrarsız bir kesimi ifade etmekteydi. Eskilerin Kızılay'dan çıkarılmalarının ardından, zaman içerisinde ve özellikle zabitanın günlük görev süresinin sona erdiği geç saatleri fırsat bilerek sokaklara yerleşen bu yeni grubun heterojen bir görünüm oluşturduğunu söyleyebiliriz: Yeniler içerisinde, kendi işinde (serbest girişim) iflas edip bir şekilde sokakta çalışmaya mecbur kalmış olanlar, geçim zorluğu nedeniyle ikinci iş olarak (memuriyete ek) seyyarlık yapmak zorunda kalanlar, maaşının yanında ek gelir ihtiyacı duyan emekliler, günlük harçlıklarını çıkarmaya çalışan üniversite öğrencileri, Kürt illerinden yeni göçmüş olan gençler, bir zamanlar legal-illegal sol örgütlerin çevresinde olmuş ya da halen öyle olan kimseler gibi çok farklı kesimlerden insanlar bulunuyordu. Ayrıca, eskilerden farklı olarak, bu grup içerisinde sayıları çok fazla olmamakla birlikte kadınlara rastlamak

mümkündü. Yeni seyyarların tümü, toplam üç sokağa sıkışmış şekilde, dip dibe tezgâhlar açarak birlikte varoluyorlardı. Bütün bu farklı unsurları sokakta buluşturan eğilimin, son yirmi yılda ülkemizin ürettiği yeni yoksulluk süreci olduğu açık. Yenilerin hayatları ciddi başarısızlık, kaybetme, tutunamama öyküleriyle doluydu. Seyyarlığı hiç çekinmeksizin kimlik olarak benimseyen eskilerden farklı olarak, yeniler kendilerini “sokağa düşmüş” olarak görüyor ve yaptıkları işle özdeşleşmeyi reddediyorlardı. Sonuç olarak onların söylemlerinin genel çerçevesini çizen de bu yeni koşullar altında verdikleri yaşam mücadelesinden başka bir şey değildi.

Seyyar olmak: Mecburiyet ile özerklik arasında bir sınır deneyimi

Kaçak yaşanmaya zorlanan pek çok hayat deneyimi için geçerli olduğu gibi, seyyarlığın da tabiatına dair bir şeyler söyleyebilmek için belki en doğru başlangıç noktası, onun ahlaki gerekçelendirilmesinde aranmalıdır. Bayat'ın bir yerde işaret ettiği gibi, sessizce ele geçirme yollarına başvurarak kendi imkânlarını geliştirmeye çalışan yoksullar, yürütüyor oldukları bu hayat mücadelesini planlamış veya tasarlamış değillerdir elbet:

Ayakta kalmanın aciliyetine ve şerefli bir yaşama duyulan istek karşısında geliştirilmiş doğal ve ahlaki tepkiler olarak görürler. Ortadoğu kültüründe “mecburiyet” kavramı –“şerefliyle yaşama” mecburiyeti– yoksul insanların adalet duygusunun özüdür (Bayat, 2006: 139).

Mecburiyet kavramı önemlidir, zira yasadışı olan ile gayri meşru olan arasındaki ayrımı tayin edecek olan şey budur. Kanun yasaklamış olsa bile yapılması yine de hak olan, adil olan şeyin ne olduğuna hükmederken aranacak ölçütü verir bize:

Mecburiyet kavramı etrafında oluşan bu adalet anlayışına göre, bir temel gereksinimi olan, kanunsuz yollarla da olsa, kendi durumunda olan başkalarına zarar vermediği müd-

detçe, bu gereksinimi karşılayabilir ve karşılamalıdır. Zengin mal varlığının bir kısmını kaybetse de olur. Devlet, bu zihniyeti karşısına alınca ve adalet kodlarını çiğneyince, ahlaki haklarının çiğnenmesine öfkelenen yoksul isyan eder (Bayat, 2006: 140).

Yürüttüğümüz çalışmada da gördük ki sokak satıcıları bakımından seyyarlığın anlam ve meşruiyeti, Bayat'ın dikkat çektiği mecburiyet söylemi etrafında kurgulanıyor. Seyyarların söyleminde mecburiyet temasının güçlü şekilde vurgulandığını söylemek mümkün:

Görüşme-1 (Erkek, Yaş: 50)

- *Seyyar satıcılık bizim de öğrendiklerimize göre çok mücadeleci bir iş.*

- Tabii ki, mücadeleci.

- *Aslında şunu demek istiyorum: İnsan o kadar mücadele sergilediği her işte daha çok kazanabilir belki de. Yine de bunda ısrar etmenin nedeni ne olabilir? Yapacak başka bir şey bulamamak...*

- Tabii canım, bizim yapacağımız hiçbir şey yok, yani benim, şu an için benim yapacak hiçbir işim yok, ne bir mekân açabiliyorum, ne bir devlet memuru olabiliyorum, ne bir şirkete girebiliyorum. Yani yapamıyorum. Ama sadece bu işi yapmak mecburiyetinde kalıyorum.

Görüşme-6 (Erkek, Yaş: 27)

- *Kendinle bir hesaplaşman oluyor mu? "Hayatta şunu yanlış yaptım" dediğin şeyler.*

- Ben öyle şeyler düşünmüyorum. Niye? Çünkü mecburdum. Yoksa bitmişsin zaten. Soğan ekmek yediğimi hatırlarım, mecburiyetten. Demek istediğim, bu işi mecbur yapmak zorunda kaldığım için [pişmanlık] duymuyorum yani.

- *Seyyarlığın bir suç olduğunu düşünüyor muydun?*

- Suç olduğunu düşünmüyordum. Çünkü mecbursun bu işe. Suç olsaydı zaten seyyar olmazdı bu memlekette. Suç olduğunu düşünmüyorum ben bu işin.

• *Daha önce, ilk başladığında?*

– Düşünmüyordum. Niye düşünmüyordum? Çünkü yapan vardı ciğerim. Çoğunluk mecburiyetten bu işi yapan arkadaşlarımız vardı.

Mecburiyet söylemi, kurumların sağladığı güvenceden ve düzenin tanıdığı imkânlardan dışlanmış olmanın getirdiği zorunlu fakat ahlaki bir varoluş tarzına işaret ediyor. Lakin, bunun aslında çelişkili bir varoluşa karşılık geldiğini söylememiz gerekir. Çünkü burada söz konusu olan şey, bir yanıyla, toplumsal zenginlik ve kamusal olanaklardan mahrum bırakılmış olmanın sonucunda mecbur bırakılan bir hayat deneyimi iken, diğer yanıyla da, modern kurum, yaptırım ve düzenlemelerden fiilen muaf olmayı mümkün hale getiren, bir anlamda yerine göre tercih de edilebilecek bir özerklik deneyimidir. Yapmış olduğumuz görüşmelerde, asgari veya düşük bir ücret karşılığında, hatta fena sayılmayacak bir ücret karşılığında, belirli bir disiplin, belirli bir ast-üst ilişkisine, formel bir çalışma düzenine tabi olmayı isteyip istemeyeceklerini sordüğümüzda, seyyarların hemen hepsinin kendilerine serbestlik, otonomluk ve potansiyel bütün risklerine rağmen kısa sürede iyi paralar kazanma ihtimali vaat eden seyyarlığı yine de tercih ettiklerini gözlemlemek zor olmadı:

Görüşme-27 (Erkek, Yaş: 38)

• *Hayatınızda hiç maaşlı bir işte çalıştınız mı?*

– Yok.

• *Yevmiyeli?*

– Yok. Daha şu ana kadar ne iş yapmışsam, kendi işimde yapmışımdır. Seyyar olarak geldik, seyyar olarak gidiyoruz.

• *Size bu çok mu ters geliyor? Öyle bir fırsat oldu da...*

– Hayır, öyle bir fırsat olmadı da... Şöyle bir şey söyleyeyim: İlk başlangıçta kendi paramı kendim kazandığım için... Daha ben şu ana kadar gidip bir insanın elinin altında çalışmış değilim. Bizim çoğu insanlar öyle. Yani kendin kazanmışsın... Birisi bana kalkıp bu saatten sonra... Şimdi ben kalkıp 300-400 milyon maaşla mümkünatı yok bir yerde çalış-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

mam, ters gelir bana. Şunu kaldır şuraya koy dediği zaman bitti yani!

• *Kendi hesabınıza çalışmak, daha özgür, daha serbest bir ortam...*

– Tabii, evet. Kendi işini biliyorsun, gün geliyor ekmeğini çıkarabiliyorsun, gün geliyor ekmeğini bulamıyorsun, ama buna katlanıyorsun. Ama gidip sabit bir yerde, sigortalı bir yerde çalışmıyorsun, öyle de enteresan bir şey var.

• *Hiç aklınızdan geçmedi mi?*

– Yok, geçmedi!

Fakat seyyar esnafı bakımından seyyarlık mesleğinin meşruluğunu garanti altına alan şey, özerklik arayışı değil, mecburiyet koşullarıdır şüphesiz. Burada meşruluk söylemi oldukça sağlam bir varoluşsal seçimden güç alıyor: Seyyarlar için seyyar satıcılık, yüz yüze geldikleri yaşamsal zorluklar karşısında, kendi hayatlarını kazanmak için ahlaksızlığa düşmeden yapabilecekleri son şey, çalabilecekleri son kapıdır.

Görüşme-15 (Erkek, Yaş: 44)

• *Meşruluk? Sizin için hangi işleri yapmak meşrudur?*

– Şimdi şunu söyleyeyim: Bakın, hep bizim yapımızda insanların, yani varoşlardaki, varoş kesimindeki insanların ahlaki değerleri birbirine yakındır. Ahlak anlayışımız, ekmeğimizi bulma yolumuz, bizim, başka şekillerden daha çok bir çaba sarf etmek olduğu için, belki de hani biraz daha zor olduğu için mi demek daha doğru olur, bilmiyorum, onun için seyyarlık bence, bizce, dünyadaki en namuslu yoldan, tamam yoldan para kazanma yoludur.

Seyyarlığın bu şekilde sınıra yerleştirilmesi, bir yandan, sokaktaki diğer yasadışı varoluş tarzlarıyla sıklıkla bir arada değerlendirilen ve bu şekilde meşruiyeti daima sorgulamaya açık tutulmak istenilen seyyarlık üzerindeki kararsızlığı ortadan kaldırmayı hedefliyor. Fakat bu aynı zamanda gizli bir meydan okumayı da içeriyor aslında.

Görüşme-15 (Erkek, Yaş: 44)

– Şunu söyleyeyim, benim kendi kanaatim şu: Hemen hemen kendimi bildim bileli duyduğum bir atasözü var, “aç köpek fırın yıkar” diye.

• *Evet, biliyorum.*

– Siz de duymuşsunuz. Şimdi millet aç. İşportacıları yasakladılar, işportaya çıkamıyor insanlar. İnsanlar gece işine, gece işportaya çıkıyorlar. Gündüz ne yapıyorlar? Yani şimdi şunu söyleyeyim: Sizin beş tane çocuğunuz var. Bunlardan ilk doğanını birinci derecede okutuyorsunuz. İkinci doğanını orta derecede okutuyorsunuz. Üçüncü doğanını ilköğretim derecesinde okutuyorsunuz. Dördüncü doğanını okutamıyorsunuz. Beşinci doğanını okutamıyorsunuz. Birinci doğan hâkim oluyor. İkinci doğan, okuttuğunuz, avukat, polis, kamu kuruluşlarında devlet personeli oluyor. Üçüncü doğan gene belediye-de, kamu kuruluşlarında...

• *Memur oluyor...*

– Dördüncü ve beşinci... Dördüncü, diyelim hırsız oluyor, arsız oluyor. Beşinci de –%5’le biziz– seyyar oluyor. Bunu da şimdi açlıkla karşı karşıya bıraktılar. Bu da şimdi hırsız oldu, arsızlığı, hırsızlığı seçti. Bunların %15-20’si de hırsız oldu, arsız oldu. Zamanla zamanla katlandı. Şimdi hemen hemen %80’e yakını arsız, hırsız benim tanıdıklarımın. Buna da devlet sebep oldu. ... Bir şekilde sokakta ekmek kazanma yolunu tıkadılar. İşte görüyorsun, seyyar satıcılığı engellediler.

Görüşme-41 (Erkek, Yaş: 33)

– Tezgâhlarımızı açtık. Zabıta geldi. ... Niye geldiniz kardeşim, gidin... Biz gene her zamanki edebiyatı yaptık, onlar da buna alışmış: Açız, ekmek lazım, geçimimizi sağlamamız lazım, falan. Bu sefer tartışmaya başladık. Benim de canım sıkıldı. Dedim ki, dur dedim şuradan insanları çevirelim. Yüz tane insan çevirelim dedim. Bu insanların içerisinde senin ailen de olsun. Bizim yaptığımızın yanlış olduğunu, senin de bizim malımızı alman gerektiğini söylesin bir kişi, ben bu işi bırakacağım, yapmayacağım dedim. Bir daha bunu yapmayacağım. Gi-

deceğim hırsızlık yapacağım. Başka bir iş yapacağım, üç öğün çalışacağım, ama bunu yapmayacağım. Bakıyor bana, ama biz halktan emir almayız ki diyor. “Halk bizi yönlendiremez ki” diyor. Ama haksızsın. Bizse haklıyız dedim. O yüzden de her zaman konuşma hakkına sahibiz dedim. Yaptığınız çok yanlış bir şey. Bizi burada satış yapmayarak başka bir şey –iş de vermeyeceğinize göre– olumsuz şeyleri yapmaya zorluyorsun. Git dedim. Bizi görmezlikten gel.

Görüşme-23 (Kadın, Yaş: 37)

• *Ne düşünüyorsunuz onlar hakkında, mesela kapkaççılar? Nasıl değerlendiriyorsunuz?*

– Nasıl mı değerlendiriyorum? İşlerini yapıyorlar! Ekmek parası kazanıyorlar! Ne yapsınlar? İyi bir şey değil yaptıkları, ama çareleri yok.

• *İş olarak değerlendiriyorsunuz...*

– Biz de kaçak göçek yapıyoruz. Biz de çaresiz kalsak ne yapacağız, mecburen hırsızlık yapacağız. Estağfurullah! Allah korusun! Tövbe estağfurullah, tövbe estağfurullah! Yok, yapmam hırsızlık da. Başka şeylerle uğraşırız. Evet, başka sorunuz?

Seyyarlık mesleğinin seyyarların kendi nazarlarındaki meşruiyeti (ki bu meşruiyet iddiasını sadece polis ve zabıta karşısında direnirken değil, aynı zamanda sürekli temas içerisinde oldukları halk kesimlerine karşı da etkin şekilde dile getirdiklerine işaret etmek gerekir), genellikle diğer yasadışı varoluş tarzlarına yapılan olumsuz referansla ve kendilerini diğerlerinden ayıran çizgiyi görünür kılmakla kurulduğu söylenebilir.

Görüşme-27 (Erkek, Yaş: 38)

• *Bir de sokakta bulunan, çalışan, ama sizinle aynı işi yapmayan, biraz farklı işler yapan insanlar var. Bazı illegal işler mesela: Hap satanlar, ot satanlar, esrar satanlar. Veya sinyalciler, trafikte arabalar geçerken bir şey satmaya çalışanlar. Veya sokakta çalışan başkaları. Onlarla ilişkileriniz nasıl? Onlara ilişkin görüşleriniz neler?*

– Görüşlerimiz... Onlar bize ters gelir. Yani şimdi kalkıp bir

hap satan, esrar satan, bizim kategorimize giremez. ... Cepçisi oluyor, kapkaççısı oluyor. Bunları çok yakaladık, tezgâhta da yakaladık. Çoğusunu dövmüşüzdür de yani. Bunu yapan banyanlar bile var yani.

- *Peki bunları yakalayınca polise mi teslim ettiniz?*

- Ya yok, biz kendi...

- *Kendi dersini...*

- Dersini biz verip gönderiyoruz.

- *Yani biraz tartaklayıp.*

- Evet. En güzel ders halkın içerisinde onlara verilen derstir.

Görüşme-35 (Erkek, Yaş: 32)

- İşportacılar –polisler iyi bilir– çok hırsız yakaladık biz caddelerde. Dışarılardan gelmişler... Elini kolunu bağlayıp polise teslim ettiğimizi biliriz işportacılar olarak.

- *Öyle mi? Sizin malınızı mı çalmaya çalışıyorlardı, müşterinininki mi?*

- Hayır, hayır, normal hırsız. Cüzdanları falan çekmiştir mesela. Bizim kalabalıktan yararlanmıştır. Kaçamamıştır, biz yakalamışızdır, polise vermişizdir. Bu çok olmuştur. Polis o yüzden bizi çok sever.

Görüşmelerimizin çoğunda öne çıkan ve hem tehditkâr bir meydan okumayı hem de kendi tutunma çabasının meşruiyetini dile getiren “Hırsızlık mı yapalım?” sorusu, bir tür arada kalmışlık duygusunu da temsil ediyor. Bir yanda kendilerinin de eşikinde duruyor oldukları sınırın öte yanına itilenlerin durumunu anlamak, öte yanda ise kendi varoluşlarını onlardan belirgin şekilde ayırmak zorunluluğu tarafından belirlenen bir tür ikilem bu.

Görüşme-32 (Erkek, Yaş: 37)

- *Birçok insan diyor ki seyyarın üzerine bu şekilde gidilmesi nedeniyle kapkaç, hırsızlık gibi şeyler artıyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

- Doğru. İnanın bizim yanımızda çalışan çocuk var, bir iki tanesi, ben gözümle şahit oldum, kapkaççılık, cepçilik yaptı. Hatta fırçaladık. Bağırdık, çağırdık. Abi diyor, ne yapayım,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

yapım. Sonuçta insanlar ne yapacak? Ee çalacak, ya başka bir şey yapacak ya da öldürecek, kavgaya edecek.

- *Bunların hepsi olabilir diyorsunuz.*

– Tabii ki, kesinlikle. Kesinlikle. Normal bir şey. ... İnsanları niye suça teşvik ediyorsunuz? Bile bile yani. Bıraktı, cepçiliğe başladı çocuk, hırsızlığa başladı. Niye başladı, bu insanlara sordunuz mu? Ondan sonra atın bunu içeri. Kendileri suça teşvik ediyorlar, sonra da içeri atıyorlar. Ekmegini güzelce kazansa... Ben karşıyım, aç kalsam da ölsem de, kesinlikle, bu yasıma geldim, öyle bir şey bilmem.

- *Siz yapmazsınız ama başkası yaptığında da anlayışla karşılamak gerektiğini söylüyorsunuz.*

– Anlayışla değil, kızıyorum aşırı derecede. Bir ara dövecek şeye geldik bu insanları, yapan insanları. Çünkü elimizde yetişen çocuklar.

- *Sizin de çevreniz, insanların...*

– Bizim insanlarımız. İnsana böyle yapacağına yardımcı olun. Yani insan üzüldüyor gerçekten. Anlayışla karşılamıyorum. Ama suça teşvik ediyorlar. Ama kesinlikle döverim ben gördüğüm yerde. Ben söyledim, seni bir daha görürsem döverim dedim.

Seyyar esnafına göre, başta belediye olmak üzere kamu kurumlarında ve genel olarak toplum nazarında sahip oldukları kötü imaj, vergi ve kira ödemeden kolay yoldan para kazanmak, kaçak, bozuk, defolu, adi mal satmak, sokak insanı olarak çağdışı bir görüntü sergilemek, sokakta kalabalık ve kargaşaya neden olmak, bu sebeple sokaktaki diğer tehlikeli gruplara (hırsız, kapkaççı, dilenci vb.) en iyi ihtimalle fırsat yaratmak, hatta bu gruplara dahil olma potansiyeli sergilemek gibi suçlamalardan ileri geliyor.

Görüşme-32 (Erkek, Yaş: 37)

- *İşin asıl zorluğu olarak neyi görüyorsunuz?*

– İşin zorluğu, anlattığım gibi, yani şu an en alt tabakadasınız. İnsanı o üzüyor, o yoruyor.

- *Nasıl bu algı? Size nasıl yansıyor? Kimler sizi nasıl görüyor?*

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Ne tür laflar kullanıyorlar?

– Caddedeki insanlar olsun, herkes. Zamanla oldu. İlk önce öyle değildi, son zamanlarda, '98, '99'dan sonra başladı bu olay. Artık nasıl oldu, nasıl etti... Nasıl gördüklerini biliyorum da, o kaniya nasıl vardılar onu çözemedim.

• *Hangi kaniya vardılar?*

– Bizi acayip bir insan olarak görüyorlar, yani inanın, inşaatçı çalışan bir ameleyle bile bizden iyi görüyorlar.

Görüşme-48 (Erkek, Yaş: 27)

– Toplum gözünde bize bakışları, nasıl söyleyeyim, düşük insan gözüyle, üçüncü, dördüncü sınıf insan gözüyle bakıyorlar. Tabii içimizde bazı insanlar var. Normal. Sırf işportacılar değil, her yerde vardır. Mesela Kızılay'daki işportacılar, akşam açanlar, çoğu mesela içerler. Öyle olur, böyle olur, kavga ederler. Yoldan geçen bayanlara asılmalar falan. Ama yani bizim asıl şeyimizde, onlar işportacı değildir. Onların yüzünden bizi toplum küçümsemeye başladı. Biz bunun farkındayız, görüyoruz da.

• *Ne gibi örnekler oldu anlatabileceğiniz? Bakışlar mı, sözler mi?...*

– Sözlerden. Bir insan mesela tezgâha geliyor, seni kendinden küçük görüyor. Zaten bakışlarından, davranışlarından, konuşmasından anlıyorsunuz. Kaba konuşmalar... Biz çok kibar konuştuğumuz halde kaba konuşmalar oluyor. Ya da bir sorun oluyor, siz işportacı değil misiniz, hepiniz aynısınız diyor en ufak bir şeyde. Olabiliyor mesela sattığınız üründe ufak bir defo oluyor, ip kaçması oluyor. Siz işportacısınız, hepiniz aynısınız, defolu mal satıyorsunuz diyor. Yani o tür tepkilerle karşılaşılıyor. Yani bizi küçümsüyorlar.

Hedefi oldukları aşağılayıcı tavra karşı seyyarlar, kendi işlerini, her türden illegal varoluşa keskin bir karşıtlık ve ideal çalışma biçimleri olan esnaflıkla güçlü bir özdeşlik ilişkisi içinde tanımlama eğilimi sergiliyorlar. Onlara göre seyyarlık, çok zor koşullar altında (uzun süreler sokakta bulunmaktan dolayı yaşanan güçlükler, olumsuz hava koşulları, bedensel zorlanma,

sürekli yaşanan zabıta korkusu vb) ve bu koşullara rağmen, üst düzey bir ticari ahlakla icra edilen (defolu mal satmamak, müşterilerle güvene dayalı ilişkiler geliştirmek, çoğunluğu kadın olan müşterilere gösterilmesi gereken medeni davranış kurallarına riayet etmek vb), nihayetinde kaliteli malı ucuza satarak halka hizmet etmeye dayanan onurlu bir meslektir.

Görüşme-15 (Erkek, Yaş: 44)

– Şimdi şunu söyleyeyim: Gider çıkarsınız işe, sabah. Çok soğuktur, parmaklarınız cebinizde. Mal satmanız gerekir. Çıkartırsınız, mal satarsınız. Eğer malda fazla satarsanız, üşüme-yi unutursunuz, para götüreceksiniz evinize. Yani anlatmak istediğim, ne sıcak dinlersiniz ne soğuk. Güneşte kararırınız, soğukta gene kararırınız. İki türlü kararırınız. Beden gibidir. Beden çalıştığı için, eziyet çektiği için, herhalde bedeni yıprat-tığı için... Biraz da herhalde kaçıp kovalamaca da fazla olduğu için... Bir de biraz dar gelirli, yani bizim gibi insanlara mal sat-tığımız için, onların ihtiyaçlarını karşıladığımız için... Herhal-de en doğal para kazanma, en onurlu para kazanma şekli bi-ze göre budur.

Bu arada, seyyarların kendilerinden alışveriş yapan kesimi “halk” veya “vatandaş” olarak tanımladıklarını kaydetmek ge-rekir. Görüşmelerimiz sırasında seyyarlar genellikle halk ve va-tandaş kavramlarını, belirli bir formel işe sahip olsa bile, sonu-çta dar gelirleriyle yaşam mücadelesi veren insanları ifade etmek üzere kullanmışlardır. Dolayısıyla (örneğin sokakta gerçekleşt-irilen kapkaç ve yankesicilik olaylarını eleştirirlerken, dar ge-lirli insanlardan çalmanın adaletsizliğinin vurgulanmasında ol-duğu gibi) müşterilerle sınıfsal bir farklılık ilişkisi değil, ben-zerlik, yakınlık ve güven ilişkisi ön plandadır. Ayrıca, özellikle eski seyyarlarda, kendilerini sabit bir yeri olan esnafa yakın hatta onlardan biri olarak görme eğiliminin çok güçlü oldu-ğunu söyleyebiliriz. Belediye’nin artan baskısının arkasındaki güçlerden biri olarak dükkân esnafına işaret edilse bile, genel olarak esnafa ilişkin söylemlerde farklılık ve çatışma potansiye-lini değil, benzerlik (aynı meslekten görme) ve uyumu (gömlek

mağazasının önünde gömlek satmamak gibi mesleki ahlakın gerektirdiği basit kurallara özen gösterme) vurgulamaya yönelik bir stratejinin izlendiğini gözlemlemek mümkün. Seyyar satıcılar arasındaki esnafa yakınlık söylemi, bir yandan kendilerini küçük ölçekte bir serbest girişimci olarak kodlamalarına, diğer yandan ise ya gelecekte sabit bir dükkâna sahip olma isteğine ya da geçmişte başarısız bir dükkân esnafılığı girişiminin bu- lunuyor olmasına dayanmaktadır.

Görüşme-1 (Erkek, Yaş: 50)

• *Peki esnafla ilişkiniz nasıl?*

– Esnafla gayet güzel.

• *Zabıtalara bizzat orada operasyon yapsın diye esnafın para verdiği söyleniyor.*

– Yapan insan da var: Esnaf da bazen zabıtaya geliyor diyor ki, işte bu arkadaş burada çalışıyor, devriye zabıta var, gel diyor, şurada otur, altına bir sandalye veriyor, avantajını da veriyor, beni de orada çalıştırmıyor yani. Ha ben de gidiyorum, burada değil de on metre ilerisinde çalışıyorum.

Neredeyse sermayesiz şekilde bu işe girmiş olmakla birlikte, kendi ve aile çevrelerindeki tüm akıl, ticari beceri, sosyal dayanışma ve yardımlaşma ağlarını seferber ederek sürekli şekilde bir ekmek mücadelesi veriyor olmak, seyyarların kimlik algılarını pekiştiren unsurlardan birisi. Bütünüyle kendi potansiyellerine dayanarak girilen tüm bu işlerde karşılaşılan başarısızlık durumunu açıklamaya zorlandıklarında ise (Böyle olmasının sorumlusu kim? Neden böyle oldu, oluyor? Bir başkası beceriyorken ben neden beceremedim? vb) şanssızlık veya bahtsızlık terimleriyle, kaderci ve kendiliğindenci yanıtlar öne çıkıyor bir yandan; diğer yandan da yeterince akıllı davranamamak, günü birlik kazanıp günü birlik harcamak, dolayısıyla tasarruf edememek, istikrarsız bir hayat sürdürmek, özellikle kardeşler ve diğer akrabalar arasında yeterince dayanışmacı biçimler geliştirememek gibi kendilerinin ve çevrelerindeki insanların alışkanlık ve niteliklerini sorgulayan yanıtlar verdikleri de oluyor. Bu türden kişisel soruşturmalarda, belirli bir toplumsal si-

yasal özneyle yönelik veya genel olarak sisteme yönelik bir isyan duygusuna pek rastlanmıyor doğrusu.

Görüşme-1 (Erkek, Yaş: 50)

• Siz, ben kendimi sorumlu buluyorum dediniz. Sizin dışınızda neleri sorumlu görüyorsunuz?

– Valla ben kader diyorum, yani kader... Ben buna kader diyorum.

• Yani bu durumda hiçbir haksızlık görmüyorsunuz.

– Ya haksızlık var. İşte aileden gelip, böyle yoksul bir aileden gelip, bu şekilde yetişmek... Başka bir şansımız yok, kader diyorum ben buna.

Görüşme-6 (Erkek, Yaş: 27)

– Bazen düşünürüm, bu çalışmaya rağmen benim... daha farklı olmam gerekir diye düşünüyorum. Ama tek aile içerisinde olduğumuz için farklı oluyor. Belki yalnız olmuş olsaydım, belki bazı yerlere bir şeyler yapmış olabilirdim. Ama o da nasip işi, kısmet işi.

• Anladım: Herkes aile için kazandı diyorsunuz. Beraber olunca hesap tek oluyor, dolayısıyla kimsenin kazandığı kendisine kalmıyor.

– Evet.

• Siz fazla mı kazanıyordunuz mesela?

– Tabii. Bak şimdi düşün, ben sabahın 6'sında geliyorum işe, akşamın 8'inde gidiyorum. Benim en ufağım 12'de işe geliyor, 5'te kapatıp gidiyor. Rahat yaşıyor. Bu adalet mi sence? ... [Kardeşlerim] benim gibi, en azından biraz hırslı, biraz mücadeleci olsaydı, bu işten kurtulurduk. En azından başka işler yapardık. Güzel işlerde çalışırdık belki de. Öyle düşünüyorum.

Fakat kişisel hesaplaşma düzeyinde talihin (beklenen fırsatların bir türlü gelmemesi) veya kaderin (böyle bir ailenin içerisinde doğmuş olmak) öne çıkıyor olması, örneğin zabıta tarafından mallarına el konulduğu dönemlerde, açıkça ve sonuna kadar, fiziksel çatışma dahil, kendilerini savunmaktan geri dur-

dukaları anlamına gelmiyor. Yine de, özellikle sınır durumlarda ortaya çıkan bu açık ve sert korunma refleksi, işlerin pek yolunda gitmediği daha olağan başarısızlıklar durumunda, tipik olarak kendini hedef alan, kendini hırpalayan bir isyana dönüşüyor. Bu gibi durumlarda alkol kullanımı, depresyon, ilaca bağımlılık gibi reaksiyonlara sıkça rastlandığını fark ettik.

Görüşme-1 (Erkek, Yaş: 50)

– İsyan ettiğim günler çok oldu.

• *Biraz onları konuşalım.*

– Çok çok çok, isyanlar çok oldu. Alkole düştük isyanlarda. Ama hep “kader” dedik. Yani düştük. Çok isyan ettim. Yeri gelmiştir ağlamışımdır, yeri geldi bunalım geçirdim. Depresyon bile geçirdim bu seyyar satıcılıktan. Ben şu an için bile bir hafta oldu, yine doktora gittim, depresyon şeyinden, ilaçlarımı kullanıyorum. İnanır mısın, hep bu seyyarlığın şeyinden, stresinden.

Pasif ağlardan kolektif eyleme seyyarlık halleri

Sokak siyasetinin önemli unsurlarından biri sokaktaki pasif ağlardır. Bayat, sokaktaki enformel unsurların, sokağın fiziksel imkânları çerçevesinde, aktif olmasa da bir tür ağın içerisinde bulunabildiklerine dikkat çekiyordu. Bayat'ın pasif ağlar dediği bu saklı iletişim, sokağı paylaşan kesimlerin birbirlerini dip-ten dibe tanımalarını ve dolayısıyla gerektiğinde birlikte davranabilmelerini mümkün kılan şeydir. Sokak beklenmedik bir şekilde harekete geçtiğinde, dönüp bakmamız gereken yerdir pasif ağlar. Bayat'ın kavramsallaştırdığı bu olgu açısından ele aldığımızda, özellikle eski seyyarlar açısından şunlar söylenebilir: Bu grup uzun zamandır aynı bölgede tezgâh aç-a aç-a birbirleriyle yaygın ve derin tanışıklıklar geliştirmiş, arkadaşlık ve dayanışma ilişkileri kurmuş, bu anlamda sokaktaki pasif ağı daha kararlı, giderek aktif ve sürekli hale getirmiştir. Üstelik bu ağ, kazanımlarının doğrudan tehdit edildiği bir dönemde açık ve formel bir örgütlenmenin kurulmasıyla (Tüm Seyyar Satıcılar Derneği)

sonuçlanmıştır. Bu noktada pasif ağlardan aktif ağlara, oradan da kolektif eylem ve örgütlenmeye giden bu süreci daha iyi anlayabilmek için seyyarlar arası ilişkilere odaklanabiliriz.

Özellikle eski seyyarlar arasında çok güçlü bir çıkar birliği fikrinin geliştiğini ve bunun etrafında etkili dayanışma ilişkilerinin örgütlendiğini görmek güç değildi. Fakat bu ortaklık fikri nasıl kurulmuştu? Ne gibi dengeler gözetilmişti? İçerme ve dışlama mekanizmaları nasıl işletilmişti? Bütün bunlar olup bitiyorken ne tür bir deneyim ve akıl geçerli olmuştu? Eski seyyarlarla yapılan görüşmelerde sürekli karşımıza çıkan dayanışma motifinin belirli evrelerden geçmiş karmaşık bir tarihi var. Kızılay'da ilk seyyarların 1970'li yılların sonuna doğru ve asıl olarak 1980'lerden sonra ortaya çıktığını görüyoruz. Bu süreçte, önceleri Ulus civarında üstlenmiş olan kimi seyyarların zamanla Kızılay bölgesine kaymalarının ve burada kendilerine başkalarının eklenmesine olanak tanıyan bir açıklık yaratmış olmalarının etkili olduğunu söylemek gerekir. Sonraki yıllarda yeni katılımlarla yer yer genişlemesine rağmen seyyar esnafının görece sınırlı kaldığını, bir başka deyişle yeni seyyarların bölgeye girme yönündeki tazyiklerinin bu eski grup tarafından uzun bir süre hem de etkili ve sıkı bir şekilde kontrol edilebildiğini gözlemlemek mümkündür. Böyle bakıldığında, yirmi yıla yakın bir süredir Kızılay merkezinde çalışmakta ve burayı kontrol etmekte olan söz konusu grubun, kendi arasında giderek daha istikrarlı ilişkiler geliştirmiş olması şaşırtıcı değildir. Yalnız şunun altını çizmemiz gerekir ki bu eski grup arasındaki dayanışmanın kalıcılığını tayin eden koşul, görece sınırlı bir kesimi ifade eden bu seyyar grubunun, bölgeyi sürekli kontrol eden ve yenilerin girişlerini denetleyen bir "barış düzenini" uzun süre yaşatmış olmalarıdır. Bu süre boyunca, Kızılay'ın belirli bölgelerinin, belirli aile-akrabalık-hemşerilik-arkadaşlık grupları tarafından etkin şekilde paylaşılmış ve düzenlenmiş olduğu, üstelik buna bağlı olarak, tezgâhlar arasında işbirliği ve dayanışma duygusunun hâkim geldiği bir "düzen halinin" hüküm sürebilmiş olduğu görünüyor.

Görüşme-19 (Erkek, Yaş: 47)

– Bundan üç dört sene öncesine kadar, '85'den ne zamana kadar diyeyim size, 2000'e kadar, depocudan mal alırken mesela, 15-20 seyyar birden aynı yerden malı alır gelirdik, Kızılay'da değişik değişik yerlerde satardık. Mesela sizin malınızı satardık orada, paylaşırdık o parayı biz akşam. Ha! Bir arkadaşımız hasta mı oldu, üç gün beş gün evde mi yattı, onun payını ayırırdık biz. “Kardeşim derdik, bu Ahmet'in payı, evine gidecek”.

• *Bu bütün seyyarlara değil, size ait bir şeydi değil mi?*

– Bize ait bir şeydi. 15-20 kişiydik. Ha belli bir şey olurdu, arkadaşımıza bir şey olurdu, giderdik bütün seyyarlardan, arkadaşlar, böyle böyle, Ahmet arkadaşımız hasta, bak hastane masrafı var, ilaç masrafı var, bizim gücümüz yetmiyor, üçer beşer vereceksiniz, herkes verirdi. Öyle bir dayanışmamız vardı 2000'e kadar, ama 2000'den sonra kayboldu.

• *Neden?*

– Kalmadı, eski seyyar kalmadı. Yani şurada toplansan eski seyyar 25-30 tane çıkar.

Bu “barış düzeninde” her yeni gelen bir diğerrinin çıkarına dokunmamaya gayret göstererek (örneğin aynı malı satmayarak), sokaktaki dağılım ve dengeyi mümkün olduğunca gözeterek (örneğin daha sakın bir sokağı tercih ederek) ve mevcut bir başka tezgâha yakınlaşarak (birbirini rahatsız etmeyecek kadar uzak, birbirini kollayacak kadar yakın), ancak bu şekillerde kendine bir saha açabilmiş. Seyyarlar bu gibi “mesleki kurallara” özen gösterildiği sürece, ciddi bir sorun veya uyuşmazlık yaşamadıklarını söylüyorlar.

Görüşme-19 (Erkek, Yaş: 47)

– Ama herkes seyyar olamaz. ... Bir kere açıkgöz olacaksın, açıkgözlüğünden ziyade, zabıta tanıyacaksın, polis tanıyacaksın, işportacı tanıyacaksın, yani seyyar tanıyacaksın. Şimdi direkt gelip seyyarlık yapamazsın ki, barınamazsın yani. Ben şimdi *body* satıyorum burada, sen de gelmişsin bugün, işportacıym diye çıkmışsın, almışsın Saman Pazarı'ndan malı, gelmiş benim yanımda *body* satacaksın. Ben sattırır mıyım onu? Yani

seni niye başıma bela alayım ben? Şimdi sen geldin, seyyar ço-
ğalacak. Ben orada iki seyyar çalışıyorsam, sen geliyorsun üç
oluyor, öbürü geliyor dört oluyor. Sokmuyorum ben de. Git
gardaşım başka yerde sat derim.

- *Çünkü sen de aynı malı satıyorsun...*

– Aynı malı satmasan bile... Seyyarsın sen, yeni gelmişsin,
yine sokmam seni oraya. Çünkü yarın benim başıma bela ola-
caksın. Nasıl bela olacaksın? Birken iki olduk, ikiyken üç ol-
duk, üçken beş olacağız, zabıta bakacak, göze batacak. Şimdi
iki tane seyyar oldun mu göze batmıyorsun, gözükümüyorsun
bile, durak arkalarında duruyorsun. Kim gelirse gelsin, amir
de gelse, müdür de gelse seni göremiyor. Ama beş altı tane ol-
dun mu illa ki göze çarpıyorsun. Müşteri oluyor başında, kala-
balık oluyorsun, illa ki göze çarpıyorsun. Göze çarpınca ami-
ri de görüyor, memuru da görüyor, geliyor, alıyor malını, ça-
lıştırmıyor.

Seyyarların yoğun bir zabıta baskısı olmadan rahat biçimde
çalışabildikleri 1980 ve 1990’lı yılları “eski güzel günler” ifade-
siyle anması sürpriz değil. Bu barışın en temel koşulu hiç kuş-
kusuz, zabıtayla kurulan bir zımnî işbirliği sayesinde, seyyarlar-
nın kendi sayılarının artışı ve sokak düzenini kontrol edebil-
miş olmalarıdır.

Görüşme-48 (Erkek, Yaş: 27)

– Daha önce oraya benim bir başka arkadaşım bakıyordu.
Karanfil, Yüksel, gece gündüz o bakıyordu. O vurulduktan
sonra böyle olaylar çıktı ortaya.

- *O varken düzen nasıldı?*

– O varken... Aslında daha iyiydi. Bizim işin problemi yok-
tu. Çünkü biz eski seyyar olduğumuz için, o zaten bizi tanıdı-
ğı için, herhangi bir sorun olmazdı yani. Orada o söylerdi, biz
onun bölgeye girmezdik. Biz söyledik, o bizim bölgeye gir-
mezdi. Belirli tezgâhlar olurdu. Mafyalaşma o zaman da var-
dı... Ama yani hiçbir sorun da olmazdı. Hiçbir sorun olmazdı,
dayanışma olurdu. Ama şu anda o yok.

Eski güzel günlere işaret eden anlatılarda, “biz hepimiz birbirimizi tanırdık” söyleminin yanı sıra ve aynı sıklıkla “zabıtayı da tanırdık” vurgusu da yapılıyor. Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı analiz edeceğimiz zabıta/seyyar ilişkisi konusunda şimdilik şunları söylemek yeterli olur: Eski seyyarların başlangıçta zabıtayla kurdukları “iyi ilişkilerin” temelinde (bu iyi ilişkilere “birbirini görmenin” de dahil olduğunu söylemek gerekir) bir karşılıklı denge mekanizması yatıyor. Her iki grubun da ortak çıkarı seyyar nüfusun belirli bir bölgede kritik eşiği aşmasını önlemek olduğu için, bu ortaklık üzerinden bir denge siyaseti geliştirdikleri anlaşılıyor. Fakat buraya kadar yapılan analizin eski güzel günlerle sınırlı olduğunu ve 2000’lerin başından itibaren gerek seyyarların kendi aralarındaki ilişkilerin, gerekse seyyarlarla zabıta arasındaki ilişkilerin giderek kronikleşen önemli bir bunalım yaşadığını belirtmek gerekir. 2000’lerin başında, Belediye’nin kendi iç bünyesinde yaşanan kimi sorunlar nedeniyle, zabıtaların bir süre görev yapmamaları, Kızılay’daki seyyar sayısının hızla artmasına neden olur. Bu kontrolsüz ve aşırı kalabalıklaşma, hem eski ile yeni seyyarlar arasındaki, hem de seyyarlar ile zabıta arasındaki mevcut dengelerin bozulmasına ve ciddi gerilimlerin patlak vermesine yol açar. Bunu takiben, gerek Büyükşehir Belediyesi’nin gerekse Çankaya Belediyesi’nin Kızılay bölgesini seyyardan temizleme politikası gütmeye başladığını ve bunu sağlamak için çok sert ve ısrarlı yeni tekniklere başvurmaya başladığını anlıyoruz. Belediyelerin bu yeni politikası, uzun yıllardır bu işten ekmeğini kazanmış olan eski seyyarların hızla sertleşmelerine ve aralarında oluşmuş olan istikrarlı ağı doğrudan kolektif eylemlere taşımalarına ve nihayet bu sürecin belirli bir aşamasında dernekleşme yoluna gitmelerine neden olmuş. Dernek deneyimine ilişkin olarak seyyarların söylediklerine daha yakından bakalım.

Görüşme-1 (Erkek, Yaş: 50)

- Sizin dernek üyeliğiniz nasıl oldu?
- Biz üç arkadaş bir araya geldik, dernek kuralım seyyarlar için diye...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

• Siz kurucusunuz öyle mi?

– Kurucuyuz biz.

• Bu fikir nasıl hasıl oldu?

– Bu fikir... İ. başkanla, S. başkan ve ben bu fikri yürüttük. Oturuyorduk, çay içiyorduk, bir seyyar derneği kuralım, yarın belediyeye bir dilekçe verelim, bir toplu yer alalım gibi fikirlerle bu girişimde bulunduk. Seyyar arkadaşlarla da konuştuk, onaylarını aldık herkesin. Aidatlarımız ödendi. O şekilde bir dernek kurduk.

• Aklınızda toplu olarak bulunabileceğiniz bir yer almak vardı...

– Tabii, bir yer alalım, toplu bir yer. Mesela nedir? Belediye yerleri. Mesela Sıhhiye Pazarı'nı öneri olarak biz getirdik ama bize vermediler.

• Kime verdiler?

– Hep kendi adamlarına verdi Çankaya Belediye Başkanı.

Görüşme-19 (Erkek, Yaş: 47)

• Derneği biliyorsunuz?

– Biliyorum tabii, üyesiyim.

• O süreci biraz anlatır mısınız? Nasıl gelişti? Niye böyle bir şeye ihtiyaç duyduunuz? Neler yaşandı?

– Biz işte, zabıta sıkmaya başlayınca, biz de dernekleşelim dedik. Yasal bir şeye girelim, yasal bir statümüz olsun bizim de. Zabıtaya karşı, polise karşı direndiğimizde artık bir avukatımız var, derneğimiz var. Yasal olalım, gelsin avukatımız, derneğimiz gelsin, bizi savunsun orada. Ben dernek üyesiyim, farz edelim polisle, zabıtayla kavga yapıyorum, polis beni alıp götürüyor, ben hemen telefon ediyorum, avukatım da geliyor, dernek başkanım da geliyor, “Sen,” diyor, “benim üyemi nezarete alamazsın, çıkar” diyor, hemen beni çıkarıyor dışarı. “Suçu ne benim üyemin?” diyor. “Zabıtaya karşı gelmiş!” “Kim bu zabıta kardeşim? Gelin bakayım zabıta beyler, arkadaşlar, sizin sivil giyinmeye hakkınız var mı? Yok! Belediye Kanunu’nda, Anayasa’da, hiçbir yerde bunların sivil giyinmesine yönelik bir madde yok. Sen sivil giyinemezsin kardeşim, senin hakkın de-

gil. Ben ne bileyim senin zabıta olduğunu. Ha tanıyorum ben seni, ama tanımayan insan ne bilsin.”

Kişisel ve toplu olarak gerçekleştirilen çok sayıda çatışma ve direniş eyleminin ardından kurulan bu dernek, üyelerinin arasındaki dayanışma ağlarını ve hukuksal-siyasal bilinci geliştirmek gibi olumlu sonuçlara yaramış olsa da, belediyeler tarafından tanınma ve işbirliği yerine, sert bir dışlama ve baskı siyasetine maruz bırakıldığı için ne yazık ki kısa sürede etkisizleşmiş.

Görüşme-27 (Erkek, Yaş: 38)

– Aslında [derneğin] faydası oldu, bayağı bir faydası oldu. Mesela [zabıta] malı komple alıyor gidiyor, geri vermiyor, kavgaya çıkıyor... Avukatımız gider o karakoldaki arkadaşımızı alır, mallarla gelirdi. Ama sürmedi, fazla sürmedi.

• *Derneğin belediyeyle bir takım müzakereleri olmuş, Sıhhiye Pazarı'nda sizlere yer açılması için. Onlardan haberdar oldunuz mu?*

– Evet, yer istendi. Mesela Sıhhiye Pazarı bizim seyyarlara verilmiş olsaydı... Ayrancı'da var, Ümitköy'de açıldı...

• *Cebeci'de var...*

– Cebeci'de var... Bunlar normal caddede çalışan gerçek seyyarlara verilmiş olsaydı, hiçbir problem kalmayacaktı.

Görüşme-48 (Erkek, Yaş: 27)

– Tam o sıralar ben yoktum, Ankara'da değildim, [dernektekiler] bazı çalışmalar yapmışlar. Melih Gökçek'le görüşmek istemişler, burada yürüyüş falan yapmışlar. Daha sonralarda geldim ben. Muzaffer Eryılmaz'la görüşmeye gittik, seçimden sonra. Muzaffer Eryılmaz bizi makamından kovdu. Melih Gökçek'e gittik, az kalsın dayak yiyip çıkacaktık Belediye binasından. Bu tür olaylar da başımıza geldi, istemediler. Sonra, dediler size pazar yerlerini vereceğiz, böyle yapacağız, şöyle yapacağız, ama hepsi lafta kaldı. Yani bilmiyorum o da nasıl olacak, hâlâ duruyor, hâlâ çalışma yapıyorlar. Ama herhangi bir şey, daha artı bir şey olmadı. Pozitif bir şey yok.

Görüşmelere başladığımız sırada, eski seyyarlar hem dernekten hem de belediyelerle giriştikleri müzakerelerden umutlarını kesmiş, gelecekleri bakımından umutsuz ve kararsız bir görünüm sergiliyorlardı. Bir kısmı işsiz kalmış, bazıları yeni açılan “Bazar”lara girmiş, çok azı Sıhhiye Pazarı’nda yer tutmuş, bazıları başka şehirlerde açılan pazarlara yönelmiş, kimileri ise yeni işlerin peşinden koşmaya başlamıştı.

Yeni seyyarların kendi aralarındaki ilişkiler ise, yukarıdaki tablodan oldukça farklı bir görünüm sergiliyordu. Çalışmayı yürüttüğümüz dönem itibariyle, eskilerin büyük bir kısmının Kızılay sokaklarındaki yerlerini terk ettikleri ve yerlerini yenilere bırakmış oldukları görünüyordu. Fakat elbette bu zorlu ve çatışmalı bir süreç sonunda gerçekleşmişti. Burada yalnızca seyyarlar ile zabıta arasındaki çatışmalar değil, eskiler ile yeniler arasındaki güç çatışmaları da önemli rol oynamıştı. Bu çatışmalı süreçte, yenilerin bölgeye kontrolsüz girişlerini engellemek isteyen eski seyyar grubunun karizmatik önderlerinden ve aynı zamanda dernek kurma fikrini ortaya atmış kişi de olan eski bir seyyarın, onun etkili olduğu bölgede yer kapmaya girişen yeni bir grupla arasında geçen ve eski seyyarın ağır şekilde yaralanmasıyla sonuçlanan bir silahlı çatışma öne çıkıyordu. Bu olay, önce zabıta ve polis tarafından sokakların seyyardan arındırılmasına neden olmuş, ardından ise bölgenin bütünüyle, geceleri tezgâh açarak yeni duruma uyum gösteren yenilerin eline geçmesiyle sonuçlanmıştı.

Görüşme-48 (Erkek, Yaş: 27)

– Orası düzendi. [...] Akşam orada bu kadar tezgâh oluyordu, belirli tezgâhlar oluyordu. Akşam orada adım atamıyoruz, o kadar kalabalık. Normal insan kalabalığı değil o, seyyar kalabalığı. Birbirleriyle yan yana giriyorlar, bir metre yeri olan oranın mafyası oluyor. “Ben” diyor, “buranın mafyasıyım, kimseye açtırmam burada” diyor. Önceden öyle bir ortam yoktu. Önceden sadece bir kişi bakardı, sadece onun tezgâhları açılırdı. Ama şimdi herkes açabiliyor.

Eskilerin söylemlerinde söz konusu yeni duruma ve yeni seyyarlara dair olumsuz yargılar, “barış düzeni”nin yerini bir “yoz-

laşma dönemi”ne bıraktığı ve buna bağılı olarak seyyarlık mesleğinin “bozulduğu” ifadelerinde karşılığını buluyor. Yenileri kendilerinden görmediklerini, hatta onları seyyar olarak bile adlandırmayı tercih etmediklerini fark etmek zor değil. Yeniler, eskilerin gözünde, hızla artan sayılarıyla oldukça karışık ve belirsiz bir grup profiline sahip olmak, zabıta ve polisle çatışmacı ilişkilere giriyor olmak, gece çalışmaya başvurdıkları ölçüde “gececi” olmak, dolayısıyla gecenin ve sokağın bütün tekinsizliklerine açık ve illegal işlere karışmış olmak gibi olumsuz biçimlerde tahayyül ediliyorlar. Seyyarlığın adını kötüyeye çıkardıkları ve bu nedenle gerek halkın gerekse kamu yetkilerinin öfkesini üzerlerine çektikleri düşünülen yeniler, eskilerin temas kurmaktan imtina ettikleri ve dolayısıyla aslında yeterince tanımadıkları bir grup.

Görüşme-32 (Erkek, Yaş: 37)

• Kızılay'daki seyyarlar toplam yüz kişi mi?

– Yüz. O seyyarım diye geçinenler, artuk yedek iş yapanlar.

• Onları saymıyoruz!

– Mesela işten çıkıyor, on lira, beş lira, ne alırsa onu ek gelir olarak düşünüyor. Zaten biraz da o yönden şey oldu. Gelen insana bir şey demedik. Denmez. O insan ihtiyacı olmasa gelmez zaten orada çalışmaya, doğru değil mi? Sonuçta çoğaldığı için göze aşırı derecede battı ve bize yansıdı.

• Eski ile yeni arasında ne değişti? Kalabalıklaşma mı?

– Kalabalıklaşma ayrı. Şimdi eski seyyarlarla yeni seyyarlar değişti. Bilinçli insanlar değil, cahil çoğu.

• Yeniler mi?

– Tabii. Diyorum ya, ya kabadayılık yapar ya ismini duyurmaya çalışır. Sen buraya para kazanmaya mı geliyorsun, başka bir şeyler yapmaya mı? Farklı bir şey görüyor herhalde bu işi. Eskiler pek muhatap olmaz yenilerle.

Görüşme-48 (Erkek, Yaş: 27)

• Peki sizin onlarla (yenilerle) ilişkileriniz yok mu? Tanışıklıklarınız, arkadaşlıklarınız?

– Tabii birkaç tane arkadaşım var. Ya kafeden ya normal arkadaşımın aracılığıyla. Ama normalde ben oranın çalış-

nı değilim. Dediğim gibi, gündüz çalışıyorum. Büyükşehir olsun, Çankaya olsun, bütün mesela zabıta memurlarının hepsi beni tanır. Mesela akşam seyyarını hiçbir zabıta tanımaz. Ama gündüz seyyarını kim olursa olsun, yirmi seneden bu yana, yirmi sene önceki adamı sorsan tanırırlar. Ama akşam kimin ne olduğu belli olmadığı için polis bile karışmıyor. Orada kavga çıkıyor, esrar içiyorlar, içki içiyorlar, milleti dövüyorlar... Polis karışmıyor. Tabii aralarında iyi insanlar da var. Mesela bir bayan geliyor orada evinin ekmek parasını çıkarıyor, yol parasını çıkarıyor. Ya da gerçekten ihtiyacı olan insanlar var, akşam yapıyorlar. Ama yani çoğu dediğim türden. Mafyalaşmış orada.

Eski seyyarlar arası ilişkilerde dikkat çeken önemli bir noktada, siyasi görüş, dinsel mezhepsel veya bölgesel farklılıkların temel bir ayrışma eksenini olarak etkisiz olmalarıydı. Çoğu İç Anadolu ve Doğu Anadolu kökenli insanlardan oluşan eskiler arasında, 1980 öncesi sol örgütlere katılmış, yatmış çıkmış, eskiden veya halen solcu olduğunu öne sürenler olduğu gibi, sağ görüşlü ve ülkücü olanlar da bulunuyordu. Koyu bir dindarlık pratiğine veya İslamcılık ideolojisine rastlanmıyordu. Hemen hepsi bu türden farklılıkların dayanışma ve arkadaşlık ilişkilerinde belirleyici olmadığını özellikle belirtme gereği duyuyordu. Burada, herkesin eşit koşullarda ve benzer şekillerde “ekmek kavgası” veriyor olması bilinci üzerinden işleyen bir ortaklık kavrayışı olduğunu söyleyebiliriz. Aralarındaki temel çekişmeler sokağa dışsal olarak görülen farklılıklar üzerinden değil; sokakta seyyarlık yapmak için uygun bir yer bulma, tezgâhının ve mallarının güvenliğini sağlama, sokakta kazandığı pozisyonu yine sokakta koruma ve bütün bunlar yapılırken sokağın kurallarına uygun davranıp davranmama meseleleri üzerinden şekilleniyor.

Yeniler ise elbette eskilerin gözündeki yoz ve bozuk imajı doğrulamıyor. Fakat eskilere göre oldukça heterojen ve istikrarsız bir grup oluşturuyor olmaları, gerek kendi içlerindeki rekabetin, gerekse sokağın kodlarını belirlemede çekilen güç-

lüğün neden olduğu başka gerilimler karşısında onları güçsüz bırakıyor. Bu nitelikleriyle henüz pasif ağ düzeyindeki bir iletişim düzenine sahip görünen yeniler, bu koşullar altında aktif bir ağ geliştirme ve kolektif eyleme geçme potansiyeli sergilemiyorlar. Eskilere kıyasla çok daha sıkışık bir düzende tezgâh açmalarına rağmen, birbirlerine pek temas etmeyen, fakat birbirlerini çok gözleyen bir grup yeniler. Çoğu eski seyyarlar ve onların “barış düzeni” hakkında pek bir şey bilmezken, az çok bilgi sahibi olanlar da olumsuz konuşma eğiliminde.

Yenilerin anlatılarında öne çıkan (ve eskilerin söyleminde neredeyse hiç görülmeyen) temel bir öge hakkında not düşmeyi ihmal etmeyelim: Mafya. Mafya söylemi yenilerin kendi iç ilişkilerine ve enformel varoluşun bazı temel dinamiklerine karşı rahatsızlıklarını dile getiren bir söylem. Anladığımız kadarıyla burada seyyarları haraca kesen, yani zorunlu bir düzen hizmeti “satmaya” çalışan bir ekip anlamında bir mafya söz konusu değil. Bu anlamda bir mafyanın ne eski barış düzeninde ne de yeni dönemde geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Mafya söylemi elbette seyyar içindeki bir güç hiyerarşisine ve ilişkisine gönderme yapıyor. Ancak bu, tüm alana hâkim olmayan, tekil ve yerel kalan çeşitli dayanışma ağları olgusuyla iç içe giriyor ve anlamı belirsizleşiyor. Seyyar içi çeşitli dayanışma grupları, çete ve mafya olarak anılıyor. Bu tür bir algının güçlenmesinde, yerel otoritelerin de payının olduğu açıklıkla görülüyor. Yerel otoritelerin damgalamasından ayrı olarak, seyyarlar arasındaki ağların mafya ya da çete olarak, yani negatif biçimde kodlanmasının nedenleri şunlardan biri ya da birkaçı olabiliyor: Sermayesi güçlü olmak, çok para kazanmak, zabıtayla arası iyi olmak, belirli bir bölgeyi tekeli altına almak, oraya girişi sıkı şekilde kontrol etmek (korkutmak, dışlamak ya da zorunlu asimilasyon yoluyla) ve elbette bunları başarabilmek için temel koşul olan, geniş bir çevre olarak hareket etmek, zor uygulamak veya zor tehdidini etkili şekilde kullanmak.

Sokağı bir siyaset alanına çeviren şeyin, enformel kesimler ile kamu otoritesi arasında sokaktaki sosyal ve maddi koşullar içerisinde cereyan eden mücadeleler olduğunu daha önce söyledik. Seyyarlar ile kamu otoritesi arasındaki gerilim ve çekişme bu bağlam içerisine pekâlâ sokulabilir. Yukarıda aktardığımız süreç ve dinamikleri akılda tutarak, seyyarlar ile kamu otoritesi arasında süregiden çatışmayı iki farklı döneme ayırarak analiz etmek gerekiyor.

Barış dönemi olarak adlandırdığımız ilk dönemde, seyyarlar ile belediye yöneticileri, polis gücü, fakat tabii ki asıl olarak zabıta arasında bir danışıklı dövüş siyaseti izlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönem boyunca, aynı bölgede uzun yıllar birlikte varolmuş seyyar ile zabıta arasında ciddi bir tanışıklık ve işbirliği gelişmiştir. İzlenen yol aşağı yukarı şöyledir: Zabıta tipik olarak seyyarı görmezden gelir ve varlığını kabullenirken (ki bu aynı zamanda seyyarlık mesleğini meşru görmelelerinden ileri gelmektedir), bunun karşılığında, amirleri tarafından bir nedenle sıkıştırılıp seyyarlara karşı görevlerini yapmaya zorlandıklarında (bu pek nadiren oluyordu), seyyarın zorluk çıkarmamasını, tezgâhını toplayıp gitmesini, gerekiyorsa malını teslim etmesini istemektedir. Nitekim seyyarlar, malları bir şekilde zabıta tarafından ele geçirildiğinde bile, küçük para cezaları karşılığında bunları geri almakta zorlanmıyorlardı. Bu dönem zarfında seyyar/zabıta ilişkilerinin nasıl seyrettiğine dair seyyar esnafının anlatımları dikkat çekicidir.

Görüşme-15 (Erkek, Yaş: 44)

– Zabıta benim malımı alamazdı. Yıllardır tanıştık, belki çoluğumuzu, çocuğumuzu, kardeşimizi, anamızı, babamızı, karımızı gördüğümüzden daha çok, biz o insanlarla birlikteyiz. Ve ben şunu söyleyeyim: Ben bu derneği kurarken... Ben zabıtaların çektiği çileleri biliyorum. Benim amcam zabıtaydı, ben biliyorum. Bir yandan zabıtaların çektiği sıkıntıları biliyorum. Diğer yandan seyyarım ve sıkıntı çekiyorum. Şimdi hem zabıtaya yardım ediyordum, hem seyyara yardım edi-

yordum. İkisinin arasında kalmak beni bir dengeye oturttu-
du hiç farkına varmadan. Diyelim ki 10-15 tane seyyarın için-
de 2-3 tane zabıta mı kaldı. Dayak yiyecek! Hemen yetişiyor-
um, kavga etmelerine engel oluyorum. Bu sefer zabıtada is-
ter istemez iyi bir izlenim uyandırıyorum. Zabıtalara 10-15 ki-
şi 2-3 tane seyyarı yakaladığında, eğer senin kurtardığın zabı-
talarsa, en azından nazın geçiyor, diyorsun ki zabıta amirine,
dövmeyin olmaz.

Görüşme-48 (Erkek, Yaş: 27)

• *Bu zabıtalarla ilişkiler meselesini biraz daha açabilir misiniz? Sizin ilişkileriniz nasıldır? Başka seyyarların ilişkileri nasıldır? Zabıtalara size nasıl davranır?*

– Zabıtalara... Yani çoğu iyidir, aslında çoğu görevini yapmak ister. Çünkü kimse fırça yemek istemez. Tersleyene bazen biz de şahit oluyoruz. Amir hakaret ediyor memura, sen o tezgâhı niye yakalamıyorsun diye. Onlar da görevini yapıyor. Ama çoğu insan da var zevk için tezgâh yakalıyor. Tabii bizim tarafımızdan onlar iyi karşılanmıyor. Hiç konuşmuyoruz, selam bile vermiyoruz. Diğerleri, mesela iyi bir insandır, sevdiğimiz bir insandır, iyi davranıyordur seyyara ya da bize iyi davranıyordur, biz tezgâhı kaçırmız, anons vardır, bekle dediğinde, biz hiçbir şey demeden tezgâhı noktaya götürür bırakırız. Çoğu da yapar, benim kendi malım olsun, depocunun olsun, hiç fark etmez, ben götürür bırakırım oraya. Ama öbürü söylediği zaman, isterse başkanın oğlu çıksın, götürmem. Götürmem, çünkü onun bana hiçbir iyiliği olmamıştır. Sen beni her yakaladığında alırsan, her yakaladığında alırsan, bir gün de daha kötü şeyler olur. Yakalayamadığın gün olur, o gün de başkandan anons yemiştir... Çünkü çok oldu, başkan genelde Ziya Gökalp'ten geçtiği için ya da başkanın arabası bulvarın üzerinden geçtiği için, tezgâhları görüyor, yanındaki arkadaş anons ediyor, işte o zaman o tezgâhı almak zorunda. O tezgâhı almadığı zaman, o memur oradan gider. Bir alamaz, iki alamaz, üçüncüde garanti gönderir. Sürgüne gönderir ya da başka bir yere, çöpçülerin başına gönderir. Gönderir yani. Karşı

tarafıla zabitanın da iyi olması lazım. Biz de onlarla iyi olacağız, ama onlar da bizimle iyi olmak zorunda.

Belediyenin seyyara karşı çok sert bir yıldırma politikası gütme-ye başladığı ikinci dönemde ise hem zabitanın profilinin değiştiğini, hem de seyyarlar ile zabıta arasındaki zımni sözleşmenin son bulduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde belediyenin çok sayıda belediye işçisini zabıta yaparak, seyyarların üzerine onların tanımadığı yeni yüzlerle gitmeye başladığını not düşelim.

Görüşme-32 (Erkek, Yaş: 37)

– Sene, 90 küsurdan beri zabıta almıyor Çankaya Belediyesi. Eski görevliler var. Sonra onların yanına yardımcı olarak 30-40 kişilik genç bir grup aldılar. Onlar aşırı derecede şey. ... Onların tepkisi aşırı. Onlarla kavga gürültü oluyor. Mesela 40 kişi başladı, hemen hemen ben hepsiyle kavga etmişimdir. Çünkü benden yaşı çok çok küçük. Benden büyük zabıtalılar var. Yaşça küçük de var. Gelip saygılı davranıyorlar. Ama bunlar otomatikman malı direk... Yani insanı tahrik etmeye geliyorlar. Yanlarında polis de var zaten. Polis de biliyor, biz de biliyoruz. Bunlar otomatikman tahrik ediyor.

• *Belediyenin bu tavır değişikliğini nasıl yorumluyorsunuz? Bu yeni ekip niye oluşturuldu? Size yönelik tavır değişikliği nereden kaynaklanıyor olabilir?*

– Bu ekip yıllardır var aslında. “Yıldırım Ekip” dedikleri ekip daha önce de vardı. Ondan sonra kalktı, memuriyet yetersizliğinden. Tekrar kurdular. Müdür değişiyor, müdür yardımcısı değişiyor, herkes kendine göre bir çalışma sistemi getiriyor.

• *Konuştüğümüz birçok seyyar, bir süredir belediyelerin çok sertleştiğinden, seyyara yönelik olarak “bitireceğiz”, “son vereceğiz” denildiğinden bahsediyor...*

– Tabii tabii. Özellikle Büyükşehir’de aşırı derecede sertleşme var. Resmen kavga ediyorlar. Çünkü onlara bir şey yapamıyorsun. En ufak bir şeyde sen suçlu duruma düşüyorsun. Eskiden böyle bir şey yoktu ama. Eskiden hâkimin karşısına çıktığında, zabıtaya “Görevini yap, kavga niye ediyorsun?” diyor-du. İnsan malı veriyor mu? Veriyor. Yakalıyor musun? Yakalı-

yorsun. Ama son zamanlarda mallar geri verilmiyor. Onlar da özellikle tahrik ediyor. Kimse de bir şey yapamıyor.

Zabıtarların kendilerinin tanınmasını olanaksız kılan sivil kıyafetlere bürünmesinin yanı sıra, polisin de artık çok sayıda tezgâh operasyonu ve depo baskınında zabıtaya eşlik etmeye başlamış olması, seyyarların özellikle tepkisini çeken meselelerden biriydi. Özellikle polis ve zabıta arasındaki yakınlaşma ve işbirliği, halihazırdaki güç asimetrisinin seyyarların aleyhine daha da büyümesine sebep olmuştu.

Görüşme-6 (Erkek, Yaş: 27)

– Bu polislerle bir ara oluyordu tabii. Çankaya Belediyesi, Büyükşehir Belediyesi, polisleri yanlarına almaya başladılar, elimize kelepçe takıp dövüyorlardı.

• *Kelepçe takıp dövüyorlardı!*

– Dövüyorlardı, çünkü biz bilmiyorduk bazı şeyleri, kanunları. Çünkü tek başına bir şey yapamıyorsun, eziyorlardı, seni arabada dövüyorlardı, gidene kadar dövüyorlardı, sesini çıkarttırmıyorlardı. Oraya gittiğinde bile, kafalarına göre yazıp çizip, bizi yol verip yolluyorlardı. Sen haklı duruma düşemiyordun yani.

Görüşme-15 (Erkek, Yaş: 44)

– Polisle birlikte çıktıklarında... Polis, şimdi öyle bir şey ki, polis sanki sadece onların polisi. Ya maalesef. Allah Allah. Ya bir böyle, iki böyle. Onları korumaya gelmiş polis. Fakat korumaya gelmiş olduğu insanı geçmiş, bir de onlarla, onlardan önce gidip koşan, tezgâha yapışan var. Görevlerini aşmaya, suistimal etmeye başladılar. Ondan sonra, İçişleri Bakanlığı'na, Cumhurbaşkanlığı'na, Adalet Bakanlığı'na falan dernek ciddi bir yazı yazmaya başladı. Tüm ilçe emniyet amirliklerine genelge olarak yayınlattırdı. Ondan sonra seyyar rahata kavuştu.

Polis ve zabıtanın birlikte düzenledikleri operasyonlarda el konulan malların geri alınmasının da giderek zorlaştırılması bir başka temel rahatsızlık konusuydu. Zira çıkarılan yeni belediye yönetmelikleriyle malı geri almak için ödenmesi gereken

para cezaları çok ağırlaştırılmış olduğundan bu durum fiili olarak seyyarları iş yapamaz hale getirmişti. Bu süreçte, mallara el koyma operasyonları sırasında, sonu yaralama içeren çok sayıda fiziksel direniş, kavga gerçekleşmiş ve buna bağlı olarak çok sayıda seyyar satıcı karakolluk olmuş, bazıları hapis cezaları almıştı. Görüştüğümüz eski seyyarların neredeyse tümü bu şekilde mahkemelik olmuştu. Ayrıca çoğu da karşılaştıkları kötü muamele nedeniyle belediyeden davacıydı. Kısacası biz onlarla görüşmeye başladığımız dönemde seyyar ile zabıta arasındaki çatışma, sıklıkla hukuki yollara başvurulmasını gerektiren kronik bir hal almıştı.

Görüşme-1 (Erkek, Yaş: 50)

• *Mahkeme sürecinde kendinizi nasıl savundunuz?*

– Kendimi nasıl mı savundum? Hâkimin karşısına... “Ben ekmeğimin mücadelesini verdim efendim, ben bu arkadaşlara karşı gelmedim, benim malımı alıyorlardı, alma hakları yok, anca ceza yazma hakları var. Ne yapabiliirdi zabıta bana mesela, bana uyarı yapabilirlerdi, al git tezgâhını diyebilirlerdi. Ama illaki de geldiler, benim önümdeki ekmeğimi alıp götürmeye çalıştılar. Ben de vermemeye çalıştım. Vermeyince de aramızda zaten o arbede yaşandı. Yani o bana vurmuştur, ben ona vurmuşumdur.”

• *Onlar da şahsen davacı oldular mı?*

– Tabii, davacı oldular. Ama hâkimin karşısına çıktığımda hepsinden de beraat ettim.

• *Ceza almadınız yani.*

– Ceza almadım. Yani konumum haklıydı. Hepsinden de beraat ettim hâkimin karşısına çıktığımda. On tane mahkemem vardı, onundan da beraat ettim. Demek ki ben suçlu bir insan değilmişim, vatandaş olarak yani.

Barış düzeninden şiddetli çatışmaya geçen bu süreçte gelişen söylemlere yakından baktığımızda şunlarla karşılaşyoruz: Seyyarın gözünde zabıta figürü, sonradan gerilen olumsuz ilişkilere rağmen, halen büyük ölçüde pozitif veya nötr bir karakter olarak beliriyor. Zabıta asıl olarak kendi görevini yapan ve yap-

maya zorlanan biri olarak değerlendiriliyor. Burada dikkat çeken bir eğilim, seyyarın zabıtayı kamu gücünü veya devlet otoritesini temsil eden bir güç olarak değil, sosyal statüsü kendine yakın ve hatta kendinden aşağı olan bir halk kesimi olarak görmesi. Nitekim ilişkilerin gerginleştiği dönemlerde zabıtaya yöneltilen eleştirilerin hedefinde, zabitanın görevini yapıyor olmasından çok, zabitanın kendi sınırlarını çoğu zaman aşır, kışiselleştirilmiş ve gayri hukuki yollara başvuruyor olması bulunuyor. Seyyari direnişe zorlayan ve çatışmayı körükleyen davranışlar olarak şunlara işaret ediliyor: Zabitanın kötü muamelesi (küfür, hakaret, aşağılama, aşırı sertlik), zabitanın sivil kıyafetle, toplu olarak (Yıldırım Ekip) ve yanına polisi olarak operasyonlara çıkması, hakkı olmadığı halde mallara üstelik resmî kayıt tutmaksızın el koyması, gerek mallara el konulması gerekse iade edilmesi sürecinde uygulanan keyfilik ve ayrımcılık. Seyyarlardan zabıta hakkında şunları duymak mümkün:

Görüşme-6 (Erkek, Yaş: 27)

• *Peki zabıta sizce niye böyle davranıyor?*

– O da kişiden kişiye değişen... İçlerinde melek gibi olan insanlar var. Anlayışlı, kültürlü insanlar var. Onlar senin derdini anlıyor. Ama anlamayan... Çünkü okumamış, kültürsüz bir insan oldukları için... Adam dağda çobanlık yapıyor, affedersin, gelmiş buraya zabıta olmuş. Sana onun uygulaması daha farklı. Ama okumuş adamın uygulaması daha farklı.

Görüşme-41 (Erkek, Yaş: 33)

– Tek başına yakalamış benim çuvalı bir yerde, kenarından çekiyor. Biz iki kişiyiz. “Bak bırak” diyoruz. “Bırak bak, vuracağız sana”. Bir de benim birlikte çalıştığım E., bir arkadaş, bir haftadır beraber çalışıyoruz, Dil Tarih’te okuyor, son sınıf öğrencisi, “çok zoruma gidiyor abi, ne demek kaçmak, biz hırsız mıyız” diyor. Onu zor tutuyorum. Yani desem ki kardeşim bu dayığı hak etti, dövecek, vuracak. Çünkü ben bile buna alışana kadar zorluk çektim. Mal benim. Para verip almışım, çalmamışım. Zabıta bunu benden almaya geliyor. Ben şunu istiyorum zabıtan, gelsin desin ki burada satış yapmak yasak, tezgâhı

kaldır! Bunu yapan zabıta da var. Bazıları da dediğim gibi sinsi sinsi geliyor. Geçenlerde ne oldu: Acil bir işim çıktı. Malı, tezgâhı kaldırdım. Bir tane kuyu var, hastanenin bir bölümünde, oraya malı koydum. Kapattım üstünü bir güzel, gittim. Bir geldim ki malı oradan almışlar. Ortada satış yok! Zabitanın birine dedim, ortada satış yok, işportacı yok, mal yok, sen benim gizlediğim yerden nasıl alırsın? Benim malımı illa vereceksiniz. Üç dört gün beni oyaladılar. 80 tane sofraya bezi almışlar. 20'sini aldılar, 60'ını bana geri verdiler. “Ama bu çok saçma” dedim ya. “Gelin benim evimden alın o zaman” dedim.

Bu bağlamda seyyarların söylemlerinde meşruiyet, hak, yasalılık ve hukuk algısı bakımından birkaç şey söylemek mümkün. Daha önce seyyarların gözünde seyyarlık mesleğinin oldukça güçlü bir meşruiyet temeline dayandığını söylemiştik. Aslında “barış dönemi” olarak adlandırılan süreç, bu meşruiyetin halkın ve zabitanın gözünde de geçerli olduğu, daha doğrusu bunun başarıldığı bir dönem olmuş. Dolayısıyla tam olarak serbest bırakılmış değilse bile, seyyarlığın yasal statüsü belirsiz bırakılarak, bu muğlak zemin üzerinde bir ahlaki ekonominin örgütlenmesi olanaklı hale getirilmiş. Öyleyse, seyyarın gösterdiği şiddetli tepkiyi, aynı zamanda bu meşruiyet kodlarının ve ahlaki sınırların ihlal edilmesinden doğan bir öfke olarak yorumlayabiliriz. Nitekim, zabıta ile yaşanan çatışmaların en yüksek olduğu dönemlerde, hep bu meşruiyet temeli ve ahlaki söylem ön plana çıkarılmıştır (“ekmeğimi alıyor, ekmeğimi vermiyorum”). Ekmek kavgasının kutsallığına dayanan bu ahlaki söylemin, yeni bir hak ve hukuk algısıyla pekiştirildiğini söylemek gerekmektedir. Seyyarların hemen hepsi, yasaların zabıtalara mallarına el koyma yetkisini vermediğini, ilgili uygulamaların hukuken muğlak ifade ve düzenlemelere dayandırıldığını, genel hukuk normları takip edilecek olursa zabitanın yaptığının açıkça gasp teşkil ettiğini, zabitanın mevcut yasal mevzuat içerisinde yapabileceği tek şeyin seyyarı uyarmak ve dinlemediği takdirde para cezası kesmek olduğunu dile getiriyorlar. Gerçekten de yasal mevzuat seyyar satıcılığı bir suç olarak

tanımlamıyor. Seyyarların bazıları vergi vermemeleri dolayısıyla yaptıkları işin yasal olmadığını zannediyor olsalar da bu doğru değil. Nitekim bazı seyyarlar, zabitanın üzerlerine çok geldiği bir dönemde, vergi dairelerine başvurarak vergi mükellefi olmak istediklerini ifade ettiklerini, fakat bunun hukuksal olarak mümkün olmadığı yanıtını aldıklarını söylüyorlardı. Zira vergi mevzuatı seyyar satıcılardan alınabilecek bir vergi düzenlemesini öngörmemektedir.

Görüşme-27 (Erkek, Yaş: 38)

– Bize öyle söylediler: Yasal değil yaptığınız iş! Oysa biz vergimizi de veriyoruz, yani KDV'mizi de veriyoruz. Gidip mal aldığımız zaman, adam orada %18 KDV'sini koyuyor üzerine. Faturamızı alıyoruz.

• *Faturayı mesela hırsızlık malı, satmadığınızı kanıtlamak amacıyla mı alıyorsunuz?*

– Hem öyle. Hem de zaten esnaftan o şekil alamazsın. Öyle de olsa böyle de olsa, %18 değil de %10 vermek zorundasın. Oradaki esnaf KDV veriyor. Şimdi sen orada hem KDV veriyorsun devlete bir de gelip burada Belediye'ye vergini veriyorsun.

• *Belediyeye ne vergisi veriyorsunuz?*

– Malın yakalandığı zaman. Gidiyorsun cezasını yatırıp geliyorsun.

Pek çok seyyar satıcının zabıtaıyla yaşanan çatışmalar nedeniyle mahkemelik olduğunu söyledik. Mahkeme süreçlerine ilişkin anlatılardan da hak, hukuk ve adalet üzerine görüşlerini almak mümkün oldu. Yargılama sonucunda genellikle beraat etmekle birlikte, yargılama sürecini tarafsız ve adil bulmadıklarını söylüyorlar. Hemen hepsi, güç ve servet sahibi olmanın (adamını bulmak, çevresi olmak gibi terimlerle ifade ettikleri güç asimetrisi), adalet süreçlerini kendi lehine işletmeye yettiğini ve kendilerinin bu bakımdan çok zayıf olduklarını düşünüyorlar. Çoğu görüşmede ortaya çıkan şey, mahkeme ile belediyenin devlet organları olarak bütünsel şekilde davrandığı oldu. Devletin genel olarak kendi adamlarını kayırdığı söylemi ise pek çok yerde karşımıza çıkıyordu:

Görüşme-48 (Erkek, Yaş: 27)

– Devlet karşıda kendi insanı olduğu zaman, karşıda devletin memuru olduğu zaman, haksız dahi olsa haklı yerini her türlü alabiliyor. Örnek olarak ben mesela zabıtayla kavga ettiğimde, zabıtada bir şey yok, gidiyor yedi gün rapor alıyor. Benim kafam gözüm şişmiş, bir gün veriyor. Bence bir adaletsizlik var, devlet kendi adamını tutuyor, kendi adamını koruyor.

Görüştüğümüz seyyarların bazıları, kendilerinin “ezgin” bir kesim olarak görülüp aşağılandıklarından dert yansa bile, genel olarak seyyar esnafının söylemsel stratejisi bunun üzerine değil, kendilerini bir halk kesimi olarak, temasa geçtikleri diğer kesimlerle (müşterilerinden dükkân sahibi esnafa kadar) süreklilik içerisinde tanımlamaya dayanıyor. Örneğin o sıralarda kendileri üzerinde uygulanan baskı politikalarını, halkın çoğunluğunun duyduğu bir rahatsızlığın sonucu olarak değil, büyük mağaza sahiplerinin ve Ankara Ticaret Odası’nın etkisi altında kalan belediye yönetimlerinin bir haksız tasarrufu olarak yorumluyorlardı.

Görüşme-35 (Erkek, Yaş: 32)

• *Belediyenin tavrını nasıl yorumluyorsunuz? Sizi nasıl görüyorlar ki yok etmek istiyorlar?*

– Sözde halkı rahatsız ediyormuşuz. İşin gerçeği şu, mağazalarla falan onlar anlaşıyorlar. Mağazalar şikâyet ediyor bizi, ucuz mal sattığımız için. Mağazalar biraz iş yapmayınca bitiyor bizim işimiz de. Çünkü halk bizi tercih ediyor. Kaliteli mal satıyoruz, ucuza satıyoruz. Aynı malı vitrinde görüyorsa, 50 milyonsa, bizde görüyor 15 milyon. Oradan bir tane alacağına, bizden üç tane alıyor çoluğuna çocuğuna. Parası cebinde kalıyor, ondan büyük esnaflar...

• *Kızılay’daki esnaf şikâyet ediyor öyle mi?*

– %99’u etmiştir.

• *Öyle mi?*

– Tabii, kimse sevmez bizi mağazacılardan. Mağazacılara da baktığın zaman çoğunun işporta temeli vardır. Zamanında yapmışlar, rahatlıkla da yapmışlar, görün araştırın, işporta

temeli vardır çoğunda. İşportacılıktan toptancılığa geçmiştir, toptancılıktan mağaza açmıştır, rahatlamıştır.

Kamusal otoriteyle girdikleri çatışmanın seyyarları bir dernek kurmaya ittiğinden söz etmiştik. Derneğin, seyyar satıcılık sorununa kalıcı çözüm olarak öne sürdüğü kimi önerilere bakarak, sokak siyasetinin nereye kadar taşınabildiğini görebiliriz. Görüştüğümüz tüm eski seyyarlar sorununun çözümünün, belediyenin kendilerine sabit bir yer, bir pazar yeri tahsis etmesi olduğunu düşünüyorlardı. Giderek artan ve sonu gelemeyecek gibi görünen belediye baskısı karşısında, seyyarlıktan sabitliğe geçmeyi ve bu uğurda kira ve vergi vermeyi kabullenmeyi tek çözüm olarak görüyorlardı. Bir başka deyişle seyyarlar, kendilerine hayat hakkı tanımayan bu politikaya karşı, modern ve formel hayatın içine çekilmeye razı geliyorlardı. Fakat belediyenin seyyarlara yer göstermek bahanesiyle yaptığı iki düzenleme girişimini de (Tuna Caddesi'nin özörlülerin satış yapacağı bir yer olarak ayrılması ve Sıhhiye Sosyete Pazarı) şiddetle eleştiriyorlar. Özellikle Sıhhiye Sosyete Pazarı'na ilişkin düzenleme, seyyarlar tarafından çokça talep edilmiş olmasına rağmen bu mekânın kendilerine değil, belediye görevlilerinin kendi adamlarına veya İstanbul esnafından kimselere verilmiş olması, üstelik bu şekilde burada çok büyük bir rant alanının yaratılmış olması dolayısıyla tepkilerin merkezinde yer alıyordu.

Seyyarlar pazarların, seyyarlığı yıllardır meslek olarak yapan ve gerçekten "ihtiyacı olanlara", yani kendilerine verilmesini istiyorlardı. Önerdikleri bu çözüm gerçekleşirse, seyyar sorununun nasıl ortadan kalkacağı, yenilerin seyyara çıkmasının nasıl engelleneceği sorulduğunda ise dışlayıcı ve hatta otoriter bir tavır sergileyerek, sokakta mevcut bir ağ olmadığı sürece kimsenin sokağa çıkamayacağını, zabıta tarafından kolayca avlanacağını söylüyorlardı.

Görüşme-15 (Erkek, Yaş: 44)

– Şimdi öyle bir şey ki: Mevcut sorunu çözdükten sonra, o sorunu çıkartan şeyleri çözmeye çalışacaksın. Şimdi mevcut diyelim ki 700 tane seyyar. Verdik diyelim. Başka seyyar yok

mu? Başka seyyar varsa bunları bir kalıba sokmamız lazım. Bakın, seyyar mesela, hırsızlığı önlemek de içindir. Biz bunları güvenlik şube müdürüyle de görüştük zaten. Fatih İstanbul'u fethederken önce seyyar satıcıları göndermiştir.

- *İstihbarat için?*

– Hem istihbarat için göndermiştir, hem istihbarat dışında savaş için. İlk önce seyyar satıcılar gitmiştir. Savaş zamanı gerekli yerlerde, gerekli yardımı yapmışlardır. Diyelim bir insana suikast yapılacak. Önde gelen yine seyyar satıcılardır korumada.

- *İzlemeye?*

– İzlemeye de yardımcı bunlar. ... Ama şimdi şu da var: 700 seyyara yer verdin. 701. gelirse? 701. gelmez. Niye? Şimdi 700 tane seyyar var. Ben varım, sen seyyara çıkıyorsun, benim yanıma geliyorsun. Ha bu eski seyyar, ben bunun yanında barınırım diyorsun. Ama ben olmasam, sen gelebilecek misin oraya? Kızılay'da seyyar yok! Sen işi bilmiyorsun! Nasıl gelip seyyar yapacaksın?

- *Ama her başlayan başta işi bilmiyor.*

– Ama her başlayan da, başlangıçta işi bilenlerin yanında yapıyor bunu, işi bilenlerin yanında barınıyor. Ben kaçtım mı, sen de kaçıyorsun. Ama ben olmadım mı, sen de gelemeyeceksin oraya! İki sefer malını aldı mı, üçüncüye sermaye? Gelemeyeceksin sen. Zabıta tanımiyorsun. İş bilmiyorsun. Ee, şimdi ben olmadan, zabıta senin bir kere malını aldı mı, ikinciye bir daha gelemezsin oraya.

Sabit bir yer arzusu, başka bürokratik düzenlemelerin yanı sıra kira ve vergiyle örülü formel sisteme girmeye hazır hissetme hali, seyyar esnafını, bu sisteme dahil olamayacak ve kaçak olmaya devam edecek daha niceleri olduğu gerçeğine karşı duyarsız hale getirmiş görünüyor. Seyyarlığı savunurken başvuru-rulan meşruluk kodlarını hatırlatıp, bunun bir çelişki olup olmadığını sorduğumuzda aldığımız yanıtla bitirelim:

– Şimdi bakın, bakın, bakın! Ben çelişkiye düşmedim. Bütün toplumun çelişkide olduğunu söyleyeceğim size! Bütün

toplum çelişkide. İlkokul öğretmenimiz bir derste, güvercinlerin hikâyesini anlatmıştı. Hep birlikte ağa yakalanan güvercinlerin hikâyesi... Ve aslında birbirini, yani aslında karşındakini düşünmenin, kendini düşünmek olduğunu o zaman anladım ben. Onu yıllar yılı, yıllar yılı anlayamamışım. Ancak bu dernek aşamalarında falan...

• *Hikayeyi kısaca anlatır mısınız?*

– Anlatayım. Bir sürü güvercin gitmiş bir yerde tuzağa, bir ağa yakalanmış. Hepsi... Bir liderleri varmış. Liderleri demiş ki: Bakın arkadaşlar, herkes kendisini kurtarmak için değil, karşındakini kurtarmak için çabalaşın, çaba göstereyin. Herkes karşındakini, yani bir güvercin diğer güvercini kurtarmak için çaba göstermiş. Bazı güvercinlere ağı gagasıyla tutmak düşmüş, bazı güvercinlere uçmak düşmüş. Öylelikle o tuzağı, o ağı...

KAYNAKÇA

- Bayat, Asef (1997) *Street Politics: Poor People Movements in Iran*, New York: Columbia University Press.
- Bayat, Asef (2006) *Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset*, (der. ve çev.) Özgür Gökmen ve Seçil Deren, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayat, Asef (2008) *Sokak Siyaseti: İran'da Yoksul Halk Hareketleri*, çev. Soner Torlak, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Foucault, Michel (2007) *Security, Territory, Population. Lectures at the Collège de France, 1977-1978*, (der.) Michel Senellart, François Ewald, Alessandro Fontana, Graham Burchell, New York: Palgrave Macmillan.
- Öncü, Ayşe (1994) "Street Politics", *Developmentalism and Beyond: Society and Politics in Egypt and Turkey*, (der.) Ayşe Öncü, Çağlar Keyder ve Saad Eddin Ibrahim, Kahire: The American University in Cairo Press.
- Özkazanç, Alev ve Özkan Ağaş (2006) "Kaçak Hayatlar ve Sokak Siyaseti: Asef Bayat Üzerine Bir Değerlendirme", *Birikim*, 208: 13-27.
- Sennett, Richard (1999) *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, çev. Süha Sertabiboglu ve Can Kurultay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

“Çinçin’den subay, polis çıkmış mı ki
ben olayım?”

Damgalı mekânlar

EYLEM ÜMIT ATILGAN

Resmî kayıtlara göre “15” hayat kayıtlarına göre ise “Kim bilir?” yaşındaki bıçkın delikanlı bana bu soruyu sorduğunda, soğuk bir ocak günüydü. İkimiz, Ankara Necatibey Caddesi’ndeki Emniyet binasının “Çocuk Şube” tabelası konulunca çocuk polisi olmuş bir koridorunun iki tarafına sıralanmış odalarından birindeydik. Bu pek tabii gerçek bir soru değildi ve yanıt vermemi beklemiyordu; ama istediği etkiyi yaratmıştı. Karşılıklı sustuk.

Ben acar ve iştahlı nitel araştırmacıydım, amacım da kendi hayatımdan çıkmak ve başka hayatların duvarındaki sinek olmaktı. “Kentte Suça Karışmış Çocuklarda Habitus ve Ceza Ehliyeti” başlıklı doktora tezimin sahası için çocuklarla birlikte çalıntı otolarda geziyordum, çalıntı eşyaları depoladıkları “gayri meşru mekân” adını verdikleri evlerde onlarla kalıyordum, fuhuşa sürüklenen kız çocuklarıyla kaldıkları otellerde, çalıştıkları müzikhollerde görüşüyordum; yani çocukların beni aldıkları kadar hayatlarına giriyordum. Hayat onları adliye koridorlarına, çocuk polisine, ıslahevlerine, kapalı cezaevlerine sü-

rûklüyordu; ben de onların peşinden onlar nereye giderse: Elazığ'da Mecburiyet Caddesi'ne, İstanbul'da Hacıhüsrev'e, Ankara'da Çiçin'e, Elmadağ Cezaevi'ne... Karşımdaki ise halk arasında "Çiçin Bağları", resmî kayıtlarda "Örnek Mahallesi" olarak bilinen mahallede yaşayan ve gasp nedeniyle Kızılay'da yakalanıp polise getirilen 15 yaşında bir erkek çocuğuydu. O'na hayatını sormuştum; geleceğini, isteklerini... Yanıt olarak bana mekânsal damgalamayı anlatan bu muazzam cümleyi verdi.¹ Onlara hiç şans tanımayan hayata rağmen bana şans verip hayatına alan tüm çocuklara olduğu gibi, O'na da hâlâ minnettarım.

Bu makale çocukların damgalanmayı, dışlanmayı nasıl yaşadıklarıyla ilgili. Makaleyi sonuna kadar okumaya niyetli okuyucu için dostane bir uyarı: Çocukların gözûyle hayatlarındaki damga izlerine bakmak oldukça sarsıcı. Ses kayıtlarından deşifre ettiğim alıntıların yarattığı bu sarsıcı havayı ilgili bağlamlara denk düşen kuramsal açıklamalar yaparak dağıtmaya çalışacağım. İlerleyen satırlarda ilk hedefim mekânsal damgalamanın içeriden ve dışarıdan fotoğrafını çekmek olacak. Ardından mekânsal damgalanma ve kriminal özne haline gelme arasındaki ilişkiyi gösterebilmek için doktora tezimde uzun uzun yer verdiğim sosyolojik kriminoloji kuramlarından damgalama kuramına kısaca değinip enalttakileri kenardakileri başka bir yerden daha damgalayan tehlikelilik algısına sözü bağlayacağım. Çocukların kendilerine ilişkin algılarını kirleten bu tehlikeli damgası içeriden damgalamaya sebep olduğu için kriminal özne olmadan önceki son basamak. Aslında bu makale de, söz konusu doktora tezi de bu damga izlerini göstermek için yazıldı.²

1 Çocukun seçtiği mesleklerin "subay-polis" olması, örneğin "doktor-mühendis" veya "avukat-öğretmen" olmaması da üzerine düşünülmesi gereken bir konu. Meslekler hiyerarşisine ilişkin habitüel bir algıya işaret ediyor olabilir. Ancak bunu destekleyen veya tartışmaya izin veren veri elimde yok. Belirttiğim üzere görüşmenin bu noktasında sondaj sorusu soramadım, uzun bir sessizlikten sonra başka konuya geçtim.

2 Bununla beraber, metodolojik olarak tezin temel problematiği daha büyük bir çerçeveye yerleşmişti. Hedefim genel olarak çocukların habitusu ve suç olarak nitelenen eylem arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve ceza ehliyeti (işlenen fiilin sosyal değerini anlama ve ona göre davranışlarını yönlendirebilme yeteneği) değerlendirmesi sırasında habitüel kodların dikkate alınması gerektiği tezi-

Mekânsal damgalamanın iki yüzü var, bir içeriden biri dışarıdan. Başlığa taşıdığım cümledeki damgalı mekân Çinçin, damgalamanın dışarıdan yüzüne ilişkin birkaç sözü hak ediyor:

Bu makalede Çinçin Mahallesi'nden yola çıkarak analiz edeceğim damgalama, tabii ki sadece burasıyla sınırlı bir olgu değil. Çinçin örneği üzerine yapılan analiz ve yorumların büyük ölçüde, Ankara'da Yenidoğan, Dikmen-Keklik; Elazığ'da Sanayi Mahallesi; İstanbul'da Hacıhüsrev, Gaziosmanpaşa gibi birçok kent ve birçok mahalle için de geçerli olduğunu söylemek mümkün.³ Basında çıkan haberlerde ve suç haritalarında (ve ortalama kentlilerin zihinlerindeki haritalarda) dıştan, çocukların sözlerinde de içten damgalamanın izlerini sürmeye ve bu olguyu bir metonim olarak Çinçin Mahallesi üzerinden çözümlemeye geçiyorum.

2006 yılı Mayıs ayında *Hürriyet* gazetesinin "Başkentte Kâbus Okul" manşetiyle gündeme taşınan olaylarda gerek resmî makamların basına yaptığı açıklamalar, gerekse haber metninde yapılan yorumlar "mekânsal damgalama" açısından önemli. Olayı *Ankara Haber* gazetesi şöyle aktarıyor.

ni ispat etmekte. Bu amaçla mekân sosyolojisinin kavramlarından kriminoloji ve suç sosyolojisinin sorularına yanıt ararken yararlandım. Araştırma soruma göre biçimlenen nitel ve nicel teknikleri bir arada kullandığım saha çalışması tasarladım. Kuramsal ve yöntemsel olarak interdisipliner bir çalışma kurguladım. "Çocuk suçluluğunun nedenleri" gibi kifayetsiz bir noktaya varmaktan daha fazlasıydı istediğim. Bourdieu'nun habitus kavramı yapı özne ikiliğinde boğulmadan imdadıma yetişti ve çocukların yapı kuran yapılar içinde suç teşkil eden sosyal eylemlerini anlamaya ve anlatmaya yardım etti. Fotoğrafını çekmeye çalıştığım şeyin adına ister suçun mümbit toprağı, ister kriminal habitus deyin aslında Edip Cansever'in dizesi kadar tanıdık bildik bir şeyi söylemek, göstermekti derdim: İnsan yaşadığı yere benzer! Tezim kitap olarak Ankara Barosu tarafından basılıp Çocuk Ceza Adalet Sistemi'nde yer alan kurumlara dağıtıldı: *Mekândan İmkâna Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyeti İlişkisi*, Eylem Ümit, Ankara Barosu Yayını, Ankara 2007.

- 3 "Suç haritaları metodu" ile Türkiye'deki büyük kentlerde kriminal faaliyetlerin en yoğun olduğu mahalleler tespit edilir. Burada sayılan mahalleler, suç haritalarında sık sık karşımıza çıkar. Bkz. Ersin Candemir, "Suç Haritaları Metodu", *Akademik Bakış*, Polis Akademisi Dergisi, sayı 18, 2002, s. 22. Ayrıca bkz. yazarın bu konuda yayınlanmamış yüksek lisans çalışması, Kamu Güvenliğinin Sağlanmasında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanılması, İstanbul, 2000. Yazılı basında da suç haritalarına sık sık yer verildiğini görüyoruz. Türkiye'nin 2005 Suç Haritaları başlıklı haber için bkz. <http://www.sabah.com.tr/2006/05/07/gnd118.html>, İstanbul ve Ankara'nın suç haritaları için bkz. <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2002/11/18/yasam/yasam7.html>.

“Ankara’nın Harlem’i olarak bilinen Çinçin’de sokak çetelerinin, devletin okul müdürünü haraca bağladığı ortaya çıktı.”⁴

Haberin devamında, Çinçin Mahallesi’ndeki Hıdırlıktepe İlköğretim Okulu’nun önünde, öğrencilere esrar satıldığı, öğretmenlerin tehdit edildiği belirtiliyor. Mahalleliye kömür veremeyen müdürün otomobilinin parçalandığını da aynı haberden öğreniyoruz. Habere göre, bir süre önce 16 yaşındaki bir öğrenci müdürün odasını basarak kömür istemiş; müdürün karşı çıkması üzerine öğrenci, silah çekerek müdürü tehdit ettikten sonra okuldan ayrılmış ve bir süre sonra kalabalık bir grupta okula baskın gerçekleştirmiş. Müdür bahçe etrafında toplanan kalabalığı görünce İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne haber vermiş; İl Milli Eğitim Müdürü’nün, “Müdürümü rehin aldılar” diyerek Emniyet’i bilgilendirmesi üzerine polis gelerek kalabalığı dağıtmış. Bu olaydan sonra müdürün evinin önündeki otomobilinin okuldan bir öğrenci tarafından tekerleklerinin patlatılıp, camlarının parçalandığını; polis tarafından gözaltına alınan saldırganın suçu sabit görülmesine rağmen, öğrencinin yaşı küçük olduğu için serbest bırakıldığını haberden öğreniyoruz.

Bu olayın ardından okul müdürünün, *Hürriyet* gazetesi muhabirlerine yaptığı açıklamada;

“Dedim, bu tür olaylar yaşandı okul içinde. Burada ben hedef haline geldim. Benim üç çocuğum var, bunların geçimini sen mi sağlayacaksın? Bir torbacının günlük hasılatı altı milyar. Böyle bir rantta adam seni beni dinler mi? İstifa ettim. Benimle birlikte ekibim de istifa etti... Beni hiç karıştırmayın, çünkü istifa ettim. İşin boyutları değişiyor. Benim malıma canıma zarar verirlerse, buna sebep olan kim varsa tararım. Gözüm bir şey görmez. Benim tek servetim çocuklarım. Burada hiç kaybedecek bir şeyi olmayacak insanlar var. Ben bunlarla mücadele edemem ki.”⁵

4 <http://www.ankarahaber.com/index.php?islem=detay&id=13170> - 49k, 04.05.2006 tarihli haber.

5 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/4388705.asp?m=1>, 10.05.2006 tarihli haber.

Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerinin de, iddiaları doğrultularak, “Öğretmenlerimizin hizmet vermesi mucize. Polisin giremediği yere girebilen tek devlet kurumu Milli Eğitim’dir” dediklerini ve sayıları 50’ye yaklaşan başarılı öğrencinin bu bölgeden “kurtarılıp” Ankara’daki yatılı bölge ve pansiyonlu ilköğretim okullarına gönderildiğini öğreniyoruz.⁶

Görüştüğüm çocuklara yaşadıkları ortamı sorduğumda hemen hepsinin başvurduğu bir metafor vardı: “Bizim oralar pis, hep pislik var” derlerdi ve pislikten madde kullanımını ve kriminal faaliyetleri kastettiklerini anlatan açıklamalar izlerdi bu betimlemeyi. Resmî makamların açıklamalarıyla, çocukların “bizim oralar pis” diyerek betimledikleri ortamdaki madde kullanımının ve kriminal faaliyetlerin yoğunluğu teyit edilmekte. Halk arasında Çinçin için yaygın kullanılan Ankara’nın Teksası, Harlem’i, suç merkezi gibi ifadelerin yazılı ve görsel basında bu tür olaylarla birlikte sıkça yer bulduğunu da görüyoruz. Müdür’ün uyuşturucu satışı ve ranta ilişkin açıklamaları, mahalleye hâkim olanlar ile devlet görevlisi arasındaki bir gerilimi işaret eder nitelikte. “Bir torbacının günlük hasılatı altı milyar. Böyle bir rantta adam seni beni dinler mi hiç? Beni hiç karıştırmayın (...) Burada hiç kaybedecek bir şeyi olmayacak insanlar var,” diyerek Müdür, devletin görevlisi olarak aslında bir duruşu temsil etmekte. Bu mekânsal gerilimin, Milli Eğitim Bakanlığı yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda da “polisin giremediği mahalle” ifadesi ile vurgulandığını görüyoruz. Çocukların anlatımlarında da yaşadıkları mekân için sık sık “polisin giremediği yer” tanımlamasını yaptıklarını gördüm:

Elmadağ 46:

“Evde otururken deriz, ‘Hadi Kurtlar Vadisi yapalım.’ Çıkıyoruz sokağa. Birine sataşyoruz. İllaki çatışma çıkıyor. Sallamalar, silahlar, takım elbiseler... Polis gelir mahalleye giremez. Uzaktan sıkar polis bize. Ancak sivilse Çinçin’e girebilir. Ama arabasına sıkarsınız. Kurtlar Vadisi yapmış oluruz.”

6 <http://www.ankarahaber.com/index.php?islem=detay&id=13170> - 49k, 04.05.2006 tarihli haber.

Polislerin Çinçin Mahallesi'nin bazı sokaklarına giremediğinin düşünülmesinin, çocukların algılarında Çinçin'i (mekânı), onları polisten saklayan bir nevi kale imgesine dönüştürdüğünü gördüm:

Elmadağ 3:

"(...) Beni Çinçin'de herkes bilir. Çinçinli Yiğit, deyin Ankara'nın her yerinde namım vardır, bilirler. 300'e yakın dosyam var. 2,5 yıl yattım çıktım, iki ay gezdim geri geldim... Çinçin'de olsaydım polis beni alamazdı. Gülveren'de yakalandım."

Bazı mekânların, polisin ulaşamadığı düşünülen "kurtarılmış bölge" olarak algılanması, diğer şehirlerde yaptığım görüşmelerde de karşıma çıktı. Elazığ'daki örnek:

Elazığ Kapalı 10:

"(...) Elazığ'ın en büyük inşaatı. Yarım bırakmışlar. (...) Polis bile o inşaata giremiyor. Cinayet işlenmiş orada. Bir ay sonra dışarı çıktım, çıkmaz olsaydım. Polis beni hemen tuttu. Çıkmasaydım..."

Polislerin, basında da yer alan "polisin bazı bölgelere girememesi" söylentileri hakkındaki görüşleri de bu resmî tamamlamakta; Çinçin'e "tabii ki girmeyeceğini" anlatan Çocuk Şube'den bir polis memuru, "Arkamdan çoluğuma çocuğuma bakacak mı bu devlet? Nerede? Bakmaz! Benim anam ağlayacağına başkasının ağlasın" diyordu.

Çocukların mekânı, meşru ve gayri meşru iktidar odaklarının mücadele alanı olarak algılamasının nedenlerini, çocukların yaşadıkları mekândaki tanıklıklarından çıkarıyorum. Çocukların sözlerinde kentsel mekân, "kurtarılmış alanlar", meşru-gayri meşrunun hakimiyet alanları gibi kodlarla birlikte yer almakta:

Elmadağ 23:

"Keçiören'de işe çıktık. Okul bebesinin telefonunu melodisine bakayım diye aldım. Vermedim. Dayıoğluyla gidiyoruz.

‘A Takımı’ bakıyormuş oraya. Aşağıdan geldiler. ‘Gasp mı yapıyorsunuz?’ dediler. Dayıoğlunun kafasını masaya geçirdiler. Çok dövdüler. Çinçin’de olsak dokunamazlardı.”⁷

Bu ifadeden de anlayacağımız gibi çocukların algısında, kentsel mekân farklı güç gruplarının hâkimiyet alanı olarak bölünmüştür. Çocuk, “A Takımı bakıyormuş oraya, (...) Çinçin’de olsak dokunamazlardı” diyerek, kentsel mekâna ilişkin iktidar mücadelesine ve bu mücadele sonucuna göre bölünmeye tanık olduğunu göstermekte. Çocukların, gayri meşru iktidar odaklarının mekândaki hakimiyeti karşısında devletin tavrına tanık olmalarının sonuçlarına, bu duruma ilişkin algılarına ve suça yönelme davranışı üzerindeki etkilerine tezde ayrı bir başlık altında geniş bir yer vermiştim. Ancak burada, mekânsal damgalama bağlamı içinde çocukların algılarında kentsel mekânın “polisin giremediği düşünülen, kurtarılmış” bölgeler ve bazı grupların hâkimiyet alanları olarak kodlandığını belirtmem gerek. Çinçin’de oturmayan çocuklardan birçoğunun da kendi mahallelerinden çok, bu mahallede ve buradaki gruplarla vakit geçirdiğini tespit ettim. Çocuklara göre, polis giremediği düşünülen bu tür mahalleler, bir taraftan onları koruyup, yakalanmaktan korunurken diğer taraftan da gayri meşru yaşam biçiminin damgasını taşımalarına neden olmaktaydı. Örneğin, Çinçinli gençlerin hemen hepsinin bir kere gözaltına alınmış olduğu, o bölgede yaşayanlar arasında yaygın bir kanaattir.⁸ Çocuklar, Kızılay’da, Ulus’ta dolaşırken polis çevirmelerinde polis hep onları durdurduğunu ve Genel Bilgi Toplama’dan (GBT) sabıkaları ve ikametgâh adreslerinin çıktığını bu yüzden bir suça karışmasalar da gözaltına alındıklarını söylemekteler. Çinçinli gençlerle yapılmış bir röportajda da gençlerin bu durumdan yakındığını görüyoruz:

7 Burada adı geçen “A Takımı”na ilişkin açıklamalara, gayri meşrunun hâkimiyet alanı bağlamında, “B-İçerde Zaten Kral, Çıkınca Daha da Kral: Gayrimeşruyu Doğallaştıran Habitus” başlığı altında yer verdim.

8 Çinçin’de yaşayan gençlerle yapılan bir röportajda, muhabirin kendine aktarılan bu bilgiye yer vererek yazısına başladığını görüyoruz. <http://www.evrensel.net/04/04/30/toplum.html>, 30.04.2004.

“Kızılay’a gittiğimizde, polis bizi sürekli yoldan çeviriyor. Tedirgin oluyoruz. Biz de Ulus’ta, Kızılay’da rahatça gezmek istiyoruz.”⁹

Bu sözlerde ifade edilen mekânsal damgalama (territorial stigmatization) ve semt ayrımcılığı (residential discrimination) iki taraflı. Kızılay ve Ulus’un suç haritalarında mala karşı cürûmlerin en çok işlendiği bölgeler olarak işaretlendiğini görüyoruz.¹⁰ Çinçin Mahallesi ise yukarıda aktardığım üzere, genel olarak suça karışan insanların yaşadığı yer olarak damgalanmakta. “Ortalama kentli açısından bu gibi mahallelerin suç, etnik köken ve kentsel dokuya dahil olamama dolayımıyla bir kentsel patoloji kaynağı”¹¹ olarak algılanması sonucunda, Kızılay’da Çinçinli bir gencin –o anda suça karışmamış olsa da– gece geç saatte dolaşıyor olması ile Çankaya’da ikamet eden aynı yaşta bir gencin dolaşması polis tarafından aynı şekilde yorumlanmamakta ve tepki farklılaşmakta. Her iki durumda da polisin tepkileri üzerinde, mekânsal damgalanmanın sosyo-psikolojik sonuçlarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Damgalamaya ilişkin toplumsal kabullerin, polisin “olağan şüpheliler” algısını belirlediği görüşü, bilindiği üzere birçok çalışmada ileri sürülmüştür.¹² Polis tarafından çevrilmek, aranmak ve gözaltına alınmak konusunda Çinçin gibi mahallelerde yaşayan gençlerin deneyimleri, Çankaya’da oturduğunu söyleyen gençlerden oldukça farklı. Çocuklar, “gözaltına alınıp serbest bırakılma”nın sık sık başlarına geldiğini söylemektedirler. Neden bu kadar önemli mekânsal damgalanma nedeniyle

9 <http://www.evrensel.net/04/04/30/toplum.html>, 30.04.2004.

10 <http://www.egm.gov.tr/strategijelistirmedb/arastirma/profil/haber.htm>, <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2002/11/18/yasam/yasam7.html>.

11 Mustafa Şen, Mekânsal Damgalanma: “Sen Altınsın, Ben Tunç muyum?” *Yoksulluk Halleri, Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002 içinde, s. 187.

12 Stephen Pfohl, “The Classical Perspective: Deviance as Rational Hedonism,” in *Images of Deviance and Social Control, a Sociological History*, 2nd Ed., 1994, s. 351-352; Howard S. Becker, *Deviance and The Responses of The Others, Outsiders*, 1963, *Crime Critical Concepts in Sociology Volume III* Ed. Philip Bean, NY, 2002 içinde, s. 3-6.

bazılarının diğerlerine göre daha sık polisle görüşmeleri, diye soranlara şöyle izah etmeliyim: Kriminolojinin tahtundan edilmesi en zor kuramlarından olan damgalama kuramına göre dışarıdan damgalanma içeriden damgalanmaya sebep olmakta ve bir sonraki sapma hareketine yol açmakta. Çocuklar polisle ve karakolla ilk karşılaşma ve ilk yakın temaslarını, genelde böyle bir çevirme ve gözaltına alınıp serbest bırakılma hikâyesi içerisinde anlatmaktalar:

Kuğulupark Görüşme: 1

• *Polisle ilk ne zaman karşılaştınız, yani ilk ne zaman gördünüz polisleri karakolu falan?*

– BARAN: Cumartesi günüydü, biliyor musun, 3 ay önce, beni işte, iki tane amcaoğlu buradaydı. Şüpheli şahıs olarak bi aldıldardı... Şimdi yukarıda biliyor musun, ben bunların (çiçek satan kız kardeşlerinin) başında duracağım, o gün de Fenerbahçe ile Cimbom'un maçı vardı. İki amcaoğlu da kahveye gidip maçı izleyecektik. Bir tane polis benim peşime takılıyor, bir tane de polis onların peşine takılıyor, acaba bunlar ayrılarak mı yapıyor falan? En son kardeşlerimin yanına gidiyorum. Onlar da maçı izlemeye gidiyor. Faruk'un kardeşi böyle dolandı, ben de onun peşinden girdim, "alacaklılardan mı kaçıyor ne," dedim. Kahvede polis benim enseme yapıştı, gel buraya dedi. Gittim mecbur, dedim "Ne oldu?". Ekip arabası falan çağırdılar, çağırmadılar ki araba gelmedi, trafik çok sıkıştı, yürüyerek bizi karakola götürdüler. Telefonumu elimden aldılar, çaresiz verdik. Karakola gittik, bi komiser, hayvan gibi şişman, hemen odaya çekti zaten. Öldürdü, öldürdü, öldürdü, "Senin bu saçının tipi ne?", dövüyor, "Sen nasıl askere gideceksin?", dövüyor, "Sen nerelisin?", dövüyor, "Sus cevap verme", dövüyor.

– ŞİLAN: Benim de saçımdan tuttular, nezarethaneye attılar. Beni de bi biri dövdü bi öbürü dövdü. "Ağabey, vallahi bir şey yapmadım" falan. "Bir şey yapmadıysan sen niye orada duruyorsun?" dedi. "Ağabey, çiçek satıyorum", "Çiçek satmanın yasak olduğunu bilmiyor musun?" falan dedi. "Ağabey, ne yapayım, eve ekmek götürüyorum?" Yok, "Yalan atma, suçu üs-

tüne alacaksın”, bilmem ne kadar dövdüler, iki üç saat falan dövdüler öyle. Ondan sonra “Raporun altına da, tutanağın altına, kâğıdın altına da, raporun altına da imza at” dedi, ben de imzayı attım, “Hadi çıkın gidin” dedi. Çok dövdüler yani....

– BARAN: Ne yaptığımızı bilmiyok ya ondan dayak yedik. “Anlat” diyo ben bilmiym ki ne anlatıym.

– ŞILAN: (Karakolun adını söylüyor) Ben hiç öyle dayak yemedim. Hani sonraları bi işler olduğunda yedim, bir iki tokat yedim ama orada o sefer, daha çok dövdüler beni. Bir iki saat dövdü, adam yere yatırıyor, küfür ediyordu, müfûr ediyordu. Ben dedim, kızım ya beni dövmezler diye. Ama en fazla döverken birkaç tane... Onlardan çok beni dövdüler. Karşılık veriyordum ya ben, yani onlar soruyordu. “Siz yaptınız” diyodu. Cazlıyordum, karşılık veriyordum çünkü biz ne yaptık ki diye.¹³

Çocukların anlattıkları hikâyede ön plana çıkan nokta, ilk kez gözüaltına “şüpheli” olarak alınmaları. Çocuklar, alışveriş ve ticaret merkezlerinin çevresindeki trafiğin yoğun olduğu caddelerde çiçek, mendil vs. satarken polis onları götürdüğünü iddia etmekte. Çalışmanın, hikâyenin nasıl geliştiği-

13 Bu görüşmeyi, Kuşulu Park ve Atakule civarında çiçek ve mendil satan çocuklarla çalıştıkları ortamda gerçekleştirdim. Çocuklar gerçek isimleri yerine seçtikleri isimlerle yer almaktadır. Çocuklarla irtibatı, Çocuk Şube’de kurmuştum. Akriba olan (13-15 yaşlarında) iki kız ve (16 yaşında) bir erkek çocuğu ile gerçekleştirdiğim ve ses kayıt cihazıyla kaydettiğim görüşmeden ilgili bölümdür. Çocukların, çocuk şubelerde kötü muameleyle karşılaşmadıklarını, yakalandıkları karakollarda veya aşayiş şubelerinde şiddete maruz kaldıklarına ilişkin anlatımlarını tespit eden birçok araştırma raporu ve akademik çalışmaya ulaştım. Bunlardan bazıları sivil toplum kuruluşları ile Avrupa Birliği kurum ve kuruluşlarının ortak yürüttüğü projeler kapsamında yapılan taramalar sonucu hazırlanan raporlar. Bu raporların birini örnek vermek gerekirse: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu’nun finanse ettiği Özgürlüğünden Yoksun Gençlerle Dayanışma Derneği’nin gerçekleştirdiği *İsrahevleri ve Cezaevlerinde Tutuklu ve Hükümlü Durumda Bulunan Çocukların Sosyal ve Yasal Koşullarının İyileştirilmesi Projesi Sonuç Raporu*, Ankara, 2005, s. 84. Tarama ve proje raporlarının yanı sıra, çocuklarla nitel çalışma yapan birçok araştırmacı da çocukların bu tür ifadelerini aktarmakta: Betül Altıntaş, *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 90; Özlem Cankurtaran-Öntaş, “Tehlikeli Çocuklar ve İktidar”, *Birikim*, Nisan 2005, s. 51.

nin ve çocukların anlatımındaki şiddetin izini sürmeye yönelik bir kapsamı olmadığı için, hikâyenin sadece çocukların, polis ve karakola ilişkin algılarını gösteren kısmına odaklanalım. Çocukların karşılaştıkları ilk tepkinin (gözaltına alınma) ardından bunu uygulayan makama karşı kin ve düşmanlık içinde olduklarını görüyoruz. Lemert'in sembolik etkileşim kavramından yola çıkarak geliştirdiği *Damgalama Kuramı*'nda, ilk sapmayı izleyen yaptırıma çocuğun duyduğu tepki, ikinci sapmayı hazırlayan bir aşama olarak değerlendirilmekte.¹⁴ Kısaca özetlersem; Lemert'e göre çocuktaki cezalandırılmaya karşı oluşan tepki, sapma davranışını pekiştirerek güçlendirir. Nitekim bu görüştüğüm çocuklarla, Çocuk Şube'de ilerleyen zamanlarda defalarca karşılaştım. Her gözaltına alınma, bir öncekine göre daha ağır bir suç türü nedeniyle olmaktaydı. Başlarda çalıntı telefon almak, satmak, kullanmak gibi olaylar nedeniyle polise gelirken, aylar içerisinde oto hırsızlığı, evden hırsızlık gibi suçların sanığı olarak adli kurumlarda karşıma çıktılar. Bu gözlemimi, ilk sapmanın ikinci sapma üzerindeki pekiştirici etkisi olarak yorumlayabiliriz. Genel olarak suçluluk ve damgalama kuramı çalışmaları, "sapmayı gösteren kişi sistem içinde adli süreçte ne kadar ilerlemişse, kişinin hayatını normale dönüştürme şansının da o kadar azaldığını ortaya koyar"¹⁵ Bu çalışmaların temel varsayımı, sabitleşmiş istikrarlı (*stabilized deviance*) sapmanın, büyük ölçüde liberal sağ paradigmanın suçun kontrol altına alınması için önerdiği çözümlerden oluşan sosyal kontrol sisteminin ürünü olduğudur.¹⁶ Damgalama kuramında "sapmanın toplum tarafından inşa edilen doğası" olarak tanımlanan, ilk sapma davranışını, yaptırımı daha ağır olan bir başka sapmanın izlemesi sürecini ben de çalışmamda tespit ettim. Görüştüğüm çocuklardan %77,7'si daha önce bir suça karıştığını ve ilk suçu olmadığını ifade etti. Kurumdaki çocukla-

14 Edwin M. Lemert, "Social Pathology", McGraw-Hill, 1951, *Crime Critical Concepts in Sociology*, c. III, içinde, s. 8-12.

15 Stanley Cohen, *Visions of Social Control, Crime, Punishment and Classification*, İngiltere, 1995, s. 33-34.

16 Cohen, *Visions of...*, s. 130.

rın %72,9'u ise ilk karıştığı suçtan daha ağır yaptırımını olan bir başka suç nedeniyle kuruma getirildiğini belirtti. Çocuğun suç kariyerinde ilerlemesinde etkili olan birden çok unsurun varlığını tespit etsek de, ilk sapmaya verilen toplumsal tepkinin çocuk açısından yarattığı sonuçlar ve bunun ardından ikinci sapmaya yönelim, damgalama sürecinde izlenebilen en somut aşamalar olarak gözler önünde.

Çocukların ilk sapmanın ardından karşılaştıkları polis, savcılık, adli tıp gibi kurumlar ve bir parçası oldukları adli süreç, kendilerini kriminal bir şahsiyet olarak kodlamalarına neden olmakta. Araştırmamda, ilk gözaltına alınmasına ilişkin ayrıntıları anlatmayan bir çocuğa rastlamadığım gibi, arkadaş ortamında bilinmesini istemeyen çok az çocuk gördüm. Çocukların, yaşadıkları gözaltına alınma deneyiminden çıkardıkları ilk sonuç, kendileri hakkında ("öz-belirlenimsel") olmakta. Adli sürece dahil oldukları andan itibaren kendilerini "kriminal özne" olarak görmekteler. Lemert bu durumu, "çocuk sapma davranışına biçilen sosyal statüyü benimser ve bu role uyum sağlamaya çalışır; kendisini 'suçlu' olarak görür ve sapma davranışı sergileyen gençleri bulur, onlara katılır"¹⁷ biçiminde açıklar. Gözaltına alınan çocukların büyük kısmının ilk 10-12 saatte serbest kaldığını söyleyebiliriz.¹⁸ Bu deneyimi, arkadaş ortamında anlatırken sonunda salıverilmiş olmalarını (kurtulmuş olmalarını) vurgulamalarına rağmen, çocukların gözaltından çıktıktan sonra yürüyüşlerinin, konuşmalarının değiştiğini gözledim. Yürüyüş, bakış gibi sözsüz eylemlerdeki değişim, çocukların gözaltından çıkınca farklı bir kimliğe büründüklerini düşündürdü.

Çocukların büyük çoğunluğu, çıkar çıkmaz arkadaş ortamına dönmek istiyorlardı. Damgalamanın refleksif sonucu olan içeriden damgalama ile çocuğun, kendine yakıştırdığı kriminal kimlikten veya kriminal kariyerdeki yeni kimliğinden ar-

17 Lemert, "Social Pathology", s. 10.

18 10-12 saatlik zaman dilimi, resmi bir istatistige dayanmayıp, Çocuk Şube'de araştırma yaptığım bir yıl içerisinde tuttuğum notlardan yararlanarak çıkardığım ortalama bir süredir.

kadařlarını haberdar etmek için sabırsızlandıđına sık sık tanık oldum. Bařına gelenleri arkadařlarına anlatırken gözlemlediđim çocuđun, kendini ve kurumları kodlayıřı, adli sistemle girdiđi etkileřim sonucunda kriminal kimliđinin bilincine vardıđını dűřünmeme neden oldu. İlk sapma ve ardından ilk gűzaltına alınma, çocukların kendileriyle ilgili fikirlerini oluřturmalarında dűnűřtűrmelerinde etkili olurken bir diđer unsurun da bu dűnűřűmű pekiřtirdiđini dűřűnűyorum: Çocukların “bizim ortamlar” dedikleri arkadař ortamlarında bařlarından geçen olaylara verilen tepki. Gűrűřme yaptđđım çocuklar arasında kurumda bulunmaktan dolayı utanan ve piřmanlık gűsterenler olsa da bunlar ailelerine karřı mahcup olmaktan sűz etmekteydi. Çocukların hemen hemen tamamı ise, arkadař ortamlarında gűzaltına alınmalarının, mahkemeye çıkmalarının, tutuklanmalarının onları “meřhur” yapacađını dűřűnmekteydi. Gayri meřru kelimesinin yapısını bozarak sűyledikleri “gayrimeřhurlardan olduk herhalde artık” sűzlerini onların “gayri meřrudan űnlű biri olmakta bir adım daha attım herhalde” dűřűncesinin ifadesi olarak yorumladım. Gayrimeřru yařam biçiminde yeri olan ve sıkça kullanılan “gayri meřhur” ifadesinin anlamını çocuklar genelde “gayri meřru kořturanlar arasında namı duyulan kiři” olarak aıklamaktalar. “Gayrimeřru kořturmak” ifadesi ise kriminal kariyerin belli bir ařamasını geride bırakan kiřiler için kullanılmakta. Çocuklar kurumlardan çıkınca, kriminal deneyimleri nedeniyle kınanmadıkları, aksine kıdem ve prestij kazandıkları bir ortama dűnmekteydi. “Ortamlara girdiklerinde” çocukların, sapma davranıřına verilen toplumsal tepkiyle dűřtűkleri anomik durumdan sıyrıldıklarını ve ortamdaki deđer yargılarına gűre kendilerini deđerlendirdikleri için rahatladıklarını gűzledim. Sonuçta, savcılıđa çıkınca genellikle salıverilen çocuklar, savcının takipsizlik kararı vererek davaya bile konu etmediđi fiillerinden dolayı kendilerine çok bűyűk bir rol biçmekte ve kriminal kűltűrűn bir parçası oldukları dűřűncesini pekiřtirmekteler. Bűylece, 10-12 saatlik gűzaltı deneyiminden çocuđun aklında kalan, savcının nasihati yerine, gayri meřru dűnyaya olan aidiyet hissi olmaktadır. ocuk-

lar, adli sürecin bir parçası olunca kendilerini kriminal özne olarak hissetmelerinin yanı sıra, sürece dahil oldukları ölçüde kriminal kariyerde daha deneyimli çocuklarla temasları da artmakta. Adli prosedürün yol açtığı bu yoğun temas sonucu çocuk, bir taraftan gayri meşru faaliyetlere ilişkin bilgilerini artırmakta diğer taraftan da yeni bağlantılar kurmaktadır. Çocukların bazıları bu etkileşimin farkındaydı. Cezaevindeki etkileşimi anlatan bu çocuk gibi:

Elazığ Kapalı 12:

“İlk geldiğinde hata yapmış, saf. Sen o adamı 5-6 ayda ilk mahkemesine çıkarırsan o adam girdiği gibi çıkmaz. Hepsi tertemiz geliyor, çıkarken jilet atmış çıkıyor. Ayıptır söylemesi ben kalbimin üstüne jilet atmışım; dikiş tutmamış. Ben tavsiye etmem hiçbir gence. Nasihat da ederim ama jileti alan banyoya bahçeye...”

Çocukların sözlerinden “ortamlara girme”nin kendi kendilerine bakışlarını normalleştiren bir işlevi olduğunu anladım:

Elmadağ 1:

“Ortamlara girmeseydim, conconlar gibi olurdu. Bir şey bilmezdim. Benim gibilerden biri saati sorsa psikopata bir şey söylemez giderdim.”

Bu sözlerden çocuğun aslında kendisini ve kendi gibileri “psikopat” olarak görmesine engel olan tek şeyin ortamlara girmek olduğunu düşündüğünü anladım. Çocuk aslında karşı taraftan kendine bakarak kendini damgalıyordu. Bu çocuğun sözlerindeki gibi “içeriden damgalama” örneklerine çok sık rastladım. Çocuk kendini “psikopat”, karşı ufuklarda gördüğü kişileri de “conconlar” olarak tanımlamakta. Çocuğa onları “concon” kendisini “psikopat” olarak tanımlatan bağlam ise ortamdır.

Çocukların yaşadıkları ortama ilişkin anlatımları kimi zaman karşı ufuklara yönelen algıları ile belirlendi, yani bir nevi mekânsal yarılma ile gördüler kendi ortamlarını. Kendilerini ve yaşadıkları ortamı tanımlarken, çocukların kendileri gibi olmayanlara ilişkin düşünceleri ve farklı hayatlara ilişkin algıla-

nı mekânsal yarılma, karşı ufuklar gibi önemli bir bağlamı ortaya çıkardı. Yarılma; “varlığı hayal edilen bütünlüğün planlanmamış bir hareketle çatlaması, hep varolmuş bir çatlağın belirginleşmesi, için dışa çıkması, kutupları olan bir yapının oluşmasına ilişkin sürecin farkına varma durumu”.¹⁹ Tezde mekânsal yarılma terimini, “Mekân ve İmkan: Gerçeklik ve Tahayyül” başlığı altında değindiğim kentsel ayrımlaşma (*urban segregation*) kavramının işaret ettiği toplumsal katmanlaşma ve hiyerarşi olgusunu ve bu olguyu çevreleyen nedenleri-sonuçları kapsayan bir bağlamda kullandım. Mekânsal yarılma bu anlamıyla, toplumsal katmanlaşma, zengin-fakir kutuplaşması gibi yapısal süreçlerin de dahil olduğu, sınıfsal temelli bir içeriğe sahip. Kısaca ifade etmek gerekirse, mekânsal yarılma, toplumdaki eşitsizlik ve katmanlaşma dinamiklerinin mekânda aldığı biçimdir. Fiziksel mekândaki yarılma, toplumsal kutuplaşma dışlanma-çatışma eksenlerinde gerçekleşmekte. Ancak, hemen sonrasında toplumsal kutuplaşma dışlanma çatışma, mekânda yeniden üretildiği için²⁰ yarılma, fiziksel boyutları aşmakta; kimlik, eylem, bilinç gibi boyutları da etkisi altına almakta.

Çocukların yaşadıkları mekâna ilişkin algılarında içeriden damgalama ve mekânsal yarılmanın kol kola girmiş hallerine o kadar sık tanık oldum ki:

“Bazen Bahçeli bebesi olsam ne olurdu diye düşünüyorum.”
(Elmadağ 33)

Çocuk, daha iyi bir hayatı mekânsal bir farklılaşmayla birlikte tahayyül edebilmekte. Çocuğun “Bahçeli bebesi olsam” diyerek Bahçelievler Mahallesi’nde oturan bir çocuk olmayı kastedtiğini görüyoruz. Çocuklar daha iyi bir hayatı hayal ederken, mekânsal yarılmaya ilişkin algılarından yola çıkmaktalar:

19 Halil Nalçaoğlu, “Yarılamayan Kentin Batısı: Ankara ve Batıkent Üzerine Notlar”, *Birikim*, Temmuz 1999, s. 123, s. 63.

20 Kentsel mekânın toplumsal yeniden üretimin de mekânı olması ve bunun sonuçları için bkz. Williams, Peter, “Constituting Class and Gender: A Social History of The Home 1700-1901, Class and Space”, *The Making of Urban Society*, yay. Nigel Thrift, s. 156.

Elmadağ 24:

“Oturaklı, güngörmüş, geniş bir ailenin çocuğu olsaydım diyorum; Çiğin’de oturmasaydık. O zaman gasp ettiğim, evine girdiğim ailelerden biri olurum... Başka olurdu hayatım.”

Çocukların, Bahçeli’de veya Çiğin’de oturmak şeklinde yaptıkları ayırımı, toplumsal kutuplaşmaya ilişkin gözlem ve algılarının bir ifadesi olarak yorumlayabiliriz. Çocuklar bulundukları yerden bakıp, gördükleri karşı ufukları, kendi durumlarının tam karşısı olarak tanımlamaktadırlar. Çocuk, oturaklı, güngörmüş, geniş bir ailenin üyesi olsaydı, Çiğin’de oturmayacağını, dolayısıyla karşı kutuptan biri, yani gasp ettiği veya evine girdiği insanlardan biri olarak, başka bir hayatı yaşayacağını düşünmekte. Mekânsal bağlamda algıladıkları toplumsal kutuplaşmanın, çocuklara göre, kendi konumlarının tersine çevrilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Çocukların bulundukları yerden bakıp, Bahçelievler veya Ayrancı gibi mahalleler arasında bir farklılaşma görmediklerini, buralarda oturanlara ayrı kimlikler atfetmediklerini görüyoruz. Bu durum, “merkez”dekilerin “kenar”dakilere ayrı kimlik atfetmemesi ile örtüşmektedir.²¹ Kenar mahalle, merkezdekiler için bir bütün olarak nasıl “lekeli ve tehlikeli” ise, merkez de kenardakiler için nezih ve mutena bir yaşamın mekânsal simgesi olmaktadır. Bu nedenle çocukların algılarında merkez, bir anlamda karşı ufuklar, mekânsal sınırlarla belirlenmemekte; bir yaşam biçimini ifade etmektedir:

Elmadağ 25:

“Daha kültürlü insanların arasında olmak isterdim. Sizin gibi hocaların, psikologların. Ne bilim üst insanların arasında...”

Yaşadığı yerden nefret ettiğini söyleyen çocuklara nasıl bir yerde yaşamak istediklerini sorduğumda verdikleri yanıtların, karşı ufuklara ilişkin algılarını yansıttığı kanaatindeyim. Kendi mekânlarına benzemeyen yerlerde yaşanan hayata ilişkin gö-

21 Funda Şenol, Levent Cantek, “Vitrinin Dışı, Haritanın Dibi veya Kenar Mahal-
leye Dair ‘Dip’ Notlar”, *Birikim*, s. 128.

rüşlerinin aynı zamanda kendi hayatlarına ilişkin olumsuz bakışı da içerdiğini söyleyebilirim. Aslında çocuk, karşı ufuklarda gördüklerini anlatırken, kendi hayatında hissettiği eksiklerin adını koymakta:

Elmadağ 40:

“Daha terbiyeli, ahlaklı çocukların oturduğu bir yerde olmak isterdim. Evler ucuzladı it kopuk Fatih'e doldu.”

Mekânsal damgalamanın hem sonucu olan hem de etkisini perçinleyen ve bir sonraki sapmayı tetikleyen tehlikeli damgasının izlerini çocuklarda sürmeye geçiyorum. Çocuklara yönelen bu tehlikelilik algısı mekânsal hiyerarşiye dayandığı için de buraya denk düşüyor bence. Aşağıda aktardığım görüşmenin seyrinde söz dönüp dolaşıp yine “psikopat”lığa geliyor:

– FERHAT: O ortamda psikopatlaşıyorsun.

• *Nasıl, ne yapıyorsun?*

– FERHAT: Psikopat oluyorsun. Mesela şu kızı iki erkek dövemez. Normal bir ailenin büyüüttüğü iki tane oğlan dövemez.

– ŞILAN: Allah çarpsın on iki tane süt çocuğunu kovaladım, Kuğulupark'ın orada, elimde bıçak var, bunun elinde de cam var. Bir kovaladık abla, korkudan polislerin yanına gittiler. Cinnah'dan Kuğulupark'a kadar kovaladık. Öyle bir sinirliydik ki.

– FERHAT: Bizi hayvan yerine koyuyorlar, korkuyorlar. Ben psikopat mıyım?!

• *Ney miyim?*

– FERHAT: Bana baksana bi abla psikopat mıyım?!

• *Lafa bak. Olur mu hiç?*

– FERHAT: Ben gül satıyordum, beni gören hemen camını kapatıyordu.

• *Niye?*

– FERHAT: Bilmiyorum ki, elinde gül var gidiyorsun camı kapatıyor, kapıyı kilitliyor. “Ne var, niye kapatıyorsun?” di-yordum, ben de sinirleniyordum arabaya tekme atıyordum.

– BARAN: Öyle yapınca da iki dakika sonra polisler geliyordu.

Çocuk, karşılaştığı muameleyi hak etmediğini kanıtlamak için “psikopat” kelimesini kullanmakta. Kendisinin psikopat olmadığını dolayısıyla böylesi bir dışlama ve yok sayılmayla karşılaşmaması gerektiğini düşünmektedir. “Psikopat” olmadıkları halde o ortamda öyle algılandıklarını ve bu duruma öfkeli olduklarını anlatmakta. Onlardan korkan ve muhatap olmaktan kaçınan insanları anlayamamakta; çünkü “psikopat” değil. Korkulan, görünce görmezlikten gelinen,²² yaklaşıncı emniyet tedbirleri alınan, bir şey sorunca yanıt verilmeyen²³ “psikopat”ların kimler olduğunu en iyi Marx, 18 Brumaire’de²⁴ “tüm sınıflardan kovulmuş, toplumun artığı, döküntüsü” diyerek tanımlıyor. Bugün “en alttakiler” diyebileceğimiz grupların dışlanması, 1980 sonrası hâkim olan neoliberal politikaların, ekonomik anlamda işlevsiz kesimleri toplumun asalak ve işe yaramaz unsurları olarak ilan etmesiyle perçinlendi.²⁵ Üst sınıfların bu gruplara bakışındaki olumsuzluğu keskinleştiren politikaların arasında ikisi özellikle etkili olmuştur. Bunlardan ilki orta sınıfları yüksek vergi ödemelerinin asıl nedeninin “asalak sınıflar” ve onlara yönelik refah devleti harcamaları olduğuna ikna etmek noktasında gerçekleşti.²⁶ Diğerisi ise suçla ilgili söylemlerin değişimi içerisinde gizlenmiştir. Artan suç oranlarını

22 İstanbul’da işyeri Taksim’e yakın bir arkadaşım, gece Taksim’de yürürken madde bağımlısı olduğu anlaşılan sokak çocukları ile göz göze gelmemeye çalışmamı tembihlemiş, aksi takdirde saldırılarına uğrayacağım konusunda beni uyarılmıştı. Daha sonra, elektronik posta yoluyla yayılan “kentliler için güvenlik rehberi” niteliğindeki iletilerde de “tinerci çocuklarla göz göze gelmeyin” uyarılarının yapıldığını gördüm. Erdoğan’ın bu durumu şöyle yorumladığını görüyoruz. “Yoksullar ile zenginler arasındaki ilişki bir karşılıklı görmek isteme ilişkisidir.” Erdoğan, “Yoksanma: Yoksulluk-Maduniyet” ve “Fark Yaraları”, “Yoksulluk Halleri” içinde, s. 36.

23 Damgalama bağlamında yer verdiğim bir çocuğun sözlerini hatırlayalım: Elmadag 1: “Ortamlara girmeseydim, conconlar gibi olurum. Bir şey bilmezdim. Benim gibilerden biri saati sorsa psikopata bir şey söylemez giderdim.”

24 Karl Marx, *Louis Bonaparte’nin 18 Brumaire’i*, çev. Sevim Belli, İstanbul, 2003, s. 63.

25 Ömer Aytaç, İlhan Oğuz Akdemir, Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu, *Yoksulluk C. II* içinde, s. 52.

26 Ortadoğu Teknik Üniversitesi Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı 1999 yılı Stüdyo Çalışması, Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri Ankara Örneği, Ankara, 1999, s. 16.

'60'lı yılların "suç ve suçlu konusunda iyimser – sosyal devletçi bakış açısını yansıtan liberal sol kriminolojisinin" başarısızlığı olarak ilan eden gerçekçi sağ yaklaşımların etkisiyle "'60'lı yıllarda popüler olan 'yoksulluğa karşı savaş' sloganının yerini 'suçla mücadele' sloganı" aldı.²⁷ '80'lerden itibaren, "suç oranları arttıkça hapishaneye ve güvenliğe daha çok kaynak ayrıldığını, suç ve cezayla ilgili politikaların siyasal kamplaşmalarda belirleyici olduğunu", suç ve oranları hakkındaki haberlere kamuoyunun ilgisinin arttığını görüyoruz.²⁸

Kamu harcamalarındaki kısılmanın damgasını vurduğu bu dönemde ilgi, suçun önlenmesinden mağdurun korunmasına kaymış durumda. Toplum, eski yaklaşımdaki gibi suçun asıl nedeninin gizli olduğu koşullardan oluşan yapı olarak değil, suçlu insana karşı korunması gereken bir değer olarak anlaşılmakta.²⁹ Suçlu ise liberal sol kriminolojinin söylemlerindeki gibi rehabilite edilmesi ve topluma kazandırılması gereken bir insan olarak değil; kriminal yaratık olarak görülmekte. Toplumsal koşullardan koparılarak analiz edilen suçluluğun nedenleri, bireysel kusurlarda aranmaktadır; çünkü suç bireyin kâr/zarar analizine dayanan rasyonel bir seçimdir. Örneğin, Hirschi'nin kurucusu olduğu sosyal kontrol teorisine göre birey, rasyonel seçimlerini yaparken sosyal bağın gücü oranında kontrol altındadır. Çoğumuzu hukuka uyan yurttaşlar yapan şeyin, sosyal bağdan kaynaklanan korku olduğunu söyleyen Hirschi suç işleyen insanların, toplumla bağlarının zayıfladığı, başkalarının çıkarlarına duyarlılıklarında azalma olduğu için suç işlediklerini iddia eder.³⁰ Sosyal kontrol teorisi sosyal bağları, okul, aile, devlet, din gibi orta sınıf değer ve kurumla-

27 Alev Özkazanç, *Modernliğin Çözülmesi, Toplumsal Dışlanma ve Suç, III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildirileri*, 2000, s. 29.

28 Özkazanç, *Modernliğin Çözülmesi...*, s. 28.

29 Mekân ve Suç ilişkisinde Farklı Yaklaşımlar başlığı altında değindiğim, suç kontrol teorileri ve "Durumsal Suç Önleme Stratejileri"nin, liberal sol söylemlerinin genel özellikleri ile karşılaştırıldıklarında, gerçekçi sağ kriminolojiye yakınlıkları nedeniyle aynı muhafazakâr paradigmayı paylaştıklarını düşünüyorum.

30 Travis Hirschi, *A Control Theory Of Delinquency, Juvenile Delinquency Historical...* içinde, s. 99.

rını esas alarak tanımladığı için alt sınıfları, özellikle toplumsal kurumlarla bağları kopma noktasında olan en alttakileri, potansiyel suçlu olarak damgalar.

En alttakiler kavramı, literatürde yeni kentli yoksulluk olgusunun adresi olarak da işaret edilir. Yeni kentli yoksulluk, (*new urban poverty*) “Hâkim kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin ve sınıf ilişkilerinin dışında, süreksiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş kentsel mekânlarda yaşayan ve dışlanan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle örtüşen yoksulluğu tanımlamak için kullanılmakta.”³¹ Bilindiği üzere kapitalist sınıf ilişkileri dışında olma durumunu ifade eden *underclass*, *urban outcast* kavramları bu yeni yoksul kesimlere verilen ad.³² Türkçe literatürde *underclass* için “sınıfaltı”, “sınıf dışı kesimler” gibi terimler de öneriliyor.³³ Ben çalışmamda mekânsal ve toplumsal dışlamayı ve ötekileştirmeyi/ayrıştırmayı yansıttığı için, Özkazanç’ın önerdiği “enalttakiler” terimini, kullanmayı tercih ettim.³⁴ Kentteki hegemonik yapılanmayla örtüşen bu dışlama, “istenmeyen kesimler” algısından “tehlikeli kesimler” algısına varan bir çizgide oluşur. Yoksullar

31 Aytaç-Akdemir, *Türkiye’de Yeni Kentli...*, s. 52.

32 Yeni yoksulluğun ortaya çıkışını hazırlayan ekonomik ve siyasi koşulların analizi için bkz. Işık-Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk...*, s. 67-83.

33 Şenses, *Küreselleşmenin Öteki...*, s. 338; Aytaç-Akdemir, *Türkiye’de Yeni Kentli...*, s. 53.

34 En alttakiler terimi alt sınıftan ayrışmayı da vurgulaması nedeniyle daha işlevsel. Bu anlamıyla ‘enalttakiler’ sözcüğünün Harvey’nin sınıf ilişkileri, sosyal adalet ve farklılık politikaları bağlamında yaptığı tartışmada yer verdiği “bazıları diğerlerinden daha ötekidir” görüşüne karşılık gelen bir terim olduğunu düşünüyorum. Harvey “Her ne kadar bütün ötekiler ötekiler ise de, bazıları diğerlerinden daha ötekidir” ve herhangi bir toplumda dışlamanın belirli bazı ilkeleri işlemek zorundadır. Bu dışlamanın nasıl değerlendirilmesi gerektiği ise ilk bakışta grupların istençlerini baskıcı bir şekilde diğerlerine zorla kabul ettirmelerini önleyecek olan evrensellik koşulunda yatmaktadır. Fakat bu evrensellik koşulu hiyerarşik olarak yukarıdan empoze edilemez; tam da birbirinden farklı taleplerin dile getirilebilmesi için (örneğin; evsizlerin rahatsız edici bakışlarından kurtulmak için zenginlerin onları kamusal alandan dışlamayı talep etmeleri durumu) evrensellik koşulu her zaman sürekli bir tartışmaya açık olmalıdır.” demektedir; “diğerlerinden daha öteki olanları” tam da en alttakiler terimini kullandığımız bağlama yerleştirmektedir. David Harvey, “Sınıf İlişkileri, Sosyal Adalet ve Farklılık Politikası”, çev. Sinan Kadir Çelik, Ayça Atıkoğlu, *Praksis* s. 2, 2001, s. 200, 2001.

hakkında yapılan bireysel ve davranışsal özelliklerin incelendiği çalışmaların ilgiyi, yoksulluğun sınıfsal/yapısal nedenlerinden, kurbanın kültürünün yoksulluğu ürettiği noktasına çekmesi de, toplumdaki yoksul algısının üzerinde etkili olmuştur. Örneğin Oscar Lewis'in, ünlü çalışmasında "yoksulluk kültürü" olarak tanımladığı birtakım özellikleri yoksulluğun sonucu değil, sebebi olarak gören yaklaşım, orta sınıftan büyük destek bulur. Lewis'in Meksikalı bir ailenin yaşamına tanıklığını aktardığı çalışmasında ulaştığı sonuçları, bu yaklaşım farklı bir açıdan okur. Bu yaklaşımda, Lewis'in gözlediği yetersiz eğitim, düzenli bir işte çalışmamak, yetersiz ve kötü beslenmek, kamu hizmetlerinden yararlanamamak, huzursuz ve dağınık aile yaşamı, kendine ve çevredekilere güvensizlik, umutsuzluk, boşvermişlik gibi özellikler yoksulluğun kültürel özellikleri³⁵ biçiminde kabul edilirken; bu kişilerin sefalet içinde hayatta kalabilmek için geliştirdikleri yöntemleri de sefil bir kurnazlık olarak görme eğilimi ağırlık kazanır. Bu yaklaşıma göre yoksulları eski paradigma, kurban olarak göstermektedir; oysa yoksullar yoksulluk kültürünün arkasına sığınarak "tevekkül ve miskinlik" içinde memnun ve mesut hayatlarına devam ederler.³⁶

Bu yaklaşım orta sınıf değerlerini güçlendirirken, dışlanan sınıflar ile orta sınıf arasındaki yarılmayı da derinleştirir. Üst ve orta sınıf üyelerinde kentsel mekânı kullanırken, özellikle en alttakilerin ulaşamayacağı "yüksek güvenli ada"lar oluşturma idealinin peşinden gitme eğilimi, giderek ağırlık kazanmakta.³⁷ Aslında 80'lerden sonra yaşanan bu süreç, yeni bir olgunun orta-

35 Yoksulluk kültürünün sayılan özelliklerinin sınındığı Türkiye'den bir çalışma için bkz. Orhan Türkdoğan, *Yoksulluk Kültürü Gecekonduların Toplumsal Yapısı*, Erzurum, 1974.

36 Banfield'den naklen ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler ABD, *Kentsel Yoksulluk...*, s. 12. Ülkemizde de son derece popüler olan bu yaklaşım, yoksulluk ve yoksullar hakkında bir şey duymaya tahammülsüzlüğünü "yoksulluk edebiyatı" yakıştırmasıyla gösterir.

37 Kentli orta sınıfın kentteki diğerlerinden uzaklaşma isteği ve buna uygun mekânsal planlamanın irdelendiği bir çalışma için bkz. Rifat N. Bali, "Çılgın Kalabalıktan Uzak", *Birikim* s. 123, Temmuz 1999, s. 35-46. Kentli orta sınıfın ideal ev anlayışı için bkz. Ayşe Öncü, "İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", *Birikim* sayı 123, Temmuz 1999, s. 26-35.

ya çıkışı şeklinde değil, üst sınıfların, alt sınıfların üzerindeki denetim ve kontrol yetkisini pekiştirmesi olarak değerlendirilmeli. Tezde ayrıntılı yer verdiğim “Biyolojik Suç Kuramları” bağlamında literatürden yaptığım alıntıların ortaya koyduğu üzere, 19. yüzyıl Amerika ve Avrupa’da işçi sınıfı, orta sınıf tarafından tehlikeli sınıf olarak algılanmaktaydı. Burada kısaca değinirsem; Louis Chevalier, 19. yüzyılda Paris’teki işçi sınıfları ve toplumdaki tehlikeli sınıflar algısı üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, burjuva toplumu bakımından bu iki kategorinin birbirinden ayrılmaz bir biçimde tanımlanmış olduğunu vurgulamakta.³⁸ Nitekim kapitalizmin tarihi boyunca “tehlikeli sınıf” kapsamına hangi kesimin girdiğine ilişkin algı değişse³⁹ de toplumun bir kesimine karşı tehlike algısı varlığını hep korumuştur. Dolayısıyla en alttakilere yönelik dışlama ve tehlikelilik algısının, burjuva toplumundaki 19. yüzyıldan itibaren izlerini sürdüğümüz “tehlikeli sınıflar” fobisinin bir uzantısı olduğu söylenebilir.

En alttakiler, kentli orta sınıfın güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılayabileceği her şeyin toplamı; sınıf bile olmayan, sistem dışı, sistem için işlevsiz kalan, toplumun artığı. Onlar orta sınıf değerleri ve dünyası dışında varolan sokakta yaşayan evsiz barksızlar, göçmenler, tinerci-baliciler, dilenciler, çöp toplayanlar, kısaca kaybedecek hiçbir şeyi olmadığı için her şeyi yapabilecek durumda olanlar. Kentli orta sınıfın en alttakilere yönelen öteki ve tehlikelilik algısının, karşı taraf için dışlanma ve damgalanma anlamına geldiğini çocukların sözlerinde çok gördüm:

Elmadağ 33:

“Üstün başın hiç güzel değil. Bize çöpçü diyorlar. Kağıt topluyoruz biz. Çöpçü değiliz. Bizi utandıracak kadar pis pis ba-

38 Louis Chevalier, *Labouring Classes and Dangerous Classes In Paris During the First Half of the Nineteenth Century*, çev. Frank Jellinek, Londra, 1973, s. 366.

39 Bkz. Antonio Negri’nin, önce yoksulların sonra işçi sınıfının tehlikeli sınıflar olarak görüldüğünü, bugün ise yığınların tehlikeli olarak algılandığını söylediği makalesi: “The poor: A threatening and indispensable enemy, From the dangerous classes to the danger of multitude”, çev. Arianna Bove, *Global Magazine*, sayı 2, Mayıs 2003.

karlardı Bahçeli'de. Sonunda helal işi bıraktırdılar. Okuldan gelir, el arabasını alır, kâğıda giderdik. İçimizde helalinden çalışmak vardı. Hiç zor gelmezdi: El arabası ağırmiş, hava soğukmuş... Ama bir kadın bize gözünü diker yanındakine gösterir, bize çöpçü der; işte o zaman helal çalışmak istemezsin. Valla abla, yanından geçmezler öteden yürürler, öyle bi bakarlar ki, sanki suçluyuz.”

Çocuklar kendilerine yönelen bakışları anlamlandırmaya çalışırken karşı tarafın gözüyle de kendilerini görmeye çalışmaktalar. Karşı ufuklardan bu tarafa bakıldığında çocuklar görülen manzaradan rahatsız olmaktadır ve bu durum onları utandırmakta. Bu sözlerde olduğu gibi çocukların çoğu, üstü başı kötü olduğu için utanmaktan daha büyük bir utancı anlatmaktalar. Ben burada aşağılayıcı ve ezici olanın, farkları vurgulayan bakışta gizli olduğu kanaatindeyim. Yanından geçmeyip öteden yürüyenlerin, görünce arabanın camını kapatanların, sokakta yürürken göz göze gelmemeye çalışanların bu davranışlarının, çocuklara, sınıfsal konumları ve farkları hatırlattığını düşünebiliriz. Ancak burada sınıfsal konumun ötesinde ben habitüel bir karşılaşma olduğunu görüyorum. Habitusa içten bakışla bu şekildeki bir dıştan bakış arasında ortaya çıkan farkları, çocukların gördüklerini ve bunun üstüne kafa yorduklarını anlıyoruz:

Elmadağ 33:

“Hâkimler haberleri izleye izleye hep tutukluyor, hep yatırıyor. Haberlerde bizi öyle gösteriyor ki ben bile korkuyom bizden, sanki canı, eli kanlı terörist gibi”

Çocukların, medyada onlarla ilgili oluşturulan imajdan hep bu ironik mizah duygusuyla söz ettiklerini gördüm. Bunun, sokakta, televizyonda karşılaştıkları bu imajla baş edebilmek için geliştirdikleri bir savunma mekanizması olduğu söylenebilir. Buradan çocuğun kendini ve kendi gibileri “canı, eli kanlı terörist” gibi gördüğü sonucunu çıkaramayız; ancak yansıtılan imajın çocuğun dünyasındaki karşılığının “canı, eli kanlı terö-

rist” olduğunu düşünebiliriz. Toplumun onlara “bu sensin” diyerek gösterdiği resme ve tehlikeli olarak algılanmaya çocukların verdiği tepki önemli. Yok sayma, muhatap almama, dışlama aşamalarını damgalamanın izlediği süreci çocuklar, “üstlerine gelinmesi” olarak yorumlamaktalar:

Elazığ Eğitim 12:

“Bunlarla baş edilmiyor. 89 tane dosyam varmış, polisi bile darp etmişim, öyle yazıyor. Yazıyorsa doğrudur. Devletin mahkemesi diyorsa doğrudur değil mi? Ama abla... Polis seni rahatsız eder abla. Polis gelir karşına gözünü diker bakar. Sokakta, kafede gene peşinde. Tipimden mi, nedir, her çevirmede beni bir alırlar içeriye. Benim yüzümde mi yazıyor abla? Gece alır, sabah bırakırlar. Kendinden şüphe ettirir. Psikolojiyi bozar devlet. Korku salmaya çalışır, baskı altına alır ki hata yapasın. Eh! Bugün değilse yarın bi hata, illaki yaparsın.”

Dışlama ve damgalama sürecine ilişkin deneyimlerini aktarırken çocukların çoğu, karşı ufuklardan biri olarak gördükleri bana benzer sorular yönelttiler.⁴⁰ “Benim yüzümde mi yazıyor?”, “Ben psikopat mıyım?” gibi sorularla çocukların kasettiklerinin “Oradan bakıldığında ne kadar farklı görünüyorum?” olduğunu düşündüm hep. Dışlanmalarının ve damgalanmalarının nedeninin, farklı habituslar karşı karşıya geldiğinde su yüzüne çıkan habitüel farklılıkları olduğunu anlayan çocuklar, bunun karşı ufuklarda ne anlama geldiğini çözmeye çalışmaktalar. Psikopat gibi mi görünmektedirler, yüzlerin-

40 Beni nasıl konumlandıklarını, karşı ufukların neresine yerleştirdiklerini hep merak ettim. Nerede oturduğumu, nerede çalıştığımı hep sorarlardı. Yaşadığım mahalleyi duyunca evden hırsızlık yapan çocuklar kapımı nasıl kilitlemem konusunda tüyo verirlerdi ama bütün bu yakınlık jestleri, karşı ufuklardan olduğum gerçeğini kamufle etmezdi. Araştırılan ve araştıran arasındaki mesafe/mesafesizliğe ilişkin tercihim de bu bağlamda etkili oldu. Daha önce yaşadığım hiçbir seye benzemeyen bu deneyimde, olguyu bir nesnellik iddiasıyla uzaktan izlemek de, bir parçası olmak için çaba sarf etmek de tercihim olmadı. Çocuklardan birinin “Abla sen Sibel Can mısın?” diye sorduğu o andan çok daha önce tanımlanmış ve aşılamayan bu mesafeyi kabullenerek, tüm yaklaşma/yakınlaşmalara ragmen, mesafeyi sıfırlama gayreti içine girmedim. Ayrıca vurgulamalı mıyım bilmem ama Sibel Can’la aramızda fiziksel görünüm açısından bir benzerlik bulunmamakta.

den mi anlaşılmaktadır suç işleyecekleri? Karşı ufuklarda farklılıkların çocuklardaki gibi bir yaraya sebep olmaması, asimetrik ve hiyerarşik ilişkilerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Erdoğan, madun kesimler ile üst sınıflar arasındaki bu bakışma pratiklerini, bakan özne, bakılan nesne ilişkisindeki toplumsal hiyerarşi ışığında yorumlamakta; bakılan nesnenin hissettiği eziklik ve aşağıılanmanın nedenlerini Müslüm Gürses'in bir şarkısından alıntı yaptığı "fark yaraları" metaforuyla anlatmakta. Şarkının sözlerinde fark yaralarının geçtiği bağlam, anlamı açıkça ortaya koyuyor:

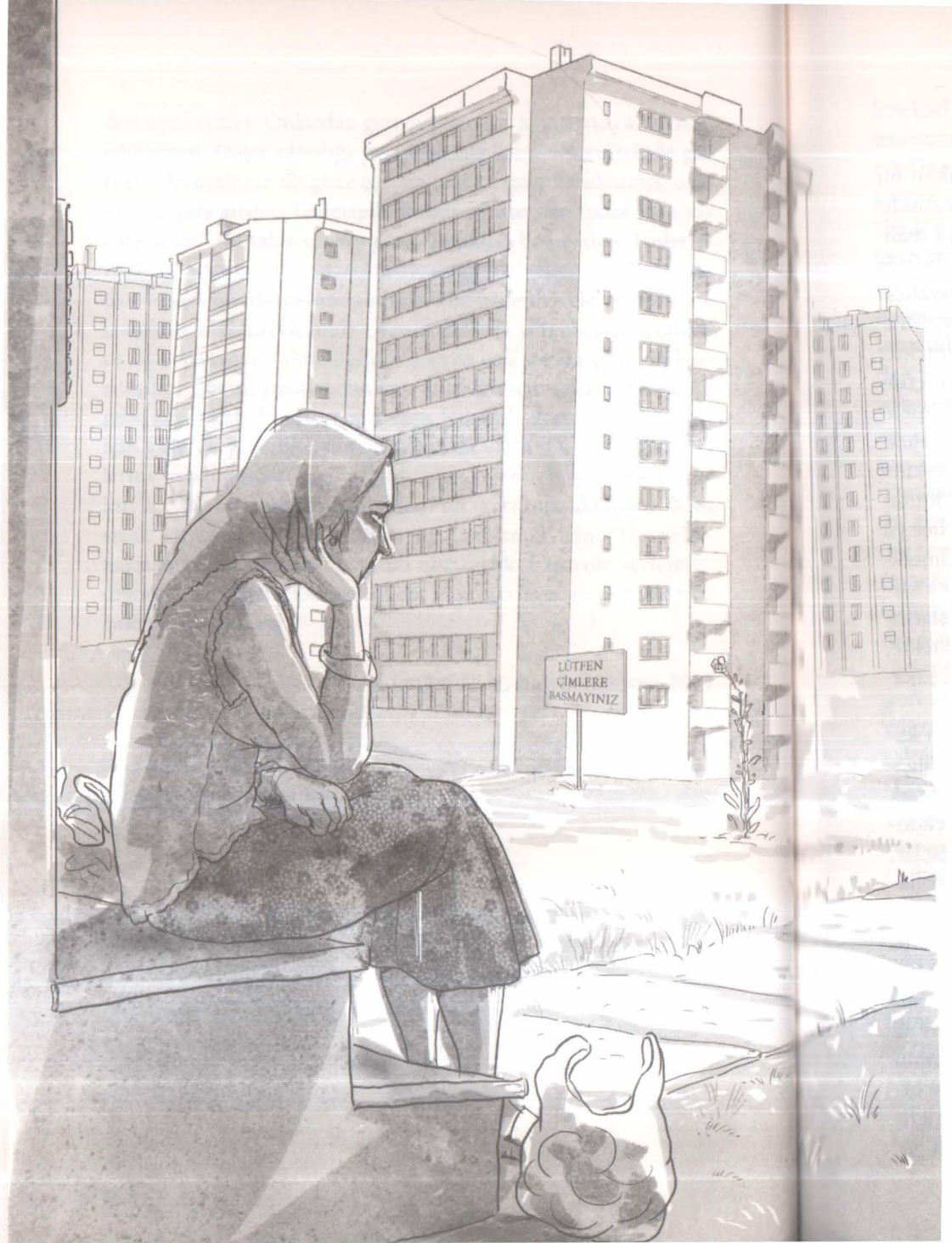
"Yaşantımız sanki ateşten gömlek,
İçimizden gelir bin defa ölmek,
Hakkımız değil mi bizim de gülmek,
Bizi bu fark yaraları öldürür"⁴¹

Fark yaraları sadece bir biçimde karşımıza çıkmaz. Toplumsal hiyerarşide tahakkümün var olduğu her yerde fark yaralarını da görebiliriz. Eril bakış da bakan özne bakılan nesne pratikleri uyarınca kadında fark yaraları açabilir. Dolayısıyla fark yaraları ve sonuçları siyaset sosyolojisinden psikolojiye, toplumsal cinsiyet çalışmalarından suç sosyolojisine kadar birçok disiplinin terminolojisinde farklı adlandırılabilir ve farklı formüle edilmiş sorulara yanıt olabilir. Ben burada en alttakiler için fark yaralarını damgalara dönüştüren bir yapıyı çözümlemek istedim. Damgalı mekânların çocukları için hayat, henüz yoğunlammış bir hamur olmaktan çok uzak. Çocukların yaşadıkları mekân sadece fiziksel uzam değil, çok daha fazlası; bir habitus. Ve bu habitusun, çocuğun işlediği fiilin sosyal değerini anlama ve ona göre davranışlarını yönlendirebilme yeteneği üzerinde önemli etkisi var. Bunu görmezden gelen bir çocuk adalet sistemi çocukları en altın da altına, yaşamın kenarına itiyor. O kadar çok çocuktan duydum ki: "Bizim sonumuz ya kurşun, ya cezaevi." Yukarıdaki alıntılarda size gülümseyen çocuklardan bazıları bu olasılıklardan ilkinin daha saha çalışmam bitme-

41 Erdoğan, "Yok-sanma: Yoksulluk - Maduniyet ve 'Fark Yaraları'", *Yoksulluk Halleri* içinde, s. 33-39.

den ispat ettiler. Onlardan geriye kalan ses kayıtlarını ailelerine götürdüm. Diğer olasılığı yaşayanlarda yani cezaevlerinde görüştüklerimde ise ilk göze çarpan kapatılmayı kanıksamış, oradaki hayata alışmış halleriydi. Kendi tabirleri ile “paşa paşa yaşıyorlardı.” Bu tabir onlara göre efendiliği bozmadan, kaderlerinde ne yazılmışsa onu yaşamak anlamına geliyordu. Yaşlarından büyük tavırları altında ezilen cılız bedenleriyle ne adam ne çocuktular. Cezaevlerinde çıkınca gidecek yeri olmayan, çıkınca ne yapacağını bilmediğini söyleyen çok sayıda çocukla karşılaştım. Çocuk yuvasından yaşı dolduğu için çıkarılan olduğu gibi, ailesi kabul etmeyeceği veya bakacak durumda olmadığı için gidecek yeri olmayan çocuklar da vardı. Onlar da tahliyelerine kalan günleri sayıyorlardı, ama giderek büyüyen bir korkuyla. “Burası sokakta kalmaktan iyi, karnımız doyuyor, hem sıcak” diyordu bir çocuk durumunu anlatmak için. “Hiç yollamasalar beni buradan, ne güzel pislik yok, hap yok, tertemiz” diyordu bir diğeri. Onları orada, yaşamın kenarından aşağıya bakarken bıraktım.

Giardini Diaz, İtalya: Haziran 2013

Kentin kıyısında kadın olmak
Gecekondu dan TOKİ kentsel dönüşüm
sitesine geçişte kadın deneyimleri
TAHİRE ERMAN

Kentin kıyısında, yani gecekondu da kadın olmak konusu uzun süre akademik yazında yer almamıştır. Gecekondu çalışmalarında hâkim olan “hane halkı reisi” ile yapılan anketlerde kadınların deneyimleri, sorunları, düşünceleri görünürlük kazanamamıştır. 1980 sonrası yükselen kadın hareketi sonucu gecekondu da kadınlar ı ilgi artmış, küreselleşen dünyamızda Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası (DB) gibi ulus-üstü kuruluşların kadın konusuna gösterdikleri ilgi gecekondu da kadınları araştırma projeleri içine sokmuştur, ki bu kuruluşların ilgisi kadınlara yönelik şiddete karşı belli politikalar geliştirme doğrultusunda olduğu kadar (örn. BM), yoksulluk sorununun çözümüne kadınları katmak doğrultusunda da (örn. DB) olabilmektedir. Ayrıca AB müzakere sürecinde kadın çalışmalarına verilen fonlar da gecekondu da kadınlar a yönelik araştırmaları desteklemiştir. Gecekondu kadını na yönelik akademik yazında ortaya çıkan önemli konular kapsayıcı olma iddiası taşımadan ana hatlarıyla aşağıda özetlenmektedir.

Gecekondu kadın olmak

Kadınlara yönelik gecekondu çalışmalarında ortaya çıkan bir sonuç, mahallenin gecekondu kadını için büyük önemdir (Erman, 1996; Ayata, 1989). Kentin kıyısında yaşamaya mahkum olan bu kadınların çoğu düşük eğitimlidir ve ev dışında çalışma durumları kısıtlıdır. Kadınlar mahalle içinde sosyalleşmektedirler ve komşuları en önemli sosyalleşme aracıdır. Günlük yaşamın büyük bir kısmı komşularla birlikte geçirilmekte, dertler ve sevinçler paylaşılmaktadır; komşularla kapı önlerinde toplanılmakta, bir taraftan eliş yapılmakta sohbet edilmekte, çaylar içilmektedir. Birbirini dışarıda gören kadınlar rahatça gruba katılmakta, böylece kendiliğinden komşuluk ilişkileri gelişmektedir. Gecekondu yalnızlık hissetmek söz konusu değildir. Kimi zaman kahvaltılar birlikte yapılmakta, her yıl kolektif olarak sırayla tandırlarda kışlık yufkalar hazırlanmakta, hamur/erişte kesilmekte, düğünlerde bir araya gelinerek sarma sarılmakta, birlikte yemek hazırlanmaktadır. Yaz başlarında yine kolektif olarak yatak ve yorgan yünleri tiftiklenmekte, tüm bunlar yapılırken de samimi bir ortam yaratılmakta, şakaşılmakta ya da sorunlar paylaşılmaktadır.

Müstakil bir evde yaşamak, evinin önünü yarı özel yarı kamusal bir alan olarak kullanarak ev işlerinin bir kısmını ev dışına taşımak, böylece ev içine sıkışmış ve yalnızlaşmış olmamak da günlerinin büyük bir kısmını ev çevresinde geçiren gecekondu kadını için önemlidir (Erman, 1998a). Dikilen ağaçlar, ekilen sebzeler kadınlar için keyifli uğraşlar, stres atma yollarıdır (Erman, 1996). Tabii burada gecekonduyunun yağmurda akan çatıları, kışın donan suları, çamuru, tozu ve tüm bunların kadınlar için yarattığı zorluklar da söz konusudur.

Kısacası, kadınlar için gecekondu komşuluğunun önemi büyüktür; paylaşımcı ve dayanışmacı ilişkiler kadınlar arasında sağlam bağlar, sıcak ilişkiler oluşturmaktadır. Bu resmin olumlu olan yüzüdür. Resmin olumsuz olan yüzünde ise gecekondu ortamında yaratılan toplumsal denetim vardır; kadınlar birbirlerinin davranışlarını gözetlemekte, mahalle içinde hakim olan ge-

leneksel kural ve değerlerin dışına çıkılmasını engelleyici bir rol üstlenmektedirler. Bu bağlamda gecekond u erkek egemen (ata-erki l) toplumsal yapının yeniden retil diği bir ortam olarak karşımıza çıkmaktadır (Erman, 2001). Gecekond u toplumunda “kadının namusu” çok önemlidir ve kadınlar aracılığı ile kadınların namusunu korumak için gereken denetim sağlanmaktadır (Güneş-Ayata, 1990/91) ve “dedikodu” kadınların kontrol mekanizması olarak kullanılmaktadır (Erman vd, 2002). Gecekondudaki bu toplumsal denetim özellikle genç ve gecekonduda üretilen yaşam biçimi dışına çıkma eğiliminde olan kadınlar için sorun haline gelmektedir (Erman, 1996). Gecekondunun i ie ilişkileri ve çatkapı komşuluğu ayrıca özel hayatın sınırlarının korunmasını zorlaştırmaktadır ve bireyselleşme eğiliminde olan kadınlar tarafından eleştirilmektedir. Kapsamlı bir gecekond u araştırması sonucunda, gecekond u yaşam alanlarının topluluk (*community*) odaklı olduğu, kentliliğin bir göstergesi olan bireyselliğin hakim olduğu bir yaşam biçiminin gecekond u blgelelerinde olmadığı, dolayısıyla gecekonduların kentteki bir alt kültür olarak görülebileceği ifade edilmektedir (Gökçe, 1993).

Gecekond u geleneksel cinsiyet rollerinin hakim olduğu yaşam alanıdır: Kadının “ev hanımı” olması ailenin statüsünü yükseltmekte, kocanın karısının çalışmasına ihtiyaç duymayacak bir gelire sahip olduğunun göstergesi olarak görülmektedir (Erman, 2001). Kentteki yaşam zorlukları içinde ve daha iyi bir yaşama sahip olma arzusu ile kadının ev dışında çalışması durumunda ise, kazanılan “cep harçlığı” şeklinde yorumlanmakta, kadının eve getirdiği para karşılığında aile içi kararlarda talepkr olması engellenmektedir (Erman, 2001). Öte yandan, eve para getirmesinden dolayı aile içinde konum olarak güçlenen kadınlar da vardır (Eraydın, 1998). Ancak bu erkek iktidarına ortak olma durumu aile içinde ciddi çekişmelere yol açabilmektedir (Bolak, 1997).

Gecekondudaki kadınların mahalle dışına ıkılmaları da komşu denetimi altında olabilmekte, nereye gittiği sorulabilmektedir. Geleneksel cinsiyet rollerini içselleştirmiş çoğu gecekond u kadını için bu bir sorun olarak görülmemektedir. Ancak, farklı

bir yaşam tasavvuru içinde olan özellikle genç kadınlar bu durumdan sıkıntı duymakta, kendilerine belli bir özgürlük getireceğine inandıkları apartman yaşamına heveslenmektedirler.

Gecekondu dışına çalışmak amaçlı çıkan kadınlar belli taktikler oluşturarak gecekondu toplumunun “namus” kaygısına maruz kalmaktan kurtulmaya çalışmaktadır. Örneğin, tekstil fabrikalarında çalışan kadınlar işyerine topluca giderek namus konusunda ortaya çıkabilecek olası dedikoduları önlemektedir (Erman vd., 2002). Özellikle esnek üretimin hakim olduğu tekstil sektöründe konfeksiyon atölyeleri gecekonduadaki ucuz ve örgütsüz kadın işgücünü kullanabilmek için mahalle aralarında yer seçmekte, işyeri sahipleri ve yöneticiler yanlarında çalışan kadınları “bacıları” ve “kızları” olarak gördüklerini söyleyerek, “burada aile ortamı var” diyerek, kadınlar üzerinde denetim kurmakta, erkek iktidarını yeniden üretmektedirler (Eraydın, 1998; Mukarami, 2005). Kadının ev dışında çalışması konusunda çıkarılan tüm bu zorluklar kadınları evlerinde çalışmaya yöneltmektedir. Örneğin, bir kadın evine örme makinesi alarak kazak üretme işine başlamıştır (Erman, 1998b).

Kısacası, gecekondu yaşamı kadınlar için hem dayanışmacı ve paylaşımcı, hem de denetimci ve farklı olmayı engelleyici bir ortamdır. Köyden göç eden ailelerin kentte tutunma aracı olarak kurdukları gecekondu mahalleleri, köy kültürünü kente taşıyan insanların yaşam alanlarıdır ve bu anlamda erkek egemen değer ve normların büyük ölçüde yeniden üretildiği mekânlardır.

Yıkılan gecekondu, yok edilen yaşam biçimi

1980’lerden itibaren ekonominin liberalleşmesi ve yeni iktisadi düzen içinde gecekondulara verilen rolün değişmesi sonucu, gecekondu mahalleleri apartmanlaşmaktadır. 1980’li yıllarda Özal Hükümeti’nin kararı ile apartmanlaşmaya açılan gecekondu, müteahhitler tarafından kat karşılığı alınan gecekondu arsaları üzerine parsel ölçeğinde yapılan dört kata kadar binalar ile yer değiştirirken, bu dönüşüm 2000’li yıllardan itibaren ve özellikle AKP Hükümeti Dönemi’nde “kentsel dönüşüm projeleri” ile bü-

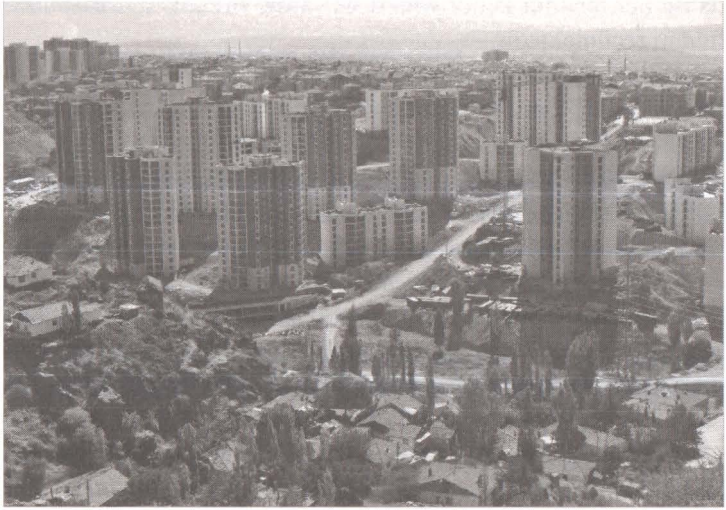
yük ölçeklerde gerçekleşmektedir. Bu dönemde TOKİ'nin neo-liberal kentsel pratiklerin temel aktörü haline gelmesi yönünde yeniden yapılandırılması ve belediyelerin kent mekânı üzerinde karar alma yönünde mali ve idari kapasitelerinin artırılması, TOKİ Belediye işbirliği ile kentsel dönüşüm projesi uygulamalarının önünü açmıştır. Bu uygulamalar, rant odaklı projeler için kent yoksulunun elinden evinin alınması, böylece yerinden edilmesi ve mülksüzleştirilmesi (Uzunçarşılıoğlu-Baysal, 2010), kentsel dönüşüm projeleri çerçevesinde kamu arazilerinin TOKİ aracılığı ile özel sektöre aktarılması (Kuyucu ve Ünsal, 2010), kent yoksulunun iyice kentten uzaklaştırılarak izole bir çevreye yerleştirilmesi (Bartu-Candan ve Kolluoğlu, 2008), kendisine tamamen yabancı bir fiziksel çevre içinde yaşamak zorunda bırakılması (Schafers, 2010), dar gelirli ailelerin ipotek sistemine zorla dahil edilerek konut piyasasının genişletilmeye çalışılması, dolayısıyla kent yoksulunun altından kalkamayacağı konut taksitleri ve yeni harcamalar içine sokulması (Karaman, 2013) konularına odaklanan eleştirilere maruz kalmaktadır.

Kent çeperindeki gecekondu mahallelerinin gerek müteahhitler gerekse TOKİ Belediye işbirliği ile yıkılmaları ve gecekondu oturan ailelerin çok katlı binalara taşınmaları günümüzde yaygın bir pratik haline gelmiştir. Özellikle kentsel dönüşüm projeleri (KDP) ile gecekondular büyük ölçekte yıkıma maruz kalmakta ve gecekondu halkı toplu olarak çok katlı bloklardan oluşan TOKİ sitelerine taşınmaktadır. Bu durum müstakil bir evde, düşük yoğunluklu bir çevrede, komşularla samimi ilişkiler içinde ve doğaya yakın olarak yaşamaya alışmış gecekondu ailesinde ani ve radikal değişikliklere yol açmaktadır. Ayrıca, KDP sonucu yerinden edilen aileler için TOKİ'nin yaptığı sitelere gelenler 15 yıl ipotek sistemi ile borçlanarak ve her ay taksitlerini düzenli olarak ödeme şartıyla daire sahibi olabilecekleri için sıkı bir mali rejim içine sokulmuşlardır. Hem fiziksel ve sosyal, hem de mali açıdan çok farklı bir yaşam içine girilmektedir. Evde ve ev çevresinde en çok zaman geçiren ve ev konusunda en büyük sorumluluğu alanlar kadınlar olduğu için gecekondudan siteye geçmenin kadınların yaşamını derinden et-

kilemesi beklenmektedir. Gecekonduhan TOKİ sitesine geçiş kadınıları nasıl ve ne ölçüde değiştirmektedir? Bu değişimle birlikte kadınılar ve yaşamları nasıl dönüşmektedir? Bir zamanlar kentin kıyısında yaşarken TOKİ sitesine geçmekle bu durum kadınılar için ne kadar ve ne yönde değişmiştir? Gecekondu mahallesinde yaşarken sadece coğrafı olarak kentin çeperinde değil, sosyal olarak toplumun da çeperinde iken, şimdi kentin ve kentli toplumun ne kadar parçası olmuşlardır? Bu yönde kimlik algıları ne kadar değişmiştir? Ekonomik, sosyal ve mekânsal olarak yaşamlarında ne gibi değişiklikler ortaya çıkmaktadır? Bu değişiklikler kadınılara neler katmakta, neleri değtrmektedir? Aşağıdaki bölüm bu sorulara Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi (KAGKDP) kapsamında gecekonduhanları yıkılan ve “Hazine” kategorisinde olan, yani gecekondu arazilerinin tapusu bulunmayan ailelerin yerleştirildikleri Karacaören TOKİ sitesinde yapılan bir saha araştırması çerçevesinde cevap aramaktadır. Araştırma TÜBİTAK 1001 Projesi (proje no. 109K360) ile desteklenmektedir ve Nisan 2010 - Aralık 2013 arasında gerçekleştirilmekte olan zaman boyutlu bir çalışmadır. Araştırmanın ilk etabında site sakinleri ile 60 derinlemesine yarı yapılandırılmış mülakat yapılmış, ikinci etapta ise 35’i aynı kişilerle olmak üzere toplam 50 mülakat yapılmış, böylece zaman içinde ortaya çıkan değişiklikler ve insanların bu değişiklikler ile ilgili algılarının saptanması amaçlanmıştır. Ayrıca 222 kişiye anket uygulanmıştır. Sitedeki Hanımlar Lokali Müdürü, muhtar, AVM’deki dükkân sahipleri ve çalışanları, ilköğretim okulu müdürü ile de görüşmeler gerekleştirilmıştir.

Karacaören TOKİ sitesi

Karacaören TOKİ 2006 yılında Karacaören köyünün yakınındaki arazide yapılmaya başlanmış ve 2008 yılında yerleşime açılmıştır. Siteye taşınanlar KAGKDP ncesi Baraj Mahallesi, Pamuklar ve Aktepe gibi gecekondu yerleşimlerinde yaşayan, çoğu Ankara Kalecik, Ankara ubuk, ankırı ve orum’dan göç edip Ankara’nın kuzey çeperine gecekonduhanlarını

**Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi:
Gecekondular çok katlı bloklar tarafından yok edilirken.**

yaparak şehrin kıyısına yerleşen ailelerdir. Bu aileler 15 yıl boyunca aylık taksitlerini ödeyerek sitedeki dairelerinin tapularına sahip olacaklardır. Taksitler yılda iki kez memur maaşı artışına endeksli olarak artmaktadır. Başlangıçta 275 TL olan bir taksit bugün 320 TL olmuştur. Ancak bu insanlar arasında memur olanlar yok denecek kadar azdır; çoğu asgari ücretli işçi ya da düzensiz işlerde çalışanlardır.

Site dört etaptan oluşmaktadır ve yeni etapların eklenmesi beklenmektedir. İlk üç etap kentsel dönüşümden gelenlere ayrılmış, 4. Etap ise TOKİ tarafından serbest piyasada satılmıştır; bazı dairelerin TOKİ üst düzey çalışanlarına verildiği söylenmektedir. Kentsel dönüşüm etapları (1., 2., ve 3. Etaplar) 12 katlı 34 bina, 15 katlı 4 bina, ve 4 katlı 44 binadan oluşmaktadır. 4. Etap blokları ise 15 katlıdır. Standart proje uygulamalarında olduğu gibi TOKİ tarafından siteye iş merkezi, ilkököl, cami ve sağlık ocağı inşa edilmiştir. Sadece 4. Etap'ta TOKİ Emlak Konut Site Yönetimi hizmet vermektedir. Birinci etap MHP'li bir grubun kurduğu site yönetimi tarafından yönetilmektedir; diğer etaplar-

da ise her binanın kendi yöneticisi vardır ve bina sakinleri tarafından seçilmektedir.

Yapılan görüşmeler sonucu sitenin Pursaklar Belediyesi yerine Altındağ Belediyesi'ne bağlanması kararı alınmıştır. Altındağ Belediyesi'nin sitede varlığı kısa zamanda kendini göstermiştir: 2010 yılında "Hanımlar Lokali" ve 2012 yılında yanında bir park ile "Gençlik Merkezi" belediye tarafından inşa edilerek faaliyetlerine başlamıştır. İlk açıldığında iki market ve bir pidecinin bulunduğu iş merkezi, ki geçen sene "Karacaören AVM" adını almıştır, zaman içinde gelişmiş, içindeki dükkânlar çeşitlenmiştir. Bugün ikisi zincir market olmak üzere dört market, iki eczane, internet kafe, kırtasiyeci, kuaför, ayakkabıcı, çocuk ve kadın kıyafetleri satan iki ayrı dükkân, kuruyemişçi, et-siz çiğköfteci, lokanta ve "bir milyoncu" dahil çeşitli dükkânlar bulunmaktadır. Son zamanlarda AVM'de PTT ve Türk Telekom da açılmıştır. AVM'nin gözdesi, kadınların da çocuklarıyla gelip 50 kuruşa dondurma yedikleri pastanedir. Cami de kadınlara yönelik etkinliğini artırmış, bahçesine kadınlar için kuran kursu açmıştır.

Siteye jandarma bakmaktadır. Karacaören TOKİ Pursaklar'ın karşısından içeri giren 2,5 kilometrelik dik bir yolun ucunda bulunduğu ve görelî olarak izole bir konuma sahip olduğu için sitede güvenlik konusu önemlidir. Ayrıca sitenin konumundan dolayı ulaşım da önem kazanmaktadır. Beş yıl içinde belediye otobüslerinin sıklığı artmıştır, ancak dolmuşlar sadece sabahları iş saatlerinde Pursaklar'dan siteye çıkmaktadırlar. "Site halkı dolmuşa alışmadı" gibi bir söylem vardır. Muhtar da aynı söylemi kullanır: "Sen de dolmuş bin, dolmuşumuz da sürekli gelsin. Bunda dolmuşçumuzun hiçbir suçu yok. Baraj mahallesinde de dolmuş binmeye çok zor alışma oluşmuştu."

Özet olarak, sitede kurulduğundan bugüne kadar birtakım gelişmeler olmuştur. İlk kurulduğu haliyle karşılaştırıldığında, site bugün belli yönleriyle dönüşmüş durumdadır. Aşağıdaki bölümde bu dönüşüme kadınlar açısından bakılmaktadır.

Site yaşamı: Yeni ilişkiler, eski faaliyetler

Dairelerin Altınpark'ta düzenlenen çekiliş sırasında kura ile belirlenmesi sonucunda eski komşular çoğu zaman birbirinden uzak düşmüştür. Gecekonudaki çatkapı komşuluğa alışmış olan kadınlar, ilk zamanlarda 12 katlı ve her katta 4 daire olan 48 dairelik binalarında yalnızlığa düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlar. Aynı gecekondu semtlerinden gelmeleri ve ayrıca aynı yerlerden Ankara'ya göç etmiş olmaları, bazı durumlarda akrabalarının da sitede bulunması bu yalnızlık tehlikesini bir ölçüde engellemiş. Ancak yine de yeni daireleri içinde dört duvar arasında bunalanlar olmuş.

Sitedeki ilk zamanlar insanların gecekondularından çok farklı olan yeni çevrelerine alışma sürecidir. Özellikle gecekondu çevresi dışına pek çıkmamış olan kadınlar için bu süreç sancılı olmuştur: Asansöre korkulsa da binilecek, örneğin 12. kat balkonuna başı dönse de çıkılarak etrafa bakılacaktır. Bu süreç aynı zamanda "toplu yaşam kuralları"nı öğrenme dönemidir de. İlk zamanlar TOKİ site yönetimi görevde kalmış ve "site yaşam kuralları"nı site halkına sunmuştur: balkonlardan sofrası, kılımlı ve halı silkelenecek, balkonlardan aşağı çamaşır asılmayacak, balkonlar kiler gibi kullanılmayacak, daire girişlerinde ayakkabı bırakılmayacak, yangın merdivenine eşya konmayacak, bina çevresinde yün havalandırılmayacak ve halı yıkanmayacak, çamurlu ayakkabılarla bina içine girilmeyecek, asansörle eşya taşınmayacak, çöp belli zamanlarda dışarı çıkarılacak ve aiddatlar zamanında ödenecektir. Kadınların kapı önünde oturmaları da TOKİ site yönetimince hoş karşılanmamıştır. Zaten ilk zamanlar komşular da birbirlerini yakından tanımadıkları için bina dışında toplanma alışkanlığında değildirler.

TOKİ site yönetiminin varlığı kısa sürmüştür, 1. Etap'takiler kendi site yönetimlerini kurmuş, 2. ve 3. Etap'takiler ise site yönetimine girmek istememiş, kendi yöneticilerini seçerek binalarını kendileri yönetmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum site ve bina kurallarında bir gevşemeyi de birlikte getirmiş, belli

kurallar kural olmaktan çıkmış, belli kurallar ise sürdüğü halde uygulanmamaya başlanmıştır.

Zaman içinde kadınlar kendi katlarındaki komşularıyla gecekonduadaki komşuluk ilişkilerini kurmaya başlamışlardır; katlarındaki komşularla iyi anlaşma durumunda çatkapı komşuluk ilişkileri ortaya çıkmıştır. Hatta kadınlar katlarındaki geniş hollerde bir araya gelerek hamur kesmeye, sarma sarmaya başlamışlardır; en üst kattakiler arasında asansör önüne minder koyarak komşularıyla birlikte gün yapanlar da olmuştur. Songül Hanım şöyle anlatmaktadır: “Kısır yapıp yerdik, asansörün önüne kilim sererdik, herkes bir şeyler yapıp gelirdi, orda yerdik” (komşular arasında küslük olduğu için artık yapılmamaktadır). Ayrıca komşu kadınlar binalarının önünde ya da bahçelerinde toplanır olmuşlar, birbirlerini dışarıda oturur görenler aşağı inip komşularıyla oturma grupları oluşturmaya başlamışlardır. Gecekonduadaki enformel olarak bir araya gelme durumu böylece sitede de ortaya çıkmıştır. Melek Hanım’ın sözleriyle: “Gidiyolar bahçelerde orda burda oturuyolar. Burada ben çıkarsam, beni gören gelip oturuyor, onu gören gelip oturuyor, böylece toplanıp oturuyoruz arkadaşlarla.” Yine de bina girişinde, bahçe köşesinde, kaldırımında oturmak kadınlar için gecekonduadaki kadar rahat olmamaktadır. Kimi site sakinleri kadınların kapı önlerinde yerlerde oturmalarını kabullenirken, kimileri ise bu kadınları eleştirmekte, tepki vermektedirler. Tepki verenler daha çok kendilerini şehirleşme süreci içinde gören ve gecekonduadan farklı bir yaşam ve çevre içinde olma isteği duyanlardır ve azınlıktadırlar. Genç bir kadın olan Ümmügülsüm şöyle demektedir:

“Binaların önlerinde oturup da gelip gidenlerin arkasından konuşulması var. Açığa “açık” diyolar,¹ insanların arkalarından konuşuyorlar. Karşıyım. Park yapıldı artık ama alışmışlar, mutlaka bi binanın önüne çıkıp yollarda bi oturacaklar. Onla-

1 Sitede az sayıda da olsa Alevi aileler vardır. Başlarını kapatma alışkanlığında olmayan ve kısa kollu, yakası açık kıyafetleri giyme alışkanlığında olan Alevi kadınlar, sitede gittikçe hakim olan muhafazakâr ortamda büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar.

rın hoşlarına öyle gidiyor. Gecekondu kültürünü sürdürmeye çalışıyorlar. Ben parka gidiyorum.”

Yine genç bir kadın olan Songül de kadınların bu davranışını eleştirmektedir: “İstanbul gezisinde beş yıldızlı otelde, gecekondu da oturur gibi dışarıda oturmuşlar. İnsanların kendisini geliştirmesi lazım.” Tepki vermemekle birlikte, bu kadınlarla arasına mesafe koyanlar da vardır. Aysel Hanım, “Çoğunlukla oturuyorlar, ben sevmiyorum. Ben oturmam öyle, oturacaksam parka giderim” diyerek farklı olduğunu ifade etmiştir.

Bina yöneticileri kadınların bina civarında oturmasına karşıabilmektedirler. Şerife Hanım bu durumdan şikâyetini şöyle ifade etmiştir: “Aman, karışılmaz mı! Bizim yönetici elinden gelse herkesi mezara koyacak, kendi kalacak.” Yine de yöneticinin fazla bir yaptırımı yoktur, kadınlar istedikleri gibi davranmaktadır; Pembe Hanım’ın dediği gibi, “Oturuyoruz. Güneşe göre, gölge şu yanıysa oraya, bu yanıysa buraya. Nerde oturcaz, darılsalar bile, nerde oturcan? Bana ‘oturma’ dese inadına gider otururum, ne yapcam? Başa çıkamazsa mecbur serbest bırakacak.”

Son zamanlarda sitede binaya ait açık alanın etrafının çitle çevrilmesi yaygınlaşmıştır. Bu durumda kimi zaman bahçenin giriş kapısına kilit takılmakta, anahtar yöneticide durmaktadır. Çocukların da anneleriyle birlikte olmaları söz konusu olduğu için kadınların bahçede oturmalarına izin verilmemektedir. Bir bina yöneticisinin eşi şöyle anlatmaktadır: “Oturuyor millet kapıda, kimse kimseyi engellemiyor. Bahçede oturmak istiyorlar ama bahçenin anahtarını vermiyoruz, ‘yolda oturuyoz ayıp oluyor’ diye kızıyorlar, ama napalım çoluk çocuk giriyor, dalları kırıyorlar.” Bu konuda bir şikâyet Nergis Hanım’dan gelmektedir: “Çıksan da gecekondu gibi serbest oturamıyon. İş merkeze yakın, yolüstü, sokak hiç boş olmuyor. Yöneticiye diyom, bahçeden bize bir yer yap diyom, yok, bahçeden yer vermiyorlar bize (adamlar).” Böylece bir tarafta “şehirleşmiş bahçeler,” öbür tarafta ise kaldırımda oturan “köylü kadın” manzaraları ortaya çıkmaktadır.

Yün tiftikleme, tarhana yapma gibi kadınların gecekonduda grup halinde yaptıkları faaliyetler de sitede bir derece yapılabilir olmuş, komşusunun aşağı inip yününü tiftiklediğini gören diğer komşu kadınlar aşağıya inerek komşusuna yardım etmeye başlamışlardır. Böylece hem karşılıklı yardımlaşma, hem de yalnızlıktan kurtulup sosyalleşme imkânı ortaya çıkmıştır. Giderek site yün kabartmak, yorgan yatak havalandırmak, halı yıkamak gibi gecekonduda faaliyetlerinin yapıldığı bir yer haline dönüşmüştür. Bu faaliyetlerin nedeni ekonomik olmaktan çok örf-âdet olarak görülmektedir. Muhtar şöyle açıklamaktadır: “Örf-âdet var ya, atadan gelme, illa bi o davulu vuracak (dügünde), yün kabartacak, ekmek yapacak. Ekonomik diye birşey yok, örf-âdetimiz, göreneklerimiz.”

Sitede bu faaliyetlerin yapılabilir olması çoğu kadını bir derece de olsa rahatlatmıştır. Yine de bu işleri yapmak gecekondudaki gibi rahat ve kendiliğinden (spontane) olmamakta, belli bir planlama gerektirmektedir. Örneğin, halılar asansörle aşağı indirilerek yıkanmaktadır; halı ve kilim silkme çoğu blokta haftanın belli bir gününde belli bir yerde (çoğunlukla yangın merdiveninde) yapılmaktadır. Ekmek ve yufka, yönetici izin verdiği takdirde, bina sığınaklarında önceden haber verilerek yapılmakta ya da yakın olan Karacaören köyünde tandır kiralanarak veya köye çadır kurularak toplu halde gidilip yapılmaktadır. Kimi durumlarda ise bina yöneticisi belli yasaklar getirmektedir: “Yerler var (yün kabartmak için) ama yasak diyorlar. Şuralara yün takmak yasak, koridorlarda (ekmek yapmak) yasak dendi. Bazı şeyler yasak.” Bu yasaklar orta sınıflaşma eğiliminde olan kimi genç kadın tarafından desteklenmektedir:

“Yapan var çok var da, azaldı. Binanın içinde yapmasınlar, yasak. Gecekonduda rahatlığını, kültürünü yapmasınlar burda bence yani. Çünkü çevremizi de kirletiyorlar. Bina dahilinden tepki aldığı için yönetici uyarmıştı (yufka yapılmasını), koku ve is geldiği için uyarmıştı. Olmuyor, evlere koku geliyor, binanın içi is oluyor.”

Araştırmadaki birçok kadın gecekonduda kapısının önünde ya da bahçesinde bu işleri rahatlıkla yaptıklarını özlemle hatırlamaktadır. Ayfer Hanım şöyle demektedir:

“Gecekonduda haftada bir halı kilim yıkardım, balkonum genişti, sererdim. Burda aşağıda yapsam inmek zor oluyor. Ona alışmışız, her şeyi dışarı çıkart, sil, çırp, ser. Orada kocaman balkonum vardı. Burda süpürgeyle alıyoz. Biz ona alışkınız, ne çırpabiliyorum ne temizleyebiliyorum. Olabildiği kadar.”

Genç bir kadın olan Özlem Hanım da aynı düşüncededir:

“Gecekonduda her işimizi kapımızın önünde yapıyoduk, yemek yapıyoduk, yünümüzü yapıyoduk. Burda bunu yapma şansımız yok, yapanlar var ama rahat değil. Halı yıkamak için yer arıyorsun (Karacaören köyünde), çok zor oluyor. Gecekonduda çık kapına yap.”

Kapı önü sadece iş yapmak için değil, keyif yapmak için de önemlidir, Gülcan Hanım'ın sözleriyle, “Kapının önü gibi var mıydı? Balkona televizyonumuzu çıkarıyorduk, akşam hep dı-

Kadınların gecekondudaki yün yatak kabartma alışkanlığını site ortamında yeniden üretmesi. (Fotoğraf: Tahire Erman)

şarıydık. Her şeyimizi orada yapıyorduk, hamur bile yoğuruyordum, iki taş koyup güveç yapıyordum. Ama işte bitti.”

Kısacası, Karacaören TOKİ sitesi, orta sınıf kentli için tasarlanmış olan fiziksel mekânın engellemesine karşın, büyük ölçüde gecekondudaki faaliyet ve alışkanlıkların sürdürüldüğü bir yaşam alanına dönüştürülmüştür. Yine de bir şeyler eksiktir ve en çok da kadınlar bu eksikliği yaşamaktadır.

Yeni imkânlar, yeni sorumluluklar

Site yaşamı: “Artık hanım olma zamanı”

Altındağ Belediyesi’nin Hanımlar Lokali kadınlar için yeni faaliyetler getirmekte, yeni roller tanımlamaktadır. Lokal, kadınları bedava gezilere götürmektedir; çekilen kurada çıkan kadınlar, yanlarına çocuklarını ve kocalarını almadan Urfa, Çanakkale, Adıyaman, İstanbul gibi kentlere yapılan gezilere gitmekte, kimi zaman kendilerine tahsis edilen otobüslerle kimi zaman ise uçakla yolculuk etmekte, “Beş yıldızlı otel” diye bahsettikleri otellerde kalmaktadırlar. Gezilerin bedava olması kocaların itirazını önlemektedir (“Bir kere Çanakkale gezisine gittim” “Eşin nasıl yolladı?” “Bedava”). Ayrıca lokalde kurslar verilmektedir: Takı, iğne oyası ve eliş gibi geleneksel kadın becerilerine yönelik kurslar yanında İngilizce, diksiyon, anne çocuk eğitimi, aile içi iletişim gibi bu kadınlar için yeni olan konulara yönelik kurslar da verilmektedir. Lokalde spor aletleri de bulunmaktadır; kadınlar çocuklarını lokaldeki kreşe bırakarak spor yapabilmektedirler. Bunun sonucunda kadınlar bedenlerine dikkat eder, kilolarını sorun yapar olmuşlardır; kimisi kilo vermek için her sabah site çevresini yürümeyi alışkanlık haline getirmiştir. Ayten Hanım anlatmaktadır:

“Parka çok gittim, zayıflama aletlerine falan bindim, hastalandım, böbrek taşı yerinden oynamış. O aletleri bilinçli yapmadığımdan olmuştur diyordu doktorlar. Önce hep birlikte site nin etrafını dolaşıyorduk, 8’de buluşup 8.30’a kadar yürüyor-

duk komşularla, poşet giyyorduk, terliyorduk. Sonra beş dakika dinlenip aletlere biniyorduk.”

Öte yandan, değişime açık bu kadınlar yanında diğer kimi kadınlar ise eski görünüşlerini koruma kararlılığındadır. Fadime Hanım şöyle demektedir: “Hiç fark etmedi. Baksana şu halime. İçin değişmemiş dışın değişmiş ne fark eder. Ben neysem oyum. Nerden geldik? Köyden geldik, köylü halimizi devam ettiriyoz. Şu şalvarla Pursaklar’a gidebilirim. Keşke hastanelere de böyle gidilse.” Ayşe Hanım da Hanımlar Lokali’nin gezilerinde bile köylü görüntüsünden taviz vermediğinden, yaşmağını istediği gibi taktığından, değişmeyeceğinden bahsetmekte, bununla gurur duymaktadır. Kimi zaman ekonomik durum böyle bir değişikliğe izin vermemektedir: “Yok. Elinde olmayınca kimse yükselemiyor. Benim şuyum var diyemiyor”; “Nasıl havalanacak? Durumu iyi olunca havalanacak. Bir elbiseyi 3-4 sene giyyorsun.” Kimi zamansa geçmişini sahiplenmek söz konusu olmaktadır: “Taş yerinde ağırdır. Bunu benim çoluğa çocuğa aşilamam lazım. Çocukların geldiği yeri unutmaması lazım. Ben hep söylerim çocuklara da. Ben köyden geldim. Evimde su (çeşme) yoktu ama su taşıması çok tatlıydı”; “Aslım nedir, cismim de o olacak. Değişen de var ama ben değişmedim.” Henüz bu gelişmelerin kadınların yaşamındaki sonuçlarını anlamak için erkendir. Yine de bu olumlu olarak görülebilecek gelişmelerin ve kadınlara kazandırılan yeni bilincin kadınlar üzerindeki sorumluluğu artırmasının söz konusu olabileceği söylenebilir. Son zamanlarda özellikle genç ve değişime açık olan kadınlar, işten gelen kocalarının yorgun olduğu ya da işi olmayan kocalarının stresli olduğu düşüncesiyle alttan almaya, çocuklarıyla iyi iletişim kurarak yakından ilgilenme gereği duymaya başlamışlardır. Songül Hanım şöyle demektedir:

“Hanımlar Lokali’nden çok memnunuz. Urfa’ya falan gittiler bizim arkadaşlar. Çok güzel bir hizmet. Benim en çok sevdiğim şey, bayanların çoğu gidiyor lokale. Bu gezilere gitmelerde bayanlarımızın aşağı indikleri kıyafet bile çok değişti. Lokal çok değiştirdi... Eğitim alıyorlar ya, diksiyonları değişti... Bize,

buradaki bayanlara Hanımlar Lokali'nin çok faydası oldu. Önce burası gecekonduların üst üste konmuş hali gibiydi. Şimdi çok şey değişti. Eşime karşı davranışım bile değişti. Önceden hep anlayışı ondan bekliyordum. Kızardım, hiç dinlemezdim. Şimdi dinliyorum, daha bir anlayışlı oldum. İşten geliyor, yorgun diyorum. Anne çocuktan öğrendiğimi eşime de anlatıyorum, eşim de eğitiliyor bu arada, üçümüz de eğitiliyoruz. Baba mektubu da gönderiyorlar. Eşimize anlatıyoruz, o da uyguluyor.”

Fatma Hanım da benzer görüştedir:

“Hanımlar Lokali'ne gidiyorum, memnunum. Bi sene kurdeleye gittim, bıçkı dikişe gittim, spora gittim. Konuşmalara gidiyoruz, söyleşiler oluyor, ‘kadına şiddete hayır’ konusu. Geziye gittim, Urfa'ya. Lokal çok güzel oldu buraya, bilmediklerimizi öğreniyoruz. Lokalde toplantılar oluyor, söyleşiler oluyor. Bugün de vardı, tutumluluk ve çevre temizliğiyle ilgili. Halk oyunları, saz, İngilizce kursu, resim kursu var, daha pek çok var da aklıma gelmiyor. İçi de güzel, dışı da güzel. Önemli olan insanları güzel, birbirine hoşgörü. Eskiden tanımayınca uzak duruyorduk, şimdi tanıdık birbirimizi, düğünlerimize bile rahatlıkla gelip gidebiliyoruz mesela. Halk oyunları dans yarışmasında üçüncü olmuşuz bu sene. Voleybola gidiyorlar şimdi, turnuvalara hazırlanıyorlar.”

Özetle, aile odaklı bir anlayışın hakim olduğu Karacaören Hanımlar Lokali'nde kadınlara orta sınıf ev hanımı rolleri aşılacak, üzerlerindeki yük artırılıyor gibi görünmektedir. Öte yandan, geziler ve kurslar kadınların kendilerine olan güvenini artırma eğilimindedir. Bu konularda derinlemesine yapılacak araştırmalar kadınlarda yaratılan dönüşümlerin çeşitli anlamlarını ortaya çıkaracaktır.

Daire yaşamı: Orta sınıf ev hanımlığı ve annelik

Siteye taşınan çoğu kadının en önemli yeni rollerinden birisi de “orta sınıf ev hanımı” rolüdür. Kadınlar için daireleri

önemlidir; dairelerini yeni eşyalarla döşemek istemektedirler. Kredi çekilerek, mağazaya borçlanarak oturma takımları, perdeler alınmakta, eski beyaz eşya değiştirilmekte, bulaşık makinesi mutlaka olması gereken bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu eğilim sonucunda kadınlar üzerinden yeni bir tüketim alanı açılmış olmaktadır. Tüketim üzerinden statü kazanmak kadınların yeni yaşamlarında giderek yerleşen bir durum haline gelmektedir. Araştırmadaki katılımcı kadınların eşya ve benzeri konularda komşuları arasında bir rekabet olmadığını söylemelerine karşın, birbirlerinin eşyalarına, dairelerinde yaptıkları yeniliklere gösterdikleri büyük ilgi bu konunun yaşamlarındaki önemine işaret etmektedir. Yine de birçok ailenin kısıtlı maddi durumu ve özellikle daire taksitleri bu eğilimin önünü bir ölçüde de olsa kesmekte, insanlara “makul tüketme” gereğini dayatmaktadır. Şerife Hanım bu durumu şöyle ifade etmektedir: “Bak evime parke yaptıracam, herkes yaptırdı parkesini, vestiyerini, ben duruyorum. Hiçbir şey almadım ki. Komşular hepsini yaptırdı, eşya aldı, biz kaldık, duruyoruz. Ben ona da razıyım, tek evimizin borcu ödensin diye.” Komşudan görerek kendi de sahip olmak isteyen komşularını eleştirenler de, az da olsa vardır: “Şu eşyalarla gecekondundan çıkıp geldim. Hiç değişiklik yapmadım. Niye yapmadım? Beni bilen sever. Şu komşu, birisi parke döşetmiş, niye biz döşetemedik; filanca duşakabin yaptırmış, niye biz yaptıramadık? Yalan dünyanın ‘evi, bizim evimiz öbür tarafta”; “Ben buraya taşınalı eve parke döşetemedim, eşya değiştiremedim” diye olay çıkaran kadınları gördüm ve bu çok çirkin. Bunalıma girenler var içlerinde. Bu (yeni eşya almak) olmazsa olmaz diye bir kural değil.”

Ayrıca, gecekondudaki temizlik işlerinin dairede aldığı yeni biçim de kadının yükünü ve temizlik kaygısını artırmaktadır. Özenle döşediği dairesini temiz ve bakımlı tutmak çoğu kadın için çok önemli olmakta, temizliği için çok zaman ve enerji harcamaktadır. Gecekondu üstünkörü yapılabilen temizlik, dairede özelleşmiş temizlik malzemeleri kullanılarak daha ayrıntılı ve de daha masraflı bir şekilde yapılır olmuştur: Parke için, cam için, banyo için ayrı temizlik malzemeleri gerek-

mektedir; ayrıca daire daha derli toplu olduğu için dağınıklık ve kir daha çabuk göze batmaktadır. Bu konuda bir kadın şöyle demiştir: “Gecekinduda lavabo dışarıdaydı, umursamıyorduk ki temizlemeyi. Burda temizlik için bile bi sürü masraf oluyor, domestos falan.”

Sitede ve çok katlı bloklarda anne olmak gecekinduda anne olmaktan farklıdır. Gülten Hanım’ın dediği gibi, “Burda çocukları sürekli gzleyeceksin. Gecekinduda yle değil. Bir ay önce 12. kattan 3-4 yaşlarında bir kız düştü balkondan, öldü.” Araştırmadaki birçok kadın gecekinduda iken çocuklarının daha rahat olduğundan, bahçede serbestçe oynadıklarından bahsetmiş, burda ise çocuklarını dışarı rahatça bırakamadıklarından yakınmışlardır. Kimi kadın çocuklarını, akli onlarda kalsa bile, dışarı bırakma durumundayken, kimisi de çocuklarını oynamaları için aşağı indirme ya da parka götürme sorumluluğunu üstlenmiştir. Ayfer Hanım dört yaşındaki torununun durumunu öyle ifade etmiştir: “Gecekinduda olsak daha rahat olur, bahçemizin içinde oynardı, pencereden de bakabilirdik. Burda sen inmeyince bu da inemiyor, parka gitmek istiyor, bir kişinin ilgilenmesi lazım, yalnız gönderilmiyor.” Sırma Hanım da benzer düşüncededir: “Gecekindu ocuk bakımı açısından daha iyi. Temiz hava, buralarda binanın içindesin. Bu sene kişin çocukları hiç indirmedim aşağı. Okul ev. Evden çıkmayınca da hırınlaşıyorlar. Bir de kız ocuk, 11 yaşında, korkuyorum (dışarı göndermeye).” Orta sınıflaşma eğiliminde olan özellikle genç kadınlarda sitede büyümek çocuklar için oyun konusunda sorun yaratsa da görgü konusunda avantajlıdır. Özlem Hanım yle ifade etmektedir:

“Burda evin dışına ıkaramıyosun, gecekinduda ufak tefek bahen olurdu, bahçeye çıkardı, kumla oynardı, arkadaşı gelirmesela kumla mumla oynardı. Ama burda öyle oynama şansı yok ocuğun. Gecekinduda park yok, ocuk haliyle toprakla çamurla oynuyo. Burda parka götürüyorsun, bisiklete biniyor. Gecekinduda market yoktu, görgüsü yok, görmüyor. Burda gözü alışıyor (gözü doyuyor). Gecekinduda bakkal var sadece, köy gibi bir yer oluyor gecekindu.”

Tek çocuğu olan ve kalp hastalığından dolayı başka çocuk yapmayı düşünmeyen, kocasının çalışmasına izin vermemesi sonucu kendine çocuk odaklı bir yaşantı kurma çabasında olan Songül Hanım da, “Gecekinduda ayağını dışarı atsan dışarıda oluyorsun, çocuk dışarı çıkıp oynuyor (önleyemiyorsun). Burada direkt dışarı çıkıp oynamıyor. Burada çok dışarı göndermek istemiyorum. Küçük çocuklar çok küfrediyor” demektedir.

Çok katlı kalabalık bloklarda komşular arası geçimi sağlamak da yine büyük ölçüde kadınlara düşmektedir. Kadın, bir erkek katılımcının ifadesi ile “pozitif” olmak zorundadır; komşularıyla iyi geçinecek, kocasına sorun yaratmayacak, şikâyet getirmeyecek, öfkeli kocasının komşulara karşı tepkisini yumuşatacaktır. Ailenin “görgü”sü de kadın üzerinden ölçülmektedir. Bir erkek katılımcının bahsettiği gibi, “Yine bayanın elinde. Akıllı ise kendine laf getirmez” (davranışları ile).

Kısacası, daire yaşamı kadınlara yeni roller ve sorumluluklar getirmekte, orta sınıflaşmaya doğru yönlendirmektedir. Ancak ideal olarak sunulan bu dönüşüm dar bütçeli ailelerdeki bu kadınlar için yeni çelişkiler ve çekişmeler yaratmaktadır.

Bohçacı kadın yerine ürün pazarlamacı kadın:

“Sitede kadın girişimciliği”

Araştırma boyunca iki kadının, tanıdık evlerde toplantı düzenleyerek Amway ve Avon ürünlerini pazarladıkları anlaşıldı. 39 yaşında iki çocuk annesi Rukiye Hanım anlatıyor: “Ben bi şirket için evden çalışıyorum (Amway). Tanımadığım yere gitmiyorum. Tanıdıkların evlerine gidiyorum ya da tanıdık birisi aracılığıyla. Çatkapı yok.” Bu kadınlar durumlarından çok memnundur: Hem para kazanmakta, hem de yoğun bir yaşam içinde çevrelerini genişletmekte, farklı bir yaşamın tadını almaktadır. Rukiye Hanım’ın kendisi ile ilgili düşüncesi değişmektedir. Şöyle demektedir: “Ortama girdim, açıldım. Önceden içime kapanık bir insandım.” Şirkete müteşekkirdir: “Ben cahil bir ev kadınıydım. Beni işe aldılar, cahil, yaşlı, genç demediler.” Geleceğini de bu işten dolayı olumlu görmektedir: “Da-

ha iyi bir yaşantı bekliyorum. Amway şirketinin sayesinde prim alırım. Belli bir yüzdeye gelince prim artıyor. Zümrüt olduğunda belli bir sigorta parası yatıyor.” Girişimci Rukiye Hanım bu yıl bir de Afyon’da Özgül Termal’in hissesinden almış, reklamını yapmak için kadınları toplayarak otobüslerle Afyon’daki kaplıcalara götürmeye başlamıştır.

Evlerde Batı ürünlerinin pazarlamasını yapan bu kadınlar sitedeki kadınları, özellikle gençleri etkilemektedirler. Gerçi Rukiye Hanım sitedekilerin daha çok temizlik ürünü ve vitamin aldıklarını söylemiş, kişisel bakım ürünlerine pek rağbet etmediklerinden yakınmıştır: “Cilt bakımı yok, ama insanın eşyaları eskirse değiştirebilir ama cildi eskirse geriye dönüş yok.” Ama yine de kadınlar kataloglarda renk renk kremleri, makyaj malzemelerini gördükçe aralarından özenenler çıkmaktadır. Genç kadınlar komşularıyla konuşarak, bazı bakım ve makyaj ürünlerinin “kampanya”ya dahil olmasını beklemekte, bu konuda birbirlerini haberdar etmektedirler. Vitaminler de rağbet görmektedir; Rukiye Hanım oğlunun boyunun uzamasını içtiği vitaminlerle açıklamaktadır. “Doğal ürünler” “organik ürünler” terminolojileri bu kadınların ürün tanıtımları ile site kadınlarının günlük konuşmalarında yer almaktadır.

Kısacası, az da olsa “girişimci” kadınlar yabancı şirketlerin ürünlerini site içinde pazarlayarak, hem yeni tüketim alanları açmakta, hem de kendilerine yeni roller yaratmaktadırlar.

"Çama-çime gitmek": "Hem işçisin hem değil"

Orta sınıf kadın yaşantısı doğrultusunda değişimler yaratma eğiliminde olan bahsedilen gelişmeler yanında, gecekonduyken çoğu ev hanımı olan bu kadınları sitede “işçileştirme” ihtimalleri de ortaya çıkmaktadır. Siteye taşındıktan sonra çama-çime gitmeye başlayan bir kadının söylediği gibi, “Gecekondu da hanımdık, buraya geldik işçi olduk.” Daire taksitlerini, site yaşamında artan masrafları, bina aidatlarını, yetişen çocuklarının eğitimlerini ve yuva kurmalarını karşılamak için kadınlar işe girmek istemektedirler. Ancak şehirden uzakta olan ve

Pursaklar'a iki buçuk kilometrelik oldukça dik bir yolla bağlanan Karacaören TOKİ'de oturup şehirde iş bulup çalışmak bu kadınlar için zordur; hem bu işlere erişebilmeyi sağlayacak ilişkilerinden yoksundurlar, hem de şehrin içindeki bir işe ulaşım masrafı konusunda sıkıntılılardır. Tüm bunların sonucunda şu an sitede kadınlar için en büyük iş sektörü "çama-çime gitmek" olmuştur. Belediyenin taşeron firmaları kadınları çiçek ekmek, çam/fidan dikmek, çim sermek için günlük olarak sigortasız çalıştırmakta, 40-50 lira civarında yevmiye ödemektedirler. Sitede yaşayan "çavuş kadınlar" seçtikleri kadınlarla ekiplerini kurarak, kadınları şirketin belirlediği şehrin çeşitli semtlerine söz konusu işler için götürülmektedirler. Böylece kadın evine para getirmekte, esnek çalışma koşullarından dolayı da kocası evde olmasını istediği zaman, o gün işe gitmemektedir. İşin mevsimlik/geçici olması kadının aile içindeki ev hanımı statüsünü önemli ölçüde etkilememekte, yine de kadınların şirketlerin verdikleri formaları giyerek, belli kuralları olan ve disiplin uygulanan bir işte çalışmaları, örneğin belli saatlerde yemek ve çay molalarının verilmesi, belli sayıda dikim yapılması gibi verimlilik ölçütlerinin bulunması, kadınların kendileriyle ilgili düşüncelerini yeni bir kimlik (işçi kimliği) oluşturma doğrultusunda etkilemektedir. Bu işler ayrıca kadınlar için sosyalleşme imkânı yaratmaktadır; diğer işçi kadınlarla birlikte çalışmakta, şakalaşmakta, gerektiğinde yardımlaşmaktadırlar. Tüm bunlar en çok da taşeron şirketlerin işine yaramaktadır.

Apartman yöneticisi kadın: Sayısı az da olsa makbul

Araştırmada bir erkeğin yönlendirmesi ile bir kadının yönetici olarak seçilmesi ve kurduğu sistem ile bina sorunlarına çözümler getirmesi kadınların bina yöneticisi olmasına iyi bir örnek oluşturmuş, kadın yöneticilerin sayısını artırmaya başlamıştır. Söz konusu yönetici kadının binası ve bahçesi site içinde bakımlı hali ve çiçekleriyle dikkat çekmektedir. İlk başlarda "kadın yönetici" fikri pek hoş gelmese de, olumlu sonuçları görüldükçe durum kabullenilmiştir. Kadın yönetici fikrinin ken-

di fikri olduğunu söyleyen ve şu anda yönetici yardımcısı olarak çalışan Mehmet Bey şöyle demektedir: “Kadınların yönetim sistemini kuran benim. Bayan girince işin içine iyi. Kadın sana ters bir şey söyleyince bir erkek olarak ters bir şey söyleyemiyorsun.” Mehmet Bey aldıkları kararlarda kadınlara belli bir özerklik tanınmasını zorla kabul ettirmiştir: “Bayanların aldığı karara karşı çıkmıycaz dedim. Çok karşı çıktılar. Yahu erkekler dururken kadınlar nasıl yönetecek diye? Böyle bir zihniyet vardı... Bayanlara yetkiyi verseydik, ona karışmayacaktınız dedik.”

Emekli memur olan yönetici Döndü Hanım² 12 katlı binasında her katta bir kadın “kat temsilcisi” seçmiş ve kadınlarla evlerde sık sık toplantılar yaparak, sorunları ve çözümleri tartışma ortamı oluşturmıştır. Toplantılara 35-36 civarında kadın katılmaktadır. Kat temsilcilerinden biri olan Satı Hanım şöyle anlatmaktadır:

“Toplantılardan bir hafta önceden karar alıyoruz. Hem kapıya yazıyoruz hem dolaşıyoruz. Toplantıya gelenler imza atıyor. Her katta temsilci var. Rastgele gidip yöneticinin kapısını çalmıyoruz. Bir sorun olunca kat temsilcisine gidip söylüyoruz. Sonra yöneticiye söylüyoruz.”

Kadınlar kendi aralarında karar almakta, bütçelerini düzenlemektedirler: “Binalarımıza kamera yaptıralım dedik. Toplandık, konuştuk, karar verdik. Kasamızda şu kadar paramız var dedik.” Mehmet Bey kadınların bu şekilde toplanmalarını başarı olarak görmektedir: “Biz erkeklerle toplanıyorduk (bina yönetim toplantısında), 12-13 kişi olurduk. Şimdi bayanlar toplanıyorlar, 37-38 kişi. Çalışan bayanlar haricindekiler geliyor. Onlar da kattaki temsilcileri seçiyor.” Yine de yönetici Döndü Hanım, özellikle muhafazakâr aileler içinde bir Alevi kadın olarak erkek egemen sistem içinde tanımlanan kadınlık rolünün dışına pek çıkmamaya özen göstermekte, örneğin 1. Etap’taki site yönetimine bağlı olan bu binada site yönetimine erkekleri göndermektedir: “Site yönetimine biz gitmiyoruz, erkekler gi-

2 İlginç olarak yönetici kadın Alevi’dir.

diyor.” Yüksek masraflı projelere yönelik alınacak kararlara etkileri dahil etmektedir.

Aynı sıradaki bir binada yakın zamanda yönetici değişikliği olmuş, yine bir kadın yönetici olarak seçilmiştir; bu sefer yönetici yardımcısı da bir kadın olmuştur. 1. Etap site yönetimine bağlı olan bu bina, yönetici değişikliğinden sonra, çok eleştirilen site yönetiminden bağımsız davranmak için çaba göstermektedir. Songül’ün sözleriyle:

“Site yönetimini (1. Etap) biz karıştırmıyoruz. Oraya bağlıyız aslında ama hiç bağlı gibi değiliz. Leyla Abla (yönetici) geldikten sonra biz karıştırmıyoruz. Onlar bizi yönetiyordu, şimdi biz onları yönetiyoruz. Önceden onlar kendi akrabalarını temizlikçi yapıyorlardı, çok fazla aidat alıyorlardı. Şimdi biz dışardan birini bulduk, kapıcı dairesinde oturuyor, para vermiyoruz. Aidatı hiç yöneticilere vermiyoruz. Bankaya yatıyoruz (yolsuzluk yapıyorlar diye).”

Yönetici Leyla Hanım çama-çime giden kadınların “çavuş”u olarak çalıştığı için gündüz evde olmamakta, böylece çocuğu olmadan önce eczacı kalfası olarak çalışmış olan yönetici yardımcısı Songül Hanım bina yönetiminde büyük ölçüde sorumluluk almaktadır. Kendilerine Döndü Hanım’ı örnek aldıklarını söyleyen yönetici yardımcısı Songül yeni projeler peşindedir:

“Biz kamera taktıracamız diye toplantı yaptık. Leyla Abla paraları topluyor, 50 milyon bir ay, 50 milyon diğer ay. Topladığımız aidatlardan kapıcıya para verilmiyor. Çevre düzenlemesini de kendimiz yapıyoruz. Bayanların oturacağı yer yok. Biz onlara (1. Etap site yönetimi) şart koştuk şimdi. Üç kameriye yapacaklar oturmak için, etrafı (bahçenin etrafını) kapatacaklar, binamızı boyatacaklar, girişe taş yapacaklar. Onları yaptıracamız. Sonra çıkacağız site yönetiminden, 6 yıldır hiçbir şey yapmadılar.”

Kısacası, özellikle geçmişte bir çalışma deneyimi olan kadınların bina yöneticisi olması ve çoğu ev kadını olan binadaki kadınlarla yakın ilişkiler içine girerek ve onları ortak hizmetler

için harekete geçirerek (örneğin hep birlikte aşağı inip bahçeyi temizlemek, sırayla bina temizliği yapmak) iyi hizmet vermesi, sitede kadınlar için yeni bir rolün önünün açılması anlamına gelebilmektedir. Erkek egemen sitede bu rolün ne kadar yaygınlaşabileceği zaman içinde görülecektir. Bina yöneticisi rolündeki kadınların erkekleri karşılırlarına almama konusunda gösterdikleri özen de dikkat çekicidir.

Yoksulluk yardımları: “Kadınlar yine başrolde”

Gecekonduya yaşamın ucuz olması, bahçeden bedava sebze-meyve tüketilmesi,³ tandırda kışlık ekmek-yufka yapımının yaygın olması, sıkışınca sobada çaput ya da dal yakılması gibi durumlar gecekonduya yaşamının maddi olarak rahat karşılanmasını mümkün kılarken, ailelerin TOKİ sitesine taşınmaları sonrası, her yıl iki kez zamlanan daire taksitleri, emlak ve deprem vergileri, aidat gibi yeni harcama kalemlerinin ortaya çıkması ve gecekonduya bedava ya da çok ucuza sağladıkları yiyeceklerden mahrum olmaları sonucu birçok aile maddi sıkıntı içine düşmüştür. Bu durumda kurumlar ve şahıslar, özellikle de Belediye tarafından dağıtılan yardım çok önemlidir ve yardıma ulaşmak çoğunlukla kadınlar aracılığıyla olmaktadır. Örneğin, belediye başkanı siteye Hanımlar Lokali'nin açılışını yapmak için geldiğinde, içinde bulunduğu acıklı durumu başkana anlatmak için hoparlörü görevlinin elinden kapmak bir kadına düşmüştür. Erkekler gururlarına dokunduğu için yardım peşinde koşmakta tereddütlü iken, kadınlar ailelerini yoksulluktan çıkartmak ya da daha iyi imkânlar sağlamak için yardımlara ulaşmayı kendilerine amaç edinmektedirler. Siteye “bayatçı” (bayat ekmek) gelmekte, fırın sahibi kamyone-tiyle getirdiği taşlaşmış ekmekleri sıraya girenlere bedava dağıtmaktadır. Bayat ekmek sırasında duranlar kadınlardır. Belediyenin “Halk Ekmek”i her sabah belediye araçlarıyla getirilerek dağıtılmakta, kadınlar erkenden giderek ekmeğin dağıtılması-

3 Sulama suyu masraf yaratmaktadır, ama kadınlar onun da yolunu bulmuşlardır; ev içinde kullanılan su bahçe sulamaya da kullanılmaktadır.

nı beklemektedirler. Dağıtım sırasında kadınların ittiği de olmaktadır. Dağıtımı yapan erkeklerin kadınlara kötü davrandığı, üzücü manzaraların ortaya çıktığı bir erkek tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Eskiden belediyenin ekmek arabası site içine giriyordu, öyle dağıtıyordu, hanımlar sıraya giriyor, dögüşüyor falan. Sonra bir kadın rahatsız olduğunu söyledi. Konuştuk, şimdi bu ekmeği pazar yerinde dağıtıyorlar. Her gün sabah 9’da. Ben sabah 9’da gelmenizi, kamera ile çekmenizi isterim. Bu adamlar ekmeği dağıtırken tersliyorlar kadınları. Azarlıyorlar. Tavırları üstten, ben size yardım veriyorum gibi.”

**Sitedeki bayat ekmek kuyruğu: kadınların yeni çilesi (en üstte).
Seyyar pazarcı: Kadınların yeni gözdesi (üstte). (Fotoğraf: Tahire Erman)**

Halk ekmek dağıtım yerine “çürükçü” de kamyonetiyle gelmekte, kasaları indirmekte, kadınlar birbirleriyle itişerek ucuz sebze ve meyve almaya çalışmaktadırlar.

AVM'deki marketlerdeki kampanyalar da kadınların yeni ilgi alanındadır; kadınlar çoğunlukla toplanarak, bazen de yalnız olarak AVM'ye gidip marketlerdeki indirimleri takip etmektedirler. Böylece kadınlara yeni sorumluluklar yanında yeni sosyalleşme alanları da açılmış olmaktadır.

Kısacası, yoksulluk yardımlarına ulaşmak ve ucuz malı bulmak kentin kıyısındaki kadınların yeni rolleri içerisinde.

Tarikat üyeliği: “Hem maddi hem manevi tatmin”

Kadınlar için sitedeki diğer bir faaliyet de tarikat dergâhlarına katılımdır. Akkız Hanım dergâh deneyimini şöyle anlatmaktadır:

“Dergâha yazıldım, toplantıya gidiyoz, bayağı arkadaş edindim. Öyle bi iyi insanlar var ki hocam, gerçekten de takdir edilecek kişiler. Dergâhımız çok güzel, sohbetimiz oluyor. Mantı günü oluyor, satıyorlar, kâsesi bi milyon, kapılara götürüyorlar. Paramızı ona veriyoruz. Elektriği suyu gazı ödeniyor o paralarla. Dergâhta ekmek bazlama yapıyorlar, çarşımız var, orda satıyorlar, kıyafet satışı yapılıyor. Abdülgadir Gelani toplantıları oluyor, evlere gidiliyor, ama ben onu istemiyorum. Bütçem yok. Bir de sesli yapıyorlar (hu çekmek), etraftan şikâyet geliyor.”

Nasıl bu dergâha katıldın sorusunu da Akkız Hanım şöyle cevaplandırmıştır: “Çok sıkılıyorum dedim bir komşuma, beni Allah’a yönlendir, ben Allah yoluna bir yere bağlanmak istiyorum. Komşu hoca çağırdı, tövbe aldım, dergâha yazıldım.” Bu örneğin gösterdiği gibi, gecekonduadaki samimi komşuluğu kuramayan bazı kadınlar, dergâh olarak adlandırılan daireye⁴ giderek sosyalleşmekte, hem yeni komşular edinmekte hem

4 Site içindeki alçak katlı binalardan birinin giriş katındaki bir daire kiralanarak dergâh olarak kullanılmaya başlanmıştır. Gerekli para toplandığında dairenin satın alınması planlanmaktadır.

de Allah yolunda olma inancından dolayı günlük yaşam stresinden bir derece de olsa kurtulabilmektedir. Maddi olanakların evlerde toplanmaya ve ikramda bulunmaya elverişli olmayan kadınlar dergâhta toplanmayı tercih etmekte, dergâha giderek oradaki dini sohbetlere katılmakta, ikinci el ya da ucuz yeni eşyaları buradan çok ucuza temin edebilmekte,⁵ yoksullar için yardım ağları içine girebilmektedirler. Kadınlar gittikçe geliştirdikleri yemek becerilerini dergâhlarına gelir sağlamak için kullanmakta, yaptıkları mantı ve gözlemeleri evlere götürerek satmakta, ayrıca düzenledikleri kermeslerde elişlerini, pasta ve çörekleri satarak dergâhları için para biriktirmektedirler. Bu süreçte bir taraftan kadın emeği sömürülmektedir; öte taraftan ise kadın kendine biçilen yeni rolle sıradan bir ev kadını olmanın dışına çıkabilmekte, kendini yeni faaliyetler içinde bularak yaşam çevresini genişletmektedir. Hem maddi hem manevi tatmin sağlayan tarikat üyeliği hem kadınlar hem erkekler arasında artmaktadır. Sitede özellikle Nakşibendi Tarikatı'nın Adıyaman Menzil kolu aktiftir. Söz konusu tarikat sitede dinî faaliyetler yanında sosyal hizmetler de yürütmektedir. Örneğin kreş işletmektedir: "Ev tutup kreş yapmışlar, dinî eğitim ve okul öncesi eğitim veriyorlar, ona götürüyorum (Semerkand tarikat kreşi). Tarikat olduğu için erkekler giremiyor. Çocuklar 4-5 yaşlarında, kız ve oğlanlar birlikte, 20 kadar çocuk. Ayda 100 lira ama Pursaklar'da 300-350 lira." Bazı kadınlar, ki bunlar arasında genç ve şehirde büyümüş kadınlar da bulunmaktadır, çocuklarının erken yaşta dinî eğitim almaları için dergâhın kreşini tercih etmektedirler.

Toplumda dinin artan önemi ve gücü sonucunda, kentin kıyısındaki bu sitede dergâhların faaliyetleri ile dinî hakimiyeti ve etkinliği artmaktadır. Sitedeki az sayıdaki Aleviler'in bu gelişmelerle baskılanması, marjinalleştirilmesi söz konusudur ve özellikle kadınlar bu baskıların hedefi olmaktadır. Bu gelişmelerin, çoğu köy göçmeni olan site kadınlarının kimlik ve yaşantılarını ne yönde dönüştürdüğü yeni çalışmaların konusu olmalıdır.

5 Dairenin bir odası bu eşyaları sergilemek için kullanılmaktadır.

Makale gecekondudan TOKİ sitesine geçişte kadınların yaşadığı ya da direndiği dönüşümü çeşitli örnekler üzerinden göstermektedir. Burada hem neoliberal rejimin hem de erkek egemen ideolojinin etkisi önemlidir. 1980'lerden beri ve özellikle 2002 yılından günümüze AKP iktidarı ile sürdürülen neoliberal kentsel politikalar sonucu gecekondular yıkılarak kentlerin çeperleri köklü bir şekilde dönüştürülmektedir. Mekânsal dönüşüme odaklı kentsel dönüşüm projeleri sadece fiziksel boyutta değil, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarda da büyük dönüşümlere yol açmaktadır. Bu dönüşüm sürecinden en fazla etkilenenler kadınlar olmaktadır. Araştırmaya konu olan Ankara'nın kuzey çeperindeki Karacaören TOKİ sitesinde kadınların yaşamlarına bakıldığında, bu dönüşüm ve dönüşüme direnme durumu açıkça gözlemlenmektedir. Neoliberalizmin yaygınlaştırdığı güvencesiz işlerde çalışan kocalar ve buna ek olarak içine sokuldukları ipotek sistemi içindeki borç ve daire taksitleri, sitedeki kadınların güvencesiz ve esnek işlerde, özellikle belediyenin taşeron şirketlerinin "çam-çim sektörü"nde çalışmalarını yaygınlaştırmaktadır. Ayrıca ailelerin gerek yeni daireleri için aldıkları mobilya ve beyaz eşya ile, gerek site AVM'sindeki pastane, kuruyemişi gibi dükkânlarda, giysi, ayakkabı ve oyuncak mağazalarında yaptıkları harcamalar ile tüketim içine çekilmeleri söz konusudur.

Neoliberal mantığa ters düşen yoksulların devlete bağımlı hale getirilmesi durumu ki bu Türkiye örneğinde belediyeler ve valilikler tarafından dağıtılan sosyal yardımlar üzerinden iktidara bağlı hale getirilme şeklinde ortaya çıkmaktadır, yine bu sitede gözlemlenmektedir. Ancak Karacaören TOKİ sitesi yoksulların konut çevresinden çok, orta sınıflaşan ailelerin sitesi olarak kurgulanmaya çalışıldığı için site halkına Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan yardımlarda azalma vardır, kimisinin gecekonduda aldığı yardım kesilmiştir. Yine de özellikle gıda yardımlarına erişim kadınların yeni görevleri içinde yer almaktadır.

Sitede neoliberal ideolojinin yansımaları kadar popülist uygulamalar da mevcuttur. Özellikle Altındağ Belediyesi'nin kadınlar ve gençler için sunduğu hizmetler ki, seçim yaklaştıkça erkekler de bedava gezilerden yararlandırılmaktadır,⁶ site halkından övgü almaktadır. Belediye site halkına özel faaliyetler sunmak yerine, standart uygulamalarını burada tekrar etmekte, kısa vadeli politik çıkarlar peşinde gitmektedir. Tüm bunların genelde dar gelirli ve geleneksel ailelerin yaşadığı sitedeki kadınları nasıl etkilediği sorusu zaman boyutlu araştırmalar sonucu ortaya çıkacaktır.

Neoliberal sistemin içinde sosyal devletin küçülmesi ve güç kaybetmesi ile ortaya çıkan boşluğu tarikatlar doldurma eğilimindedir; iktidar tarafından din üzerinden yürütülen faaliyetlerin desteklenmesi ile tarikatlar sitedeki dergâhları ile bu yoksul sitede kendilerine faaliyet alanı açmaktadırlar. Neoliberalizm tarafından teşvik edilen "kadın girişimciliği" ise sitede ancak yabancı şirket ürünlerini pazarlamak şeklinde ve çok sınırlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu genel çerçeve içinde kadınların gecekondudan TOKİ sitesine geçiş sonrası dönüşen/dönüşmeyen yaşamlarına bakıldığında, bir taraftan fiziki çevrenin orta sınıflaştırma etkisi, ki bu daireye yönelik mobilya harcaması ile pekişmektedir, diğer taraftan da çoğu köy göçmeni kadının gecekondudan kimlik ve faaliyetlerini sahiplenme durumu görünmektedir. Sonuçta ortaya çıkan komşular arasında günlük yaşam pratikleri ve site kullanımı üzerinde yaşanan çekişmelerdir. İlginç olarak, sitenin kimliği önemli ölçüde kadınlar ve yürüttükleri faaliyetler üzerinden kurgulanmaktadır. Karacaören TOKİ sitesi gecekonduların konut çevresi olarak etiketlenmekte, böylece site halkının kentin ve toplumun kıyısında olma durumu pekişmektedir. Dolayısıyla site sakinleri arasında yaşanan çekişme de kadınların faaliyetleri üzerinden ve daha çok da kadınlar arasında olmaktadır. Siteye özgül karakterini veren kadınların günlük yaşam pratikleridir. Balkondan aşağı asılan çamaşırdır, kal-

6 Bir kadın bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Bu sene seçim var ya, kadınları da götürüyor gezilere, erkekleri de."

dırırda güneşlendirilen yatak yünüdür, bina demirlerine asılan halıdır ya da komşularla bina önünde oturmadır. Sitenin imajını “köylüleştirirdiği / kötüleştirirdiği” düşüncesi ile kimileri bu davranışların önünü kesmeye çalışırken, bu davranışları benimseyen kadınlar ise yeni sitelerinde geçmişteki alışkanlıklarına yer açma iradesi içerisindeyler.

Gecekondu yaşamında kurulan düzenin kentsel dönüşüm projesi ile sarsılmasının yarattığı boşluğun site düzeninde tarikat üyeliği ve belediyenin hanımlar lokali üyeliği gibi yeni sosyalleşme araçları ile doldurulması sonucu, kadınlara yeni roller ve faaliyetler açılmaktadır. Kadınların günlük işlerde çalışmaya başlaması da yeni roller açısından önemlidir. Taşaron şirketler için çam çim işinde çalışanlar yanında, eğitimsiz bu kadınlar arasında kendi işini yaratmak isteyen, örneğin yaptığı el ürünlerini satmak isteyenler vardır, ancak gerekli ilişki ağları dışında kaldıkları için amaçlarına ulaşamamaktadırlar.

Feminist bakış açısıyla bakıldığında bu yeni durumların kadınlara erkek iktidarını sorgulayıcı bir bilinç getirmekten çok, varolan erkek-egemen yapının orta sınıf kadın anlayışı içinde yeniden üretilmesine yol açtığını söylemek mümkündür. Örneğin, kadınların ev dışında çalışmaya başlamaları, işin mevsimlik ve esnek olmasından dolayı, geleneksel kadın rollerini dönüştürmemekte, erkek egemen sistemi yeniden üretmektedir. Tarikatlar da din ve gelenek üzerinden kadını boyun eğdir bir konuma itmektedir. Öte yandan, muhafazâ ve geleneksel aileler içindeki kadınlar tarafından bu gelişmelere yüklenen anlamları anlamak ve açıklamak da önemlidir.

KAYNAKÇA

- Ayata, Sencer (1989) “Toplumsal çevre olarak gecekondu ve apartman”, *Toplum ve Bilim*, 46/47, s. 101-127.
- Bartu-Candan, Ayfer ve Kolluoglu, Biray (2008) “Emerging spaces of neoliberalism: A gated town and a public housing project in Istanbul”, *New Perspectives on Turkey*, 39, s. 5-46.
- Bolak, Hale C. (1997) “Marital power dynamics: Women providers and working-class households in Istanbul”, *Cities in the Developing World* içinde, (der.) J. Gugler, New York: Oxford University Press.

- Eraydın, Ayda (1998) "Ekonomik başarının yükünü üstlenenler: Dış pazarlarda rekabet gücü kazanan konfeksiyon sanayinde kadın emeği", *Kadın Emeği ve İstihdamdaki Değişimler: Türkiye Örneği* içinde, (der.) F. Özbay, İstanbul: İnsan Kaynakları Gelişim Vakfı.
- Erman, Tahire (1996) "Women and the housing environment: The experiences of Turkish migrant women in squatter (gecekondu) and apartment housing", *Environment and Behavior*, 28, s. 764-98.
- Erman, Tahire (1998a) "Semi-public/semi-private spaces in the experience of Turkish migrant women in a squatter settlement", *Werkstattberichte* (Özel sayı: Migration und Öffentlicher Raum), 22, s. 40-50.
- Erman, Tahire (1998b) "Kadınların bakış açısından köyden kente göç ve kentteki yaşam", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde, (der.) O. Baydar, İstanbul: Tarih Vakfı, 211-224.
- Erman, Tahire (2001) "Rural migrants and patriarchy in Turkish cities", *International Journal of Urban and Regional Research*, 25 (1), s. 118-133.
- Erman, Tahire, Kalaycıoğlu, Sibel ve Rittersberger-Tılıç, Helga (2002) "Money earning activities and empowerment of rural migrant women in the city: The case of Turkey", *Women's Studies International Forum*, 25 (4), s. 395-410.
- Gökçe, Birsen vd. (1993) *Gecekondularda Aileler arası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.
- Güneş-Ayata, Ayşe (1990/91) "Gecekondularda kimlik sorunu, dayanışma örüntüleri ve hemşehrilik", *Toplum ve Bilim*, 51/52, s. 89-101.
- Karaman, Ozan (2013) "Urban renewal in İstanbul: Reconfigured spaces, robotic lives", *International Journal of Urban and Regional Research*, 37 (2), s. 715-733.
- Kuyucu, Tuna ve Ünsal, Özlem (2010) "Urban transformation as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in İstanbul", *Urban Studies*, 47 (7), s. 1479-1499.
- Mukarami, Kaoru (2005) "Burada aile ortamı var': Yoksul kadınların emek sürecine katılımı ve namus kavramı", *Türk(iye) Kültürleri* içinde, (der.) G. Pultar ve T. Erman, İstanbul: Kültür Araştırmaları Derneği Yayını, s. 413-433.
- Schafers, Eva Marlene (2010) "A reformed *habitus*? Everyday life in a public housing estate in İstanbul", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, University of Cambridge.
- Uzunçarşılıoğlu-Baysal, Cihan (2010) "İstanbul'u küresel kent yapma aracı olarak kentsel dönüşüm ve ardındaki konut hakkı ihlalleri: Ayazma(n)'dan Bezirganbahçe'ye tutunamayanlar", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.

*Evin içindeki sokak,
sokağın içindeki ev:*

Kamusal ile özel “ara”sında kalanlar

FUNDA ŞENOL CANTEK
ÇAĞLA ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ
SERMIN ÇAKMAK

Kamusal-özel alan ayrımının neye tekabül ettiği, bu mekânsal ayırmaştırmanın toplumsal cinsiyet ilişkilerine nasıl yansıdığı uzun yıllardır tartışılıyor. Kamusal denen alanın genel bir bakışla aklın, sağduyunun, yasaların, siyasetin kalesi olarak erkeklerin egemenliğine bırakılması; özel denen alanın ise, ekonomik faaliyetler bu alana ait olmaktan çıktığından beri, duyguların, fedakârlığın, doğa yasalarının yaşam alanı olarak kadınlara ait sayılması tartışmanın ana eksenidir. Fakat feminist eleştiri bu ikili ayrım üzerine yeniden düşünmeyi öneriyor.

Bu ayrımın cinsler arası eşitsizlikler ve hiyerarşinin temel dayanaklarından biri olduğunu savunan feminist eleştiri, duygular ve özveriyle örülü özel alan tahayyülünün kadının ikinci cins sayılmasına zemin hazırladığının, kadın emeğinin sömürsünü, aile içi şiddeti ve benzeri sorunları görünmez kıldığının altını çiziyor. Önemsiz ve ikincil sayılan işlerin görüldüğü düşünülen; siyasetin, ekonominin ve kurumsallıkların dışında kaldığına inanılan özel alanın kadına terk edilmesi ama yine de erkeğin denetiminde olma-

sı başlı başına bir sorunken, bu alanın, kadınlar tarafından dahi kurtulunması gereken bir hapisane gibi sunulması da söz konusu eşitsizliği yeniden üretiyor ve bu ayrımı besliyor.

Biz bu çalışmada, kamusal-özel ayrımının yapay bir ayrım olduğunu seçtiğimiz örnekler üzerinden göstermeye, kamusal ve özel olarak ayrıştırılan iki alan arasındaki geçişgenliğe işaret etmeye çalışırken, kadınların çoğunun kent mekânındaki hareketliliklerinin tezahür ettiği, görünür ve görür oldukları alanlara odaklanacağız. Mekânın bireyler ve etkinlikleri için sadece bir taşıyıcı olduğu argümanını reddeden eleştirel yaklaşıma yakın durarak, mekânları yapılandıranların oralarda yaşayanlar olduğunu; insanların mekânları anlayıp yorumlayarak inşa ettiklerini, dönüştürdüklerini savunacağız. Tabii insanların bu süreçte mekânlar tarafından dönüştürüldüklerini de aklımızda tutacağız.

Tarifi imkânsız bir yer

Ev ile sokak “ara”sında, adı üstünde bir “ara alan” var mıdır? Hem eve dahil hem de sokakla hemhal olmuş bir alan. Aynı anda hem içeride hem de dışarıda olmayı sağlayan, hem özel hem kamusal olarak işaretlenen alanlara temas eden. Beatriz Colomina’nın ifadesiyle, “görünür ile görünmezin kesiştiği yerde, tarifsiz olana bekçi dikilenler”in (2011: 233) alanı: Pencere kenarı, balkon ve kapı önü. Tarifsiz olanın bekçisi olarak ise kadın.

Bir çalışma alanının öznesi kadın ve ilişkilenen mekân ev olunca, “mahrem” ilk akla gelen kavram. Ataerkil, muhafazakâr kültürde mahremiyetin ev ve beden ile birlikte anıldığı düşünülürse, kadının mahremiyetin dayattığı mahrumiyetleri, bir ölçüde de olsa, ortadan kaldırılabilmek için kendisine yarattığı yaşam alanları olmalı. Ataerkil kültürün durmaksızın ve türlü yollarla bedeninin “güvende” ve “kontrol altında” olması gerektiğini telkin ettiği kadın için, bu güvenliği ve denetimi vaat ettiğine inandığı/inandırıldığı ev çeperi böylesi bir yaşam alanı. Hem “içeride” hem de “dışarıda” olmaya imkân tanıyan

ev çeperi, balkon, kapı önü, pencere kenarı ve kimi örneklerde eve yakın rekreasyon alanları, yeşil alanlar olarak tanımlanabilir. Soğuk havalarda kadını evin sınırına ve sokağa en fazla yaklaştıran ise pencere kenarı veya kapalı balkondur.

Balkon, kapı önü vb. alanların kullanımı sınıfsal, kültürel, yerel, coğrafi ve iklimsel değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte, mekânsal hareketlilikleri kısıtlı olan kadınlar için bu ara alanların çok işlevli ve önemli olduğu söylenebilir. Mekânsal hareketliliğin kısıtlılığını Alkan, temizlik, mutfak işleri, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi, Mainardi'nin insan uğraşları piramidinin en altında görüldüğünü belirttiği ve büyük ölçüde hane içinde gerçekleşen etkinliklere bağlar (2005: 32). Dinin ve geleneğin buyruklarıyla dayatılan taassup ve ahlak anlayışları da kadının mekânsal hareketliliğinin rotasını belirler. Ayrıca, özellikle orta alt ve alt sınıfa mensup kadınlar için, kamusal kent mekânlarının tüketim odaklı bir hal almasıyla birlikte, ev çeperine çekilmek kaçınılmaz hale gelmektedir. Ataerkil kültürün yasaklarıyla birleşen yoksulluk, sosyalleşmeyi ve boş zaman etkinliklerini ev için üretimin de yapıldığı bu alanla sınırlamaktadır.

Kadınların mekânsal hareketliliklerini kısıtlayan ve içsel bir ketleyici olduğu öne sürülen agorafobi (açık alan korkusu), anksiyete bozukluğu, panik atak gibi psikolojik sorunları da anmakta fayda var. Alkan, bu türden korkuların aslında dışsal tetikleyicileri olduğunu vurgular. Agorafobiklerin tamamına yakınının kadın, çoğunun da evli olduğu bilgisini ekleyerek, Seidenberg ve De Crow'a atıfla, açık alan korkusunun kadınlara verilen tarihsel gözdağı ile yapılan baskının paradigması olduğunu söyler (2005: 30). Alkan'ın sözünü ettiği dışsal tetikleyiciler güvenlik ve risk faktörleriyle yakından ilgilidir. Kentel mekânlar farklılaşan deneyimlere göre insanların zihinlerinde güvenlik derecelerine göre kümelenir ve kadınların büyük bölümü güvenlik tehditleri nedeniyle bazı mekânlardan uzak dururlarken zorunlu kaldıkları durumlarda bir erkeğin muhtemelen yaşamayacağı korku ve endişeyi hissederek (Demir, 2002; Alkan, 2005: 54). Bilişsel haritaları böyle şekillenir.

Bu korku ve endişenin kadınların davranışlarını yapılandırdığını ve cinsiyetlendirilmiş toplumsal rolleri güçlendirdiğini savunan Day, güçsüzlüklerinin vurgulanması nedeniyle kamusal alanın kadınlar için daima tehlike ile birlikte anıldığını belirtir (2001). Sonuçta yasal olarak bir engel bulunmamasına rağmen “kadının güvenilmez mekânlara salıverilmemesi” (Kümbetoğlu, 2001: 276) düşüncesi ve bu düşüncenin içselleştirilmesi nedeniyle kamusal denilen alan doğrudan olmasa da dolaylı olarak kadınlara yasaklanmıştır. Ancak, kadınlar açısından kamusal alanı kısıtlayıcı söylemlerin yalnızca dışarıdan yöneltildiğini söylemek doğru olmayacaktır. Bu noktada Foucault’nun içselleştirilmiş iktidar tartışmasını hatırlamakta yarar var. “Normal” ve “sapkın” arasındaki çizginin öznelere tarafından gündelik hayatlarında deneyimlenerek yeniden üretildiğini düşünürsek (Foucault, 2010: 107) kadınların bahsi geçen yasak alanlara ve yasak zamanlara bir direniş göstermediği, bireysel olarak bu alanlardan uzak durmayı tercih ettiklerine dair düşünme ve pratik biçimlerini anlamlı bulabiliriz. Daha açık bir ifade ile çoğu kadın kendilerine toplumsal olarak yasaklanmış, erkek nüfusunun yoğun olduğu yerlere gitmeyi ve geç saatlerde sokaklara çıkmayı “zaten istemezler”, çünkü “normal” olan budur. Kamusal denilen alan bütün kadınlar için belirli bir sınırlandırma barındırırken, bazı kadınların bu sınırlandırmadan aldıkları pay daha fazladır. Sınıfsal aidiyet, inançlar, gelenekler, kültür ve benzeri unsurlar kadınların kamusal alan kullanımının süresini ve biçimini belirler.

Kadınların mekânsal hareketliliklerini belirleyen değişkenlerin, ev çeperindeki varoluş biçimlerine nasıl yansıdığını saptamaya çalıştığımız bu araştırmada, ara alanları kullanım pratiklerinin kadınların bilişsel haritalarında nasıl bir yer tuttuğunu görmek istedik. Bu amaçla, beş büyük kentte (İstanbul, Ankara, Denizli, Antalya, Bursa) yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz verilerden ve kişisel gözlemlerimizden, deneyimlerimizden yararlandık. Son üç yıla yayılan araştırma sürecimiz, farklı sınıftan, kültürden ve etnik kökenden 40 kadınla yaptığımız görüşmeleri içeriyor. Derinlemesine görüşme yaptığımız 40 kadı-

nın 25'i alt sınıftan ve geçmişinde bir göç hikâyesi olan kadınlar. Araştırma boyunca sınıfsal zorunluluklar ve ataerkil kültürün ev çeperine ittiği kadınlar ile kırsal yerleşimlerden göçle büyük şehirlere gelmiş olanlara ağırlık vermek istedik. Onların kamusal özel olarak ayrıştırılan mekânlarla ve kentle kurdukları ilişkiyi deneyimlememiş ama gözlemlemiştik. Bu ilişkiyi onların dillendirmelerini istedik. Dolayısıyla, görüşmeler için seçtiğimiz şehirler, gerek zorunlu gerekse isteğe bağlı olarak göç eden nüfusu barındıran şehirler oldu. Görüşmelerimiz Ankara ve Denizli'de yoğunlaştı. Bunun sebebi, bütçe kısıtlılıkları nedeniyle araştırmamızı, araştırmacılar olarak yaşadığımız şehirlerde sürdürme zorunluluğuydu. Görüşmelerimiz boyunca, katılımcılarımızın yaşadıkları şehir, semt ve mahalleye; yaşlarına; medeni hallerine; eğitim seviyelerine; mesleklerine; ailelerinin, inançlarının, ahlak anlayışlarının katkısıyla biçimlenen zihniyet yapılarına ve ideolojik angajmanlarına göre farklılaşan yaşam tarzlarının izini sürdük öncelikle. Yaşam tarzlarından dolayımlanan bilişsel haritaları ve mekânsal hareketlilikleri ile bu hareketliliğin, onların kamusal-özel denem alanları kullanımlarına nasıl yansıdığını anlamaya çalıştık. Katılımcılarımızın ara alanlarda varolma biçimlerini anlamaya çalışırken, kamusal ve özel denem alanlar hakkındaki fikirleri ve bu alanları kullanım biçimlerine bakmanın da önemli olduğunu düşündük. Evin, mahremin dışında kalan alanları adlandırma biçimleri, bu alanları kullanma sıklıkları ve amaçları, ev çeperinde ve ara alanlardaki varolma biçimlerini de açıklayan hikâyelerle dillendirildi. Böylece, kimi zaman kaçınılan, kimi zaman özlem duyulan, kimi zamansa değersizleştirilen ve kamusal alana ait kavramlar sayılan "sokak"ın, "gezme"nin, "dolaşma"nın, "sürtme"nin katılımcılarımızın anlatılarında, ev çeperindeki varlıklarını gerekçelendirirken, meşrulaştırırken, sorgularken nasıl konumlandırıldığını gördük. Katılımcılarımızın kamusal ve özel alan olarak belirlenen mekânlarda varoluş biçimlerini gözlemleyip anlamaya çalışarak, bu varoluşun, cinsiyet rollerini, özdeşünümselliklerini, sosyal ilişkilerini, aile ilişkilerini ve şehirle kurdukları ilişkiyi nasıl etkilediği ve dönüştürdüğünü belirlemeye çalıştık.

“Kadınlara yapılmış bir cennet”: Balkon

Katılımcılarımızdan Denizlili Y.’nin, “kadınlara yapılmış bir cennet” diye tanımladığı balkon, bir ara alan olarak, kamusal-özel alan ayrımında, özel alan denince ilk akla gelen mekânsal birim olan “ev”in sokağa, yani “kamusal alan” a açılan bir uzantıdır. Diğer bir katılımcının, İstanbullu G.’nin yerinde tarifiy-le, “evin içindeki sokak, sokağın içindeki ev”dir.

Balkon, evin ahvaline, sahiplerine dair ipuçları verir. Kimi zaman evin kustuğu eşyalar, evin küstüğü insanlar balkonu mesken tutarlar. Ama balkon ille de sürgün yeri değildir. İlerleyen bölümlerde tartışacağımız üzere, gözetlerken gözetlenen, yaya ve otomobil trafiğini izlerken hayatın akışına karışan kadınlar, özellikle de ev kadınları için balkon hem çok stratejik bir mekândır, hem de keyif verir. Balkon, kadınla birlikte anılan bir mimari uzantıdır. Çünkü, yine kadınla özdeşleşen evin bir parçasıdır.

“Balkona çıkma”nın akla getirdiği üzere balkon, evden çıkmayı sağlar. Ama balkona çıkan hâlâ evdedir, yani özel denilen

***“Kadınlara yapılmış bir cennet”, Keçiören, Ankara.
(Fotoğraf: Sermin Çakmak)***

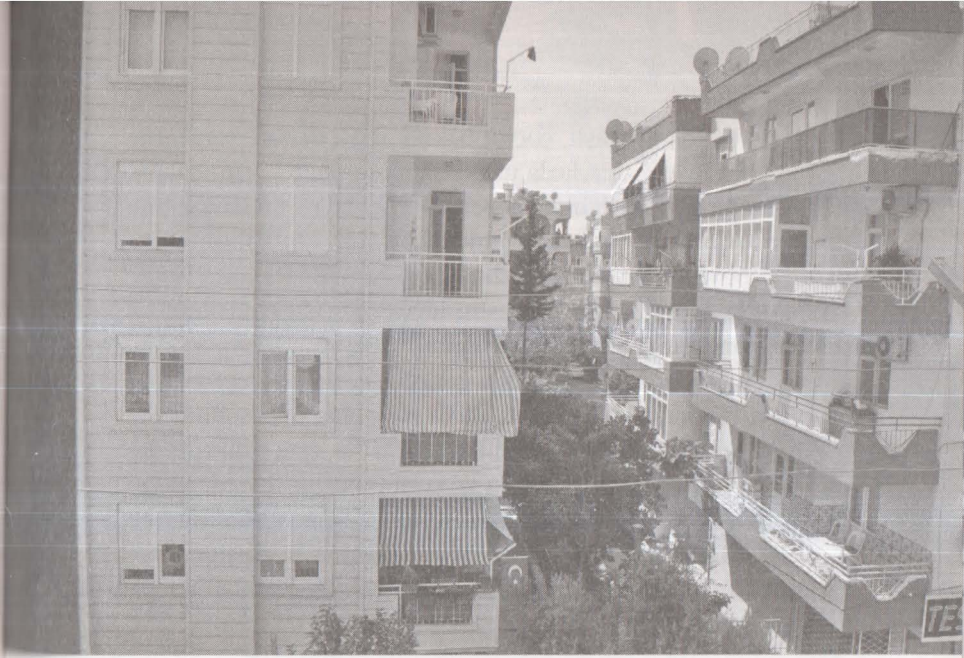
alanın sınırları içindedir. Üstelik, balkon evin ihtiyaçları için tamamlayıcı bir uzantıdır. Bu yüzden güvenli olmasının yanında meşru ve işlevseldir de balkona çıkmak/kaçmak. Yaptığımız görüşmelere ve gözlemlerimize dayanarak, balkonun temelde dört işlevli olarak kullanıldığını saptadık. Birincisi ve en sık rastlanani, sosyalleşmek, hava almak amacıyla kullanılması. İkincisi, kimi ev işlerini sürdürmeye yönelik kullanılması (yemek yapma, halı ve yün yıkama, çamaşır kurutma gibi). Üçüncüsü, kapatılıp dekore edilerek evin mahrem bir uzantısı olarak kullanılması. Dördüncüsü ise depo vazifesi görmesine rağmen kapatılarak gözlerden gizlenmeyen kullanım biçimi. Özellikle üçüncü ve dördüncü kullanım biçimlerinin, büyük ölçüde evin yüzölçümünün darlığına bağlı olduğu söylenebilir.

Yaptığımız görüşmeler, balkonu kapatarak, perdeleyerek körleştirmenin mahalle kültürünün sürdüğü görece eski yerleşimlerle, orta ve alt sınıftan insanların yaşadıkları yerlerde eskiden çok sık rastlanan bir durum olmadığını gösterdi. Çünkü balkon, bu tür yerleşimlerde, komşularla bağın, sosyal ilişkilerin, dayanışmanın sürdürüldüğü, sokak ile en yakın temasın yaşandığı mekânsal birimdir. Ama gerek hane nüfusunun eve sığamaması, gerekse ev dekorasyonunda moda olan akımların yarattığı arzuyla bu semtlerde de cam balkon yaptıрма, alimün-yum doğrama ile kapalı balkon inşa ettirme eğilimini gözlemledik. Katılımcılarımız da bu gözlemimizi doğruladılar. İnşaat sektörünün farklı gelir düzeylerine hitap eden, farklı kalitelerde malzemeler sunması, her sınıftan insana modaya uyma ve balkonlarını dönüştürme imkânı yaratıyordu.

Açık veya kapalı olsun, balkonun “dış dünya” ile etkileşim için önemli olduğu söylenebilir. Katılımcılarımızdan Ankaralı E., balkonu çok nadir kullanan, çalışan, genç, bekâr bir kadın olarak Ankara’nın Dikmen semtinde yaşadığı binada balkonların Dikmen Vadisi manzaralı cephede değil, yan cephede bulunduğunu şaşkınlıkla aktarır. Şaşkınlığını artıran, birbirleriyle iç içe olan balkonların konumundan apartmanın kadın sakinlerinin çok memnun olmasıdır. Manzaraya değil, karşı binaya bakan balkonlar, homososyal ilişkilerin geliştirilmesi

ve gündelik pratiklerin üstesinden gelinmesi hususunda işlevsel olabilmektedir. Karşılıklı sohbet, bilgi alışverişi, danışma, dayanışma, görme-görülme ve mahallenin güvenliği için insan ve araç trafiğini denetleme imkânı veren balkonlar, ev çeperinde yaşayan kadınlar için vazgeçilmezdir. Ankara Keçiören’de yaşayan orta alt sınıftan M.’nin aktardıkları balkonun sağladığı homososyal ilişkilerin ne kadar vazgeçilmez olduğunu örnekler niteliktedir. Yalnız yaşayan bir kadın olan katılımcımız arka cephede olan balkonundan hiç memnun olmadığını, sık sık balkonu sokağa bakan ön cephedeki komşularına misafirliğe gittiğini ve mutlaka balkonda oturmayı istediğini anlatır. Denizli’de yaşayan ve köyden göçmüş olan H. ile arkadaşı Y., şehrin dışında bir sitede eşleri ve çocuklarıyla yaşamaktadırlar. Denizli’de çok yaygın olan balkon perdesini kullanan iki kadın, balkonu “sokağa hâkim” bir yer olarak görürler. Perdeyle mahremiyetlerini sağlamış ve kendilerine güvenli bir siper edinmişken, sokağa hâkim olmanın getirdiği iktidar ve keyiften de vazgeçmezler. Fatma Mernisi’nin Tunus sokaklarında kadınların görünmezliği üzerine düşünürken keşfettiği teraslara (1995) benzer şekilde, görüşmeleri yaptığımız şehirlerin mahallelerinde göz hizasının yukarısında birçok kadının gözlerinin olduğunu, birçok kadının kendine yaşam alanı yarattığının biz de farkına varmış olduk. Nasıl Tunuslu kadınlar teraslarda yerden yüksek ve kamusal-özel ayrımını yerle bir eden bir hayat yaşıyorlarsa, balkonu bir ara alan olarak kullanan Türkiyeli kadınlar da mahremiyet ile kamusalığın iç içe geçtiği hayatlar yaşıyorlar.

Evin çeperinde bir gündelik hayat sürmek kadını birtakım mahrumiyetlerle sınırlamasının yanında, ona ataerkil pazarlıkta koz olarak kullanabileceği bir tür güç de kazandırmaktadır. Deniz Kandiyoti “ataerkil pazarlık”ı, “iki cinsiyetin de uzlaştığı ve rıza gösterdiği ama bununla birlikte karşı koyulabilen, yeniden tanımlanabilen ve gözden geçirilebilen cinsiyet ilişkilerini düzenleyen bir kurallar dizisi” olarak tanımlar ve kadınların bulundukları ortama uyum sağlayabilmek için geliştirdikleri bir hayat stratejisi olduğunu söyler (2007: 126). Özellikle ge-

*Mahremiyeti garantiye alan balkon düzenlemeleri.
Yıldız Mahallesi Antalya (üstte); Keçiören, Ankara (altta).
(Fotoğraflar: Sermin Çakmak, Funda Şenol Cantek)*

niş ailelerde, hasta, yaşlı, çocuk bakımı, ev işleri vb. sorumlulukları sebebiyle evden fazla uzaklaşamayan kadınların, bakım hizmetlerini görmek için ev çeperinde kalmalarının karşılığında görece özerklik elde etme imkânına sahip olma ihtimalleri vardır. Kimi görüşmelerde, kadınlar eve bağımlı olmanın bedeli olarak kocalarına, aile bütçesini idare eden diğer kişilere ev dekorasyonunu keyiflerince yenilemek veya yeni bir eşya satın almak için pay ayırttıklarını dile getirmişlerdir. Bütçeyi kendileri yönetiyorlarsa, ev için yaptıkları harcama, eve bağımlı olmalarıyla meşrulaşmaktadır. Ankara Balgat'ta, orta sınıfın yaşadığı bir mahallede, giriş katında ve konforsuz bir dairede yaşayan A., iki çocuk sahibi olduktan sonra çalışmayı bırakmış ve eve bağımlı hale gelmiştir. A. yeni yaşantısının kendisinde yarattığı sıkıntıya bulduğu geçici çözümleri ve kocasından taleplerini dile getirir:

Dedim ki kocama: "Hem beni çalıştırmıyorsun, eve kapatıyorsun. İki de çocuk sahibi olduk. Çıkamıyorum işte evden" Ben sizin gibi değilim ki hocam, benim bütün hayatım ev. Dedim kocama: "Paran yok mok anlamam, bu evi benim istediğim gibi duvar kâğıdı kaplatacaksın. Kapının önüne çadır yaptırcağısın. Çocuklarla çıkacağız. Ben her gün bu duvarlara bu beton bahçeye bakıyorum." Mecbur yaptırdı, baktı ki deliriyorum.

Özellikle sıcak iklimlerde balkon, sadece kadınlar için değil, herkes için çok önemli ve işlevseldir. Ancak, bahar ve yaz aylarının kısa ve ılıman olduğu iklimlerde balkon veya kapı önünün yerini pencere kenarı alır. Pencere kenarı için de kamusal ile özel alanın sınırı diyebiliriz. Görürken görünür olmaya ama öte yandan da perde arkasına saklanarak görülmeden görmeye elverişli bir ara alandır pencere kenarı. Colomina, mahremiyet ile kamusal alanın geçişgenliği üzerine tartışmasında Le Corbusier'den bir alıntı yapar. Le Corbusier, evin bir görüş alanı, bir çerçeve, pencerenin ise devasa bir ekran olduğunu iddia eder (2011: 319). Yaptığımız görüşmelerde, soğuk havalarda pencere kenarı, sıcak havalarda ise balkon ve kapı önünde vakit ge-

*Pencere kenarı kime caiz? Kuzguncuk, İstanbul.
(Fotoğraf: Nurşen Güllüoğlu)*

çiren kadınların ifadelerinde, bu ara alanların, benzer ve farklı hayatları çerçeveleyen birer devasa ekran olduğunu görmüş olduk. Bu ara alanlar arasında pencere kenarı, diğerlerinden farklı anlam atfedilen bir yer olarak ortaya çıktı. Pencere kenarına yerleşen ve orada uzun süre geçiren bir kadın hakkında pek de olumlu şeyler düşünülüyordu. Pencere kenarına atfedilen yakışıklıslığın genç; yalnız yaşayan; bekâr veya yeni evli kadınlar söz konusu olduğunda dillendirildiğini söyleyebiliriz. Bu, çoğu katılımcının içselleştirdiği bir ahlak anlayışının tezahürü. Ataerkil ahlaki normların müdahalesiyle biçimlenen bir anlayış. Genç, eğitim düzeyi yüksek ve özellikle öğrenci/çalışan kadınlar bu baskıyı komşu kadınların sözleri ve tavırlarıyla hissetmekte, genellikle de rahatsız olmaktadırlar. Ankara Cebeci'de, üç kadın arkadaşıyla birlikte yaşayan ve araştırma görevlisi olarak çalışan C., yeni doğum yapan bir arkadaşının kız

bebeğinin balkona çıktığında ağlamayı kestiğini gözlemlediklerinde, o anda evde bulunan birçok kadının, balkonda olmayı seven bebeğin genç kız olunca “yollu” olacağına dair imalı bir espri yaptıklarını anlatır. Ankara Seyranbağları’ndan F. ise annesi ve anneannesinin genç ve bekâr kadınların pencere kenarında ve dışarıdan görülecek şekilde uzun süre oturmalarını ayıp karşıladıklarını anlatır: “Pencere kenarından ayrılmayan kızlara ‘koca arıyor’, derlerdi. ‘Cam güzeli’ derlerdi.” Pencere kenarı ve balkon kullanımında daha rahat davrananlar ve hoş görülenler yaşlı kadınlardır. Onlar, kadın-mahrem ilişkiselliğinin belirlediği/dayattığı birçok kuralın dışına çıkabilmektedirler. Cinsel açıdan arzulanır olmadıkları varsayılarak, ayrıca deneyimleri ve yaşlarına hürmeten daha özgür ve başına buyruk davranmalarına göz yumulmaktadır. Kimi zaman kapı önü ve park oturmalarında, kimi zaman da uzak mesafelere giderken genç kız ve gelinlere eşlik etmeleri de uygun bulunmaktadır.

Mekânı cinsiyetlendirmek

Kadın tek başına kapı önü veya balkonda oturduğunda o alan kamusalın kurallarına tabi bir mekâna dönüşebilir. Katılımcıların neredeyse tamamı, balkona çıkarken veya kapı önüne sohbet etmeye, imece iş görmeye indiklerinde, “sokağa çıkar gibi” giyindiklerini, tesettürlü iseler başlarını örttüklerini, uzun kollu tişört ve uzun etek giydiklerini belirtmişlerdir. Bunun istisnası olan katılımcılar, pijama/gecelik veya dekolte kıyafetle balkona çıkmayı, balkonda kişisel bakım ve temizlik yapmayı (tırnak kesme, oje sürme, saç tarama gibi) hakim ahlaki normlara, muhafazakârlığa ve baskıya meydan okumanın, özgürleşmenin bir göstergesi gibi algılayarak, sakınımsızca davrandıklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcıların tümü öğrenci veya çalışan bekâr kadınlar ile şehir merkezindeki semtlerde yaşayan eğitimli, orta veya orta üst sınıftan kadınlardır.

Bir grup kadının birlikte olduğu balkon, kapı önü ve eve yakın rekreasyon alanlarındaki sohbetleri ve etkinliklerinde ise bu mekânları kullanan kadınlar, oraları özel alana dönüştüre-

bilirler. Başka bir ifadeyle, kamusal sayılan bir mekânı özel sayılan alanın bir uzantısı kılarak mahremiyet halesiyle sarabilirler. Bu iki örnek tam da, yukarıda sözünü ettiğimiz kamusal-özel alan geçişgenliğine bir örnektir. Eda Ünlü Yücesoy, Rapoport'a dayanarak, mahremin birey için değil, grup için söz konusu olduğu örneklerden bahseder. Ünlü Yücesoy, geleneksel Müslüman şehirlerinde mahallelerin etnik açıdan homojen olmasının, kadınların bulunduğu mekânlarda evin mahremiyetinin kolayca sokağa taşınmasını sağladığını söyler. Evin çeperinde yarı özel-yarı kamusal bir alan ortaya çıkar ve günlük ilişkiler, sosyallikler bu mekânda yaşanır (2006: 136). Öyle ki, kimi durumlarda, cinsiyetlendirilmiş yarı özel-yarı kamusal bu mekânlar, dışlayıcı bir yapıya bürünür. Bir yandan kadının güçlenmesine alan açan homososyal ilişkilerin yaşandığı mekânlar, bunların dışında kalanlar için diğer yandan, tedirginlik ve hatta kimi zaman şiddet kaynağı olabilir. Rapoport'un "grup için mahrem" kavramı da bu savı destekler niteliktedir.

Scraten ve Watson'a göre, kadınların erkeklerden farklı olarak kendi kamusal alan ve zamanları vardır ve onlar belli saatler ile yerlerdir (1998). Bizim örneğimizde, mahallelerdeki, sokak aralarındaki parklar/yeşil alanlar belli saatlerde kadınlardır. Bu saatler genellikle erkeklerin işte olduğu, evin çevresindeki alanları kullanmadıkları "mesai saatleri"dir. Kapı önleri ve balkonlar da, kimi örneklerde, ancak erkeklerin bulunmadığı durumlarda kadınlara aittir. Katılımcılarımızdan bir kısmı, erkekler evde olduğunda balkonu onların kullanımına terk ettiklerini, kadınlı erkekli ev ziyaretlerinde, erkeklerin balkonda kadınların ise içeride oturduklarını anlatırlar. İstanbul, Alibeyköy'den ileri yaşta bir katılımcımız, E., evin kadın ve erkek misafirlere açıldığı davet ve törenlerde (mevlit, sünnet, nişan, düğün, cenaze vb) erkeklerin, kendisinin bizzat tasarlayıp yaptırdığı çok geniş balkonda ağırlandığını söyler. Özellikle sıcak havalarda, erkekler balkonda, kadınlar evin geniş salonunda ağırlandıkça, homososyalite üzerine kurulu bir mekânsal ayrışma yaratılır. Ankara, Keçiören'den orta yaşlı katılımcımız F. ise kadınlı-erkekli misafir ağırlandığında, sı-

cak havalarda kocasının erkekleri balkonda ağırlamakta ısrar ettiğinden şikâyet eder. Balkon, “kadınların yaz tatili, sahili” olarak niteleyen katılımcımız, gündüzleri de hemcinsleriyle birlikte çokça vakit geçirdikleri bu mekân üzerindeki hakimiyetini yitirmekten rahatsız olmaktadır. Katılımcımız, balkonda oturan erkeklerin sıkılarak, kendilerini de balkona çağır-dıklarını söylemekte, “Bana kalsa hiç gitmem, erkeklerin kendi kendine konuşacak sohbeti yok ki” diye gülerek eklemektedir. Erkekler de evdeyken balkonu onlara terk etmek, F. örneğinde, kaçgöçle ilgili değildir. Nitekim, erkekler birbirlerinden sıkılarak kadınları da balkona davet etmektedirler. F. ile yapılan görüşmenin ilerleyen kısımları, kadın misafirlerin erkeklerin sohbetinden sıkılıp kaçarak, sere serpe oturacakları ve teklifsizce konuşabilecekleri bir mekânla yetindiklerini ortaya çıkarmaktadır. Erkeklerin balkonda daha özgürce hareket etmeleri (içki içmek, yüksek sesle konuşmak, atlele oturmak ve uzanmak gibi) ve bunun yadırgansa bile genelde şikâyet konusu olmaması, kadınlı-erkekli buluşmalarda balkonu erkeklerin kullanmalarına sebep olsa gerektir.

Belli saatlerde belli yerlerde bulunma alışkanlığı kazanmış olan kadınlar, grup mahremiyetinin gereği olarak, karşı cinsin o mekânı aynı zaman diliminde kullanmasını ve hatta görünür olmasını engelleyebilirler. Alkan Zeybek’in Keçiören’deki Atatürk Parkı’nı kullanan kadınlar ile ilgili araştırması, kadın gruplarının kullandığı saatlerde parkın bir “aile mekânı”na dönüştüğünü göstermektedir (2011: 228-229). Belli saatlerde cinsiyetlendirilmiş olan bu mekân, muhafazakâr ahlaki normların doğallaştırdığı bir kurtarılmış bölgedir adeta. Bu mekânı kullanan kadınlar, homososyalitenin telkin ettiği, ataerkinin ise dayattığı güvenlik ve konfor hissini yaratıp sürdürmekte zaman zaman kolluk kuvvetlerinden de yardım ve destek alırlar. Yalnız ve özellikle genç erkekler korku ve tehdit kaynağı haline getirilir. O anda orada bulunan kadınlar, aralarında herhangi bir akrabalık ilişkisi bulunmasa bile büyük bir ailenin bireyleridirler. “Aile var” veya “Aileye mahsus” uyarısıyla çevredeki erkekleri bu kadınlardan uzak tutmak çabası (ve hatta yetki-

si), kültürel bir kod olarak itiraz kabul etmeyecek bir meşruiyet taşımaktadır. Alkan Zeybek'in de dikkat çektiği gibi, geçici olarak cinsiyetlendirilmiş bu mekânda asayiş sorunu yine geçici olarak çözülürken, mekânların erilliği ile ilgili genel bir çözüm hem akla gelmemekte, hem de gerekli görülmemektedir (2005). Benzer biçimde, Ankara Keçiören'de yaşayan katılımcılarımızdan N., ergenlik çağındaki oğlunun sokak arasındaki küçük parka konulan yarım ay biçimli bankların müdavimi olan kadınlar tarafından özel güvenlik görevlisine şikâyet edildiğini anlatmaktadır. Şikâyetin sebebi, genç kızları ile birlikte her gün belli saatlerde buralarda sosyalleşen kadınların genç erkeklerin gözle veya sözle yapabilecekleri tacizlerden korunması isteğidir. Her iki örnek ev çeperinde sosyalleşen kadınların bir bölümünün tek seçeneğinin, bir bölümünün de tercihinin homososyal ilişkiler olduğunu, "dışarı"da güvende olduklarını hissedebilmeleri ve bunu ailelerindeki erkeklerle hissettirebilmeleri için karşı cinsin varlığına karşı himaye edilmeleleri olduğunu göstermektedir. Dışa açılmak ancak daha fazla kapanarak mümkün olmaktadır. Hem bedeni kapatarak, hem de karşı cinsle herhangi bir ilişkiye kendini kapatarak. Balkona çıkarken başını örten, daha kapalı kıyafetler giyen; balkon demirlerini branda ile balkon çeperini perde veya şemsiye ile örten hatta balkona perde takan; pencere kenarında otururken perdenin arkasına saklanan; kapı önüne veya parka çıkarken "sokak kıyafeti" giyen ve erkekleri etraflarından uzaklaştıran kadınlar bunun göstergesidir.

Kadınlar tarafından cinsiyetlendirilmiş mekânların, sadece karşı cins için değil hemcinsler için de dışlayıcı olabileceğini gösteren bir örneği, saha çalışması yapmak için İstanbul'un farklı semtlerinde dolaşan Erincik Edgü'nün anlatısında bulabiliriz:

Meydan, kahve, cami erkeklerle bırakılsa da sokaklar, kapı önleri, bahçeler, avlular kadınlarındı. Örneğin sokağın bir tarafından diğerine asılı çamaşırlar dizisi altında ilerlerken kapı önlerinde toplanmış Fener, Balat, Tarla başı kadınlarını görür-

dünüz. Çıkmalardan, balkonlardan, pencere önlerinden, kapı eşiklerinden, merdiven sahanlıklarından gözlemediğinizi bilir-diniz. Sağdan, soldan ve yukarıdan kapalı, son derece kişisel-leştirilmiş bu koridora gidilebilecek tek yön ileri doğrudur. Si-ze düşen sessizce terk etmektir mekânı (2009: 78).

Katılımcılarımızdan Z. İstanbul'da yaşamakta ve Balat'taki özel bir akademide hocalık yapmaktadır. Üç yıldır işe gidip ge-lirken önünden geçtiği kapı önünde oturan Balatlı kadınların gözlerini üstünde hissetmekte ve arkasından konuştuklarını duymaktadır. Ancak, Z. için daha incitici ve şaşırtıcı olan, haf-tanın beş günü önlerinden geçtiği bu kadınlar tarafından yok sayılmaktır. Selamlaşma ve yakınlaşma çabaları işe yarama-maktadır. Göze batan bir yabancı, görmezden gelinerek mah-remiyet sınırları dışında tutulmaktadır.

Mahallenin özellikle gündüzleri kadınlara ve çocuklara ait bir mekân olduğunu, ev çeperinin özel ile kamusalın geçiş ala-nı olduğunu gösteren iyi birer örnek bu anlatılar. Edgü'nün "kişiselleştirilmiş birer koridor" dediği sokaklar, ev çeperin-deki ara alanların kullanım biçimlerinin ve mahallelerin sınıf-sal ve kültürel olarak ne kadar farklılaştığını da göstermekte-dir. Birincil ilişkilerin hakim olduğu, akrabalık ve hemşehrlik ilişkileri ile yıllara dayanan komşuluğun, benzer sınıfsal köke-nin büyük ölçüde homojenleştirdiği bir nüfusa sahip yerleşim-lerin dışarıda kalanlar için bütünüyle birer özel alan gibi algı-landığı ortaya çıkmaktadır bu anlatılardan. Semt sakinleri için-se merak ve endişe uyandıran birer yabancı olabilmektedir dı-şarıda kalanlar. Katılımcılarımızdan Ankara Mamak'ta yaşayan K. benzer bir durumu şöyle anlatmaktadır:

Birkaç kız geldi geçen. Ben balkondaydım. Ellerinde fotoğraf makineleri. Sağı solu çekip duruyorlar. "Siz İmar'dan mı geli-yorsunuz?" dedim. "Yok teyze, biz öğrenciyiz, ödev hazırlıyo-ruz" dediler. Ama neme lazım, korktum. "Evleri mi yıkacak-lar, onlara mı bakıyorlar" diye düşündüm. Sonra aşağı inip ar-kalarından baktım.

Özellikle kırdan kente göçen nüfusun yoğun olduğu semtlerde veya kimi semtlerin göçmen nüfusa ev sahipliği yapan sokaklarında/binalarında, mekânı bölen, parçalayan bir varoluştur ev çeperindeki kadın grupları. Modern hayatı bozup dönüştüren ama onu bozup dönüştürürken kendisi de dönüşen bir nüfustur büyük şehirdeki göçmen nüfus. Çağdaş bir seyyah olan Nicholas Woodsworth, Mayi Kıta Üçlemesi'nin İstanbul ayağında kısa bir dönem yaşadığı Balat'ı anlatırken, göçmenlerin şehirdeki izlerine değinmeden geçmez: "Bu kadınların önünden yürüyerek geçmek Anadolu kırsalının içinden geçmek gibiydi" (2012: 116). Göçmenler, büyük şehre taşrayı getirirler. Sokak aralarında, taşranın çeşitli kültürlerini temsil eden kadınlar ve çocuklar, büyük şehirlerin kamusal yüzeylerine, evlerin aralık kapılarından sızarak bu yüzeylerde çatlaklar oluştururlar. Özellikle de şehir merkezinde yerleşik iseler... Asuman Suner'in Hong Kong'daki Filipinli kadın ev işçilerinin mekânda var olma stratejilerini ele aldığı çalışması da (1999), büyük şehrin silüetini bozan bir mekânsal direniş pratiğine işaret eder. Hong Kong'a ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak için geçici olarak gelen Filipinli, eğitilmiş genç kadınlar, tek izin günlerinde, işverenlerinin kendilerine sunduğu penceresiz, dar ve sağlıklı hizmetçi odalarından çıkar ve şehrin en lüks, gösterişli semtindeki meydanlığa yerleşerek sosyalleşir, dinlenirler. Yere serdikleri örtülerin üzerinde yemek yer, sohbet eder, sevdiklerine mektup yazarlar. Evdeymişçesine rahat, sakınımsız hareket ederler. Balat örneğinden farklı olarak, Hong Kong'daki Filipinli kadınların büyük şehirdeki görünürlükleri bir tür bilinçli direnişe tekabül etmesine rağmen, Suner'in anlatısından anlaşıldığı kadarıyla, Filipinli kadınlar Woodsworth'un sözünü ettiği Anadolu kadınların, Batılı bir erkeğe hissettirdiklerini hissettirmektedir Hong Konglu beyaz yakalı işçilere ve turistlere.

Denizli'de, farklı sınıflardan ve kültürlerden ailelerin bir arada yaşadıkları şehir dışındaki bir sitede, kapı önünde sosyalleşen kadınlar ile bu pratiği kente uyum sağlayamamanın bir göstergesi olarak niteleyip olumsuzlayan iki grup kadın-

la görüşülmüştür. Kapı önüne çıkan kadınlar tenkit edildiklerinin farkındadırlar. Ama daha önce sitenin arsasında bulunan bahçeli evlerinde kazandıkları kapı önü sohbeti alışkanlığından vazgeçmemektedirler. Bu sebeple küçümsenmelerini de “kibirlik” olarak nitelemektedirler. Siteye ev satın alarak yerleşen orta ve orta üst sınıftan kadınların büyük bölümü ise kapı önünde oturma alışkanlığında olan kadınları “dedikodu” olarak adlandırmakta, “köy hayatını sürdürdüklerini” eklemektedirler. Kapı önü sohbetlerinin ana mevzularından birinin kendileri ve aileleri olduğuna inanmaktadırlar. Kimisi balkonu çok sık ve çok işlevli kullanan komşulardan da rahatsızdır. A. “Konuşup gülmek hayat belirtisi ama benim komşum orada yatıp kalkıyor, orada yiyip içiyorlar. Benim üst katım olduğu gibi onları görüyor ve onları görmemek için üst kata çıkamıyorum” demektedir. Ankara Keçiören’den Ş., balkonu o kadar sık ve çok işlevli kullanmaktadır ki, hiç içeri girmemesinden rahatsız olan komşuları ona “balkon kuşu” ismini takmışlardır. Komşuları Ş.’nin 24 saat açık bir göz gibi balkonda hazır ve nazır olmasından tedirgindirler. Öte yandan, ev işlerini savsakladığını düşünmekte, ev hanımlığı becerilerinden şüphe etmektedirler.

Edgü ve Woodsworth ile katılımcılarımızın anlatıları, evin bir görüş alanı, bir çerçeve olduğunu ileri süren Le Corbusier’nin iddiasını da doğrular görünmektedir. Ev, hem içinde hem de çeperinde yaşayanın kalesi ve gözetleme kulesidir. Sıradanın, gündeliğin dışında bir olay, tanınan bilinen birinin dışında bir insan, o görüş alanının sınırlarına dahil olduğunda bir yandan mekânın mahremiyeti parçalanır ama diğer yandan da oyalayıcı, heyecan yaratıcı bir değişiklik ihtimali ortaya çıkar. Yeni bir komşu, polisiye bir olay, yeni bir bina, bir gönül macerası...

Mahallenin muhtarları

Görüşmelerimiz balkonda veya kapı önünde uzun zaman geçiren kadınların, fahri mahalle muhtarlığı görevi de icra ettiklerini, en azından öyle algılandıklarını da göstermektedir. Mahal-

leye/mahalleden kim taşınmış, kim araba almış, kim evine hangi saatte giriyor, kim kiminle kavgalı, kime misafir gelmiş, kim tatile gitmiş ve benzeri soruların yanıtlarını bu “muhtar teyzeler/ablalar” verebilir. İsim zikredilmesi de şart değildir bu enformasyon aktarımı sırasında. Çünkü isimler her zaman bilinmez. “Beyaz arabalı kadın”; “üç çocuklu, sarışın dul”; “topal, şişman adam”, “taksi süren kadın”, “kara oğlan” hakkında malumat derlenir ve paylaşılır. Başlangıçta, masum bir enformasyon biriktirme ve paylaşma pratiği gibi görünen bu halin, ahlak ve namus bekçiliğine dönüştüğü durumlar da söz konusu olmaktadır. Katılımcılarımızdan ara alanları daha az kullanan ancak yaşadıkları mahallelerde bu alanların kadınlar tarafından yoğun olarak kullanıldığını dile getirenler, eve bir şey sokma ile evden bir şey çıkarma eylemlerini zorlaştıran bir gözetleme pratiğine dikkat çekerler. Bu katılımcıların ortak özellikleri, çoğunun orta, orta üst ve üst sınıftan, genç, çalışan, bekâr, öğrenci, yeni evli olmalarıdır. Eve sokulan veya evden çıkarılanların niteliği çoğu zaman önemli değildir. Ancak, içinde içki şişeleri olduğunu düşündüren siyah poşetlerle eve girebilmek veya evden boş içki şişelerini çıkarabilmenin ev çeperindeki komşuların kınayan veya meraklı nazarlarından dolayı zor olduğu vurgulanmıştır. Aynı şekilde, sözünü ettiğimiz katılımcılar, yalnız yaşayan bir kadın veya erkeğin karşı cinsten arkadaşlarını eve çağırmakta tereddüt ettiklerini belirtirler. Özellikle yalnız yaşayan (veya bir süreliğine yalnız kalan) kadınlar ile çocuklu/çocuksuz dul kadınların daha fazla gözetim/denetim altında olduğu vurgulanır. Bursa’dan S., “Bizim binaya biri gelse tahmin ederim hangi kata gittiğini” demektedir. Binada oturanların çoğu birbiriyle akrabadır. Yabancıyı fark etmek işten değildir. Dolayısıyla akraba da olan komşuların dışında kalanların hareketlerini takip etmek kolaylaşmaktadır. Ama aynı zamanda, akrabaların da birbirlerini gözetleyip denetlemesi mümkün olmaktadır.

Özellikle sokağa bakan balkonlarda yerleşik olan enformasyon kaynağı kadınlar, huzurun, güvenliğin ve ahlakın korunması konusunda, genelde dile getirilmemiş ama üzerinde uz-

laşılmış bir misyon üstlenirler; mahalle baskısı olarak da nitelenen bir tür denetim mekanizmasının geri plandaki aktörleridirler. Katılımcılarımızdan Ankara Balgatlı L., arka cephede bir dairede oturduğu için balkonu sokağı görememektedir. Ama aynı binanın ön cephesinde oturan komşusu aracılığıyla civarda olan bitenden haberdar olmaktadır. O komşu mahalleye dair bilgi birikimi nedeniyle aynı zamanda biraz ürküntü ve rahatsızlık yaratan bir kadındır. Bu kadın, söz konusu katılımımızın oğlunun “akşamcı” olduğunun farkına varmıştır örneğin. “Senin oğlan gece yine çok geç geldi, sarhoştı” demektedir ona sık sık. Katılımcımız, bunu tüm komşuların öğreneceğini bildiğinden tedirgin olmaktadır. Komşusunun aktardığı başka malumatlar, dedikodular gününü renklendirmekle, mahallenin güvenliği konusuna müdahil olmasını sağlamakla beraber, aynı sistemle kendi hayatına dair bilgilerin başka mecralara akacağıнын farkında olmak rahatsız etmektedir. Ara alanlar dolayısıyla kurulan ve güvenliği sağlayan, sosyal ilişkileri canlandıran bu tür bir enformasyon ağı, o ağa dahil olan herkesin mahremiyetini, öznelliğini bir ölçüde tehdit etmektedir aslında.

Balkondan balkona bilgi aktarımı ağı aracılığıyla haberdar olduğu ve gayri ahlaki bulduğu bir olayı aktaran Keçiörenli M.’nin anlatısı, ev çeperinden derlenen enformasyonun eğlenceli bulunan yanına ve derleyiciye kazandırdığı güce dikkat çekmektedir:

Karşıda oturan Aylin, gece yarıları yan komşusu olan çocukla konuşuyormuş. Bana da Ferda söyledi. Dedi ki: “Sen gece balkona çıkıyor musun?” Ben de, “Evet” dedim. “O zaman filmi seyre diyorsundur” dedi. Ben de “Ne filmi?” dedim. Meğer Aylin’le o çocuktan bahsediyormuş. O gece bekledim balkonda. Beni görünce Aylin çekindi, durmadı balkonda. Girip girip çıktı. Ben de ışığı kapatıp oturdum, o zaman çıktı konuştu lar çocukla. Ne kadar çirkin bir davranış, hiç hoş değil.

Argoda film çevirmenin entrikaya, hileye başvurmaya, etrafı kandırmaya, spesifik olarak da duygusal ve cinsel ilişki-

ye gönderme yaptığı göz önünde bulundurulursa, katılımcımızın alaycı bir yaklaşımla dikkat çektiği olay, geleneksel ahlaki normlarla değerlendirildiğinde ayıp ve günah iken, ev eksenli yaşayan ve balkona “farklı şeyler görmeye” çıkan kadınlar için aynı zamanda eğlencelik bir olaydır. Katılımcımız, bir detektif becerisiyle karşı komşusunu takip etmiş, onu “suçüstü” yakalamıştır. Böylelikle kendisinden çekinilen bir kişi konumu elde etmiş, komşularına ilgi çekici bir bilgi aktarmış ve aynı zamanda geleneksel ahlaka bağlılığını kanıtlamıştır.

Ankara’nın gecekondu semtlerinden Tuzluçayır’da oturan diğer bir katılımcımız U., kendi kayınvalidesinin de aralarında bulunduğu mahallenin yaşlı ve itibarlı kadınlarının, tüm gün kapı önlerinde oturup, gelen geçeni takip ettiklerini, kimin nereye gittiğini, ne aldığını sorup soruşturarak öğrendiklerini anlatır. Bu takibin vardığı son nokta, pencereden birbirleriyle işaretleşerek gönül ilişkisi kurduklarını düşündükleri komşularını uyarmak olur. Yaşlı kadınlar, bir ihtiyar heyeti gibi topluca, ilişkinin tarafı olduğunu düşündükleri kadının evine gidip “ayağını denk almasını” söylerler. Çünkü kadın çocuklu bir dul, erkek ise vücudunun yüzde doksanı tutmayan biridir. Mahallenin yaşlıları, bu ilişkiyi uygun bulmamışlardır. Ama uyarıyı sadece kadına yaparlar. Keçiörenli katılımcılardan B.’nin dile getirdiği “Namahrem, ayıp, günah kadına yazılır” yargısı, Tuzluçayır’daki örnekte karşımıza çıkmaktadır. İstanbul, Alibeyköy’de yaşayan E., yaşının ve homojen bir etnik nüfusa sahip mahallede çoğu akrabası ve hemşehrisi olan mahalle sakinlerinin korkuyla karışık saygılarından kaynaklı itibarının kazandırdığı ekber kadın konumuyla, balkondan gördüğü ve “uygunsuz” bulduğu her duruma müdahale eder. Kavgaları ayırır, gençler arasındaki duygusal ve cinsel yakınlaşmaları engeller, hırsızlık vakalarını tespit eder. O da duygusal yakınlaşmaların bedensel temasa dönüştüğü noktada balkondan veya kapı önündeyse oradan müdahalede bulunur. Ama yine genç kızlara yöneltir öfkesini ve eleştirilerini.

Ankara, Küçükesat’ta dul ve yalnız yaşayan katılımcımız H.’nin başına gelen bir olayı da bu kategoride anmakta fayda

var. Katılımcımız her gün aynı saatte evinden çıkıp çarşıya gitmektedir. Bir gün iki apartman ilerde, giriş katında oturan tanımadığı başka bir kadın onu yolda durdurmuş, “Her gün aynı saatte nereye gidiyorsun, gözümünden kaçtı sanma?” demiştir. Sözü edilen olayın geçtiği semt, orta sınıfın yaşadığı ve insan/araç trafiği çok yoğun olan, konut alanları ise giderek azalan bir semttir. Bu örnek, ev çeperinde yaşayan kadınların birbirleri ve semtin geri kalanı üzerinde uyguladıkları denetimin yoğun olduğu yerlerin sadece mahalle türü, merkezden uzak, içine kapanık semtler olmadığını göstermektedir. Semt sakinlerini, onların günlük alışkanlıklarını, semtteki her türden dönüşümü takip etmek için ev çeperindeki ara alanlar geniş imkânlar sunar. Bu örnekte, katılımcımızı sorgulayan diğer kadının, giriş katında yaşayan ve pencere ve kapı önünü yoğun olarak kullanan biri, katılımcımızın ise dul olması önemlidir. Öte yandan, hiç tanımadığı bir başka kadını veya genç kızı durdurup onun gündelik rutinini sorgulama tavrı, meşruiyetini genel ahlakın ve güvenliğin tesis edilip korunması kaygısından almaktadır. Bu kaygının semt sakinlerince paylaşıldığı semtte yaptığımız diğer görüşmelerde de ortaya çıkmaktadır.

Ev çeperinin gözetim ve denetimi kadınların uhdesindedir. Dolayısıyla, rahatsızlık veren şeyler genelde erkeklere yansıtılmaz. Bunun sebeplerinden biri, erkeklerin başını derde sokmamak, canını sıkmamak ve dolayısıyla ev çeperinin güvenilirliği konusunda erkeklerin kafasında soru işaretleri yaratıp kendi özgürlüklerini kısıtlamamaksa, bir diğeri de sıradan ve durağan günleri hareketlendiren olaylardan, kişilerden, “çevrilen filmlerden” mahrum kalmamaktır. Hem böylelikle mahallenin kontrolünü de ellerinde bulundurmakta, erkeklerin bu alana girmesine mahal vermemektedirler. Buna bir tür güç kazanma stratejisi diyebiliriz.

Katılımcılarımızın sözünü ettikleri tavrın, ataerkinin hâkimiyetinin devamına katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz ilk ağızda. Mahalle kültüründe kadın ve çocuklar önemlidir. Mahalleye, şehrin özel alanı diyecek olursak, “mahallenin namusu” sayılan, korunup kollanması gereken kadın ve çocuklar ol-

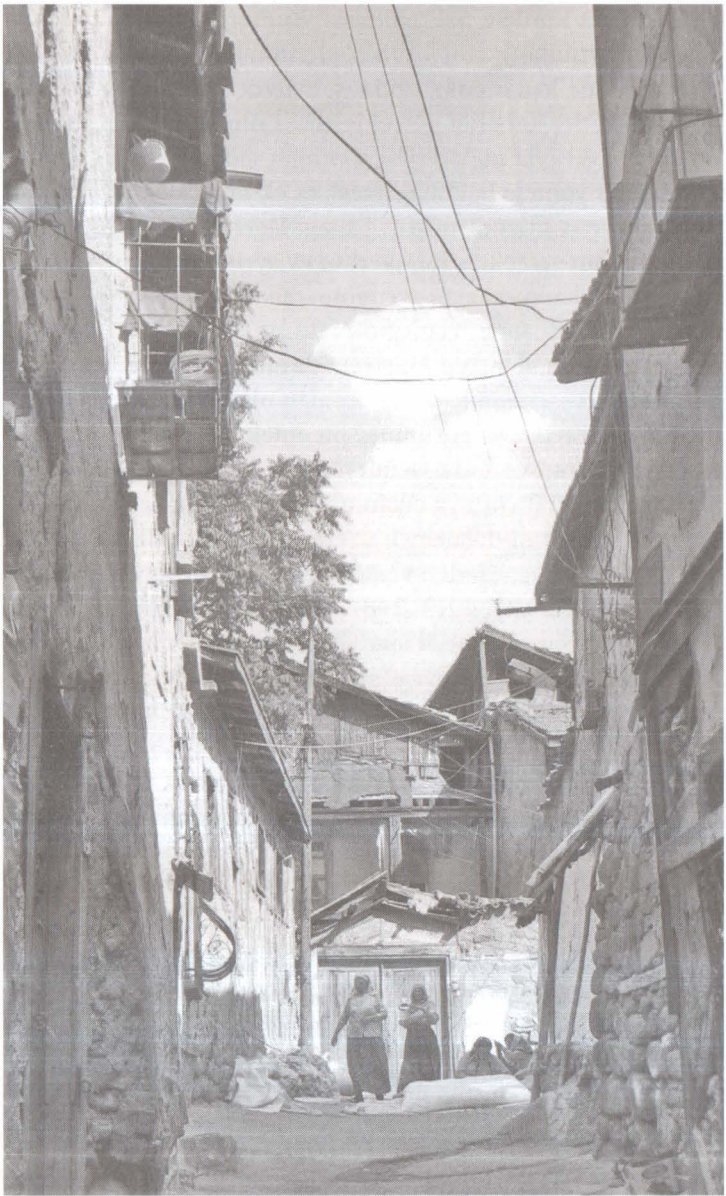
madan, yani özel alanın başaktörleri olmadan mahalle mahalle olamaz. Mahallede hâkimiyet erkeklerde gibi görünse de, ergen ve yetişkin erkekler çalışmak veya okula gitmek için şehre dağıldıklarında orada kalan kadınlar, yaşlı ve işsiz erkeklerin varlığına rağmen (ya da bu erkeklerin yaşlı veya işsiz olmaları, yani hakim cinsiyet normlarına göre iktidarlarının erozyona uğramış olması sebebiyle) mahallenin “siyasası” diyebileceğimiz, yazısız kurallarını belirler ve gerektiğinde uygulurlar. Sayısız göz gibi sıralanan pencereler, balkonlar ve kapı önlerinde konuşlanan bu kadınlar, bir yandan günlerine renk katacak, hareket getirecek ama bir yandan da ayıplanacak, müdahale edilecek olayları bekler gibidirler. Yabancı ve tekinsiz olanı, ayrık-sı olanı, hâkim normları ve ahlak kurallarını ihlal edenleri tespit etmek, uyarmak ve dışlamak onların işidir. Yabancıya, tekinsiz olana oraya ait olmadığını hissettirmek de Edgü’nün ve Alkan Zeybek’in anlatılarından takip ettiğimiz üzere bu işin bir parçasıdır. Mahallenin “sahibi” olan kadınların hem balkondan gözlemledikleri komşularına hem de o alana “ait olmayanlara” normlar ve ahlak kuralları çerçevesinde denetim uygulamaları bir başka ataerkil pazarlık konusu olarak düşünülebilir. Erkeklerin olmadığı alanlarda hem diğer kadınları “hizaya getirerek” hem de “ötekileri” dışlayarak “mahallenin namusunu” koruyan kadınlar kendilerine eşleri ve akrabaları erkeklerle sorun yaşamadan var olabilecekleri “namuslu” bir alan yaratmış olurlar ve bu “pazarlık” sonucunda erkeklerin beklentilerini başka kadınları kısıtlayarak sağlar, kendi denetim alanlarını biraz genişletmiş olurlar.

Çevreyi tanımak, hayatta kalmak

Bir kadının tek başına kapı önünde oturması birkaç yaşlı anne/kaynana/teyze dışında görüşmeler boyunca hiç rastlamadığımız bir durum. Buna dayanarak, kapı önünde buluşmaktan söz edebiliriz. Sözleşilen saatlerde bir araya gelinir kapı önlerinde. Bu saatler, genellikle çocuklar okula veya sokağa, erkekler işe veya kahveye yollandıktan sonraki saatlerdir. Evde dem-

lenen çay, yapılan yiyecekler kapı önüne taşınır. Yere örtü serek veya banklarda, çardaklarda, eski koltuklarda, duvarın üstünde oturulur. Sohbet amaçlı kapı önü buluşmalarının yanı sıra, imcece usulüyle ev işi (yün çırpma, halı yıkama, erişte kesme, kışlık sebze ayıklama gibi) veya büyük firmalara parça başı üretim yapmak için de çıkarlar kadınlar kapı önlerine. Yaptığımız görüşmelerde, özellikle gecekondu türü yerleşimlerde veya göçmen ailelerin yaşadıkları semtlerde, kadınların kentsel kurumların eksikliklerini birbirleriyle dayanışarak tamamladıklarını gördük. Ayten Alkan'ın da dikkat çektiği gibi, özel alan sayılan ev ve çeperi yerel yönetimlerin de, kentbilimin de ilgi alanı dışında kalmaktadır (2005: 24). Sosyal politikaların, planlama kriterlerinin görmezden geldiği ev ve ev eksenli yaşam, kendi dayanışma ağını yaratmıştır. Özellikle yoksul nüfusun yaşadığı semtlerde çocuk, yaşlı ve hasta bakımı; kışlık ve yazlık erzakın hazırlanması; onarım işleri; ev ve ev çeperindeki alanların temizliği ve yenilenmesi gibi işler imcece usulüyle yapılarak kolaylaştırılır. Ev çeperindeki homososyalite mekânları, kadınların çevreyi tanımaları ve onunla baş etmeleri için gerekli bilgi, beceri ve donanımı kazandırma işlevi de görebilmektedir. Tansı Şenyapılı, "kentli" kategorisinde olup, kentle bütünleşemediğini düşündüğü nüfusa ilişkin çalışmasında, göçmenlerin yaşantı kurma ve yasallaşma süreçlerini, kendi girişimciliklerine ek olarak sosyal ilişkileriyle de gerçekleştirdiklerini söyler. Göçen için tek çıkış yolunun, geniş bir sözlü bilgi alışveriş alanı kurarak elde ettiği bilgiyi biriktirmek olduğunu ekler (1978: 140-141). Bu tür bir bilgi birikimi için ev çeperindeki cinsiyetlendirilmiş mekânlar çok elverişlidir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, evlerin balkonları veya kapı önleri kimi zaman kadınların işyerlerine de dönüşebilmektedir. Bir yandan sohbetler edilip çaylar içilirken, bu ara alanlar sınır belirsiz birer fabrika haline gelmektedir. Üç beş kuruş ücret karşılığında gerçekleştirilen bu üretim faaliyeti, kimi zaman Bursa'da bir göçmen mahallesinde yaşayan B.'nin anlattığı gibi reçel fabrikaları için incirin hazırlanması olur, kimi zaman konfeksiyon atölyeleri için bluzlara pul işlenmesi, bazen

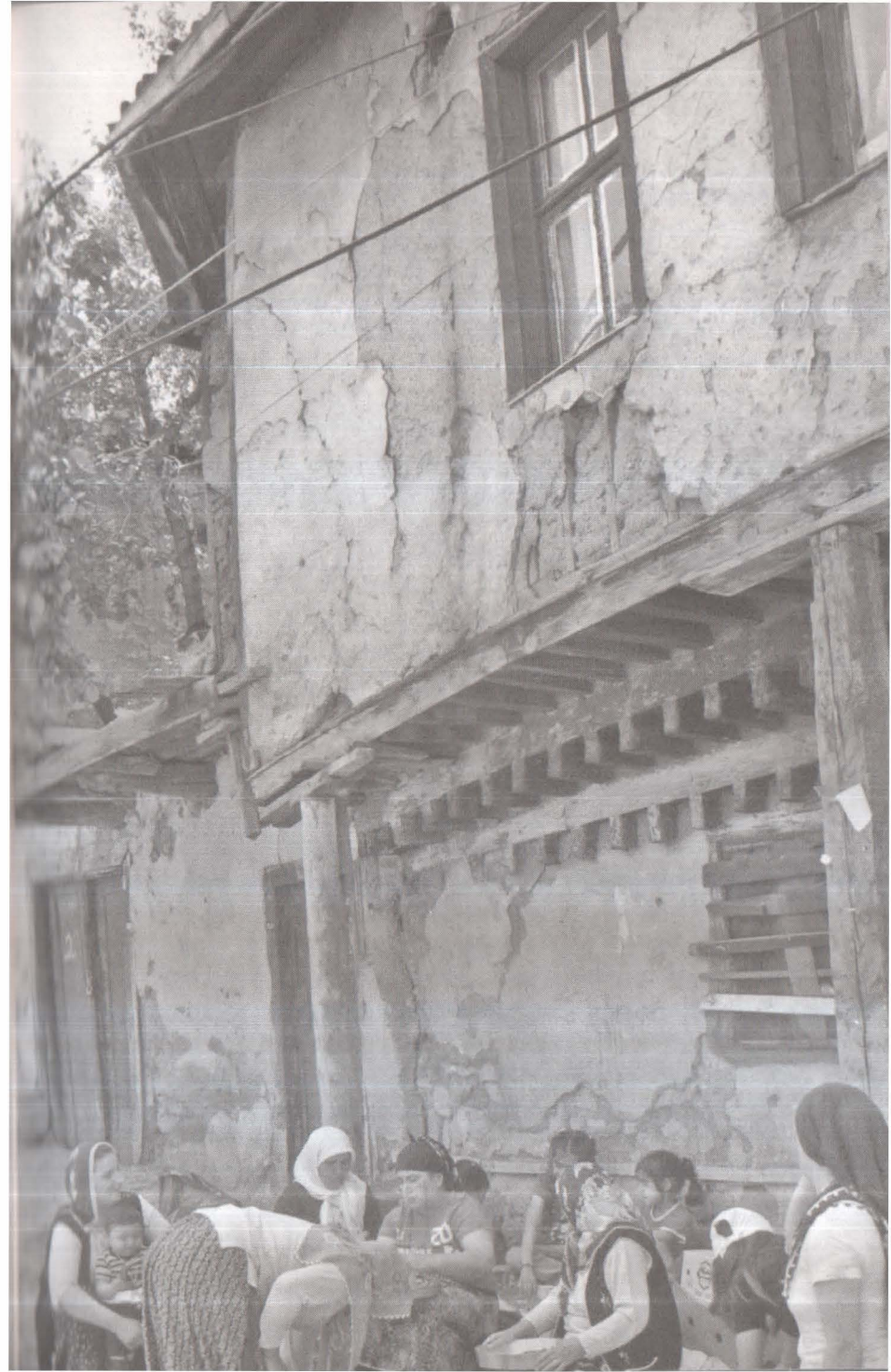

*İmece usulüyle yün çırpıp yatak yapan mahalleli kadınlar, Kale, Ankara.
(Fotoğraf: Nurşen Güllüoğlu)*

de havlulara kurdele nakşedilmesi. Yumurtaların büyüklüklerine göre ayrılmasından, kibrit çöplerinin kibrit kutularına yerleştirilmesine kadar çok sayıda iş, evlerde kadınlar tarafından düşük ücretler karşılığı gerçekleştirilir olmuştur. Uluslararası rekabet baskısıyla mekânsal esnekliğin giderek daha çok başvurulan bir yöntem haline gelmesi, ev eksenli çalışmayı yaygınlaştırmış ve çeşitlendirmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte, meta üretiminin gerçekleştiği işyeri ve ev ayrımının ortaya çıkması, özel alan-kamusal alan ayrımının maddi koşullarını oluşturmuştu. Nitekim, ücretli emeğin ev dışına çıkmasıyla, eviçi, aile, özel alan ve bu alandaki cinsiyete dayalı iş bölümü, kapitalist patriyarka çerçevesinde doğal bir alan olarak kurulmuş ve kadın emeği ücretsiz ve görünmez bir emek biçimine bürünmüştü (Acar-Savran ve Tura-Demiryontan, 2008: 11). Oysa küreselleşme süreci ile ortaya çıkan uluslararası rekabet ortamı, işgücü maliyetlerini düşürmek üzere ev eksenli çalışma biçimini, kadın emeği üzerinden yeniden canlandırdı ve yaygınlaştırdı (Durusoy-Öztepe, 2013: 248).

Bu durum bize kamusal alan, özel alan arasındaki sınırların geçişkenliğini bir kez daha göstermektedir. Kamusal alanla özdeşleştirilen ekonomik etkinliğin yeniden özel alana taşınması ve bu etkinliğin ev kadınları tarafından gerçekleştirilmesi sınırları hepten muğlaklaştırmaktadır. Ev eksenli üretim evlerde kadınlar tarafından yalnız başına yapılabildiği gibi, tüm aile üyeleriyle veya Bursalı B.'nin anlattığı gibi kapı önünde mahalledeki kadınların elbirliğiyle gerçekleştirebilmektedir. İşler çoğunlukla göçmen mahallerinde yaşayan kadınlara, yakındaki fabrikalar tarafından araçlar eliyle dağıtılmaktadır. Hattatoğlu (2000), çoğunlukla kadınların yan yana veya bir arada yaptıkları ev eksenli üretimin doğası gereği sosyal örgütlenme sağladığını belirtir. Bu fiziksel birlikteliğin yarattığı örgütlenme ve kadınlar arası dayanışma potansiyeline karşın, kadınların iş al-

Yerli ve yabancı ziyaretçilere satmak için boncuklardan kolye dizen kadınlar ve çocuklar, Kale, Ankara. (Fotoğraf: Nurşen Güllüoğlu)

maya ve daha çok üretim yapmaya dönük bir rekabet içine girebildikleri de görülmektedir. Diğer yandan evde yapılan işin erkek egemen kalıplar ve sermaye tarafından değersizleştirilmiş olması, kadınların örgütlenerek işverenden haklarını talep etmeyi anlamsız bulmalarına yol açmaktadır (Durusoy-Öztepe, 2013: 240).

Gerek ücret karşılığı gerekse ücretsiz bir üretim gerçekleştiriyor olsunlar, bu faaliyetler, kadının kapı önünde olmasını meşrulaştıran, kolaylaştıran şeylerdir. Günün büyük bölümünü dışarıda geçirmeyi haklı kılar ve verimli hale getirir. Çünkü kapı önüne çıkmak balkonda olmaktan biraz daha fazla özgürlük gerektirir. Kapı önüne getirilen mobil ev telefonlarını veya çekilmeyip aralık bırakılan dış kapıları düşündüğümüzde kapı önünün her an eve gidebilme ihtimalini barındırdığını ve bu sebeple neredeyse balkon kadar eve bağlı olduğunu söyleyebiliriz.

Yeri gelmişken, üzerinde anahtar bırakılmış veya aralık bırakılmış sokak kapısının ara alanın belirteci olduğunu söyleyelim. Tahire Erman'ın, Pursaklar'daki gecekondu türü yerleşimden, TOKİ apartmanlarına geçiş yapan kadınlarla yaptığı görüşmelerde, kapı üstünde bırakılan anahtarlar, geçmiş güzel, güvenli ve dostane yaşantının sembolü olarak özlemle anılır (2011). Erincik Edgü de, İstanbul'da çocukluğunun geçtiği mahallede, sokak kapısını kilitleyen kadının saygısız ve üstünlük taslayan biri olarak kabul edildiğini hatırlar (2009). Kilitte duran anahtar veya aralık bırakılmış sokak kapısı, komşuluğu ve kolektivitelyi beslerken, mahremiyeti ve öznelliği de kısıtlayan birer semboldür aslında. Gizli saklının olmayacağı, ayıp ve günahın yaşamları kuşatacağı, yalnız kalmanın, bireysel ilgileri geliştirmenin neredeyse imkânsızlaşacağı bir yaşam tarzı. Ama öte yandan, özellikle yoksul yerleşimlerde, göçmen nüfusun yoğun olduğu bölgelerde, hayatta kalmayı ve uyumlanmayı kolaylaştıran bir tarz. Şenyapılı'nın, gecekondu bölgelerinde ya-

şayan kadınların, kentsel kurumların eksikliklerini birbirleriyle dayanışarak tamamladıklarına ilişkin, henüz 70'lerin sonunda yaptığı saptamayı tekrar anımsamakta yarar var (1978). Bugün de durumun değişmediğini söylemek yanlış olmaz. Özellikle köy boşaltmalar ve zorunlu göç deneyiminin yalnızlaştırdığı, yabancılaştırdığı ve yoksullaştırdığı aileler, büyük şehirlerde bu tür akrabalık ve hemşehrilik ağlarına eklemlenerek ayakta kalırlar. Katılımcılarımızdan İstanbul, Alibeyköy'de yaşayan E., kızının hastalığını tedavi ettirebilmek için kısa süreliğine İstanbul'a yerleşir ve farklı zamanlarda çocuklarının ve yeğenlerinin de gelmesine önayak olur. Malatya'dan göç eden bütün akrabalar aynı mahallede oturduğu gibi hepsi aynı iş yerinde/sektörde çalışır ve köydeki yakın ilişkilerini devam ettirmeye özen gösterirler. E. ile görüşmenin yapıldığı evde buluşan akraba dört kadın önceki gün de beraber olduklarını ve ertesi gün birlikte pikniğe gideceklerini aktarırken bunun onların rutini olduğu çok bellidir.

Gecekondu apartmana "sürülenler"

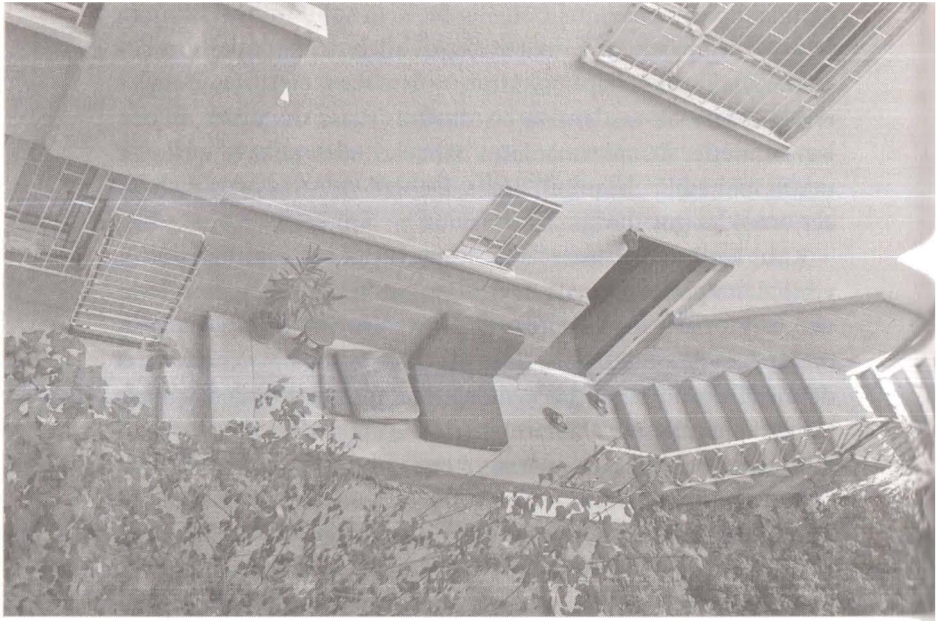
Apartman dairesi konforlu olması bakımından gündelik ev işlerini kolaylaştırıp hızlandırırken, kadını daha çok içeri kapatan bir mekânsal organizasyona da sahip. Denizli'nin bir köyünde yaşarken, şehirdeki bir apartman dairesine taşınan H.'nin ifadesiyle, müstakil evden apartmana taşınmak, "otelle çıkmak gibi"dir. Başkalarıyla iç içe, kuralları önceden belirlenmiş, iğretilik ve geçicilik hissi veren mekânlarda yaşamaya zorunlu olmak.

Apartman hayatına alışkın olan kadına "nefes aldırın", ferahlatan balkon, gecekondu ve köy evinin sokakla içli dışlılığına alışkın olan kadına aynı şeyi ifade etmeyebilir. Yaptığımız görüşmeler, kapı önü ve ev çeperindeki yeşil alanları en sık kullananların gecekondu ve köy evinden apartmana taşınan kadınlar olduklarını gösterdi.

Ankara'nın Kayaş, Mamak, Aktepe, Balgat gibi semtlerinde, gecekondu semti veya köy iken şehrin bir mahallesi haline

gelmiş, apartmanlaşmış bölgelerde, arsa sahibi oldukları için semtte bir apartman katına yerleşen ailelerin kadınlarının çocuklarıyla birlikte kapı önlerinde oturmaları, ev işleri ve elişleri yapmaları sık rastlanılan bir durum. Hatta düğünler, nişanlar, sünnetler de apartmanların bahçelerinden sokağa sarkarak ucuza mal edilir. İstanbul, Bursa, Denizli ve Antalya'da da benzer örnekler görülür.

Kimi katılımcılarımızı kapı önüne veya evin yakınındaki bir yeşil alana/parka çıkmaya sevk eden bir başka sebep de evlerin dar, konforsuz, loş ve rutubetli olmasıdır. Bu durum hem kadınların evde olmaktansa dışarıda olmayı yeğlemelerine, hem de misafirlerini böyle bir evde ağırlamaya çekindikleri için alternatif sosyalleşme alanları yaratmalarına neden olur. Yoksulluk sebebiyle evdeki eşyaların yetersiz olması veya tatmin edici olmaması; hane halkı sayısının çok olması ve evde otorite konumunda bulunan başka bir kişinin yarattığı baskı da kadının ev ile kurduğu ilişkiyi belirleyen unsurlardan birisidir. Evin hane halkı için yeterli konfora ve mekânsal imkâna sahip olmamasının iç mekândan kaçışa sebep olduğu Hong Kong'dan bir başka örneği Asuman Suner verir. Hong Kong'un yüzölçümü çok dar olduğu için, şehirde emlak çok değerlidir ve dolaşısıyla alt ve hatta orta sınıfların payına düşen konutların yüzölçümleri de çok dardır. Bu sebeple hizmet sektöründe çalışan alt ve orta sınıftan yerli ve yabancılar, boş zamanlarının neredeyse tamamını, kapı önlerinde veya şehir merkezinde geçirirler (1999). Tahire Erman'ın Karacaören'de yaptığı saha çalışmasının verileri, buraya yapılan TOKİ apartmanlarına yerleşen kadınların, eski köy evlerine özlem duyduklarını göstermiştir. Bunun sebebi de, evlerin çevresindeki küçük bahçelerin hem doğaya hem de komşulara yakın olmak için imkân sunmasıdır. Şehir merkezine veya ev çeperinden uzağa gitme imkânları olmayan kadınların sosyalleşmeleri, üretken olmaları için yatay bir mekânsal düzen daha elverişli görünmektedir. Erman'ın gördüğü kadınların çoğunun anlatılarına bakılarak, daha konforlu olmasına ve günlük ev işlerini azaltmasına rağmen, apartman hayatının kadınlara kendilerini işlevsiz ve hantal hisset-

***Tek göz oda bir kapıcı dairesine sığışmak, Çankaya, Ankara.
(Fotoğraf: Funda Şenol Cantek)***

tirdiği anlaşılmaktadır. Kimi temizlik işlerini zorlaştırdığı veya imkânsız hale getirdiği (halı çırpma, yün/halı yıkama) ve aile bütçesine katkı sağlayan sebze-meyve üretimine elverişli olmadığı için dikey mekânsal düzen tercih edilmemektedir (2011). Bu örnekte, kadınlar ev işlerinin yükünü, aile içindeki stratejik konumlarını hatırlatacak ve sosyalleşmelerine vesile olacak bir unsur olarak görüp benimsemektedirler. Bu yükün azalması hem emeklerinin görünür olmaktan çıkması sebebiyle aile içindeki konumlarını sarsacak, hem de homososyalite imkânlarını ortadan kaldıracaktır.

Dikey kentleşmenin bir başka tezahürü, farklı sınıflardan insanların aynı binada veya aynı mahallede yaşamaya başlamasıdır. Sahibi olduğu arsaya yapılan kimi zaman lüks apartmana yerleşen gecekondü sakini ile apartmanın diğer sakinleri ara-

sında, yukarıda da andığımız, yaşam tarzı farklılıklarından kaynaklanan gerilimler yaşanabilmektedir. Ya da lüks siteler ile tek tük gecekondu birbiriyle iç içe, birbirlerini görecek ve sakinlerinin gündelik yaşamlarına tanıklık edecek biçimde konumlanmış olabilmektedirler. Bazı örneklerde, üst sınıftan komşuların yukarıdan bakan tavırları, alt sınıftan kadınlara kendilerini değersiz ve eksik hissettirmektedir. Mesela Tahire Erman'ın Karacaören araştırmasında görüştüğü, gecekondu apartmana yerleşmiş kimi kadınlar kendilerini eleştirmekte, "kentliye yakışmayan" tavırlar sergilediklerini dile getirmektedirler (2011: 313).

Göz terazisi

Balkonda veya kapı önünde olmanın, görmek ve görülmek demek olduğunu, özellikle balkonun ev içini dışarıya taşıyan bir uzantı sayılabileceğini tekrarlayalım. Görüştüğümüz kadınların hemen hemen hepsinin anlatıları, balkonlardaki ipuçları takip edilerek ev içi hikâyelerinin yazılabileceğini gösteren göndermelerle yüklü. Görüşmelerimizden anladığımız kadarıyla, yeni taşınan bir komşu hakkında ilk izlenim balkonun işaret ettikleriyle inşa edilir. Bu izlenim iyiye, balkondaki tanışıklık ve sohbet, uzun soluklu bir komşuluğa, dostluğa evrilir, evlere de gidilip gelinmeye başlanır.

Asılan çamaşırlardan hane halkı sayısı ve cinsiyet dağılımı tespit edilebilir. Gelir seviyesi perdeler ve balkon mobilyalarından; hane halkının aile ilişkileri balkonun açık kalan kapısından sızan görüntüler ve seslerle kestirilir. Yine çamaşır asma ritüeli ve çamaşırların temizliği; balkonun yıkanma sıklığı; balkonda meyve/sebze kurutma tarzları ve benzeri şeyler ev hanımının becerisi, hamaratlığı konusunda ölçüt olur. Balkona çıkarken giyilen kıyafetler, saçın dağınık olup olmaması, balkonda yenilip içilenler ise edeplilik ölçüsünü belirler. Bir katılımcının ifadesiyle, balkon "evin sokağı" olduğu için, kamusal alanda evi temsil eden şey balkondur, orada yaşananlardır, oraya yerleştirilen eşyalardır.

Kadınlık bilgisinin transfer edildiği bir mecra olarak da işlev görür balkon. Özellikle halk arasında “kocakarı” denilen daha deneyimli ve yaşça büyük kadınlardan gençlere doğru... Bilge/ekber kadın da diyebileceğimiz, deneyimli, yaşça büyük ve çevresinde saygınlık yaratmış olan kadın, erkeklerinkine yakın bir iktidar ve statü kazanmıştır. Bunun istisnası, genç yaşta bir evi çekip çevirmenin, çocuklar doğurup yetiştirmenin, hayatın zorluklarına göğüs germenin olgunlaştırdığı, “yaş”landığı kadınlardır. Onlar da, görece genç olmalarına karşılık, bilgelik mertebesine ulaşmış görürler kendilerini. Bilge kadınlar, balkon ve kapı önü sohbetlerinde diğer kadınlara deneyim ve bilgilerini aktarırlar (Kadınlar arası bilgi aktarımı hakkında daha ayrıntılı bir çalışma için bkz. Şenol Cantek ve Akşit, 2012). Hatta onlardan talep edilir bu kimi zaman. Yukarıda sözünü ettiğimiz, sözlü kültür aracılığıyla sosyal çevreyi, mahalleyi ve giderek kenti tanıma, alışma ve bazen aile içinde güç kazanma sürecinin bir parçasıdır bu.

Ankaralı katılımcılarımızdan F., karşı komşusunun kendi biber kurutma tekniğine müdahale ettiğini, akıl öğrettiğini ve onu dinlemediği için kınadığını anlatır bize. Antalyalı katılımcımız N., oğlu bebekken balkonda onunla birlikte geçirdikleri zamanda, bebek bakımı konusunda komşularından bol bol nasihat ve uyarı, hatta tenkit aldığını hatırlar: “Belini sıkı tut”, “Oturttma şimdiden”, “Güneşte oynatıyorsun çocuğu dikkat et-sene, hasta olacak!”. İstanbullu H., balkonda yapıp ettiklerini beceriksizce bulduğu kadınları ayıpladığını söyler. Ama uyar-mak yerine, bunu onların “cehaletine vererek” hoşgörme yüce-gönüllülüğünü gösterdiğini de ima eder.

Mahremiyet halesiyle sarılan homososyal grupların üyeleri, birbirlerini kamusal denilen alanın kuralları, hakim normlar, ahlak kuralları ve cinsiyet rolleriyle denetleyebilmektedirler. Görüştüğümüz kadınların büyük bir kısmı sokaktaki veya karşı balkondaki komşu kadınla konuşurken kaş göz işaretleriyle, el kol hareketleriyle “konuştuklarından” bahsettiler. Çay bardağını göstererek çaya çağırarak veya hamile bir kadının karnı-nı göstererek bebeğin kaç aylık olduğunu sormak gibi. Kadın-

ların birbirlerinin yüksek sesle konuşmasını uygunsuz, hele ki kadınlıkla ilgili bir konuyu konuşmasını edepsizlik olarak nitelendiğini düşündüğümüzde birbirlerinin sadece fiziksel alanlarını değil sözel imkânlarını da kısıtladıklarını söyleyebiliriz. Ama öte yandan, ortak ve kimi zaman sözsüz bir dil geliştirdikleri ve bu dille birbirlerine bağlandıkları da eklenebilir.

Üst ve orta sınıftan kadınların büyük bölümü bireysel zevklerini tatmin edecek uğraşlara vakit ve para ayırmak, tatil belgelerine gitmek, kamusal alanda serbestçe veya görece özgür biçimde dolaşmak; hasta, çocuk, engellilerin bakımını alt sınıftan ücretli emeğe aktarmak imkânına sahiplerken, alt sınıftan kadınlarla, orta sınıftan kadınların bir bölümü gelir seviyelerinin düşüklüğü, aile baskısı, çekingenlik ve çeşitli korkuların etkisiyle bu imkânlara sahip değiller. İşte onları evden kısa süreli de olsa uzaklaştıran, “nefes almalarını”, sokakta olup biteni görmelerini, müdahil olmalarını sağlayan balkonlar ve kapı önleridir.

Ancak balkon, sadece keyif kaynağı değildir. Bizatihi temiz, düzenli tutulması, tefriş edilmesi, bakım yapılması gereken, eve ait bir mekândır. Mesela kapalı balkon, camları, perdesi ile daha fazla bakım gerektiren bir alan haline gelir. Dahası ev içinden farklı olarak sahibinin izni olmadan ve her zaman görülebilen balkon komşuların rahatlıkla eleştirebildiği bir mekândır. Katılımcılarımızdan neredeyse bütün günü balkonda geçen Ankara Keçiörenli N. yaşının verdiği güvenle karşı apartmandaki komşusu F.'yi balkonunu düzenlemesi konusunda sert bir dille uyarmış hatta balkona koyduğu dolabı çirkin bulduğu için değiştirmesini veya boyamasını talep etmiştir.

Katılımcılardan, üst sınıfa mensup kadınların çoğu, balkonların temizliğini, tertibini ve evin uzantısı olarak balkonda yapılabilecek diğer işleri (örneğin çamaşır kurutmak, halı silmek gibi) alt sınıfların ücretli emeğine terk ettikleri için, balkonu dinlenmek ve bireysel ilgilerini geliştirmek için kullanmaktadırlar. Kitap okumak, bir şeyler yiyip içmek, güneşlenmek, resim ve maket yapmak gibi... Ama onların da balkonu yalnız kalmak, kafa dinlemek için kullandıklarını eklemeliyiz. Soka-

ğı gözlemek için de... Üst sınıftan katılımcılarımızın görüşmeler sırasında daha kontrollü ve ketum davrandıkları ortak kanımız oldu. Dışarıyla kurdukları ilişkide balkonun yerinin oldukça sınırlı olduğunu vurguladılar. Balkon onlar için daha çok içeriye, eve ait bir mekândı. Mekânsal hareketlilikleri daha fazla olan bu sınıftan kadınlar için kamusal alanla temasın yegane veya en çok başvurulmuş yolu değildi balkon.

Balkon, kapı önünden farklı biçimde, kadının yalnız kalmak için tercih ettiği bir ara alan olarak da işaretlenmektedir. Katılımcılardan birkaçı, balkona düşünmek, kendini dinlemek için çıktıklarını belirtmişlerdir. Bu gibi örneklerde, balkona çıkanın, evin içinde yalnız kalabilecek, kendini dinleyebilecek, düşünebilecek “kendine ait bir oda”sı bulunmamaktadır. Ebeveyn, koca, abi, kayınpeder denetiminden, çocuklardan, kardeşlerden kaçmanın, bir sigara molası vermenin, sokağa bakmanın, farklı insanlar görmenin bir yoludur balkona çıkmak. Özel denen alanında, özel bir alanı olamayan kadın, balkona sığınır çoğunlukla. Yaşlı bir annenin/kayınvalidenin ayak altından çekilmesini; koca ve çocuklar tarafından paylaşılmış ev içi mekânda bir annenin kendisiyle baş başa kalabilmesini; bir genç kızın ebeveyninden gizlediği tutkularını, alışkanlıklarını (sigara içmek gibi) devam ettirmesini sağlayabilecek bir mekândır balkon aynı zamanda. Bursa’dan C., 40 yaşını aşmış ve hala ana babasıyla yaşayan bir kadındır. Balkonun kendisine ne ifade ettiğini şöyle anlatır:

Balkonu sokağa ait bir şey olarak düşünüyorum. Yaşamı oradan daha iyi gözlemleyebiliyor insan, evin içi gibi değil. O insanların hareketleri, gelişleri, gidişleri... Düşünmek, çevreyi seyretmek, sigara içmek için kullanıyorum balkonu, akşamdan akşama yarım saat.

Yaptığımız görüşmeler ve gözlemlerimiz, mutfaktan sonra balkonun kadınlar için bir evi değerli kılan diğer mekânsal birim olduğunu gösterdi. Mutfaktan farklı olarak işten çok eğlence, sosyalleşme ve kamusal alana temas etme ihtimalinin barındıran balkon neredeyse bütün kadınlar için vazgeçilmezdir

ama sınıfsal kategorilere göre bir değerlendirme yapacak olursak, müstakil ev pratiğinden gelen kadınların, evin dışına çıkabilmek için balkondan çok bahçeyi, kapı önünü tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Dine ve geleneğe dayalı değişkenler göz ardı edilmese dahi, yaptığımız görüşmeler, balkonu, kapı önünü önemseyen, hatta yücelten; balkonda, kapı önünde geçireceği mevsimlerin gelmesini hasretle bekleyen kadınların alt ve orta sınıftan kadınlar olduğunu gösterdi bize.

Balkon, kapı önü, pencere kenarı ve ev çeperindeki rekreasyon alanlarının homososyaliteyi mümkün kılan birer ara alan olarak, kadınlar için sağaltıcı, keyif veren ve işlevsel bir anlamı vardır. Ama gözetleme ve gözetlenmeye imkân veren bir mekân da olduğundan, baskıyı ve denetimi de beraberinde getirmektedir. Özellikle mahalle türü örgütlenmelerde, mekânsal adap, norm ve değerler silsilesinin üretilmesi, dayatılması ve bu doğrultuda çevrenin denetlenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Ataerkil kültürün değer yargılarıyla yapılan bu denetim, balkon, kapı önü ve benzeri mekânlarda en çok vakit geçirenler olarak kadınların birbirlerini de kontrol altında tutmalarına sebep olmaktadır. Ev çeperindeki ara alanlar, yaşamı özel denilen alanla sınırlı kadınlar için çok daha önemli ve değerli iken, kamusal denilen alana görece özgür biçimde çıkabilen kadınlar için de ikincil de olsa homososyalite imkânı sağlayan kıymetli mekânlardır.

Bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmış ama üzerinde durulması elzem olan bir başka pratik daha var: Ev çeperinin kadınların politik, ideolojik duruşlarını sergiledikleri bir mekân olarak işlevleri. Özellikle yakın tarihli “Gezi direnişi” sürecinde, daha eski tarihli Susurluk Olayı’nın protesto edilmesi sürecinde tanık olduğumuz direnme pratiklerinden biri, pencereden sarkarak, balkona, kapı önüne, yakındaki parklara çıkarak slogan atma, tencere tava çalma vb. eylemlerdi. Balkona, pencereye, evin kapısına bayrak asarak, sloganlar yazarak politik tercihini ve tepkisini gösteren kadınlar, en az sokağa çıkıp eylemlere katılanlar kadar dikkat çekiciydi. Kamusal denene alana ait addedilen ve erkek işi sayılan siyasetin, politik muhalefetin ev

çeperinde, özel alanda tezahür etme biçimleri, kadınların yaratıcılıkları, cesaretleri ve direniş pratikleri, sınır mekânların/ara alanların işlevleri hakkında daha fazla düşünmeye davet ediyor.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. Tura-Demiryontan, N. (2008) *Kadının Görünmeyen Emegi*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Alkan Zeybek, Hilal (2011), "Bir Aile Mekânında Cinsiyet, Cinsellik ve Güvenlik", *Neoliberalizm ve Mahremiyet içinde*, (der.) C. Özbay, A. Terzioğlu ve Y. Yasin, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Alkan, Ayten (2005) *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet, Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*, Dipnot Yayınevi, Ankara.
- Cantek, Funda Şenol ve Akşit, Elif Ekin, 2011, "Kadınların Kuşaklar ve Sınıflar Arası Bilgi Aktarımları," *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar / Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan*, (der.) Serpil Sançar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Colomina, Betriz (2011), *Mahremiyet ve Kamusalılık, Kitle İletişim Aracı Olarak Modern Mimari*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Metis Yayınevi, İstanbul.
- Day, Kristen (2001), "Constructing Masculinity and Women's Fear in Public Space in Irvine, California" *Gender, Place and Culture*, C. 8, N. 2, s. 109-127.
- Demir, Erol (2002), "Kamusal Mekân ve Imge: Gençlik Parkı'nın Değişen Anlamı". *Toplum ve Bilim*, sayı 94, s. 109-142.
- Durusoy-Öztepe, N. (2013), *Atölyeye Dönüşen Evler*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Edgü, Erincik (2009), "Evin Direği, Sokağın Bekçisi", *Kadın ve Mekan içinde*, (der.) A. Akpınar, G. Bakay ve H. Dedehayır, Turkuvaz Yayınları, İstanbul.
- Ermann, Tahire (2011), "Mekânsal Dönüşüm, Kültürel Dönüşüm: Kentsel Dönüşüm Projeleri", *Mekân ve Kültür içinde*, (der.) Emine O. Incirlioğlu ve Barış Kılıçbay, Kültür Araştırmaları Derneği, TÜBİTAK ve TETRAGON ortak yayını, İstanbul.
- Foucault, Michel (2010), *Cinselliğin Tarihi*, çev. H. Tanrıöven, İstanbul: Ayrıntı.
- Hattatoğlu, D. (2000), "Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme", *Birikim*, sayı 140, s. 89-98.
- Kandiyoti, Deniz (2007), *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Kümbetoğlu, Belkıs (2001), "Kentsel Alan ve Yerel Yönetimlerde Toplumsal Cinsiyet", *Yerli Bir Feminizme Doğru*, (der.) A. İlyasoğlu, N. Akgökçe, Sel, İstanbul.
- Mernissi, Fatıma (1995), *Dreams of Trespass, Tales of a Harem Girlhood*, Perseus Books.
- Scruton, S ve Watson, B. (1998), "Gendered Cities: Women and Public Leisure Space in the 'Postmodern City'", *Leisure Studies*, N. 17.
- Suner, Asuman (1999), "Hong Kong'dan İstanbul'a Kent Fragmanları", *DeFTER*, sayı 39.

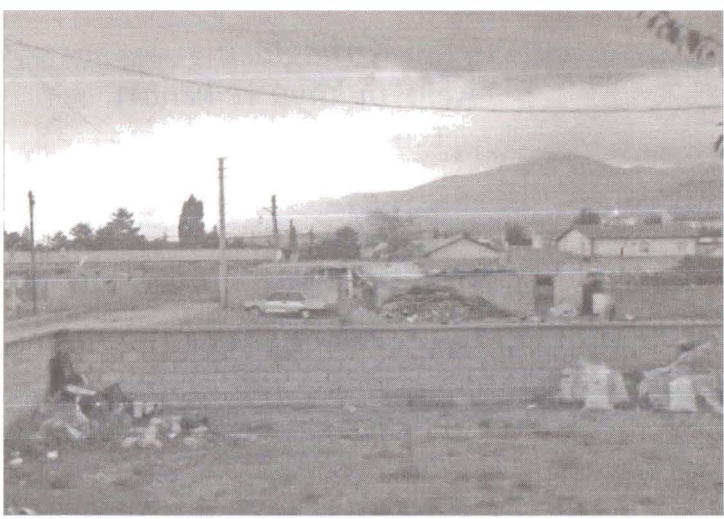
- Şenyapılı, Tansı (1978), *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, ODTÜ Yayını, Ankara.
- Ünlü Yücesoy, Eda (2006), *Everyday urban public space: Turkish immigrant women's perspective*, Proefschrift Universiteit, Utrecht.
- Woodsworth, Nicholas (2012) *Bir Akdeniz Üçlemesi*, Mayi Kita İstanbul, 3. Kitap, çev. Aslı Mertan, Everest, İstanbul.

Kırbağları: "Kent"in köyü ve kenarı

ELİF E. AKŞİT-VURAL

Niğde'nin Kırbağları semti, şehrin kenarından geçen tren yolunun ötesinde kalan bir yer. Dolayısıyla ya tren yolunun üstünden ya da çok dik, çok yüksek baş döndürücü merdivenlerden geçmek zorundasınız buraya. Yaşlılar, bebek arabasında çocuk taşıyanlar da öyle tabii. Bu durum semtin "kenarda" (Ayhan Geçgin, *Kenarda*, 2003) oluşunu perçinliyor. Geçgin kitabında kenarda olma halini, İstanbul'un "merkezi"nden çok kenarıyla var olduğunu ve anlaşılabileceğini söyleyerek ele alıyor. Ama kendisinin kenarı pek güzel bulduğunu düşünmedim kitabını okurken. Yazar kenti uzun mesafeler boyunca, belki amaçsız ama daha çok da kendine ve çevresine acımasızca bakan gözlerle anlatırken güzellik onun konsantrasyonunu bozacak gibi zaten her an. Daha önce Latife Tekin *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda (1984) bir güzellik önermişti ama onun önerdiği Geçgin'in süper-gerçekçi bakışına mukabil fantastik bir gerçeklikti. Çöpten kurulan hayatları görmek özel bir zevk gerektiriyordu... Halbuki birçok semt için olduğu gibi Kırbağları semtinin de kenarda oluşu zaten güzel olduğu gerçeğini değiştirmiyor, çöpten falan da değil. Bilakis...

Bu semt dümdüz, her yerinden koca dağlar gözüküyor. Bahçelerde tarım, hayvancılık yapılıyor. Ama köy değil, gecekondur semti değil, artık tam bağ bile değil, Niğde Belediyesi'nin parçası. Hem Ankara'nın Bahçelievler planının parsel parsel uygulandığı hem de bu planın Bahçelievler'den daha çok yakıştığı bir parçası. Sadece Niğde'nin köylerinden gelenler değil muhacirler, Kürtler yaşıyor burada. Geniş sokakları, parkları, bahçeli evleriyle çatışmanın idare edildiği, gündelik hayatın bazen beş parasız da sürdürüldüğü bir semt burası. Gözünüze sokulan güzellikleri değil, kaldırımın arasında yükselen ağaçları gören bir bakış da gerçekçi burada. Ya da yeşil mi demeli?..

Kenarda'nın arka kapağında "Kentlilik köye ilişkin tüm tasavvurların geçmişte kalması, silikleşmesi ise bellek geride bıraktıklarının yerine ne koyabilir?" diye bir soru var. Biz Geçgin'in diğer kitaplarında köylülükle bir karşılaşma görüyoruz ama daha çok da Kürtlükle bir bağlantı fark ediyoruz en nihayetinde. Geride kalmış bir mesele yok, kentlilik neden köy tasavvurlarının geride kalmış olması olsun ki? Bu ikisi yan yana yaşanan meseleler değil mi? Zaten yine Geçgin'in *Gençlik Düşü*'nde (2006) apartmanın bahçesinde dolaşan ve ora-

da ölen köylü yaşlı kadın anlatıyor bana edebiyatta gördüğüm kent-köy bağıını en iyi (elinizdeki kitapta bunu takip eden yazı. Bu vesileyle Ayhan Geçgin'e bu yazıyı okuduğu, yorum yaptığı ve o bölümünün de bu kitapta yayınlanmasını kabul ettiği için teşekkürler). O kadın, Latife Tekin'in karakterleri gibi fantastik adeta, bahçede kimseyi rahatsız etmeden ama her şeyi fark ederek süzülüyor. Ama Geçgin'in romancılığının da en gerçek karakteri. Yine yer adı vermeden "bizim oraların kadınlarına benziyor" diyor Geçgin. Gerçekten de bir sonraki romanı *Son Adım*'da (2011), İstanbul'un kenarında, Pendik'te "babanne" dediği yaşlı kadını, hatta Dersim'de köydeki kadınları anlatırken hep aynı sessiz ve güçlü, müşfik ve şikâyetsiz varoluşa referans veriyor. Yazarı düşünmek istemediği Doğu coğrafyasına babannenin bedeni bağlıyor en nihayetinde... Hem de –yine– hiç akrabalık bulunmamasına rağmen... *Gençlik Düşü*'nde apartman bahçesinde dolaşan yaşlı kadın ise farklı olarak herkese ait, ama kimsenin ilgilenmediği bir Ankara bahçesinde açan tomurcukları, yere düşen bir yaprağı fark etmek, takip etmek ile meşgul... Bir yandan istisnai bir ermişlik hali, bir yandan sanki baksak hemen bulabilirmişiz gibi görünen bir kadının portresi var burada. Yerinden olmuş ama yerini yeni yerlerin kimsenin kullanmadığı alanlarında bulmuş.

Niğde'nin hem şehre dahil, hem dışında hem köy gibi Kırbağları semti de böyle bir yerde. Sanki hemen benzerleri bulunurmuş gibi geliyor, sanki biraz düşünse, gittiği yerlere bir de bu gözle baksa hemen bulabilecekmiş gibi hissediyor insan:

*ben bütün açık pencerelerden bu bölgenin
insanları ile konuştum*

*ama zamana benzer, tek kelime bile duymadım.
hiç kimse aşk dolu gözlerle toprağa bakmadı*

hiç kimse bahçenin görünümüne tutkun olmadı

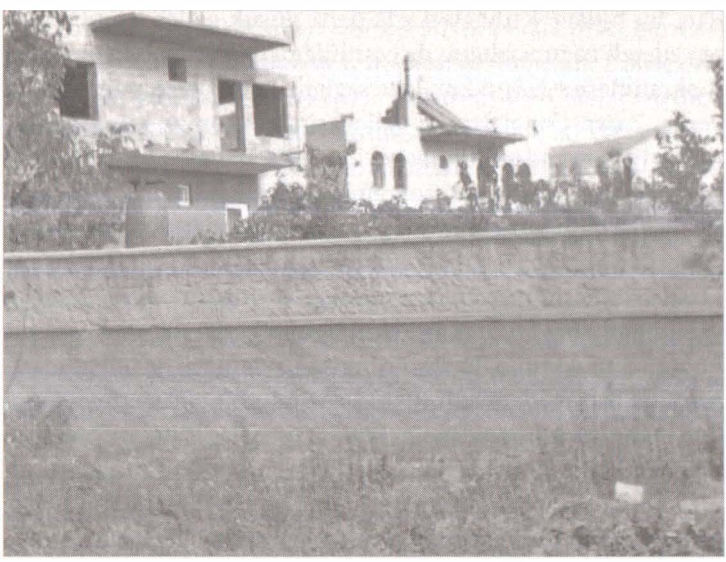
hiç kimse bahçedeki küçük kargayı ciddiye almadı.

(Sepehri, 1996)

Yine de bakmaya devam etmekte fayda var, büyük şehirleri, şehir açısından hep en görkemli yapıları takip etmek yerine sürdürülebilir hayatlar düşünmek istendiğinde... Bir tomurcugun açışı gibi hem mucizevi hem sıradan olabilir gündelik hayat. Kentle köy arasındaki eksik halka, bu çok az çalışılmış konunun içinde ve etrafında kendilerine bir yol arayan bir grubun katkıda bulunduğu bu kitapta, konuyu şimdiye kadar en etraflica çalışmış olanımız olan Tahire Erman'ın makalesinde olduğu gibi, köyden gecekonduya dönüşlerde de, gecekondululuğun da kısmen alan paylaştığı "bağ" mefhumunda da... Türkiye'de gayet yaygın ve çok az çalışılmış olarak... Sosyal bilimlerden kenarın incenlemesi konusunda hayli ilerde olan edebiyatçı çatı yapan bu girişi takip eden bölümde bağevini, daha sonra ise Mike Davis, politik coğrafyacılar, Chakrabarty gibi yazarlar perspektifinden gecekondu kavramsallaştırmasını ele alacağım. Son bölümde ise mahalle sakinleriyle ve Niğde Belediyesi çalışanlarıyla Mart 2013 tarihinde yaptığım sözlü görüşmeler ve bu mekân ile ilgili bulabildiğim sınırlı sayıda kaynak perspektifinden Kırbağları'nı değerlendireceğim. Her ne kadar makale için eksik olan görüşmeleri ve fotoğrafları 2013 içinde tamamladıysam da birkaç senedir bu semtle ilgilendiğimi, gerek fotoğrafların, gerekse semtle ilgili bilgilerin daha uzun bir zamana yayıldığını şimdiden not etmekte fayda var.

Bağevi meselesi

Bağevi mimarlık alanında birkaç kitap, makale ve teze konu olmakla beraber, bağevlerinden oluşan mahallelerden neredeyse hiç söz edilmiyor. Suraiya Faroqhi'nin bağın tarihsel evriminden de söz eden kitapları (1987, 1997), Sevgi Aktüre'nin (1978) ve Ali Cengizkan'ın (2002) bu hikâyeden de faydalananarak bağevinden villaya dönüşümü Ankara Keçiören bağevleri ve kent konutu tipolojilerinde aradığı makaleleri müstesna. Cengizkan bağevini villa tipolojisi içinde ele alıyor ve Ackerman (1990), Van der Ree (1992) gibi özellikle İtalyan bağevinin hikâyesini anlatan kaynakları da kullanarak şehirlinin kır-

la, kırsaldan çok daha zevkli bağlantısı olarak sunuyor. Cengizkan'ın anlatısından çıkarabileceğimiz bir sonuç, villa/ bağevi/ çiftlik evi her ne kadar kırsal da olsalar bu tasarlanmış ve şehre bağlı bir kırsallık olduğundan kentsel bir meselenin parçası oldukları. Kentin zenginliğinin ve zengin nüfusunun bir taşması bu evler. Ama Ankara'da 19. yüzyılda her bir hane için bir bağevi saptayan Aktüre'nin (1978) ve Georgeon'un (1999) değerlendirmeleri ve bu değerlendirmeleri yazısında ayrı yerlerde (122-Georgeon ve 123, not 29 Aktüre) aktaran Cengizkan doğrudan söylemese de, makalesinden bağevinin villaya göre daha demokratik bir şehir açılımı olduğu sonucu çıkarılabilir. Bir sonraki bölümde iyice odaklanacağım Kırbağları'nın ise yoksulların "bağsemti" olması hasebiyle daha da demokratik bir yerde durduğu söylenebilir. Böylece Cengizkan'ın 1950'lerden sonra bu sefer villayı model alarak daha demokratik bir eksenle ama tek tip kurulan kooperatiflerde, giderek demokratikleşmek bir yana bağevliğinden de villalığından da yitiren Keçiören hikâyesi de farklı bir demokratikleşme düzeyinde tartışılabilir. Kırbağları dönüşümü de içeren bir devamlılık hikâyesi olduğun-

dan, bu hikâye Kırbağları'nda daha düşük gelirli gruplara hitap ederek bağımsızlığını da çeşitliliğini de koruyabiliyor ve demokratikleşme açısından daha sağlam bir bağlama oturuyor bir yerde. Zaten Cengizkan'ın makalesindeki son ve kısa dönüşemeyiş hikâyesinden çok, bağevi ve villa arasında bir dönüşüm ya da bir taklit değil, ayrı coğrafi bölgelerde gelişmiş bir paralellik ilişkisi olduğunu öğreniyoruz. Aydınlikevler, Kalaba, Mebussevlere ve Subayevleri gibi villa tipi ama tektip, standartlaşmış semtlere geçişin bağevinden oldukça doğrudan bir geçiş sağlayabildiğini ama bu geçişin tektipliğinin benzerlik ilişkisini bir kötü taklit ilişkisine dönüştürdüğünü anlatması da önemli. Daha önce Batı medeniyetini takip ederken bizzat üzerinde yaşadığı ve kültürünü paylaştığı Antik Yunan'la, Rumları ötekileştirme ihtiyacından dolayı bağlantı kuramayan Türk modernleşmesinin, kötü bir taklitten başka bir çaresi kalmadığını anlatmıştım (Akşit, 2012). Bu hikâye de benzer bir hikâye...

Cengizkan, özellikle Erdoğan'ın *Ankaram* kitabındaki anlatıları alıntılarla (1999) bağ/yayla evinin yaylak kışlak ikiliğindeki yerinden söz ediyor. Ben Kırbağları üzerine düşünürken bu ikiliğin göçebelikle olan bağlantısının üzerinde de durup, göçebeliği nasıl anlamlandıracağımız meselesine de girmek istiyorum. Köylünün göçebeliği bile yerleşiklikle göçebelik arasında, tam da göçebelğe yakışır şekilde, tüm ikilikleri yıkan bir tarz. Öte yandan, şehirlinin göçebeliğini hızlı geçmek, şehre belli bir disiplin içinden bakan ve şehri köyden ayırmak istemesi normal karşılanacak şehircilik disiplini perspektifinden doğru bir karar gibi gözükse de, bu ikiliğin kenarı anlarken, bu kitapta bize bir faydası dokunacağını sanmıyorum.

Erdoğan (1999) gibi anneannem de, 1980'lerde artık eski bağlarının olduğu Ayrancı'da bir apartman dairesinde camdan dışarıyı süzerken, hep Ulus'tan bağa, bağdan eve geri gidişlerini anlatırdı. Oturduğu yerin bağ halini bilen oydu ve bana tarif etmediğinde ben bir şey görmüyordum elbette. Ama tarif ettiğinde de, şimdi büyük ağaçlara bile nadiren rastlanan bu semtin bağ/bahçe olduğunu hayal etmek kolay değildi. İnsanın gözüne anneannemin sebebini hiç anlamadığım acısı takılıyordu hem

daha önce... Neden üzülyordun ki? Artık beraberdik, burası o an iyiydi. Uzakta kırık dökük birkaç bağ evi kalmıştı. Kimse oralarda yaşar gibi değildi, hem niye yaşasındı ki? Üstelik istediğimizde gözleme çay için gidebilirdik bu evlerden bir iki tanesine. Halbuki göçüş sadece kıştan yaza yazdan kışa olmamıştı, büyük bir milliyetçi travma sonrası, bir yaşam modundan bir başka yaşam moduna da göçülmüştü aynı zamanda (Akşit, 2012). Ve göç, her zaman geride bir şeyler bırakmanın hüznünü ve rahatlığını barındırıyordu... Bizim ikili halimiz gibi... Anlattığı hikâyeler de hep aynı zamanda hem hareketli hem de hüznüydü.

Bu çoklu göç halini Halide Edip Adıvar da anlatıyor âlâsıyla, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nda (2004), Cengizkan'ın da alıntıladığı gibi. Adıvar için ilk Meclis'i kurmak amacıyla Ankara'da taşındığı çiftlik, Ankara'nın genel yaşam moduna uygun ve bu modu tarif eden bir yer. O, sadece oturduğu yeri değil Ankara'yı bir köy gibi düşünüyor sanki. Üstelik aslında bir şehir için bu tanımlamayı kullanmak doğru olmayacağından, Ankara'yı en iyi Adnan Bey'le yerleştikleri çiftlik evinde, burada atlarla, köpeklerle ve silahlarla girdiği ilişkide dile getiriyor. Edip'in Kala-Meteoroloji-Keçiören tepelerini "cennet" olarak listelerken, uzaktan görünen Altındağ'ı da "cehennem dağları" olarak adlandırmasını Cengizkan doğaya yönelik bir adlandırma olarak değerlendiriyor. Halbuki Altındağ'ın 1915'te nasıl yandığı, Bent Deresi'nin nasıl cehennem vadisi haline geldiği hayatta kalan Ermeniler'in hatıralarından takip edilebilir (Bal, 2011).

Bağ evi meselesi, Cumhurbaşkanlığı Köşkü sınırlarında yer alan Kasparyan Köşkü tartışmalarının da su yüzüne çıkardığı üzere, bu takip için çok zengin bir malzeme barındırmaktadır. Ne var ki şimdiki haliyle bağ evine dair literatür, yazılan tezler ve kitaplar, tarif boyutunda, bağ evine mimari özelliklerine yönelen gözlerle bakmaktadır. Daha popüler ürünlerse Ankara bağ evini gelenekle özdeşleştirerek modernliğin yitirdiği bir geçmiş sembolü olarak kurmaktadır bu mekânı (*Ankara bağ evi*, 2000). Vehbi Koç Vakfı tarafından sahiplenilen ve korunan "Gedikoğlu Bağ" gibi bağ evleri bu yaklaşıma örnek teşkil etmektedir. Bunun dışında ODTÜ'de yapılan "*Tarih içinde Ankara*" sempozyu-

munun bildirileri bağevi konusunda oldukça bereketli bir koleksiyondur (mesela Gökçe ve Özgönül, 2001). Bu çalışmalar içinde anıları mimari bakış açısıyla birleştirebilen ve daha da önemlisi Ankara alanının dışına çıkabilen nadir örneklerden bir tanesi Vacit İmamoğlu'nun ödüllü Kayseri Bağ Evleri çalışmasıdır (2001, ayrıca İmamoğlu bu konudaki tez taramamı çok kolaylaştırdı ve yardımlar etti, çok teşekkürler). Geleneğe eleştirel veya nostaljik bakış açılarını seçmeden bakabilen, içeriden ama mimari bakış açısını daha önce yayınladığı *Gesi Evleri*'nde de görebiliriz (2010). Sosyal ilişkiler, hatta toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, misafirlik ilişkileri meselelerine de girmekten kaçınmamış bir çalışmadır bu. Son tahlilde bu örneklerde bağevinin üst gelir grubuyla ilişkilendirilerek tartışıldığı söylenebilir.

Bağevinin şimdiye kadar ele alınışının üst gelir grubuyla çerçevelenmiş olması, her ne kadar şehrin çeperinde de yer alsa, bağevinin gecekondulu literatürüyle ilişkilendirilmekten alıkoyuyor. Alt gelir grubuna ait olagelmiş ve yine bu grubun, daha da alt gelir gruplarını da kapsayacak şekilde, sadece yazlık değil kışlık kullanımı için uygun bir semte evrilmiş Kırbağları için ise gecekondulu literatürünü kısaca da olsa tartışma gereği var. Zaten bağevinin gecekonduya dair literatürün çok küçük bir kısmıyla paylaştığı bir tarafı da yok değil: Erhan Acar'ın "aslında" gecekondunun övülecek bir yer, şehrin ortasında yeşil bahçeleriyle, güzel ağaçlarıyla bütün o özenilen, derme çatma da olsa pahalı evlerden daha güzel bir yapı olduğuna değinip geçtiği "Kişisel Bir Gecekondulu Tarihi" (2006) yazısında tarif ettiği şehrin içinde, şehrin maddi imkânlarından da, denetiminden de yoksunluğu açısından adeta bir anti-şehir teşkil eden ama bu karışıklığı aynı zamanda şehrin olmamış tarafları için de bir alternatif teşkil eden bir bölge: Yani bireysel ve yeşil. AKP'nin belediye-cilik anlayışı bu bölgeleri şehrin kendi içine katarak dönüştürmek yönünde oldu ve bu durum bambaşka bir hal aldı. Melih Gökçek "öteki Ankara"yı kapsadığı için kenardan oy aldı. Gecekondulu bölgelerini, örneğin parklar yoluyla küçük merkezler haline getirerek tanıdı, sonra da dönüştürdü bu politika. Yine bu kitapta Engin Sarı'nın Ankara'da turizm ile ilgili makalesi de

söz konusu dönüşümün alışveriş turizmiyle ilgili yönlerine işaret ediyor. Büyükşehir'in bir yandan marka-kent olayını kapitalist boyutuyla lanetlerken diğer yandan "mecburen" devralması, gecekonduları merkezin parçası yapmaya çalışırken buradaki nüfusun önemli bir kısmının denklem dışı bırakılması ikilemine benziyor: Kentsel dönüşüm kapsamında bir yandan eski gecekonduların bazı sakinleri yeni ve güzel buldukları evlere kavuştular, diğer yandan girift mülkiyet ilişkilerinin izin verdiği ölçüde akrabalık, kiracılık vs gibi sebeplerle bu bölgelerde yaşayanlar, kendilerine yeni yerler bulmak zorunda kaldılar.

Kırbağları'nda ise zaten 1980 sonrasının yüksek denetim atmosferinde şehirle sıkı kurallara referansla birleştirilmiş ama uygulanan kuralların Ankara Bahçelievler planı olması, Niğde'nin büyükşehirlere oranla daha mutedil büyümesi ve yoksulluğun getirdiği kendi kendine geçim zorunluluğu sonucu küçük çaplı tarım ve hayvancılık pratiklerinin devamlılığı Acar'ın sözünü ettiği tipte bir güzelliğin de devamlılığına yol açmıştı (Niğde Belediyesi çalışanları ve Kırbağları sakinleri ile görüşmeler, Mart 2013). Bu estetiğe bir nevi tahammül eden, bütün olumsuz yanlarına rağmen desteklemek zorunda hisseden yazarlar oldu: Örneğin İlhan Tekeli "sınıf yapısının mekândaki ifadesi olan gecekondular, 'dinamik ve esnek' inşa süreciyle meşrulaştırılmalıdır. Bu süreçte mekân tasarımcılarına düşen görev de 'savunucu planlama' anlayışına uygun biçimde dezavantajlı toplumsal grupların sözcüsü olmaktır" derken, Bülent Batuman da 12 Mart'ın hemen öncesinde kentleşme uzmanlarının gecekondulara dair ürettiği bilgi ve yorumun ulaştığı en üst noktanın bu olduğunu söylüyor (Batuman, 2013; Tekeli, 1970). Burada Tekeli'nin "dinamik ve esnek" nitelendirmelerine Kemal Karpat'ın "nezaket ve adanmışlık" nitelendirmeleri de eklenebilir. Bu geçici yerlere adanan nazik emeğin kendisini ve özellikle de öğrencileri tekrar tekrar nasıl şaşırttığını tarif ederken cennetten bir tablo çizer gibidir Karpat (1876, 29-30). Gecekonduların teşkil ettiği "tehlike"lerin abartılmışlığından söz ederken gecekonduyu bu tehlikelerden azade bir yer olarak güzellemek ya da akademik bir nezihleştirmeye tâbi tutmak, şu an okumakta olduğunuz ma-

kalenin de azade olmadığı yeni tehlikelerle malul olabilir. Gecekonduyu sahiplenirken, hatta överken bile Tahire Erman'ın (2001, 2004) bize hatırlattığı yukarıdan bakan gecekondu ve gecekondu yaftalaması ve bu yaftalamayı müteakip takınılan elitist inceleme tavrına karşı dikkatli olmak önemlidir. Üstelik eski bağ semtleri, Ankara gibi şehirlerin göbeğinde yer alan, özünü oluşturan, tarihî evlerden oluşan semtler de “nezihleşmedikçe,” yani içlerinde oturan nüfus yoksul ve köylü göçmen bir nüfus olmaya devam ettiği müddetçe bu yaftalamadan uzak kalamıyorlar. Kısaca burada takınılacak tavır semti sakinlerinden soyutlayıp akademik bir nezihleştirmeye tabi tutmak da değil kesinlikle. Daha ziyade bu göçmen ve değişken nüfusu ve şehre kattıklarını, şehre dairliklerini, kentle köyün dikotomik algısını kıran varlıklarını evlerle ilişki içinde okuyabilmek...

Kişisel olarak bunun farkına varışım 2005-2007 yılları arasında çürümeye bırakılan tarihi evlerden oluşan Ankara İstiklal Mahallesi'nde gündelik hayat ve direniş pratiklerini incelerken oldu (2010). Tarihî evler belediye tarafından gecekondu diye yaftalanıyorlardı ve buna sebep yaşam koşullarının güçlüğü ve burada yaşamaya çalışan insanların değişkenliği ve şehirde yeni olmalarıydı. Başlarda ben de buna isyan edip, buranın tarihi semt olduğunu, gecekondu olarak işaretlemenin bu bölgeyi koruma altına almamak için bir bahane olduğunu düşünsem de önemli olanın buradaki nüfusun mücadelesi olduğunu çok geç olmadan fark ettim sanırım. Ya da oranın sakinleri bunu bana fark ettirdi diyeyim. Özellikle oradaki okulda uzun yıllar görev yapmış bir öğretmen: “Başlangıçta buradaki tarihî evleri korumaya çalışıyordum. Her kurumu aradım, herkes beni bir diğere yönlendirdi. Sonra bu evler çökmeye başladı. O zaman artık tek kaygım bu evlerin bu çocuklar üzerine çökmemesi oldu. Artık söz konusu kurumları çökmekte olan bir evi kendi haline bırakmayıp gelip kendileri yıksınlar diye arıyorum. Hemen yapıyorlar” diyordu. Ben de kenarda bırakılan farklı semtlerin zorlu ortaklığını pek çok diğer kaygının önünde tutuyorum.

Mike Davis'in birleştirici slum/kenar/ gecekondu tanımlaması da (2004, 2006, 2010) bir yandan Batman çizgi romanlarını

andıran ürkünç bir felaket senaryosu atmosferi yaratırken ve aslında bu tür senaryoların gerisindeki sınıfsal korkuları, anlatıldığı konuyla uyumsuz bir şekilde beslerken, öte yandan da yukarıda tarif ettiğim, farklı “kenar” yerleşim şekillerinin, bu sefer küçük gören değil birleştiren bir yorumuna da ulaşıyor. Üstelik bu birleştiricilik, Geçgin’in kadınlara uzak duran romanına sirayet etmeyi başaran apartman bahçesi göçmeni gibi, birleşmiş kenardalık kültürü ve gücünün kadınsı niteliğinin de altını çiziyor. Kapitalizmin vahşi ve bir günü bir gününü tutmayan koşullarına adapte olan kadınlar, farklı ülkelerde hem yoksulluğun hem de hayatta kalmanın imkânsız yollarını anlatıyor gündelik hayatlarıyla (Davis 2004; Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009). Tarihin iklimindeki değişimler (Chakrabarty, 2009), gecekondular ve kadınların daha önce bir türlü tanımlanamayan ve kendilerine ısrarla tepeden bakılmasına sebebiyet veren, mekânsal ve bedensel esneklik ve değişkenliklerini; çok yönlü, iklim değişikliğine yol açacak kadar etkili bir ortamda tekinsiz bir avantaj olarak mücadelenin alanı haline getiriyor. Böylece dışarıdan ölü, boş, yasadışı, çürük, derme çatma olarak görünen mekânlar (Akşit, 2010; Andersen 2002), bu özelliklerinden soyundurmak gerekmeden bağlamlandırılabilir hale geliyor. Özetle, Kırbağları sadece bağ oluşuyla değil aynı zamanda bir Anadolu şehrine ait ve istisnai bir şekilde Bahçelievler planının uygulandığı ve Bahçelievler’den adeta daha iyi bir sonuç elde edilen bir bağ oluşuyla da (Mart 2013, semt sakinleri ve belediye çalışanlarıyla görüşmeler) gecekonduya hiç benzemiyor ama yukarıda tarif etmeye çalıştığım birleştirici kavramsallaştırma çerçevesinde, değişkenliği, göçmen nüfuslar barındırması ve yoksulluk temelinde örgütlenmesi sebebiyle benim gecekondudan çok, kenar diye çevirmeye meylettiğim “slum” kavramsallaştırmasının içinde yer alıyor.

Kırbağları

Ankara’da 19. yüzyılda her bir hane için bir bağevi saptayan Aktüre’nin değerlendirmesi ve bu değerlendirmeyi biçimleyen

Cengizkan'ın makalesi uyarınca bağevi villaya göre daha demokratik bir şehir açılımı olarak düşünülebilir demiştim. Kırbağları, geçmişte şehirli yoksulların bağ semti, şimdi de daha yoksul göçmenlerle beraber çok çeşitli grupların mahallesi olması hasebiyle bu demokratikliğin daha güçlü bir versiyonunu sunuyor. Kırbağları bağ mefhumundan da biraz ayrık bir şekilde yoksul bir bağ semti oluşuyla ve Niğde, Kayseri gibi bağların yaygın olduğu ve kendi hallerini sürdürebildikleri Orta Anadolu kentlerinden birinde varoluşuyla, kent tarafından yutulan tipik bağ hikâyesinin de dışında bir hikâye sunmasıyla farklı ve yaygın gruplara hitap etme hanesini dolduruyor.

Ne var ki halihazırda Kırbağları konusunda yazılmış tek bir makale bulabildim: Nedim Bakırcı, "Hıdırellez ve Niğde'de Unutulan Bir Gelenek: Niğde Cumaları" (2010) makalesinde Kırbağları'ndan buradaki şenlik kültürü vasıtasıyla söz ediyor. Bakırcı, sözlü tarih görüşmeleri vasıtasıyla Niğde'de Cumalar Ayı olarak adlandırılan mayıs ayının her hafta başka bir bağ semtinde kutlandığını, üçüncü pazarının Kırbağları Cuma'sı olduğunu, bu Cuma'nın bazen 19 Mayıs Bayramı ile birleştirilerek kutlandığını anlatıyor (2010, 860). Görüşülen kişilerden 1933 Niğde doğumlu, avukat, şair ve yazar İsmail Özmel'e göre etrafı kavaklarla çevrili bu mekânda, aileler kavaklar arasında oturup bulgur pilavı ve cacık yerken, tuzlu balık gibi Hz. Hızır'la ilgili ve sembolik önemi haiz yiyecekleri de yanlarında getirmeyi ihmal etmiyorlarmış. Bir yandan çalgıcılar çalıp söylerken diğer yandan karınlarını doyuranlar çalan müziğin ritmine uygun oyunlar oynayıp halay çekiyorlarmış. 1953 Niğde doğumlu, emekli öğretmen Nursel Gedik'e göre ise diğer cumalarda olduğu gibi bu cumada da evlilik çağına gelmiş gençlere eş arayışı kadınların önemli bir konusu oluyormuş (Bakırcı, 2010, 861). Çalgının her zaman olup olmadığı, eş adayı belirlemenin ne zaman ön plana çıktığı, farklı göçmen kültürlerinin âdetlerinin cumalara nasıl yansıdığı meselesi ise halen merak konusu. Benim görüştüğüm kişiler de bu bilgileri teyit ettiler, ne var ki semtte uzun zamandır yaşamış ve İsmail Özmel'in yaşında bir semt sakiniyle görüşme şansım olmadı.

Bakırcı'nın aktardıklarından, bugün şehir stadının olduğu alanın da bu tür bir kutsal eğlence alanının üstüne inşa edildiği sonucu çıkıyor (2010, 860). Bahçelievler planının, ona uygun bir alt sınıf bağevi zeminine uygulanışı da benzeri bir sonuç veriyor: Bir yandan yer yer başarılı olsa da büyük problemler yaratmış bir başka şehrin bu şehre uymayan planını uygulamaya çalışmak, hâlâ da sorun yaratıyor (Mart 2013, semt sakinleri ve belediye çalışanlarıyla görüşmeler). Var olan parselleri küçültmek zorunda kalmışlar mesela, bu gibi sorunların doğurduğu bürokratik işler için haftalar aylar boyunca uğraşmak zorunda kalmışlar orada yaşayanlar ve yaşamak isteyenler. Öte yandan uysa da uymasa da bahçelerin büyük kalması, sokakların ferah olması bu plan sayesinde gibi görünüyor. Üstelik Ankara'daki gibi bahçeli apartman değil ev olarak kaldıklarından planın Niğde için daha iyi işlediğini bile söyleyebiliriz.

Plancıların özellikle Anadolu şehirlerinde, adeta enstitü mezunu kadınların kurduğu evler gibi (Akşit, 2013), iklime ve çevreye uygunluğu ama aynı zamanda da "modern" oluşuyla model teşkil edecek evler ve mahallelere meraklı olması aslında 1970'ler ve 1980'lerden daha önceki dönemlerin, Cumhuriyet'in kuruluş aşamalarının bir özelliği (Bayrakçeken Tüzel, 2004). Gökçe Bayrakçeken Tüzel Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kadın profesyonellerle yaptığı sözlü tarih görüşmelerini analiz ettiği tezinde (2004) Türkiye'nin imarının yarısını yapan ama evde, ikiz çocuklarına bakıyor olduğu için aynı zamanda, bu planlarda hep kocası Pertev Taner'in imzası bulunan Nezihe Taner'le (1919, şehir plancısı, mühendis mimar) yaptığı sözlü tarih görüşmelerinde bu çerçeveye yer veriyor (s. 167-8). Özlem Erdoğan Erkarlan da özellikle Rize örneğinde Tanerler'in memurlara biçtikleri öncü özelliğin altını çiziyor (2007, 568-569). Kuruluş döneminde Mardin, Kırıkkale, Karabük de bu model içinde yer alıyorlar (Keskinok, 2010, 180). Bu uygulama benzeri bir dayatmayla ve daha geç bir dönemde Niğde'de yapıldığında, artık memurların öncü rolü hikâyesi bitiyor ama bir bölgenin nizama girmesi amacı gözetiliyor.

Sonuç itibarıyla, Kırbağları'nda müstakil evlerin büyük

bahçeleri var. Villa değil ama bu evler. Bu bahçeler, ne Kırgızistan'dakiler gibi içi görülmeyecek adam boyu çit veya duvarlarla çevrili, ne de Amerikan evlerinde olduğu gibi tamamen şov amaçlı olup bahçeyi kullanılmaz hale getiren duvarsızlık politikasıyla malul (Bu karşılaştırma bana hep garip gelmiştir. Kırgızistan'ın sosyalist geçmişi-

ne mukabil özel hayatı örten duvarları ve buna mukabil özel hayatı var, Amerika'nın "liberal" geçmişine mukabil özel hayatı kamusal hayatla bezeyen ev bahçeleri var ve o yüzden özel hayat görünmez). Kırbağları'nda ise genellikle çit boyunda, yani pek çok kişinin beline gelen, bazen de, özellikle duvarların içinde hangi hayvanların beslendiğiyle alakalı olarak, örneğin davar varsa daha yüksek de olabilen, ama sokakla ve komşularla bağlantıyı kesmeyen duvarlar var. İlginç aslında, komşuların arasındaki duvarlar sokakla bahçenin arasındaki duvarlardan daha yüksek genellikle.

Adı üstünde, Kırbağları burası. Pek yakın zamana kadar Ankara'da ve İstanbul'da gayet görülebilir olan köy kent bağlantısının görünürlüğü ismine kazınmış bir halkası.

Nezihe Muhittin'in romanlarında (bkz. 2006 tarihli derleme) 19. yüzyıldan 20. yüzyıla dönerken İstanbul'un köylerinin ve oralarda bulunan çiftliklerin hem tarım hem de alternatif hayatlar için nasıl zeminler oluşturduğu takip edilebilir mesela ama bu takibi başka şehirlerde yapmak çok zor. Çünkü büyük şehirlerde kentin köylü kısmını kent yuttuğunda köyden geriye bir şey kalmıyor, köy çeperin dışına taşınıyor yine. İstanbul'dan başka şehirler hakkında üretilen edebiyat pek kısıtlı olduğuna, Ankara'da ise bu dönüşümler milli mücadeleyle ve başkent olma mücadelesiyle fazla iç içe geçtiğine göre, hâlâ takip edilesi pek çok hikâye bulunabilecek olmasına karşın, şehir-köy bağlantısı meselesi daha çok gü-

nümüz ekoköyleri ve kaçış isteğinde su yüzüne çıkan bir arzu olarak kendini belli ediyor söz konusu olan büyük şehirler, büyük şehirliler olduğunda. Öte yandan Türk edebiyatında ilk köy romanlarından olan *Küçük Paşa*'nın (1910) yazarı Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın bizzat Niğdeli olması bu denklemi biraz değiştiriyor. Herhalde İstanbul'da konakta büyümüş küçük paşanın kendi köyüne bakışı akademinin köye ve köylülüğe bakışını ele alabilmek için de fena bir örnek değildir... Sözde paşa Salih'in annesi Selime'nin cahilliği dönemin havasına kapılıp abartılmış da olsa, herhalde devlet nedir sorusunun cevabı gerçekten "Bunu herkes bilir: Köylerden vergi, asker alır; fakat kendisi gelmez; kuduz gibi zaptiyeleri saldırır, zift gibi yapışkan tahsildarlar gönderir"den başka bir şey değildir (Tepeyran, 1946). Ama nüfusun %80'inin köylerde, %20'sinin ise şehirlerde bulunduğu yıllardan gelen bu örnekler de 1950 sonrası tam tersine dönen bu dinamiğin barındırdığı köylülüğün, şehrin tezadı değil parçası haline gelmesi meselesini açıklamaya değil, bizzat tezat haline getirmeye daha çok katkıda bulunduğu da söylenebilir. Halbuki köy enstitülerinin kurulduğu yerlerin artık köylükten çıkmış olup, Antalya Aksu'da olduğu gibi şehirle bütünleşmiş olması bile kır-

(Niğde Belediyesi e-imar, <http://e-imar.nigde.bel.tr/> ekran görüntüsü)

kent ikiliğinin analizi açısından kolaylık sağlamaktan ziyade, zaten karışık durumları daha da karmaşıktırdığının ve yeni analiz kategorilerine duyulan ihtiyacın bir örneğidir. Artık devlet bir şey vermeden yapışkan tahsildarlarıyla varlığını sürdürebilecek bir oluşum değildir.

Kırbağları'nda semtin adında, ruhunda ve tren yoluyla şehirden dışarı bölünüşünde şehrin kolay yutamayacağı ama uzakta tutup mesafeli bir muameleye de tabi tutamayacağı bir köylülük var. Bahçelerde her tür ağaç, domates, biber, mısır, köyde yakınındaki bahçene ne ekersen var. Ailedekilerin tamamı işsiz kaldığında bile, bahçede tarım, arıcılık, sütçülük vs yaparak kendilerine iş ve daha önemlisi aş yaratıyorlar. Kendi kendilerine yetiyorlar. Tavuklar bahçelerden, tarım ve ineklerin gübresi özel mülkiyetten taşıyor. Bu taşış etrafı yeşillendiriyor, kullanılmayan, parselleme problemleriyle boş kalan arazileri değerlendiriyor. (Ne var ki, bu değerlendirmeyi ticarete döken mandıralar sebebiyle bölgede büyükbaş hayvan beslemek yakın za-

manlarda yasaklandı.)

Tavuklar, horozlar, koyunlar, kuzular sadece bahçelerde de-
gil sokakta ve oyun parklarında da karşımıza çıkabilir. Çünkü
belediye büyük olduğundan mahallede büyük oyun parkları ve
yeşil dinlenme alanları var. Evlerin neredeyse hepsinde güneş
enerjisi var. Rzgr enerjisi ya da güneşten elektrik üretimi ko-
nusuyla da bteye uygunluk dahilinde ilgi mevcut.

Köylülüğün şehre ne kadar gerekli olduğunu gösteriyor bu
mevcudiyet. Seferihisar örneğinden öteye gitmeyen sürdürüle-
bilir şehirler, bu birliktelik sadece sayfiye kasabalarındaki gibi
turizm endeksli olduğunda değil, Niğde gibi Anadolu'yu kate-
den yolların ortasındaki bir Orta Anadolu şehrinde de önem-
li. Ağırlıklı olarak Sünni nüfusun yer aldığı bu bölgede mahalli
kadınlar buluşup yürüyüş yapıyor, genç kızlar motor sürüyor,
vs. Bir yandan bunda şaşılacak bir şey yok. Türkiye'nin köyle-
rinin pek çoğunda traktör, motor süren, genç erkekler köy iş-
lerini kk gördüğünde, daha yaşlılar da teknolojiye hakim

olmadığında her şeyi devralan genç kızlar var. Gerçi köy olsa belki bunların çoğu yine de normal olurdu. Ama buranın köy değil şehre iyi entegre olmuş bir mahalle olması burayı Ege ve Akdeniz’de rant sebebiyle bahçeli evi olacak kadar paralı, tarım ve tavukçuluk yapmaya tenezzül etmeyen hanelerden ayırıyor. Bin yıllardır ev olarak kullanılan düz damlı ufak yerleşimlerin yanında birkaç katlı apartmanlar da kendini gösteriyor. Özellikle yurtdışına çalışmaya giden ve kazandıklarını bu semte yatıran, döndüğünde hem şehrin hem köyün nimetlerini birlikte yaşamak isteyen aileler bağevinin temsil ettiği göçerlik biçimlerindeki dönüşüme de işaret ediyor.

Şehrin merkezine yürüyerek on beş dakikada gidiliyor. Yani küçük bir şehir olduğu için ne şehrin içinde çürümüş bir bölgeye, ne de şehrin dışında uzak bir bölgeye ihtiyaç duyuluyor hizmet sektörünün farklı kademelerden, kayıt içi ve kayıt dışı işlemesi için... Ya da göçmenliğin gündelik zamansal işbölümünün artık gündelik hayatın bir parçası olduğunu fark etmek için. Böylece geçicilik ve hızlı dönüşüm sadece bir dayatma değil, diğer dayatmalardan kaçış için yeni alanlar haline de gelebiliyor ama bu çok kısa sürüyor. Belki de o yüzden gözden kaçıyor...

Sonuç

Nezihe Muhittin’den Hazım Tepeyran’a Latife Tekin’den Ayhan Geçgin’e edebiyatta şehrin bağla, bahçeyle, köyle, köylülükle kurduğu ilişkiden faydalanarak şehrin içerdiği kırsal faaliyetlerin devamlılığını, bu konudaki teorinin zayıflığını da göz ardı etmeden tartışmaya çalıştım. Bunu yaparken semtte çektiğim fotoğraflar ve yaptığım görüşmelerden faydalandım. Ama bu konu daha çok araştırılmayı hak ediyor ve benim kendi araştırma planımda da daha çeşitli gruplarla çok daha fazla görüşme yapmak var. Funda Cantek bu kitabı düşünürken Ankara ve İstanbul’dan başka örnekler olsun diye Eda Acara’nın “Kenar Mahalle Ekolojisi ve Coğrafi Saha Manzaraları” çalışmasını düşünmüş, paralel olarak da bu çalışma planım uyarınca bir Kırbağları yazısı yazabilmeyi ümit etmiştim. Hakkın-

da bu kadar az kaynak olması ve Eda Acara'nın Ergene Nehri ve kirliliğin etkilerinin ve bu bilgiyle ne yapılabileceği sorusunun nasıl ele alınabileceğine ilişkin makalesinde ifade edildiği gibi, bu kitabın birçok makalesinde kaçınılmaz olan ve yüzleşmeyi gerektiren kavramsallaştırma problemleri beni zorlamakla beraber, kitabın başlangıçta düşündüğümünden çok kısa bir zamanda kotarılacak olmasını biraz geç anlamama rağmen bu kitabı bu yazıyı yazabildiğime sevindim. Umarım kenarda olmanın, coğrafyanın cebrinin yeni incelemelerini yapabilir, buradan bir mağduriyet anlatısı yerine (yeşil) bir imkân sosyolojisi ve politikası çıkarabiliriz. Makale boyunca kadınların gerek genel düzlemde kenar mahalle kavramsallaştırması, gerekse özelde bizzat bağevi dönüşümü ve Kırbağları'ndaki önemli rollerinden ve bu rollerin göçerliğin gündelik hallerine yansımalarından bahsettim. Kısaca ben en zor dönüşüm koşullarında bile felakete değil olanağa odaklanmanın imkânını burada gördüm... Geçgin'in romanında kendi gözettiği dallar gibi tomurcuklanan, göç ettiği köyünü apartman bahçesinde bulan yaşlı kadının tek başına yaptığını Kırbağları'nda koca bir mahallede gördüm: Kemal Karpat'ın söz ettiği nazik itinanın şehirde köyü barındırmaktan geldiğini, şehrin köyün tahakküm ilişkilerinden bir kurtuluş, şehirde köyü barındırmaya çalışmanın ise şehrin hızından kurtuluş sağladığını, bu kurtuluş alanlarının da hareket halinde ve geçici olduğunu...

KAYNAKÇA

- Ankara bağevi, (2000) İstanbul: Vehbi Koç Vakfı.
- Acar, E. (2006) "Kişisel Bir Gecekondu Tarihi," *Cumhuriyet'in Ankarası: Özcan Altan'a Armağan*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı.
- Ackerman, James S. (1990) *The Villa: Form and Ideology of Country Houses*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Adivar, H. E. (2004) *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Akşit, E. (2010) "Politics of decay and spatial resistance", *Social & Cultural Geography*, 11(4), 343-357.
- Akşit, E. (2012) "Ankara'da çokdininli geçmişin izleri ve ziyaretgâhlar," *Cumhuriyet'in Ütopyası Ankara*, Funda Cantek (ed.), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 97-112.

- Akşit, E. (2013) *Kızların Sessizliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. basım.
- Aktüre, S. (1978) 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Andersen, H. S. (2002) "Excluded places: the interaction between segregation, urban decay and deprived neighbourhoods", *Housing, Theory and Society* 19, s. 153-169.
- Bal, Ö. (2011) *Memory, Identity, Home: Self-perception of Identity Among the Armenian and Jewish Communities in Ankara*, Saarbrücken: Lambert Academic Publishing.
- Bakırcı, N. (2010) "Hıdırellez Ve Niğde'de Unutulan Bir Gelenek: Niğde Cumaları", *Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5/3.
- Batuman, B. (2013) "70'ler: Siyasetin Odağındaki Kent, Kentin Odağındaki Siyaset", *Toplum ve Bilim* 127.
- Bayrakçıken Tüzel, G. (2004) *Being and Becoming Professional: Work and Liberation Through Women's Narratives in Turkey*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.
- Cengizkan, A. (2002) "Bağevi'nden Villa'ya: Ankara Keçiören Bağ Evleri ve Kent Konutu Tipolojisinde Dönüşüm", *Modernin Saati*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Chakrabarty, D. (2009) "The Climate of History: Four Theses," *Critical Inquiry* 35/2, s. 197-222.
- Davis, M. (2004) "The Planet of Slums," *New Left Review* 26, s. 5-34.
- Davis, M. (2006) *The Planet of Slums*, Londra ve New York: Verso.
- Davis, M. (2010) *Gecekondu Gezegeni*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Metis Yayınları.
- Erdoğan, Ş. (1999) "Tarihe mal olmuş adetler: Bağa göçme," *Ankaram*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Erdoğan Erkarıslan, Ö. (2007) "Turkish Women Architects in the Late Ottoman and Early Republican Era, 1908-1950", *Women's History Review* 16/4, s. 555-575.
- Ermann, T. (2001) "The Politics of Squatter (Gecekondu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse", *Urban Studies* 38, no. 7983-1002.
- Ermann, T. (2004) "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kuruluşları", *European Journal of Turkish Studies* 1, URL: <http://ejts.revues.org/85>.
- Geçgin, A., (2011) *Son Adım*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Geçgin, A., (2006) *Gençlik Düşü*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Geçgin, A., (2003) *Kenarda*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökçe F., ve N. Özgönül, (2001) "Ankara'da Kaybolan Kültür Varlıklarımız; Bağevleri", *Tarih içinde Ankara II: Aralık 1998 seminer bildirileri*, (der.) Yıldırım Yavuz. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi, 2001.
- İmamoğlu, V., (2001) *Kayseri bağevleri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- İmamoğlu, V., (2010) *Gesi evleri*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- Karpat, K., (1976) *The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization in Turkey*, Cambridge University Press.
- Keskinok, H. Ç., "Urban planning experience of Turkey in the 1930s," METU JFA

- Nezihe Muhiddin, (2006) *Nezihe Muhiddin Bütün Eserleri*, 4 Cilt, (der.) Yaprak Zihnioglu, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Sepehri, S., (1996) "Başlangıcın sesi," *Başlangıcın Sesi*, çev. Cavit Mukaddes, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tekeli, İ., (1970) "Gecekonduları Planlama Sorunları ve Yolları", *Harita ve Kadastro Mühendisliği* 19, s. 38-60.
- Tekin, L., (1984) *Berci Kristin Çöp Masalları*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tepeyran, E. H., (1946) *Küçük Paşa*, İstanbul: D Yayınevi.
- van der Ree, Paul, Gerrit Smienk, Clemens Steenbergen, (1992), *Italian Villas and Gardens*, Amsterdam: Uitgeverij Thoth.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Aslıcan Kalfa, (2009) "Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri," *Fe Dergi* 1/2, s. 13-28.

Gençlik Düşü

AYHAN GEÇGIN

Koca bir kış daha geçmişti işte, sanki bahar hiç gelmemiş, ardından yaz birden tüm yakıcılığıyla başlamıştı. Evden ayrılmış kış boyunca arkadaşlarda, sağda solda kalmıştım. Pek parasız kalmamıştım. Okuldan çocuklardan biri sayesinde bir-iki metin için düzelti işi yapmış, biraz para kazanmıştım. Birkaç kişiye borcum vardı. Geri istedikleri yoktu ya, ödemek isterdim. Çok sıkıştığım zamanlardaysa elbette eve, anneme telefon ediyordum.

(...) Ev zemin kattaydı, yaz kış, en altta toplanıp su saatlerine bağlanan karşı duvardaki su borularından olsa gerek ekşimsi, nem kokan merdivenlerden iki kat inip kapısı neredeyse kapanmayan –şimdiye kadar kilidi sağlam bir evde oturmamıştım zaten– yer yer boyaları kalkmış, silinmiş, kaplamaları kabarmış tahta kapıdan evin salonuna giriliyordu. Salon boydan boya pencereyle kaplıydı, pencerelere bitişik bir kapı bahçeye açılıyordu. Çoğunlukla eve giriş kapımız bu camlı, arka kapıydı. Evin hemen bitişiğinde bir daire daha vardı, bu dairede kapıcıyla ailesi oturuyordu. Onların tek girişiydi bu, arkadan dolanıp bahçeden, bizim pencerenin önünden geçip eve giriyorlardı. Aile beş kişiden oluşuyordu. Kapıcı, karısı, ergenlik yaşındaki oğluyla kızı, bir de olasılıkla kapıcının annesi olan yaşlı kadın. Selim yalnızca kapıcıyla selamlaşıyordu, diğerleriyle ne selamlaştığı ne de konuştuğu vardı. Bahçeyi hem biz hem de onlar kullanıyordu, evin yanından çıkıp karşıya uzanan asma iki evi ayıran bir sınır gibiydi. Ama onlar da biz de dikkatliydik, birbirimizi rahatsız etmekten kaçınıyorduk, sözgelimi onların bahçede olduğu zamanlar çoğunlukla belliydi, bu zamanlarda evdeysen dışarıya çıkmıyordum. Zaten Selim sabah çıkıp gece geldiğinden ne kendisi için bir sorun vardı ne de onlar için. Ara sı-

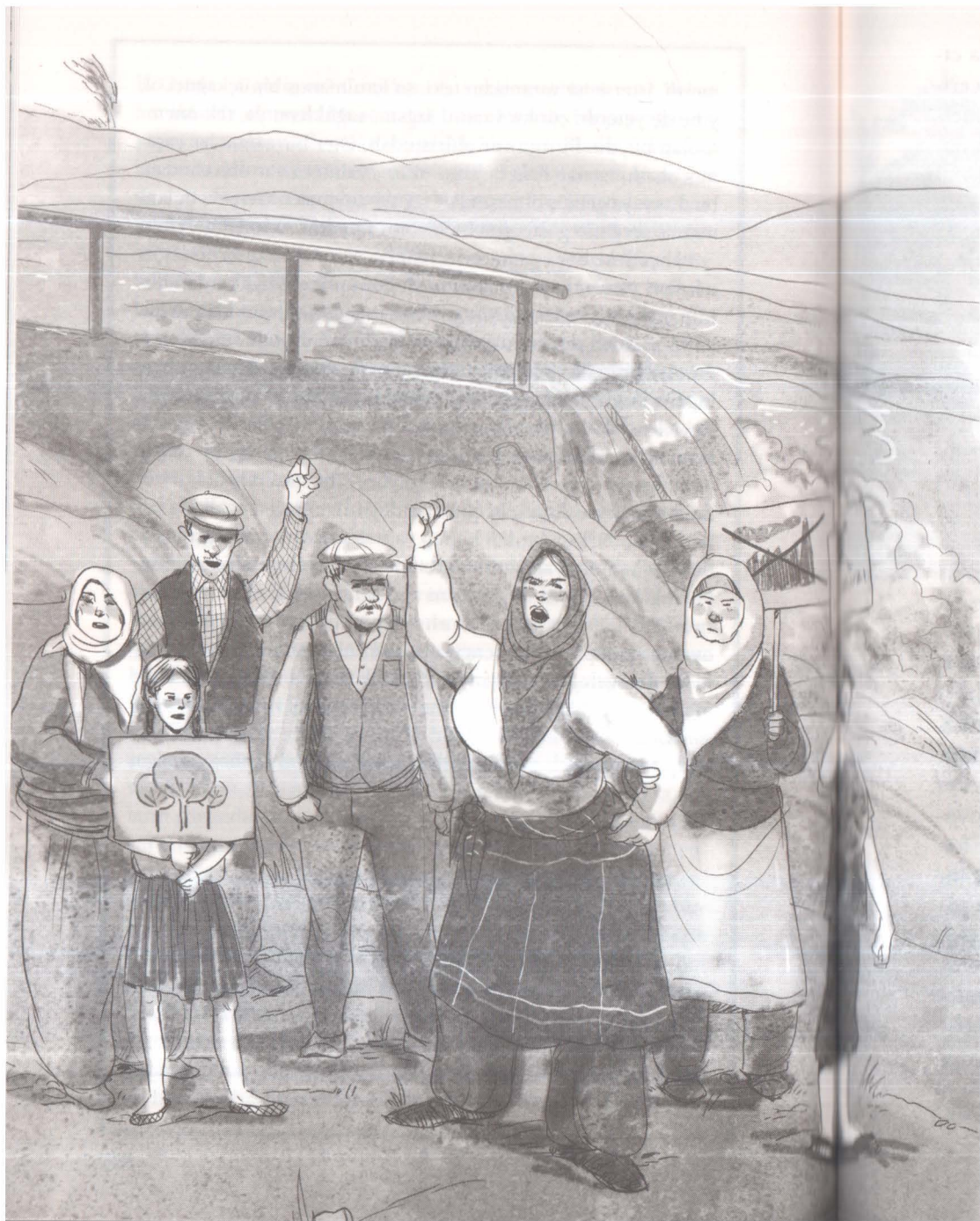
ra yaşı kadın bahçede tek başına geziniyordu. Hoşlanıyordum onun bu yalnız, tutumlu, sakın gezintilerinden, oturduğum yerden, tül perdenin arkasından bazen izliyordum. Başörtüsü, çiçek desenli uzun pazen eteği, hırkasıyla ellerini arkada kavuşturarak yavaş yavaş, güneşlenir gibi dolaşırdı. Bir süre asma yapraklarının önünde durur, yaprakları inceler, eliyle dokunurdu. Sonra çiçeklere bakardı, kızıl güllerini açmış gül ağacına, kasımpatlarına, bir köşeye kendi ektiği adını bilmediğim, yavaş yavaş topraktan çıkan otlara, sonra da gidip çardağın altına otururdu, gelini ya da komşulardan biri yanına gelene kadar sessizce, dalıp giderek, uzunca otururdu. Yüz hatları sertti yaşlı kadının ama aynı zamanda iç çeker gibi bir ifadesi vardı. Belli ki bir köyde doğmuştu, açıklıklarda toprakla, hayvanlarla uğraşarak büyümüşü, herhalde bu toprak parçası ona bir şeyleri anımsatıyordu. Kapıcıysa daha en baştan, karısı, çocuklarıyla-kız çalışıyordu, oğlansa liseye gidiyordu, oğlanın ara sıra mahalleden arkadaşları geliyor, bir süre bahçede bağıra bağıra gevezelik edip sonra bir yerlere, sokakta dolaşmaya ya da belki bilardo oynamaya gidiyorlardı, dikkatimi çekmişti, böyle arkadaşlarıyla bir aradayken hep ötekiler konuşuyor, o genellikle dinliyordu, konuşursa da diğerlerine göre daha akli, başında konuşuyordu, evet, kuşkusuz, ötekilerin gelip dertlerini anlattığı sessiz, erken olgunlaşmış çocuktuktu o— kente yapışmış olmalıydılar, tutunma çabası içinde koşturup duruyorlardı, akrabaları geldiğinde de konuştukları bunlardı: paradan, geçim derdinden, hayat zorluğundan, ev alma hayallerinden, diğerlerinin bu açıdan nerede olduklarından falan, yani gayet yakından bildiğim şeylerden. Yaşı kadınsa bu çabaların, telaşın dışında görünüyordu. Sessizliği, dinginliği, yavaşlığıyla herkesin gözünden kaçan şeylerle ilgiliydi daha çok, bahçedeki bitkilerle, gün ışığıyla, güvercinlerle, serçelerle, kedilerle. Burada, bu küçük alanda olağan dünyanın dışındaydı, hiçbir şeyin onu sarsamayacağı bir uzaklıktan, usulca, bir bekleyiş gibi devinen kendi dünyasının içinden seyrediyor, dinliyor, izliyor, bir otun titreyişi gibi usulca kırmıliyordu. İşte eğilmiş, diktiği bitkilere, boy atışlarına bakıyor, toprağı elliyor, ağır ağır kalkıyor, bir asma yaprağına bakıyor, dokunuyor, onu seyrediyor: yüzü gergin, bakışları dikkat-

li. Orada ne görüyor? Canlılığı mı, yaklaşan ölümü mü? Yoksa her ikisi de olmayan bir şeyi mi? Uzun bir süre bir yaprağın dış yüzeyi sımsıkı, yeşil, göz alıcı, parlak bir örgü gibidir. Sonra bakış ya da dokunuş –yeterince ileri gidilmişse bakışın dokunuş ya da dokunuşun bakış gibi olduğu bir yer vardır– kılcal damarları, örgüyü oluşturan sayısız çizgileri fark eder. Sonra ne vardır peki? Sonra çizgilerin kesintileri vardır, yaprağın gözenekleri, boşlukları vardır. Öyle ki sanki yaprak bu gözeneklerden, boşluklardan örülmüş gibidir asıl, sanki boşluktan oluşmuş olağanüstü yeşil bir yüzeydir bu. Yaşlı kadının dünyasının bu özel, girilmez, sarsılmaz küresini kuran acaba o boşlukta görülebilen şeyle aynı mıydı? Yaklaşan, beklenen, ona uygun biçimde beklendiği için de daha şimdiden kendini burada duyuranla ortak bir yanları mı vardı? Belki ölüm dediğimiz işte bu boşluklardır, bizi kuran, onlardan bir gövde, bir yüzey çıkardığımız bu aralıklardır, sonunda boşluğun kendine döndüğü, kapanır gibi kendine açıldığı görünmez boşluktur.

Yaşlı kadın bana ister istemez bizimkilerin yaşlı kadınlarını anımsatıyordu. Onlar da böyle olağanüstü dingin, sessizdiler. Yaşlı erkeklerin çoğu –büyük amcalar, dayılar, ama hepsi değil, birkaçı hariç– serttiler, hatta hoyrat, dediğim dediktiler. Yaşlandıkça giderek daha da sertleşir, inatçı, huysuz olurlardı, sanki yıllar diğerleri karşısında onları yüzde yüz haklı çıkarmış gibi. Bildikleri bir ya da iki şeydi, bunlar da dedelerinden kalma şeylerdi, sadece bunlara bakarlardı, bunların dışında ne yaparsan yap fark etmezdi, iyi bir işin, düzenli bir yaşamın yoksa onların gözünde çuvallamışsındır, açıkça söylemeseler de bakışları sürekli bunu söyler. Buna karşın yaşlı kadınlar, tanıdığım hepsi de anlayışlı, olağanüstü yumuşaktılar. Seni görür görmez sevinir, sevinçle, özlemle sarılırlar – halbuki küçükken yalnız birkaç kez görmüşlerdir seni, sen sevinsinler diye onların dilinde bildiğin birkaç sözcüğü söylersin, hoşlarına gider, onlar da *ben sana kurban olayım, kadını ben alayım* gibi kendi dillerinde anlamca buna yakın cümleleri yinelerler, ancak yarısını anlayabildiğin o cümleler kulağına bir ninni parçası, bir ezgi gibi gelir – onlar için var olman, sağ olman yeterlidir, bunu görmüş, buna sevinmişlerdir, bunun dışında yaptığın ne olursa olsun fark et-

mezdi, isterse işe yaramazın teki, su katılmamış bir üçkağıtçı ol, yine de yeterdi, çünkü varsın, sağsın, sağlıklısın ya, tek önemli olan buydu. Birinin var olmasından, ister bir zamanlar yaşamış olsun, isterse hâlâ hayatta olsun, yalnızca var olmasından, bu dünyaya gelmiş olmasından sevinç duymak... Gerçek, bulanmamış sevginin göstergesi bu olabilir miydi?

Bahçedeki koca asma evin hemen yanından karşıya doğru uzuyor, yandaki apartmanın boşluğunun başladığı yerden dönüp öteki uca kadar gidiyor, orada da sağda çardağın üstünü kapatıp yeniden dönerek apartman girişine doğru devam ediyordu. Asmanın ilk döndüğü yerin yanında, diğer apartmanın boşluğuna doğru hafifçe eğilmiş, tam kenarda bir ceviz ağacı vardı. Cevizler dökülürken yapraklara çarpa çarpa dökülürdü. Gecele-ri bu ses tıpkı adım seslerine benzerdi, sanki bir hayvan durup dinleyip sonra yeniden hareket ediyor, evin etrafında dolaşıyor-du, bir dala basılmış gibi çıtırtılar, hışırtılar. Bazen özellikle yukarılardan birkaçı birden kopup yapraklara çarparak düştüğün-de tıpkı yağmur yağıyormuş gibi olurdu, kısa süren bir yaz çise-lemesi. Yere düşen bir tanesini alıp sehpanın üzerine koymuş-tum. Dış kabuğu parlak, canlı bir yeşillikteydi, pürüzsüz bir ovalliğe sahipti, kahverengi sehpanın üzerinde kara boşlukta-ki bir gezegen gibi parlıyordu (*Gençlik Düşü*, s. 196-200, 2006).

Ergene Nehri kirliliği ve kenar mahalle ekolojileri

EDA ACARA

Kenarın ve dolayısıyla, Ötedeki'nin uzaklığı, 1970'lerden itibaren öncelikle bağımlılık teorisyenleri¹ ve ardından da politik ekonomi ile birlikte ırkçılık ve sömürge karşıtı² ve/veya sömürge sonrası yazını³ ilgilendirmiştir. Bağımlılık teorisyenleri daha çok birinci ve üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ekonomik ve siyasi hegemonyayı incelerken, ırkçılık karşıtı yazın ırklaştırma pratiklerinin kenar ötedelikleri⁴ süregenleştirmelerine kafa yorarlardı. Özellikle Kuzey Amerika'da 1970 sonrası güçle-

-
- 1 Bkz. Amin (1976) ve Frank (1994). Ayrıca üçüncü dünya ve kalkınma üzerine bkz. Escobar (1995).
 - 2 Bkz. Pulido (2000), Mitchell (2003) ve Warf (2006).
 - 3 Bkz. Chakrabarty (2000, 2012).
 - 4 Kenar ötedeliklikler kavramıyla, hem farklı kenar kavramsallaştırmaları arasındaki, hem de herhangi bir kenar yerleşim (mahalle, kıta vb) içerisindeki ırk/etnisite, toplumsal cinsiyet, cinsellik, sınıf ve/veya bedensel engellere dayalı farklı ötelenmişlikler arasındaki ilişki kısımlarını kast ediyorum. Bazı siyah feministler, beyaz feminist eleştiriye siyah kadınların ayrımcılığa karşı aile aracılığıyla oluşturduğu stratejiyi önemsememekle suçlar ve ailenin stratejik önemini kölelik tarihi ile bağlantılandırır. Bkz. Collins (2000) ve Crenshaw (1989).

nen ırkçılık karşıtlığının ve doğa ırkçılığı karşıtlığının⁵ da etkisi ile ırkçılık karşıtı yazın belli grupların kent mekânı içerisinde neden daha sağlıklı, daha az kirlenmiş, kent içi hizmetlerin ulaşılabilir olduğu yerlere yerleştiği ve bu ilişkinin nasıl devam ettirildiği sorusuna eğilmişlerdir. Öte yandan, 1980 sonrası kirletici sanayinin üçüncü dünya ülkelerine kayınasıyla, sömürge karşıtı yazın, kirliliği kenar ülkelerin –ki bunlar sömürge sonrası ülkelerdir– çokuluslu şirketler tarafından bir arka bahçeye dönüştürülmesine bağlamıştır. Farklı ulusal grupların ayrıcalıklarını veya hegemonyalarını yeniden ürettikleri bir mevzi olarak sanayileşme ve “geliş(tir)mecilik” meselelerinde itirazlarda bulunmuşlardır. İşte bu temelde, ister ülkeler arası, ister ülke içi veya farklı yerellikler arasında olsun, merkez kenar eşitsizliğinin bir sonucu olarak kirlilik karmaşık bir çatışmalar alanı olarak karşımıza çıkar. Yerel addettiğimiz mekânlarda da görünür ve duyulur hale gelebilen bu çatışma coğrafyaları yerel ekolojilere içkin bilgi hafızalarının hararetle ortaklaşan ve farklılaşan birikimlerini de sergilerler. Peki ama neden yerel ekolojilere dair hafızaları görme-ye/bilmeye ihtiyacımız var?

Öncelikle, yerelliklerde ne olduğunu (değişimin nasıl gerçekleştiğini) öğrenmek ileride yerel ekosistemlere neler olabileceği veya söz konusu olan kirlilik gibi çevresel bir felaket ise, o zaman neler “yapabileceğimiz” konularında yol göstericidir. Yapabileceklerimiz meselesindeki “biz”i düşünmek ve hareket edebilmek için yerel ekolojilere ait hafızalara ihtiyaç duyuyoruz. Bu ihtiyaç, meseleyi ele alırken basitçe kararlara kimin katılacağı sorusu ile ilgili değil ve fakat aynı zamanda, nasıl bir eski yeni topografya tahayyülünün de hakim olacağını sorgulamak açısından gerekli bir yoksunluk. Doktora tezi araştır-

5 Doğa ırkçılığı, azınlıklaştırılmış grupların (özellikle Kuzey Amerika yazını içerisinde yerliler ve siyahların yaşadığı mahalleler) yaşadıkları bölgelerdeki ekolojik kirlilik ve tahribata dikkat çeker. Doğa ırkçılığı Karşıtlığı üzerine yazan aktivistler ve akademisyenler, yerleşimler arasındaki ekolojik koşulların eşitsizliğinin (Örn. beyaz ve siyahların yaşadığı mahaller arasındaki farklılıklar, ki bunun en dramatik örneği New Orleans'teki kasırga sırasında ortaya çıkmıştır) kölelik ve ırkçı ayrımcılık pratiklerinde zemin kazandığını savunurlar.

mam olan Ergene Havzası'ndaki kirlilikle ilgili saha izlenimlerini anlatan bu makalede, özellikle 1990 sonrası havzada etkisini hissettiren sanayi faaliyetleri sonucu dönüşen havza çevresi yerleşim ekolojisinin odakları arasındaki çatışklara göz gezdireceğim. Bunu yaparken metodolojik olanaklara; araştırmacının yerelliklerle nasıl ilişki kurduğuna; farklı yerelliklerin söz konusu bölgeye yabancı bir araştırmacıyı nasıl tahayyül ettiklerine ve kullanışlı bir yerlilik ekolojisine giden yolda kenar-merkez arasındaki coğrafi geçişgenlikleri de işin içine katarak nasıl kavramlar ve bakışlar icat edebileceğimize değinmeye çalışacağım. Ergene Nehri'nin kirliliği ile ilgili farklı yerelliklerin kirlilikle çatışmalarına baktıkça, bu makale ile sınırlı kalmayacak bir kenar mahalle/köy ekolojisi araştırmasının kavramsal düşünmelerinin kırıntılarını ortaya sermeyi umut ediyorum.

Ekoloji kelimesinin kökü eski Yunanca'dır ve evin bilimi anlamına gelir. Ekolojinin bir bilim olarak kuruluş aşamasında-

ki öncülerinden Arthur Tansley –ki Freud’un yakın arkadaşlarından– üzerine çalışan Laura Cameron, 20. yüzyılda ekosistem kavramının psikanaliz ve ekoloji arasında bir yerde kurularak, “ekolojistin hassas sistemleri dengeli hale getirmeye uğraşacak bir uzman” olarak yorumlandığını söyler (Cameron 2004, 56). Bu yorum, ekolojistin kıra uzakta, yani merkezden bir uzman oluşu, kırım düzenlenmesi, dengelenmesi gereken kenar olarak ötede konumlandırılmasıyla ilgilidir. Benzer şekilde, 21. yüzyılda son dönemdeki insan varlığının ekosistemleri uğrattığı zararlara karşı biyologların zarar görmüş sistemi iyileştirme amacıyla ortama baskın bir türü⁶ bırakmalarını benzer bir doğayı düzenleme çabasıdır. Her ne kadar durum bakir kırdan, zarar görmüş doğaya dönüşmüş gibi olsa da, bu uygulamaların bir kısmı zarar görmüş bir ekosistemi insan eli değmemiş⁷ haline geri döndürmeyi hedefler. Moore ve Robbins (2013) bu yaklaşıma iyileştirmeci nostalji⁸ ismini veriyorlar. Nostaljinin, askerlerin ev özlemi hastalığı olduğunu da not ederek (Lowenthal 1985) bu tür bir nostaljik yerlilik ekolojisinden kendimizi ayıralım. Zira, yerlilik kavramı bu tür bir nostalji ile Türkiye’de olduğu gibi, özellikle de gelenek çevresinde örgütlenen bir mikro milliyetçilikle sınırlı kalmak zorunda değildir (Baker 2000).

Nostaljik yerellik, yerel hafıza ve bilgi birikimlerinin saf, en doğru ve en demokratik olduğunu tahayyül eder. Halbuki yerellikler her biçimiyle sosyal, politik, tarihsel, ekonomik olaylar ve değişimlerle birlikte yeniden şekillenir. Örneğin, bazı bilgiler hatırlanmamak üzere unutulur (Castree ve Braun 2001; Watts et al. 2004). Özellikle kenarda ve kenardan farklı yerlere ötelenmiş hafıza ve bilgi birikimleri için anlatılanların “farklı kullanışlılıklarla” veya Harris’in (2009) anlatımıyla, “sürdürülebilirlikler”le doğrudan bağlantısı vardır. Bu farklı kullanışlılıklar, sınıf, etnisite, toplumsal cinsiyet ve tarihsel politik değişimlerdeki müzakereler sırasında şekillenirler ve an-

6 Invasive species

7 Edenic ecology

8 Restorative nostalgia

lam kazanırlar. Böylece, özne mevzileri çatışkılar içerisinde ve sırasında doğarlar. Dolayısıyla, ekolojik araştırmalara özneci bir yerden, yani öznelerin tüm bu çatışkılardan önce nasıl ortaya çıktıklarına bakmaktan ziyade, çevresel çatışkı mekânlarının anlamlandırılma süreçleri üzerine düşünerek başlamak mekân-sal yönetim biçimleri, değişen ve çatışan hafızalar ve özne mevzilerinin olanaklılıklarını ortaya sermek açısından zengin bir yaklaşımdır. Zira, mekânlaşma süreçleri bu çatışkılar çevresinde veya ekolojilerinde gerçekleşir ve yerli/yerel olmak hissiyatları veya tanımları bu çatışma coğrafyaları ile beraber varolurlar.

Ergene kenarı

Ergene Nehri, Tekirdağ Saray'dan doğar ve sınır ötesi bir nehir olan Meriç Nehri'ne dökülür. Ergene Nehri, Trakya bölgesinin en önemli yüzeyüstü su kaynağını oluşturur. Nehrin kendisinden isim alan Ergene Havzası, toplam 1.494.585 ha'dır ve bu alanın %71'i tarım alanıdır (Kantarci, 1999). Çok fazla tarihsel bir yazın olmamakla birlikte, yerel tarihçilerin araştırmaları kapsamında anlattıklarına göre, bölgede 500 yıllık bir hayvancılık tarihi de vardır. Havzanın kuzeyinde özellikle Meriç kıyısında çeltik yetiştiriciliği yapılır ve Türkiye'nin %49,5 pirinç ihtiyacı bu bölgeden karşılanır. Bunun dışında, tarımı yapılan diğer ürünler ise, buğday, mısır, silajlık mısır, gündöndü (ayçiçeği), üzüm ve şeker pancarıdır (Trakya Alt Bölgesi Ergene Havzası Revizyon Çevre Düzeni Planı 2009). Burada bahsettiğimiz tarımı yapılan ürünler, kâr amaçlı pazara satılan ürünler manasına gelir. Halbuki, gözlemlerime dayanarak aslında Trakya bölgesinin kırsalında yaşayan-şehirlerin de kenarlarında yer alan birçok mahalle ve köyün yerlileri nezdinde kendi sofrası için bahçecilik yapmak oldukça normal ve yaygın bir durum. Yine saha çalışması yürüttüğüm mahalle içerisinde sonradan Anadolu ve Doğu Anadolu'dan gelen farklı göçmen gruplarının da yerlilerin bahçelerinden bir anlamda feyz alarak kendi bahçelerini oluşturduklarını gözlemledim. Bunu, kirliliğin geçimlik yetiştirilen tarım ürünlerini de etkilediğini, (özel-

likle bitkilerde yaprak bozulmasına sebep olmak gibi) vurgulamak için söyleme gereği duyuyorum.⁹

Ergene Nehri en yüksek kirlilik olan 4. sınıf kirlilikle sınıflandırılmaktadır (“Çevre Atlası” 2004). Çeşitli devlet kurumları ile yürüttüğüm görüşmeler esnasında kayıtdışı yapılan kişisel yorumlara göre, Ergene Havzası şu an Türkiye’deki en kirli havza konumundadır. Havza’daki genel kirlilikle nehir kirliliği arasında yakın bir ilişki olmakla birlikte, havzadaki toprak ve hava kirliliğinin tek sebebi Ergene Nehri de değildir.¹⁰ Ancak, Ergene Nehri havza boyu aktığı için ve kirlilik müsebbibi kayıtlı ve kayıtdışı sanayi bölgelerinin Ergene’nin hemen doğduğu yer olan Saray, Tekirdağ’a yakın olması sebebiyle, Ergene Nehri’nin havza kirliliğindeki rolünün oldukça yüksek olabileceğini tahmin edebiliriz. Zaten Şekil 1 ve 2’de bu tahmini kanıtlar niteliktedir.

Çevre ve Orman Bakanlığı’nın 2008 yılında hazırladığı ve şu anda planlama bazındaki bazı düzeltmelerle yürürlükte olan *Ergene Havzası Koruma Eylem Planı*’na göre, havzada kayıtlı 2037 sanayi kuruluşu bulunuyor. Ancak, bu sayı kayıtsız olarak kurulmuş sanayiye kapsamıyor. Özellikle E5 Karayolu boyunca, Çorlu, Lüleburgaz ve Çerkezköy aksına yayılmış olan bu sanayi bölgesindeki kuruluşların %31’i tekstil ve deri sektöründe faaliyet gösteriyor. Hem Çevre ve Orman Bakanlığı’nın kaynakları, hem de *Trakya Alt Bölge Planı* (2009) ile birlikte Trakya Üniversitesi tarafından hazırlanan *Ergene Havza Planı* (2004), Ergene Nehri’nin kirleticilerinin öncelikle sanayi kuruluşları ve ardından da, arıtılmadan Ergene’ye ve kollarına deşarj edilen evsel atıklar olduğunu vurguluyor. Buna ek olarak, özellikle Çerkezköy ve Çorlu’da toprağın kumlu olması sebebiyle, sanayinin deşarj ettiği ve vah-

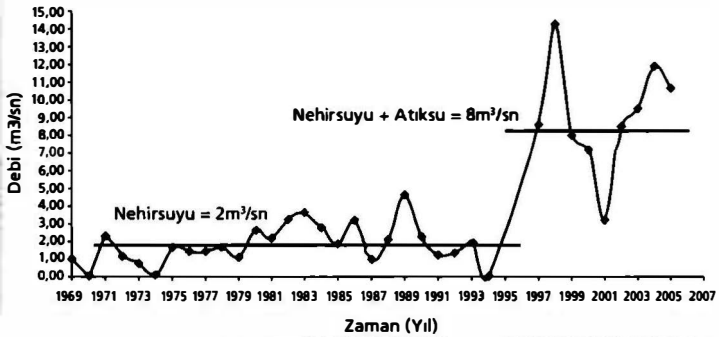
9 Araştırma katılımcıları, yaprak bozulmasını Ergene Nehri’ndeki kirlilikle bağdaştırıyorlar. Ancak, 2012’de Doğan Kantarcı tarafından yürütülen araştırma, yereldeki birçok grubun anlattığı yaprak bozulması hikâyelerinin bir kısmının kurulu Termik Santral’in etkisinin bir sonucu olduğu konusunda güçlü veriler sunmaktadır. Bkz. Kantarcı vd (2012).

10 E5 Karayolu ve kullanılan tarım ilaçları Trakya’daki çevre kirliliğinin bilinen diğer kaynaklarıdır. Bkz. Adiloğlu vd (2011).

heumann 2011). Sanayi politikalarına atfedilen önem, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Avrupa sömürge politikalarına karşı "ulusal bağımsızlığın" koşullarından biri olarak görülüyordu (Keyder 1999; Şenses ve Taymaz 2003). Çağlar Keyder, Cumhuriyet dönemindeki göçler sebebiyle, zanaatkâr kesimin kaybolduğunu ve 1980 darbesine kadar, İstanbul'un üretimdeki yerini kaybettiğini belirtiyor. Dolayısıyla, sanayi faaliyetlerinin büyük bir kısmı, Ankara, Antalya, İzmir gibi Anadolu kentlerinde kurulu devlet işletmelerinde yoğunlaşıyordu (Quataert 1994; Senses ve Taymaz 2003). Trakya, 1970'li yılların ortalarına kadar (özellikle 1978'de Trakya Cam kurulana dek), Bulgaristan ve Yunanistan'a sınır olması ve dönemin özellikle Bulgaristan ile olan toprak sorunu ve Bulgaristan'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin gördükleri ayrımcılık sebepleriyle daha çok ordunun manevra alanı olarak kullanılıyordu. Yine de, Trakya'nın İstanbul'un üretiminin bir kısmını karşılaması fikri 1990'lardan daha önce ortaya atılmış, hatta 1968'de İstanbul sanayisinin bir kısmının Trakya'da kurulması hususunda bir fizibilite bile yapılmıştı.¹³ Bu fizibilite raporunda, olası bir sanayileştirme hareketiyle Trakya'daki doğal kaynakların aşırı kullanımından ve bununla birlikte ucuz işçiliğin artmasıyla, sömürünün yaygınlaşacağından duyulan endişe dile getirilmişti. Buna rağmen, 1980 ortalarında yaşanan ekonomik liberalizasyon ve daha sonraki AB'ne giriş süreci ile İstanbul'un özellikle Orta Doğu ve Doğu Avrupa ticareti artarken, Trakya da bu artan ticaret hacminin üretici rolünü üzerine almıştı. Öyle ki 1990'ların başında bir kısım İstanbul sanayisi (örneğin, Çorlu'daki Deri Organize Sanayi Bölgesi –Çorlu Deri OSB– namı diğer Tabakhaneler ile birlikte boyahaneler) Trakya'ya taşınmıştı.

Şekil 2'de görülen ve Ergene Nehri'nin özellikle 1993 yılından itibaren atık sular yüzünden artan debisi yukarıda bahsettiğim 1990'ların başındaki dönüşümü anlatır niteliktedir. Aynı şekilde 1995 yılından itibaren görülen artış ise Çerkezköy ve Çorlu'daki sanayi bölgelerinin kurulma tarihleri ile eş-

13 Bkz. OECD (1968).

Şekil 2. Ergene Nehri'nin atık sular yüzünden yükselen debisi (2011 yılında eski haline göre dört katı) (Ergene Havzası Koruma Eylem Planı [Sunuş] 2011, 14)

zamanlıdır. 2001 yılındaki atık su düşüşü, Çorlu Deri OSB'ne arıtma tesisinin yapıldığı döneme de denk gelir. Elbette, Şekil 2'nin detaylı okumasını yapmak için daha fazla bilgiye ve araştırmaya ihtiyaç var. Ancak bu haliyle bile bakıldığında Ergene nehir ekosistemindeki köklü kirliliğin organize sanayi bölgelerinin Trakya'ya taşındığı dönemlerle eşzamanlı gittiğini gözlemleyebiliyoruz.

Makalenin hemen girişinde bahsettiğim gibi, kirletici sanayilerin büyük bir kısmı birinci dünya ülkelerinden üçüncü dünya ülkelerine 1970'li yıllardan itibaren taşınmıştır (Escobar 1995). Söz konusu taşınma sürecinin sebepleri arasında birinci dünya ülkelerinde yükselen işçi ücretleri, kirlilik yönetimi ve ihtiyaç duyulan enerji ile ilgili artan sanayi ve devlet harcamaları ve küresel rekabetin yoğunlaşması sayılabilir. Bu sebepler sonucunda, küresel iş bölümü değişmiş, karar alma ve bilgi temelli iş gören merkezler birinci dünya ülkelerinde konumlanmak suretiyle, üçüncü dünya ülkelerinde ve üçüncü dünya ülkelerinin kenar mahalle ve bölgelerinde üretimlerini yaptırmaya başlamışlardır. Güney Amerika ve Asya ülkelerde sıklıkla gündeme gelen çokuluslu şirketlerin (özellikle madencilik

ve tekstil sanayiinde) kirlilik kontrolü, işçi sağlığı gibi hususlarda “konak” ülkelerden edindikleri imtiyazlar da çevre sağlığı ve kirlilik meselesini tam anlamıyla hukuksal ve yönetsel anlamda bir kaçış alanı olarak konumlandırmıştır.

Yine de kirliliği sadece ulusaşırı şirketlerin gerçekleştirdiğini söylemek hem yetersiz olacak, hem de çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Mesela, Venkatachalam (2012) Hindistan’ın Tamil Nadu Bölgesi’nde kurulu tekstil sanayiine devletin ortak arıtma yapmasının bile kirliliği durdurmadığını, zira arıtmanın çalıştırılmadığını ve bunun da sebebinin, arıtma teknolojilerinin “ortak” kullanımının bile piyasa koşullarınca belirlenmesi olduğunu anlatıyor. Bu durumda, daha büyük fabrikalar, ortak arıtma maliyetine katılmayıp kendi arıtmalarını yapmak yoluna giderek asıl maliyeti küçük firmalara yıkmakta; sonuçta arıtma maliyetinin kendisi de küçük ve büyük firmalar arasındaki rekabetin bir parçası haline gelmektedir.

Bütün bunları göz önüne alırsak, kirliliği yaratan koşulların bulaşıcılığından da bahsedebiliriz. Bu bulaşıcılık devlet, özel sektör ve yerel yönetimler ile birlikte yerel kanaat önderleri arasındaki müzakereler (ki bunun içerisinde, kirliliğin kontrolünü sağlamamak da vardır) çerçevesinde şekillenir. Trakya bölgesi, hem İstanbul’un hem de küresel piyasaların kenar üretim mekânlarından birisidir. Ancak bu kavramsallaştırma kenar merkez arasındaki geçişkenlikleri, müzakereleri ve çatışkılarını anlatmak için yeterli değildir. Kenar konumları içerisinde de merkezleşmiş iktidarlar vardır ki bunlar kirliliğin ne oranda ve ne zaman olacağını belirleyen güçlere sahiptirler. Bir sonraki bölümde, makalenin dertlerinden biri olan kenar merkez geçişkenliklerini manzaralaştırma çabası içerisinde saha çalışması ve olası bir kenar bilimi için düşünme ve görme biçimlerinin olanaklılıklarına bakacağım.

...

*su akar ben akarım
ben akarım su akar
vakit yok bakışmaya*

günlerden suya

sonrası kalır/su.

Edip Cansever, "Su"

Doktora tezimin saha çalışmasını yaptığım yer Trakya'nın bir kasabası. Konu, Ergene Nehri'ndeki kirlilikle farklı sınıf ve etnik gruplardaki insanların, mahalle komşuluklarının, cemaatlerin (bunun içerisine her türlü ilişkiyi sokmak mümkün) nasıl baş ettiklerini görmek ve gösterebilmektir. Sahaya gitmeden önce yaklaşık iki yıllık bir hazırlık süreci geçirmiştik. Bu hazırlık sürecinde, daha önce çalıştığım araştırma projelerindeki gibi "anketi veya görüşmeleri yapar geçerim" tavrından uzakta bir tavır benimsemiştik. O nedenle de, saha çalışmasını yapacağım yerde bütçem el verdiğince kalmaya, bu esnada da sadece görüşme yapmaya değil, aynı zamanda kirliliğin hissedildiği veya dolaysız yoldan yaşandığı yerlerde vakit geçirmeye karar vermiştim. Vakit geçirmek konusunda çok fazla bir sınırlama getirmemiştik kendime. Zira, Ergene ve Trakya'ya ait olabilecek her türlü yerelliğe¹⁴ yabancıydım.

Saha çalışmamı planlarken, Spivak'ın (1993) daha sonra vazgeçtiği daha doğrusu, orta sınıf akademisyenler ve yüksek lisans öğrencileri tarafından yanlış anlaşıldığını düşündüğü için geri çektiği, saha çalışması ve "madunla vakit geçirmek" fikrinden etkilenmiştim. Her ne kadar geri çekmiş olsa da (Gerçi yazılı bir fikri geri çekmek ne kadar mümkündür?) bu yazısında Spivak (1993), madunla vakit geçirme yöntemini araştırmacının bildiklerini yerinden sökmenin veya bilmediklerini öğren-

¹⁴ Burada, yerellikler diye tabir olunan, sadece bir yerin yerlisi olmak değil, aynı zamanda yerel dil, şive, topografya veya tarım yapma biçimleri/gelenekleri gibi özellikleri de kapsıyor.

menin bir biçimi olarak anlatır. Bu bağlamda, saha çalışmasını müteakip araştırmanın kendisini, mesela akademisyenlere veya diğer başka orta sınıf camialara haber vermek amaçlı yapılan bir şey değil, daha çok aşağıdan öğrenmenin bir biçimi olarak düşünür (Sharpe ve Spivak 2003). Böyle bir kavramsallaştırma, maduna yardım etmek, acımak veya kurtarmak gibi araştırma-cıyı veya bilimadamını/kadınını otoriter bir yere yerleştiren konumlardan ziyade madunla vakit geçirerek işbirliği ve/veya anlamlandırma süreçlerini inşa etmenin biçimleri üzerine düşünür. Zaten bildiklerimizi veya ayrıcalıklılarımızı yerinden sökmek de böyle bir çabadır.

Spivak'ın söyleyip de geri aldığı şey, başka bir düşünüş teknolojisi olan video yoluyla pasif bir şekilde seyretmek yerine, görmenin yeniden icat edilişi ile¹⁵ benzer bir kaygı taşır. O da, saha çalışmasının soyut kavram ve teorileri sağlamak için değil, varolan soyut kavram ve teorilerin yetersizliğini ortaya çıkararak, konunun bütün tarafları ile birlikte düşünebileceğimiz fikirler yaratabilme kaygısıdır. Elbette, bu yazının bütün bu beklentileri karşılaması bizatihi bahsettiğimiz aşağıdan öğrenmenin özüne aykırı düşer. Ancak, yine de böyle bir yola gitmeye çalıştığımı söylemekte bir zarar görmüyorum.

Kirlilik (toprak, hava veya su) Türkiye'de ve dünyada genellikle fen bilimleri meselesi olarak ele alınıyor. Ancak, her ne kadar kirlilik yazını içerisinde olmasa da, doğal veya insanın bozduğu doğa kavramlaştırmalarıyla birlikte çevre sorunlarının sadece fen bilimlerinin alanına has bir konu değil, aynı zamanda mekânsal dönüşüm meselesi olduğunu vurgulayan insan coğrafyaları temelli bir yazın da mevcuttur (Zimmerer 2010).¹⁶ Türkiye'de ise bu biçimde yapılan çalışmaların örneklerine rastlamak pek mümkün değil. Devam eden HES mücadelesi ile beraber bu tür çalışmaların fazlalaşacaklarına ise güvenim tam. Ancak, yine de geçen yıl yürüttüğüm saha ça-

15 Video üzerine benzer bir kaygı için bkz. <http://www.korotonomedia.net/kor/index.php?id=21,147,0,0,1,0>

16 Bu alandaki yazın için bkz. Swyngedouw (1995), Kaika (2005) ve Sultana (2009).

· lışması esnasında, zaman zaman kibirle, zaman zaman da gerçek bir alayla karışık yorumlar bana kirlilik meselesinin sosyal bilimlerin (özellikle sosyoloji, antropoloji, sanat, çevre tarihi ve coğrafya açısından) çok uzağında bir yerde örgütlendiğini gösterdi. Bu minvalde sahada maruz kaldığım bu yorumlar, Türkiye’de kirliliğin bir anlamıyla normalleştirildiğini (yani kalkınmanın bedeli olarak kirliliğin mutlaka olacağı düşüncesi) ve yalnızca planlama, hukuk ya da fen bilimleri meselesi olduğunu gösteriyor. Başka bir deyişle, doğaya insani müdahalelerin en azılısı olarak kirlilik, en fazla ekonomik ve siyasal, ardından da teknolojik açıdan yönetilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Kuşkusuz, mesele yönetim olun-

ca da “kimin kim için kirliliği yönettiği” sorusu farklı tarafların seferber oldukları müthiş bir rekabet ve çevresel hak mücadelesini örüyor.

Türkiye gibi, 1980 sonrası kirletici sanayilerin birinci dünya ülkelerinden ihraç edilmeleriyle başlayan, küresel kapitalist sanayinin yarattığı kirlilikten etkilenen Güney Amerika ve özellikle, çevre kanunları açısından benzer bir kaosa sahip Güney Asya (özellikle Hindistan) ülkeleri üzerine yapılan araştırmalar çevreci hareketlerin dinamiklerine yoğunlaşır. Bu dinamikler, farklı etnik, cinsiyet ve cinselliklerden bireylerin karar alma süreçlerine katılımlarını ve bu katılımın çevreci hareketlere etkisini ve/veya hiç bu tür ayrımlara girmeden çevreci hareketlerin neoliberal ekonomiye getirdiği söylemsel ve pratik mücadeleleri içerir.¹⁷

Her ne kadar çevre hareketlerinin önemli olduklarını, güçlendirilmeleri gerektiğini düşünsem de, araştırmamın metodolojik mekânlaştırması açısından saha çalışmasına, çevre hareketlerinin uzağından başladım. Amacım, hareketlerle ne kadar ve nasıl karşılaşacağımı kendim deneyimlemektir. Başka bir açıdan, medyada gündemleşmiş, yerel siyasetin (hem muhalefet, hem de iktidar) temel odağı olmuş bir konunun asıl sessiz aktörlerini dinlemek istiyordum. Bu dinleme hali, elbette ki Erzene kirliliği çevresinde örgütlenmekte olan yerel siyasi aktörleri ve onların gündemlerini dışlamak için değildi. Daha çok tabiri caizse iktidar ve çevreci muhalefet arasında mahallelinin neye düştüğünü ve ortaklaşan söylemlerin ne kadarının çevreci muhalif siyasetten beslendiğini – daha yalınca mahallelinin mahalle dışından içine ne taşıdığını ve ne taşımayı tercih ettiğini dinlemek istemiştım.

TÜBA saha çalışmasını, alan çalışması olarak çeviriyor. Bunu Türkçeyi “saf” haliyle kullanmak gerekliliğine dayandırdığını tahmin ediyorum. Ancak anlamsal açıdan, alan düz yer demek. 1990 sonrası sosyal bilimlerin yöntemlerine dair ortaya çıkan

17 Üçüncü dünya ve küresel güney ülkelerindeki farklı çevreci hareketlerin analizleri için bakınız: Goodman (2008), Agrawal (2005), Cederlöf (2006), Agrawal (2000).

eleştiriler ve beşeri coğrafya içerisindeki feminist, Marksist ve ırkçılık karşıtı akımlar alan kavramını da yeniden düşünmeyi beraberinde getirmişti (Mitchell 2000). Bu eleştiriler, mekânların tek başlarına fiziksel ve anlam içermeyen boş ve içi ilişkilerle doldurulan yerler olmadıklarını vurgularken, ilişkilerin var oldukları yerlerde mekânlaşma süreçlerinin olduğunu söylüyordu. Ve ekleyelim, bu eleştiri tam da ataerkil, ırkçı, sömürgeci ve hatta belli bir düzeyde milliyetçi mekân kavramlarının merkezinde bulunan “kartezyen” mantık ile alakalıdır. Kartezyen mantık dediğimiz, emperyalist veya sömürgeci devletlerin koruyup, kullanıp kurumsallaştırdıkları ve bu süreçte, haritanın bilgi kaynağı haline gelişiyse de doruk noktasına ulaşan bir görme biçimi. Haritanın görme ve eylem biçimlerine etkisi üzerine 1960’lardan bu yana oluşturulmuş bir yazın olmakla birlikte, konumuz gereği kartezyen bakışın nasıl bir şey olduğuna odaklanmakta yarar görüyorum. Bunu yaparken de kartezyen bakışla ilk karşılaştığım yerlerden bir tanesine geri dönme-yi uygun buldum. Kartezyen bakış:

Bir düzlem üzerinde varolmanın nasıl bir şey olduğunu kesin olarak anlamamız için tutulacak yol... Okuyucu bir dosya kâğıdı olarak, kenarından bakacak şekilde yüzüne yaklaştırsın, öyle ki, tek gözüyle baktığında kâğıdı tek bir çizgi olarak görsün... Şimdi bu kâğıdın bir yüzünde gözlemciden ileriye doğru uzanan düz bir çizgi çizilmiş bulunsun. Bu çizginin altındaki alanı, sıkı sıkıya bir araya gelmiş ve her biri kâğıda değen taneciklerden ince, katı bir katman olarak düşünün. Burası düz dünyadaki bir varlık için katı toprak olurdu... Toprağın yüzeyine dik bir çizgi çizin. Bu çizgi insanı temsil etsin, bir başka çizgi de insanın, üzerinden aşmadıkça geçemeyeceği bir duvarı temsil etsin. Kâğıt üzerindeki nesnelerin yerçekiminin etkisine açık olduklarını duyumsadıkları görülecektir. Ve şu soru akla gelecektir: Bu ince tanecik katmanı niçin kâğıttan sıyrılıp uzaklaşmaz? Şimdi yerçekimi kendinden kurtulunması gereken bir duygu olmayıp kâğıt tabakasındaki madde ile ilişkilendirilmesi gereken bir şeydir... Böylece düz bir dünya düşüncesi-

si, ister istemez bu dünyanın üzerinde duracağı bir şeyin düşünümlmesini içerir (Hinton (1978) 2001, 22-23).¹⁸

Yukarıda bahsettiğimiz görme biçimi, yeri düz, boş bir mekân olarak algılarken, aynı zamanda, üzerindeki insanları da belli hiyerarşilere göre sınıflandırır.¹⁹ Türkiye, topyekûn başka bir ülkenin sömürgesi olmamış olsa da, buralarda bilimsel bilginin oluşma süreci tam da bu kartezyen bilginin dağıldığı döneme denk geliyordu. Türkiye’de antropolojinin kurulması ve Türklüğün tanımlanması bahsettiğimiz ırklaştırılmış kartezyen bakışa bir cevap olarak gelişmeye yeltenmişti. Bu duruma, Afet İnan’ın Türklerin beyaz ırka mensup olduğunu kanıtlamaya çalışması ve bunun için yaptığı beden ölçümleri örnek olabilir. Ancak, bugün sadece Türkiye’de değil, dünyanın birçok başka yerinde de bilimsel düşünce içerisinde hâlâ dolaşımda olabilen kartezyen mantık, insan coğrafyalarını belli bir hiyerarşiye koyarak, aslında sessizliklerin de üretilmesinin zeminini hazırlamıştır.

Saha kavramı ile alan çalışması arasındaki anlam farkı da kartezyen mantığın eleştirisi için ortaya attığım kavramlardan. Nişanyan sözlüğüne göre,²⁰ saha avlu, meydan, agora, geniş ve serbest yer demek. Osmanlıca Türkçe sözlüğe göre ise bu anlamlarının yanında bir de kirli ve paslı demek.²¹ Arapça olan sözcüğün türemiş halleri seyahat, seyyah ve mesaha.²² Bu anlamlar, saha çalışması sırasında çoğunlukla karşılaştığımız hal-ler. Kuşkusuz, saha çalışması nerede ve nasıl yapıldığına göre sadece bu metodları uygulayan kişiler açısından değil ve ama

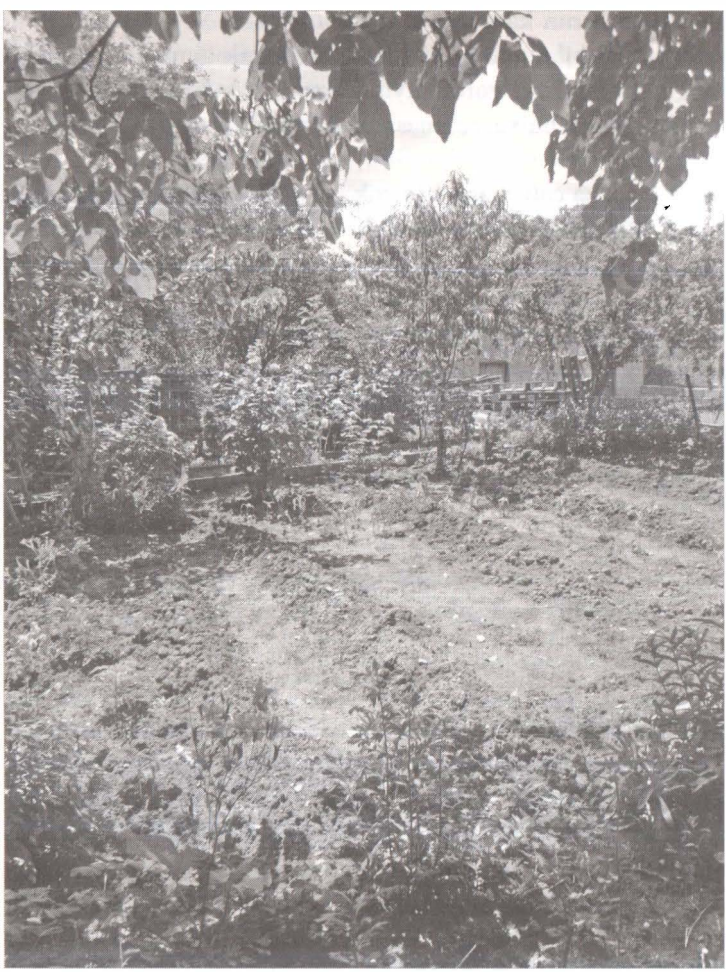
18 Benzer Kartezyen anlatım için bkz. Casey (1993) ve Malpas (1999). Ayrıca haritalama teknolojileri ve sömürgecilik pratikleri için bkz. Mitchell (1991) ve Satia (2011).

19 Livingstone (1992), yeri boş bir mekân ve farklı ırklardan insanları da, bu boş mekân üzerinde oluşan farklı iklimlere göre sınıflandıran ve kartezyen mantığın ırkçı haliyle birleşen bu akıma (ki bu akım 19. yüzyıldan bu yana farklı nüans değişiklikleri ile devam ediyor), iklimin ahlak ekonomisi (climate’s moral economy) ismini verir.

20 <http://www.nisanyansozluk.com/?k=saha>

21 <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=saha&t=%40>

22 <http://www.osmanlicaturkce.com/?k=saha&t=%40>

pek tabii görüŖülen, çalışmanın beraber yürütüldüğü mekânlar ve kişiler açısından da türlü türlü deneyimleri barındırır. Üstelik sahada zaman geçirdikçe deneyimlerimiz daha derinleşir. Bu yüzden gerçekten de saha hem kirlidir, hem seyahat edilen, hem de yapabiliyorsak başkalarının da seyahat etmelerini sağladığımız bir yerdir. Bazen bilgi aldığımız kadar alakasız bilgiler verdiğimiz veya yine öğrendiğimiz, belli bir etik çerçevesin-

de araştırmanın katılımcıları ile çatıştığımız veya bazen ne yapacağımızı bilemediğimiz, devamlı olarak deneyimlediğimiz ve gerçekten de el yordamıyla yolumuzu bulduğumuz bir suretir. Üstelik bu sure, masa başına yazmaya oturunca da devam eder.

şimdi saha çalışmasını az çok nasıl dndğm anlattığıma göre, saha notlarına geçebiliriz. Az sonra bahsedeceğim gibi, çalıştığım mahalle açısından yerlilik yalnızca yabancı kişileri (bizim durumumuzda araştırmacı) “hemen” içine almamak veya dışında bırakmak şeklinde zuhur etmiyor, aynı zamanda kirlilik gibi, çevresel değişimi ortaya çıkaran ekonomik değişimi de yerlilik-yabancılık ikiliği içerisinde konumlandırıyor-du. Başka bir deyişle, saha notları yoluyla yalnızca kimliğe bağlı değil, aynı zamanda kimlikleri de harmanlayan bir çeşit yerliliğin ekolojisinden bahsedeceğiz. Yerliliğin ekolojisi, merkez ve kenarın geçişkenliği içerisinde özellikle de ayrıcalıklara dayalı bir takım çatışma sahaları yaratırken, aynı zamanda üzerine temellendiği komşuluk yoluyla ses ve dile gelen bir baş etme biçimidir. Ancak yine de bu ses(ler) kimin neyi, nasıl duy-mayı tercih ettiğine ve nereden duyduğuna göre sessizliğe dönüşebilmektedir.

Uzak yakınlık(lar)

Soruyordun
İlk yaz işte
Uyanıp bir bahçeyi dinliyoruz
Tenhalık böyle

...

Yarısı yenmiş bir elmaydık bana sorarsan
İkimizdik, iki kişi değildik
Bakıyorsak birlikte bakıyorduk gözlerimin içine
Birlikte gözlerinin içine bakıyorduk senin
Yanlıştı, doğruydu, hiç bilmiyorum
Sanki bir bakıma ayrılık böyle.

*Karşılıklı otursak da ne zaman
Masa örtüsünü ikiye bölen ellerimizdi
Bir tırnak yeşilinden gerisin geriye
Ayak bileklerimizden gerisin geriye
Bütün bunlar gereksiz, bilmiyorum sanma
Gereksiz ama yalnızlık böyle.*

Edip Cansever, "Uzak Yakınlıklar"

"Kenarın kenar mahallesi"ne sık sık gidebileceğim bir mesafeye yerleşmeyi ancak birkaç gün içerisinde başarabildim. Kısıtlı bir araştırma bütçem vardı ve pek fazla kimseyi tanıımıyordum. Araştırma ekibine birkaç günlüğüne de olsa hem bana yardımcı olmak hem de beni yalnız bırakmamak için birkaç kişi dahil-di. İlk günlerde kaldığım öğretmen evinin bahçesine gelenlerle rastgele tanıştık. İlk muhabbetler ister istemez, "Ne için buradasınız?" sorusuyla gerçekleşirken, oralı olmadığımızı anlayanlar, hemen "Nerelisiniz?" diyerek, bizimle ilişki kurmaya çalışıyorlardı. Bu konuşmalar esnasında, dikkat çekici olan, Ankaralı olduğumu söylediğim halde, "Aileniz nereli?"²³ sorusu ile defalarca kez karşılaşmamdı. Böyle bir tanışma esnasında ailemin bir bölümünün erken dönem Bulgaristan göçmeni olduğunu söylemiştim. Beraber oturduğumuz kişilerden biri, çok da beyaz olmayan tenime bakıp, "Tamam göçmensiniz ama sizin renginiz neden böyle olmuş?" demişti. "Hani sizde Romanlık var mı?" diye de eklemişti.

Bu deneyimin aslında birden çok açıklaması var. Bunlardan ilki Murat Ergin'in (2008) bahsettiği ırklaştırma süreçlerinin görünmezleşerek kültür gibi gündelik hayat alanları vasıtasıyla normalleşmiş bir ırklaştırma sözlüğü yaratıyor oluşu. Irklaştırma yalnızca ten rengine dayalı bir süreç olmasından öte, ten renginin hiyerarşik bir farklılık olarak yorumlanması ile ilgilidir.²⁴

23 Aidiyet kimliklerinin (özellikle etnik kimliklerin) aile, özellikle de babanın nereden olduğu üzerinden tanımlanışı veya sorulması elbette etnik ilişkilerin temelindeki toplumsal cinsiyeti de açığa çıkartan bir durum. Ancak bu durum apayrı bir makale konusu olduğundan, şimdilik sadece not ederek geçiyorum.

24 Irklaştırma yazınının bu konuda en sık başvurduğu örnek, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'daki Yahudiler'in ırklaştırılmalarıdır. Beyaz ten rengine sahip Yahudiler, Alman ırkına göre siyah olarak görülüyorlardı (Hutchison 2010).

İrkleştirme yazını köleliğin her türlü ekonomik, siyasi ve sosyal yapıya içkin olması sebebiyle öncelikli olarak Kuzey Amerikalı, ardından da Avrupalı bir yazındır. Dolayısıyla, sistematik sömürge ilişkilerinin çözömlenişini içerir. Türkiye için ise, benzer sistematik bir sömürge ilişkisinden bahsetmek mümkün değıl.²⁵ Ancak, bu durum yine de özellikle Avrupa'daki ırkleştirme süreçlerinden etkilenilmediğini de kanıtlamıyor. Özellikle erken dönem Cumhuriyet üzerine 1990 sonrası oluşan yazın, Türk milliyetçiliğinin her ne kadar sömürge karşıtı bir konumlanışla var olmaya çalışsa da, vatandaşlık ve yerleşim ideolojisi içerisinde belli etnik hiyerarşileri de örgütlediğini ortaya seriyor.²⁶ Erken Cumhuriyet dönemini genellikle sorunlaştıran bu yazın yine de ırkleştirme sürecinin öjenizm veya kölelik uygulamalarını kabul etmediğı veya bu tür uygulamaların, Türk milliyetçilikleri²⁷ içerisinde yeterince destek bulmadığına vurgu yapar; dolayısıyla, daha çok dil ve etnisite çevresinde cereyan eden bir etnik-milliyetçilikten bahseder.

Yukarıda bahsettiğimiz yazının içerisinde değıerlendirebileceğimiz Murat Ergin Türk milletinin söyle(m)inin²⁸ kurulumunu incelediğı araştırmasında, bu söylemin etnik düzeydeki tasnif edebilme gücüne dikkat çeker. Bu güç, ırkleştirmayı Türk kültürünün ve modernlik anlayışının önemli bir parçası

25 Burada sistematik sömürge derken özellikle köle ekonomisinden bahsediliyor. Örneğın, şeker plantasyonlarında çalışan kölelerin ırkleştirilme süreçleri ile Türkiye'deki farklı ten, dil veya din mensubu cemaatlerin ırkleştirilme süreçleri birbirilerinden yapısal olarak farklıdır. Elbette her iki durumda da bunun bir sömürü düzeni kurduğunu vurgulamaya gerek yok.

26 Böyle bir yazın için bakınız: Maksudyan (2005), Ergin (2004), Çağıaptay (2003) ve Bora (2007).

27 Her ne kadar, Türk milliyetçiliğı olarak kabul görse de, Balkılıç (2009) erken dönem milliyetçiliğinin de topyekun bir tutum olmadığını ve kendi içerisinde de tutarsızlıklar veya farklılıklar barındırdığını söyler.

28 Söylem, kelimesi her ne kadar "discourse" kelimesi yerine çevrilmiş olsa da, özellikle dil üzerinden yapılan çözümlemeler sebebiyle de, sadece "söylem" yerine "söyle" anlamı üzerinden anlaşılmaya başlanmıştır. Halbuki, söylem kelimesi söylenenlerin hukuki ve ekonomik yaptırımlarını da içine alan bir kavramdır. Murat Ergin'in araştırması daha çok "söyle" düzeyinde örgütlenmektedir, bu genelde Türkiye'de millet ve milliyetçilik kurumlarını inceleyen birçok araştırmada mevcut olan bir eksikliktir.

haline getirirken, ırk kelimesi ya kaybedilmiştir ya da dil (Türk dili) ile gizlenmiştir. Bu yazıda bu kaybedilme ve işlenme süreçlerine elbette değinemeyeceğiz ancak, bir yabancı olarak araştırmacı ile tanışma süreçlerinde “Nerelisiniz?” sorusunun altında yatan ten ve saç rengine dayalı ön tahayyülün (Romanlıkla özdeşleştirme) farklı göçmenlik süreçlerinin (bizim durumumuz için erken dönem Bulgaristan göçmenliği) Türk milleti ve millete hangi basamaktan ait oldukları ile de muazzam ilgisi gündelik karşılaşmalarda daha hala aşıkardır. Öte yandan, aynı kasaba içerisinde yaşayan Romanların beyazları (özellikle diğer göçmen gruplarını) “Baro” olarak isimlendirmeleri ise hiç de şaşırtıcı değildir. Burada Baro isimlendirmesi yalnızca, ten rengi farklılığını kapsamaz, aynı zamanda sınıfsal ve dolayısıyla etnik farklılığı da dillendirir.

Toplumsal tahayyüller meselesini yabancı olmak mefhumuyla birlikte düşünen Simmel, yabancının herhangi bir kişi olmadığından ama belli bir kökenle bağdaştırılan kişi olduğundan bahseder. Yabancı “bugün gelen ve yarın kalan göçbedir”. Simmel, yabancıyı aidiyet kimliklerinin veya başka yerelliklerin dışında bırakılan ama yarın da orada durmaya devam edecek (örneğin, göçmen gibi) kişi olarak örnekler (1950). Araştırmacının belli bir toplumsal yerleşkeye gidişi de benzer bir yabancılık fenomenidir, özellikle yarın da kalmaya devam edecekse. Kasaba merkezinde araştırmacı olarak karşılaştığım Romanlık tahayyülü ise, araştırmacının yarın da kalacağı varsayılarak en yakın ve bilinen farklılık olan Romanlık üzerinden yorumlanmıştı. Elbette bu tahayyülde benim de Bulgaristan göçmeni bir ailenin parçası olduğumu söylememin etkisi var. Dolayısıyla, kasaba mekânına kimin nasıl yerleştiğinin tarihçesi araştırmacının ten rengi ile harmanlanarak tahlil edilmişti. Başka bir deyişle, yabancı olarak araştırmacının kökenleri, bunu sorgulayan katılımcıların birebir kasaba mekânında kendilerinin deneyimledikleri veya başkalarının deneyimlerini gördükleri – kısaca kasaba mekânıyla kurdukları tarihsel, siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkiler çerçevesinde yorumlanıyordu.

*“Seyredilecek manzara değil,
seyreden bir manzara”dır²⁹ kirlilik*

Araştırma yaptığım kenar mahalleye gitmeden önce bir süre kasabanın merkezinde Ergene kirliliği ile ilgili uğraşan veya uğraşmış çeşitli kişilerle konuşma fırsatım oldu. Bu görüşmeler aynı zamanda da, saha çalışmamın zamansal olarak en başlarına denk geliyordu ve dolayısıyla, Ergene kirliliğinden en çok etkilenen mahalleleri de görüşmelerde konu ediyordum. Bu tür bir görüşme esnasında, konu bir anda kasaba ile ilgili birkaç yıl önce yapılmış bir araştırmaya geldi. Katılımcım, bu araştırmanın sonuçlarının çok da doğru olmadığını, zira saha sürecini gözlemleyebildikleri kadarıyla, söz konusu araştırmacıların merkezde görüşmeler yaptıklarını ve dolayısıyla, asıl sorunlu bölgeler olan kenar veya çeper köy veya mahallelere hiç gidilmediğinden bahsetti. Konuşma ilerledikçe, ben kenar bölgelerde çalışmak istediğimi belirttim ve hemen ardından hangi mahallelerin Ergene sorunundan etkilendiğini sorarken, bir anda görüşme çok enteresan bir yere kaydı ve katılımcım “Siz dış gözsünüz, bu araştırmanın bazı bölümlerini yerelde bir gazetede yayınlasanız” dedi. Bu öneri üzerine düşünürken, katılımcımın “Dış gözsünüz” lafına aklım takılı kalmış olmalı ki, hemen ardından kendisine benden bu araştırma kapsamındaki beklentisini sordum. Bana, “Ses çıkarmanızı, bizim ulaşamadığımız yerlere ulaşırsanız veya ilginç bir veri ile karşılaşırsanız bunları paylaşmanızı isteriz” dedi.

Kasaba içerisinde kirlilikle uğraşan kişilerin bir araştırmacıdan bekledikleri araştırmacı açısından önemlidir. Bir önceki paragrafta görüşmedeki dış göz olarak konumlandırılışımın arkasında birden çok etmen rol oynuyor. Birincisi yurtdışındaki bir üniversitede doktora yapıyor oluşum; ikincisi, hayatımın yarısından fazlasını Ankara’da geçirmiş olduğumu söylemiş olmam. Her iki konum tahayyülü ayrıcalık coğrafyalarına işaret ediyor ve dolayısıyla, dış göz ayrıcalıklı bir pozisyon olarak anlam kazanıyor. Başka bir açıdan ise, dış göz meselesi (sosyal)

29 Ulus Baker’in aynı isimli yazısına atfen: Baker (2009).

bilimsel olanın objektif ve tarafsız olarak algılanması ile de ilgili. Aynı konuşmanın devamında, görüşmecim, dış göz olarak Trakya ile ilgili herhangi bir ön deneyimim, üstelik Türkiye'deki başka bir üniversite veya yerel ya da ulusal bir kurumla da bağlantım olmadığı için olayları daha objektif gözle görebileceğimi de söylemişti.

Katılımcımın beklentisi kuşkusuz daha önceki örnekten farklı bir "Nerelisin?" sorusunun da tezahürünü içerisinde barındırıyordu. Araştırma esnasında, "Nerelisiniz?" sorusu sadece bana yöneltilen bir soru değil, aynı zamanda benim de kendi kendime cevabını yüksek sesle düşündüğüm bir soru halini aldı. Sadece kendi ayrıcalıklarım ile değil, ancak ayrıcalıklı başka mevkilerden konuşabilen katılımcıların da olduğu bir sahada (bu örnek için, kasabanın merkezinde yaşayabilmek, seyahat edebilmek ve örneğin, yurtdışındaki bir üniversitede doktora yapmayı düşünebilmek), bu ayrıcalıklara daha çok dikkat çekebilmek için kendimde bulabildiğim en önemli farklılık, ke-

nar mahallede vakit geçirmek ve oradaki sorunlara bakmaktı. Kuşkusuz bu da üzerine müzakere edilmiş ve kenar mahallede müzakere edilmeye devam edilecek bir ayrıcalıktı.

Özellikle üçüncü dalga feminist yazın, araştırmacı ile görüşmeciler arasındaki orantısız gücü araştırma etiği meselesi olarak ele alır. Lather'in editörlüğünü yaptığı, *Kaybolmak: İkiyüzlü Bilim Karşısında Feminist Çabalar (Getting Lost: Feminist Efforts Toward Double(d) Science)* (2007) isimli kitabın ikinci bölümünde, tartışılan etik meselelerinden bir tanesi, araştırma konusu olan durumun araştırmacının "özgürlük" tahayyülüne uymayıdır. İkinci bölümdeki bu tartışma, araştırmacının kendi özgürlük tahayyülünü katılımcılara açmanın yollarını arar. "Bu yollar (örneğin, akademi dışarısında bir yerde-mesela aktivist dergilerde-, başka bir dille yazmak gibi) esaslı bir paradigma değişikliği midir, yoksa araştırmacının kendini daha fazla kandırarak, hala kendi ayrıcalığını koruyor oluşu mudur?" benzeri sorular sorar. Bu tartışmanın önemi, araştırmanın ve araştırmacının ürettiği bilginin ve tabii deneyimin kim, neye ve nerelere hizmet edeceği temelinde yatar. Bütün bu sorular kafa karıştırıcıdır ve mutlaka araştırmacının siyasi veya hayal gücü sınırlarını sorgulamasını gerektiren bir süreçtir. Dolayısıyla sahada araştırmacının kendisine şu soruyu yöneltmesi manidardır: "Araştırma hangi sınırlar içinde belli kişilerin (özellikle katılımcıların) işine yarar? Peki ya, araştırmaya katılanların araştırmaya katkı sunma konusundaki sınırları nelerdir?" (Lather 2007, 55).³⁰

Mesele Ergene kirliliği olunca tabii ki araştırmaya katılanlar açısından birçok işe yararlık hallerinden ve sahalarından bahsetmek mümkündür. Elbette burada katılımcı derken az önce verdiğim örnekteki gibi farklı çatışma alanlarının bir arada bulunduğu bir mekânsallıktan bahsediyoruz. Bu bağlamda, kasanın merkezindeki araştırma öncelikleri ile Ergene "kenarına" gidildikçe hissedilen kaygılar ve araştırma talepleri de farklıdır. Örneğin, merkezde karşılaştığım "Ses çıkarın!" nidalarının-

30 İngilizcesi'nden doğrudan alıntısı: "What are your boundaries about being of use to them? What are theirs about being of use to you?" (Lather 2007, 55)

dan duyulan endişelerin yanında, pazara kendi bahçe veya tarlasından ürün satan ya da başka birisinin tarlasını işleyip gündelik yevmiye ile çalışan tarım işçileri için “ses çıkarmak” kendi işlerine bir tehdit olarak ortaya çıkabilmektedir.

Saha dahilinde gezindiğim on köy ve derinlemesine görüşme yaptığım bir mahalle vardı. Benimle konuşmak isteyen veya istemeyen birçok kişi ile karşılaştım. Veya görüşmeyi kabul edip, Ergene köylerinin ya da tarlalarının yanından geçse de “Kirlilik bizi etkilemiyor” diyen kişiler de vardı bu görüşülenler arasında. İlk görüşme yapmaya başladığımda, “Bizi etkilemiyor” diyen katılımcıların samimiyetinden şüphe duymamıştım. Ancak, derenin başka başka geçiş noktalarında siyaset veya güven ilişkisine dayalı başka görüşme arazileri vuku buldukça, bahsettiğim “bizi etkilemiyor” sessizliğinin Ergene Nehri’nin kirliliği ile ilgili birçok başka endişe ve korkunun da temsilcisi olduğunu fark ettim. Bu korkulardan bir tanesi, köyün veya mahallenin ürünlerinin, özellikle de büyük toptancılara satılmıyorsa, bunun yerine yerel pazarlara verilen ürünlerse, “ürün sağlıksızdır” damgasını yeme kaygısıydı. Zira, kasabanın ve mahallenin kendi içerisindeki pazarda Ergene Nehri civarındaki köylerden gelen bazı ürünler, eğer alıcıların bütçesi başkasını satın almaya müsaitse satın alınmıyordu ve görüşme yapabildiğim bazı pazarcılar, başka başka köylerden geldiklerini ve ancak bu şekilde ürünlerini normal fiyatına satabildiklerini söylüyorlardı. Benzer şekilde, Ergene kenarında çeltik yetiştiricileri ile yaptığım kısıtlı sayıdaki görüşmelerde de şakayla karışık “Siz bu işe çok da karışmayın isterseniz” şeklinde bir uyarı da almıştım. Zira, temel geçim kaynağı ve aile ekonomisinin (ki çeltik yetiştiriciliği gerçekten de bir aile mesleği) çeltikten geçtiği bir topografyada Ergene Nehri ile ilgili ses çıkarabilmek o kadar da kolay değildi.

Çevre coğrafyacısı, Tricia Cusack (2010), 18 ve 19. yüzyıl resimlerinde Thames Nehri’nin ulus oluş hayallerindeki temsiliyet biçimleri üzerine yaptığı araştırmasında, “nehirkenarı” manzaraları kavramını kullanarak, bakmanın yalnızca kişisel-liklerin ürettiği bir bakıştan ibaret olmadığını söyler. Farklı nehirkenarı manzaraları “bu manzarayı kimin seyrettiği ve han-

gi bakış açısından gördüğü ile ilgilidir... Belli bir nehirkenarına nasıl bakıldığı ve bakışa atfedilen anlamlar, nehirkenarının yine zaman uzamında kesişen belli kültürel ve siyasi grupların nehri nasıl gördüklerine dayanacaktır” (2010, 11-12). Başka bir deyişle, görüş manasındaki bakış, nehirkenarlarına yerleşen farklı grupların sosyal, ekonomik ve kültürel mevkileri ve konumlarına göre şekillenir.

Cusack'ın tanımına bağlı kalırsak elbette daha çok perspektife bağlı bir optik gözle nehri seyredebiliriz. Zira, nehirkenar ressamının bireylik ve toplumsal varoluşları kadar kimin baka-
cağının tahayyül edildiği süreçler (örneğin, “Ressamın müşterisi kimdir? Devlet mi, yoksa halk mı veya belli başka bir tebaa mı?” gibi) arasında da karmaşık bir siyaset döner ve kuşkusuz bu siyaset ortaya çıkacak olan resmi ve onun seyretmesini (resmin dilden dile nasıl anlatılacağı veya kimler tarafından görüleceği gibi) de etkileyecektir. Bu bağlamda, yukarıda bahsettiğim sessizlikler veya ses çıkaramayışlar nehrin sadece optik bir manzaranın ötesinde, hissedilen, deneyimlenen, hatırlananların ve hatta ölmekte olan nehirle birlikte, katılımcıların da hastalandıkları bir mekân olarak duyumsanmasının göstergesidir.

Optik göz veya bakış kuşkusuz kartezyen bakışla ortaklıklar gösterir. Batı haritalama tekniğinde olduğu gibi, noktalar arasında doğrular kurar ve kesiştirir.³¹ Burada Batı derken daha çok emperyalist haritalardan ve kuşbakışı veya uçakbakışı haritalama tekniklerinden bahsediyorum. Bu tür bakış ve bu bakışın hakim olduğu analizlerde Harraway'in (1988) de bahsettiği “tanrıymış gibi yapma” ile karşı karşıyayızdır. Avustralya'daki yerlilerin coğrafya anlayışları üzerine yazan Malpas (1999) ve uzamdan daha çok mekânlaşma süreçlerini kendine dert eden coğrafyacı Edward Casey (1993, 1997) bu kartezyen bakışı eleştirerek, mekânların çeşit çeşit haritaları olduğundan bahsederler. Bu haritalar, modernist haritalardaki gibi boş uzam-

31 Örneğin, herhangi bir mahalleye gittiğinizde sokak isimleri anlamını yitirir. Tariflemelere dikkat edersiniz, ya olay ya da komşuluk ilişkileri içerisinden... vb. haritalardan bahsetmek mümkün olur. Bu tür haritalama ve mekân ilişkileri üzerine bkz. Malpas (1999) ve Casey (1993, 1997).

ların kümelerinden oluşmazlar. Daha çok mekân içerisinde ve mekânlar arasında dolaşan, didinen bedenlerin denemelerinden ve deneyimlerinden meydana gelirler. Buna en güzel örnek yine, yukarıda tariflemeye çalıştığım sessizlik ile ilgilidir. Normal şartlarda bir harita üzerinde parsellere ayrılan tarlalar, çoğu katılımcım için falan komşusunun yanındaki tarla olarak nitelendiriliyordu. Aynı şekilde, görüşme yaptığım mahalle içerisindeki evleri bulmak için sokak ismi bilgisi değil, komşuluk ilişkilerini bilmek gerekiyordu. Dolayısıyla, birisinin tarlasının verimi ve kirlilik ilişkileri üzerine görüşme yapmak hemen komşu tarla hakkında da bilgi edinmek demekti veya aynı şekilde, “Mahalledeki pazardan bir şeyler alıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar içerisinde hangi komşudan veya komşu köyden (Ergene kenarında olduğu için) alınmadığının bilgisini de öğrenmek demekti. Ergene kenarındaki tarlalar söz konusu olunca, kültürel bir ilişki biçimi olarak komşuluk aynı zamanda mekânlar arası çatışmaları da ortaya çıkararak, sessizliği bozan bir bilgi türüne dönüşüyordu. İşte ben, bu bilme(me) haline “yerliliğin ekolojisi” ismini veriyorum.

Sonuç yerine: Yerlilik ekolojisinin kullanımına dair bir tartışma

“...30 yıl öncesinden anımsanan manzara kim bilir hangi yıkıcı oyunlarla birlikte kendinden önceki başka bir manzaranın yok edilişle mümkün olmuştur. Zamandan bahsetmek için, her zaman gerçekten artık çok geçtir.” (Baker 2000, 197)

Yerlilik az evvel mahalle ve komşuluk örneklerinde dile getirmeye çalıştığım gibi, kirletici sanayilerin Trakya’ya 1980 sonrası taşınmaları ile ortaya çıkan kirliliğe bir direnme biçimi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu bizatihi, tabiri caizse, Ergene Havzası’nın bir bölümünü tüm hayvan, bitki ve insanlarıyla beraber yerinden edilmiş veya bazı yerlerde, yerinden edilmeye ramak kalmış bir ekosistem haline getirir. Bütün bunlara karşı ise yerli veya yabancı bir etnik kimliğe dayanmayan, hâlâ o

yerde yaşamaya devam eden veya şöyle söyleyerek altını çizelim, bütün hastalık risklerine ve yoksullaşmaya rağmen³² Ergene çevresinde yaşamaya devam etmeye mecbur birey ve grupların evlerinin ellerinden alınışıdır yerlilik ekolojisi. Dolayısıyla, yerlilik ekolojisi zaman zaman gizli sessizlikler de üretebilen bir bilme halidir.

Her ne kadar yerlilik ekolojisi olarak isimlendirsem de, özellikle kasaba merkezi ve kenar mahalledeki kirlilik biçimlendirmeleri farklıdır. Bu da aslında yerlilik ekolojisinin birden çok odağı olduğunu anlatır. Ama bu odakları nasıl ele almalı? GAP ve barajların yapımı ile yerli halkın tutumları üzerine çalışan Harris (2009b), çevresel değişimlerin farklı sürdürülebilirlikler çerçevesinde ve çatışkısında oluştuklarından bahseder. Dolayısıyla, çevre değişimi anlatılarının benzerlikleri ve farklılıklarını ortaya çıkarmak, yerellikleri anlamada önemli bir analiz kaynağıdır. Burada sadece ayrıcalıklar üzerinde temellenen veya kimin daha ötede kaldığı konusunda hiyerarşik olarak düşünen bir yaklaşımdan ziyade, yerlilik ekolojilerini ve beraberindeki çatışkılarını güçlendirici bir tutum sergileyebilmeliyiz.

Kasaba merkezindeki birkaç ayın sonunda, çeşitli çevre platformlarının bazı üyelerinin de katıldığı bir toplantı gerçekleşmişti. Bu toplantı süresi boyunca yaklaşık 10-15 kişi ile görüşmüştüm. Görüşmeler daha çok benim çalışmama dairdi. Ancak, tanıştığım bu kişilerin bir tanesine bile neden mahalleli veya köylülerle konuştuğumu anlatamamıştım. En genel tutum, köylü bilmez, bilse de anlatamaz şeklindeydi. Buna karşılık yine o günlerde tanıştığım bir profesör (etik sebeplerden ötürü kendisinin ismini veremiyorum) ile yaptığımız köy ziyaretlerinde, kendi araştırması ile ilgili birçok şey sorduğuna ve öğrendiğine bizzat şahit olmuştum. Ergene Havzası'ndaki tahribat ile ilgili hâlâ çok fazla bilinmeyen var. Bunların ortaya çıkarılabilmesi için ise yerlilik ekolojilerini anlamaya istekli ve ama birden çok disiplinden kişinin de bir arada çalıştığı bir mahalle/köy ekolojisine ihtiyaç var.

32 Örneğin, Trakya'daki kanser artışı ile Ergene kirliliği arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya döken bir çalışma için bakınız Yorulmaz (2012).

- Adıoğlu, A., Sevinç Adıoğlu, K. Bellitürk, Özlem Karakaş, Ali Sümer, Esin Gönülsüz, Hüseyin Sarı. 2011. *Tekirdağ İli Kıyı Şeridi Topraklarında Ağır Metal Kirliliği içerisinde 1. Kıyı Bölgelerinde Çevre Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu*, (der.) Süreyya Meriç Pagano, Elçin Güneş, Füsün Ekmekyapar, Füsün Uysal, Günay Yıldız Töre, Şeyma Ordu, Tolga Tunçal, Tuba Öztürk, Yalçın Güneş, Asude Hanedar, Gül Kaykıoğlu, Suna Özden Çelik, Can Burak Özkal. Tekirdağ.
- Agrawal, Arun. 2005. *Environmentality: Technologies of government and the making of subjects*. Londra: Duke University Press.
- Agrawal, Arun, ve K. Sivaramakrishnan. 2000. *Agrarian environments: resources, representations, and rule in India*. Durham, NC: Duke University Press.
- Amin, Samir. 1976. *Unequal development: An essay on the social formations of peripheral capitalism*. New York: Monthly Review Press.
- Baker, Ulus. 2000. "Yerlilik: Bir Aşındırma Denemesi", *Aşındırma Denemeleri*. İstanbul: Birikim Yayınları. s. 187-201.
- . 2009. "Seyredilecek Manzara Değil, Seyreden Bir Manzara", *Yüzeybilim-Fragmanlar*. (der.) Ege Berensel, İstanbul: Birikim Yayınları. s. 371-376.
- Balkılıç, Özgür. 2009. *Cumhuriyet, halk ve müzik: Türkiye'de müzik reformu 1922-1952*. Ankara: Tan Yayınları.
- Bora, Tanıl. 2007. "Ekalliyet Yılanları... Türk Milliyetçiliği ve Azınlıklar", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 4. (der.) Tanıl Bora ve Murat Gültekinil, İstanbul: İletişim Yayınları. s. 911-918.
- Cameron, Laura. 2004. "Ecosystems." *Patterned ground: entanglements of nature and culture*, (der.) S. Harrison, Steve Pile ve N. J. Thrift, 55-57. Londra: Reaktion.
- Casey, Edward S. 1993. *Getting back into place: toward a renewed understanding of the place-world*. Bloomington: Indiana University Press.
- . 1997. *The fate of place: A philosophical history*. Berkeley: University of California Press.
- Castree, Noel ve Bruce Braun. 2001. *Social Nature: Theory, Practice and Politics*. Oxford ve Malden: Blackwell Publishing.
- Cederlöf, Gunnel, ve K. Sivaramakrishnan. 2006. *Ecological Nationalisms: Nature, Livelihoods and Identities in South Asia*. Seattle ve Londra: University of Washington Press.
- Chakrabarty, Dipesh. 2000. *Provincializing Europe: Postcolonial thought and historical difference*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- . 2012. "Postcolonial Studies and the Challenge of Climate Change", *New Literary History* no. 43 (1): 1-18.
- Collins, Patricia Hill. 2000. *Black feminist thought, knowledge, consciousness, and the politics of empowerment*. New York: Routledge.
- Crenshaw, Kimberle. 1989. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and AntiRacist Politics", *University of Chicago Legal Forum*: 138-167.
- Cusack, Tricia. 2010. *Riverscapes and national identities*. Syracuse, N.Y: Syracuse University Press.

- Çağaptay, Soner. 2003. "Citizenship policies in interwar Turkey", *Nations and Nationalism* no. 9 (4): 601-619.
- "Çevre Atlası". 2004. Ankara: Çevre ve Orman Bakanlığı. http://www.cedgm.gov.tr/CED/Files/cevreatlası/atlas_metni.pdf (accessed Eylül 2010).
- Ekmekyapar, Füsün, Ayşegül Karabulut ve Süreyya Meriç Pagano. 2011. "Çorlu-Çerkezköy Çevresinde Yeraltı Suyu Seviyelerinin ve Su Kalitesinin Değerlendirilmesi", *1. Kıyı Bölgelerinde Çevre Kirliliği ve Kontrolü Sempozyumu*, (der.) Süreyya Meriç Pagano, Elçin Güneş, Füsün Ekmekyapar, Füsün Uysal, Günay Yıldız Töre, Şeyma Ordu, Tolga Tunçal, Tuba Öztürk, Yalçın Güneş, Asude Hane-dar, Gül Kaykıoğlu, Suna Özden Çelik, Can Burak Özkal. Tekirdağ.
- Ergene Havzası Koruma Eylem Planı (Sunuş). 2011. (der.) Orman ve Su İşleri Ba-kanlığı Su Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ergin, Murat. 2004. *Chromatic Turkishness: Race, modernity, and western scholars in the construction of Turkish national identity*.
- . 2008. "Is the Turk a white man? Towards a theoretical framework for race in the making of Turkishness", *Middle Eastern Studies* no. 44 (6): 827-850.
- Escobar, Arturo. 1995. *Encountering development: The making and unmaking of the third world*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Frank, Andre Gunder. 1994. *The Development of Underdevelopment*. Stockholm: Bethany Books
- Goodman, Michael K., Max Boykoff, Kyle Evered. 2008. *Contentious geographies: environmental knowledge, meaning, scale*. Burlington, VT: Ashgate.
- Haraway, Donna. 1988. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Feminist Studies* no. 14 (3): 575-599.
- Harris, Leila M. 2009a. "Contested sustainabilities: assessing narratives of environ-mental change in southeastern Turkey", *Local Environment* no 14 (8): 699-720. doi: 10.1080/13549830903096452.
- . 2009b. "Gender and emergent water governance: Comparative overview of ne-oliberalized natures and gender dimensions of privatization, devolution and marketization", *Gender, Place and Culture* no. 16 (4): 387.
- Hinton, Charles Howard. (1978) 2001. *Bilimsel Öyküler*, çev. Hasan Fehmi Nemli ve Mukadder Yayıncıoğlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Hutchison, R. 2010. "Racialization", *Encyclopedia of Urban Studies*, (der.) R. Hut-cheson. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Kaika, Maria. 2005. *City of flows, modernity, nature, and the city*. New York: Routledge.
- Kantarıcı, Doğan. 1999. *Trakya'da Bölgesel Planlamanın Temel Konuları. Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu III*. Edirne: TMMOB – Makina Mühendisle-ri Odası.
- Kantarıcı, Doğan, Burcu Onat, Ülkü Alver Şahin ve Serdar Aydın. 2012. "The Me-asurements of Nox Emmissions and Effects of the Hamitabat Power Plant - Lü-leburgaz/Turkey", *Paper read at Air Quality Management at Urban, Regional and Global Scales 4th International Symposium and IUAPPA Regional Conference*, 10-13 Eylül 2012, İstanbul, Turkey.
- Keyder, Çağlar. 1999. "The Setting", *İstanbul, Between the Global and the Local*, (ed.) Çağlar Keyder, New York ve Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. s. 3-31.

- Kramer, Anika, Alina Schellig. 2011. "Merik River Basin: Transboundary Water Cooperation at the Border between the EU and Turkey", *Turkey's Water Policy: National Frameworks and International Cooperation*, (der.) Aysegül Kibaroglu, Waltina Scheumann ve Anika Kramer, Berlin, Londra ve New York: Springer. s. 229-251.
- Lather, Patricia. 2007. *Getting lost: Feminist efforts toward a double(d) science*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Livingstone, David N. 1992. *The geographical tradition: episodes in the history of a contested enterprise*. Cambridge Mass: Blackwell Pub.
- Lowenthal, David. 1985. *The past is a foreign country*. New York: Cambridge University Press.
- Maksudyan, Nazan. 2005. "The Turkish Review of Anthropology and the Racist Face of Turkish Nationalism", *Cultural Dynamics*, no. 17 (3): 291-322.
- Malpas, Jeff. 1999. *Place and experience: A philosophical topography*. New York: Cambridge University Press.
- Mitchell, Don. 2000. *Cultural geography: A critical introduction*. Malden, Mass: Blackwell Publishers.
- . 2003. "Cultural landscapes: just landscapes or landscapes of justice?", *Progress in Human Geography* no 27 (6): 787-796.
- Mitchell, Timothy 1991. *Colonising Egypt*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Moore, Sarah, Paul Robbins. 2013. "Ecological anxiety disorder: Diagnosing the politics of the Anthropocene", *Cultural Geographies* no. 20 (1): 3-19.
- OECD. 1968. *Economic and Social Development Plan For Eastern Thrace (Turkey)*. Paris: OECD.
- Orhan, Gökhan ve Waltina Scheumann. 2011. "Turkey's Policy for Combating Water Pollution", *Turkey's Water Policy: National Frameworks and International Cooperation*, (der.) Aysegul Kibaroglu, Anika Kramer ve Waltina Scheumann, Berlin, Londra ve New York: Springer. s. 117-139.
- Pulido, Laura. 2000. "Rethinking Environmental Racism: White Privilege and Urban Development in Southern California", *Annals of the Association of American Geographers* no 90 (1): 12-40.
- Quataert, Donald. 1994. *Manufacturing in the Ottoman empire and Turkey, 1500-1950*. Schoharie, NY: State University of New York Press.
- Satia, Priya. 2011. "'A Rebellion of Technology' Development, Policing and The British Arabian Imaginary", *Environmental imaginaries of the Middle East and North Africa*, (der.) Diana K. Davis ve Edmund Burke, Athens: Ohio University Press. s. 23-60.
- Şenses, Fikret ve Erol Taymaz. 2003. "Unutulan Bir Toplumsal Araç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?", *İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar*, (der.) Ahmet K. Köse, Fikret Şenses ve Erinc Yeldan, İstanbul: İletişim Yayınları. s. 429-463.
- Simmel, Georg. 1950. *The Sociology of Georg Simmel*. Glencoe, Illinois Free Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, 1993. *Outside in the teaching machine*, New York Routledge.

- Sultana, Farhana. 2009. "Fluid Lives: Subjectivities, Gender and Water in Rural Bangladesh", *Gender, Place & Culture* no. 16 (4): 427-444.
- Swyngedouw, Erik A. 1995. "The contradictions of urban water provision: A study of Guayaquil, Ecuador", *Third World Planning Review* no. 17 (4): 387-405.
- Trakya Alt Bölgesi Ergene Havzası Revizyon Çevre Düzeni Planı. 2009, İstanbul.
- Venkatachalam, L. 2012. "Economics of 'not' controlling pollution: A case study of industrial pollution in power Noyyal River Basin, Tamil Nadu, India", *Environmental Scenario in India, Successes and predicaments*, (ed.) Sacchidananda Mukherjee ve Debashis Chakraborty, New York: Routledge. s. 85-100.
- Warf, Barney, Jeff Ueland. 2006. "Racialized topographies: Altitude and race in southern cities", *Geographical Review* no. 96 (1): 50-78.
- Watts, Michael, Richard Peet. 2004. *Liberation ecologies: environment, development, social movements*. New York: Routledge.
- Yorulmaz, Faruk, Esin Berberoğlu, Esin Seçgin Sayhan, Muzaffer Eskiocak, Gamze Varol Saraçoğlu ve Can Behzat Demirkan. 2012. "Endüstri Yoğun Bölgede Yaşayanlarda Ya da Birinci Derecede Yakınlarında Kanseri Bildirenlerin Çevresel Risk Etmenlerine Göre Değerlendirilmesi: Çorlu Örneği", 15. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Uludağ Üniversitesi.
- Zimmerer, Karl S. 2010. "Retrospective on Nature-Society Geography: Tracing Trajectories (1911-2010) and Reflecting on Translations", *Annals of the Association of American Geographers* no. 100 (5): 1076-1094.

Neoliberalizmin kültür politikası: Ankara'da kentsel turizm ve kenarda bıraktıkları

ENGİN SARI

2012 yılı Haziran ayında, daha önce Ankara'da hiç rastlanmamış turist gezdiren üstü açık otobüsleri ana caddelerde ve bulvarlarda görmeye başladık. Bunlar, ilki gerçekleştirilen *Ankara Shopping Fest*¹ kapsamında, içinde bir grup insanın, yüksek sesle çalınan Ankara oyun havaları eşliğinde çiftetelli oynadığı, üzeri rengârenk marka ve etkinlik ilanlarıyla süslenmiş belediye otobüsleriydi. Ben bu gezi otobüslerini ilk gördüğümde, bir yerlere yetişmeye çalışan telaşlı ya-ya kalabalığının içinde iş yerime gidiyordum. Turistik otobüsler de, aynı telaş içindeki Atatürk Bulvarı araç trafiğinde ilerlemeye çalışıyordu. Bu tezat bana bir yandan, Jean-Didier Urbain'in "sığ turist, ziyaretinin bedeli olarak maymunluğu kabul etmiş kişidir" (2009) sözünü hatırlatıyor, diğer yandan da Ankara'yı turistik bir marka şehir yapmaya çalışan kent politikalarının çelişkilerini gösteriyordu.

Ashında çelişki, sadece alışveriş festivali kapsamında yapılanların Ankara'nın kentsel gündelik hayatı

1 Festivalin özgün ismi, İngilizce'dir. 14 Haziran - 7 Temmuz 2013 tarihleri arasında alışveriş festivalinin ikincisi gerçekleştirilmiştir.

içindeki eğretiliğiyle ya da Ankara'nın turistikleştirilmesi politikalarıyla ilgili değil, neoliberal dönemin kapitalist bir kalkınma aracı olan turizmin kendisindedir. Bu yazıda, turizmin bu çelişkili ve çatışmalı doğasını ve neoliberal kalkınma ideolojisi-ne bağlı bir kültür politikası olarak, yerel ve merkezî otoriteler tarafından Ankara'da nasıl geliştirilmeye çalışıldığını incelemeye çalışacağım. Makalede önce rekabetçi serbest piyasayı sosyo-ekonomik kalkınma için en uygun mekanizma ve model olarak gören neoliberalizmi ele alıyorum. Ardından neoliberalizmin özellikle 1980'lerden sonra dünyada ve Türkiye'de kentleşmeyi ve kent politikalarını nasıl biçimlendirdiğini, Ankara'daki kimi yansımalarına da değinerek tartışıyorum. Daha sonra neoliberalizmin, kültür politikası ve turizm ile ilişkisini kentsel kültür politikaları bağlamında irdeliyorum. Bu kuramsal tartışmaları, Ankara'da turizmin kent yönetimi ve otoriteleri tarafından nasıl bir kültür politikası olarak kavrandığı ve uygulamaya geçirildiğini çeşitli turistik projeler ve konuşmalar etrafında inceleyerek somutlaştırıyorum.

Neoliberalizm

Neoliberalizm, devletin her türlü düzenleyici müdahalesinden ve toplumsal kolektivitelerin eylemlerinden bağımsız açık ve rekabetçi piyasaların, sosyo-ekonomik kalkınma için en uygun mekanizma olduğunu savunan bir ideolojidir (Theodore, Peck ve Brenner, 2012: 21). David Harvey (2005) neoliberalizmin ilk bakışta, insan mutluluğunun en iyi, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve ticaretin karakterize ettiği kurumsal bir çerçeve içinde bireysel girişimcilik özgürlüğünün ve yeteneklerinin geliştirilmesiyle sağlanabileceğini ileri süren politik ekonomi pratiklerine dair bir kuram olduğunu söyler. Burada devletin rolü, bu tür pratiklere uygun kurumsal çerçeveyi yaratmak ve korumaktır. Devlet, piyasanın serbest bir şekilde işleyişi ve özel mülkiyetin haklarını korumalıdır. Hatta eğer eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, su ya da toprak gibi alanlarda bir piyasa yoksa, devlet eliyle yaratılmalıdır. Piyasalar bir kez

yaratıldıktan sonra devlet müdahalesi en düşük düzeyde olmalıdır. 1970'lerden itibaren dünyanın her yerinde neoliberal politik ekonomik pratiklere ve düşünüşe yönelim artmış, neoliberalizm dünyayı anlama ve yorumlama konusunda sağduyuya dönüşerek hegemonik bir söylem haline gelmiştir (Harvey, 2005: 2-3).

McGuigan (2004), dünyada son otuz yılda küresel çapta meydana gelen yapısal değişikliklerin yükselen bir neoliberalizm, özetle neoliberal küreselleşme bağlamında ele alınabileceğini söyler. Kapitalizmin 1970'lerdeki krizinin üstesinden gelinmesi ve 1980'lerde Sovyet komünizminin çözülmeye başlayıp çöküşü, serbest piyasa doktrininin yeniden canlanması, yani neoliberalizmin zaferine katkı yapmıştır. Neoliberalizm aslında ilk bakışta, bir eleştiridir; İkinci Dünya Savaşı'ndan beri herkes için refah sağlama ve kamu yatırımları aracılığıyla ekonomiyi canlı tutmak için kapitalist ülkelerde hâkim hale gelen Keynesyen ekonominin bir eleştirisi olarak ortaya çıkmıştır. Neoliberal iktisatçılar, piyasaların düzenlenmesiyle ve kamu mülkiyeti aracılığıyla gerçekleşen devlet müdahalesinin neden olduğu sosyal rahatsızlık ve kontrol edilemez enflasyon gibi maliyet ve zararların, piyasa güçlerinin serbest oyunuyla giderilebileceğini düşünmüştür. Kitlesele kamu harcamaları ve zayıf yönetim, sadece kamu idaresinde değil özel sektörde de, neoliberal iktisatçılar ve işletme teorisyenleri tarafından hedef tahtasına konulmuştur. Neoliberal doktrin, gelir vergisi kesintilerinin düşürülmesi ve kamu harcamalarının azaltılmasını hedefler. Tüketicilerin, her türlü tercihinde, sağlık ve emeklilik sigortası yapmak dahil, serbest bırakılmasını içerir. Neoliberallerin sosyal politikalar konusunda yaklaşımı açıktır: Devlet vatandaşları tembelliğe ve sorumsuzluğa alıştırmamalıdır (McGuigan, 2004: 2-3).

Pierre Bourdieu (1998), hayatın bütün alanlarında ekonomik aklın egemenliğini analiz ederken, muhafazakârlığın yeniden inşası döneminde, "ekonomik kaderciliğin" bütün pratikler için tanımlayıcı standartları nasıl kurup yükselttiğine dikkat çeker. Ona göre ekonomik kadercilik, yönetim tarzının ve

manipülatif tekniklerin, piyasa araştırması, pazarlama ve ticari reklamcılık gibi modern biçimleri aracılığıyla etkililiğini vurgulayan, bir tür radikal kapitalizme geri dönüşü temsil eder. Bourdieu, neoliberalizm analizini, sadece ekonomik olanla sınırlı bırakmaz, neoliberalizmin simgesel gücünü de hesaba katar. Onun düşüncesine göre neoliberalizm, g cl  bir ekonomi kuramıdır ama onun simgesel gücü, açıkladığı varsayılan ekonomik gerçekliklerin gücünü ikiye katlar (Bourdieu, 1998a: 126). Bourdieu neoliberalizmin, “kültürel üretim özerk dünyasının, giderek artan gözden kayboluş ” olarak adlandırdığı şeyden sorumlu olduğuna inanır (1998: 102).

Neoliberalizmin 1970’lerin sonunda başlayan y kseliş  ABD’de Ronald Reagan, İngiltere’de Margaret Thatcher’in muhafazakâr sağ h k metlerinde geliştirilip, 1980’lerden sonra kurumsallaşmış bir ekonomi politikası haline geldi. Ancak neoliberalizmin zaferi sadece ABD ve İngiltere ile sınırlı kalmadı. Güney Amerika’da,  in’de, Gorbaçov Rusyası’nda kapitalist dönüşümün temel ilkesi haline geldi ve 1990’larla birlikte kapitalist rekabetçi küreselleşmesinin ve yapısal reformların bir tür “işletim erevesi” ya da “ideolojik yazılımı”nı (*ideological software*) sağladı (Peck ve Tickell, 2002: 380).

Küresel yayılma ve nüfuz etme gücünü kazanan neoliberal doktrinler, devletin sanayi üretiminden çekilmesine, örgütlü emeğe saldırıya, sermayenin vergi oranlarının düşürülmesine, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesine, sosyal devlet uygulamalarının kaldırılmasına, uluslararası sermaye hareketliliğinin artırılmasına ve yerel rekabetin yoğunlaştırılmasına hizmet etti. Tüm bunlarla birlikte neoliberalizmin tüm ülke ve toplumlarda aynı biçimde işlemediğini hesaba katmak da gerekir:

“Piyasa g c lerinin nerede harekete geirilirlerse geirilsinler değişmez yasalara göre işlediğini varsayan neoliberal ‘ideolojinin’ aksine, biz neoliberal yeniden yapılandırma projelerinin, devralınan kurumsal ereveseler, politika rejimleri, düzenleyici pratikler ve siyasi mücadeleler mirası tarafından tanımlanan farklı ulusal, bölgesel ve yerel bağlamlar içinde  retildikle-

ri ölçüde, bağlamsal olarak gömülü olduklarını vurguluyoruz” (Theodore, Peck ve Brenner, 2012: 22)

Bu yüzden tamamlanmış bütünlüklü bir neoliberal sistemden ziyade, devam etmekte olan eşitsiz ve çelişkili bir neoliberalleşme süreci söz konusudur ve aslında neoliberalleşme, “düzenleyici yeniden yapılandırmanın baskın örüntüsü”nü ifade eder:

Her ne kadar neoliberalizm ideolojisi tek, tarih dışı ve eşsiz derecede etkin bir piyasaya itaat etme fikri üzerine kurulu olsa da, daha karanlık hakikat şudur ki, fiilen var olan neoliberalizm programları, bütün türsel özelliklerine, soy benzerliklerine ve yapısal bağlantılarına rağmen, her zaman bağlamsal olarak gömülüdürler ve siyaset yoluyla şekillendirilirler. Dolayısıyla neoliberalizm analizleri bu zorunlu melezlik ile yüzleşmek zorundadır... Neoliberalizm tek başına durmak yerine, öteki devlet ve toplum formlarıyla (yeni muhafazakârlık, otoriterlik, sosyal demokrasi, vb.) parazitvari bir ilişki içinde var olma eğilimindedir, ki kendisine eşlik eden yeniden yapılandırma stratejilerinin biçimi ve sonuçları da bu melez bağlamda şekillenir. (Theodore, Peck ve Brenner: 24-25)

Neoliberal kent

Neoliberalleşme sürecinde, hem dönüşümün yıkıcı biçimlerine maruz kalma hem de çeşitli direniş hareketleri için stratejik öneme sahip olma bakımından kentler, kritik düğüm ve gerilim noktaları haline gelmiştir.

Neoliberalleşme süreçleri açısından ‘dananın kuyruğunun koptuğu yer kent ölçeğidir’: Kaynağı olmayan projeler, düzenleyici risklerin ve finansal disiplinin kentlere yüklenmesi ve sosyal devletin ve yeniden dağıtım sistemlerinin zayıflatılması sonucunda bir dizi karşılanmayan ihtiyaçlar kentler için katlanarak büyüyen olumsuz sonuçlar doğurur. Bu durum ise, bir yandan yerel yönetimlere devredilen sorumluluklar, öte yandan da azalan kentsel kapasiteler arasında genişleyen bir uç-

ruma yol açar ve kentler de giderek artan bir çaresizlik içinde yatırım fırsatları ve (sözde) kalkınma çözümleri arayışlarının eşlik ettiği sürekli bir yarışmacı kaygıya neden olur. (Theodore, Peck ve Brenner, 2012: 30-32)

Batı Avrupa'daki kentsel dönüşümü geniş bir tarihsel perspektif içinde ele alan Dilek Özdemir'in (2010) değerlendirmesi, neoliberalizmin kent politikalarında özellikle 1980'lerden itibaren hakim olmaya başladığını ve günümüze kadar etkisini koruyan politik bir program olduğunu gösterir.

Buna göre, 1970'lerde başlayan üretim biçimlerinin değişimine dayanan geniş sosyo-ekonomik yeniden yapılanmanın ardından 1980'lerin kent politikalarına karakterini veren ilke, "küçülen devlet, büyüyen özel sektör" olmuştur. 1980'lerde Amerika ve Avrupa'da, kentlerin sanayisizleşmesi, merkezî hükümetten gelen kaynakların sürekli azalması, kent ekonomisini özel sektör eliyle canlandırılma çabaları doğrultusunda emlak ve turistik projeler yaygınlaşmıştır. 1990'larda ise emlak eksenli dönüşüme yönelen eleştirilerin de etkisiyle kamu ve özel sektör ortaklığı ile yürütülen projelere yerel halk ve gönüllü kuruluşlar da katılmaya başlamıştır. 1990'larda kent politikalarındaki temel ilke, bu çeşitlenmiş aktörler arasındaki kaynaklara yönelik "rekabetçilik" olmuştur. 1990'lardan günümüze değin ise dönüşümün yeni söylemi "Kentsel Rönesans"tır. Farklı kentsel projeler ve uygulamalarla hayata geçen ve Batı Avrupa kentlerinin canlandırılmasını hedefleyen bu politika, kent merkezlerindeki ekonomik ve toplumsal yoğunluğu artırmaya odaklanmıştır. Ancak bu kentsel dönüşüm politikaları, devlet eliyle soylulaştırma (*gentrification*) yaratıldığı yönünde eleştirileri beraberinde getirmiştir (Özdemir, 2010: 6-10).

Gelişmiş dünyada doğmakla birlikte son kırk yıl boyunca aslında küresel ölçekte izlenen bu kentsel dönüşüme, çeşitli dönemlerde, farklı yönleriyle de olsa neoliberal politik ilkelerin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Piyasalaşma ve piyasanın işleyişini model alan kamu politikaları aracılığıyla sosyo-ekonomik kalkınma, devletin yatırımlardan çekilerek özel giriş-

min teşvik edilmesinin, kentsel dönüşümde rekabetçiliği hakim kılmanın, kentlerin ticari çekiciliğini artıracak tarzda bir “Rönesans”ın gerisindeki temel motivasyondur.

Özdemir (2010: 23), Türkiye’deki kentsel dönüşüm sürecinin, konut alanlarının ıslahına ve kent merkezlerinin yeniden canlandırılmasına odaklanmakla birlikte Batı Avrupa’dakine benzer işlediğini, hatta oradaki hataların da tekrar edilme eğiliminin söz konusu olduğunu belirtir. Türkiye’de 1980 sonrasında neoliberal politikalara dayanan, tüketim odaklı ve küreselleşme söylemi ile beslenen rekabetçilik ve yarışmacılık, kentsel dönüşümün öncelikli politikası olmuştur. İlhan Tekeli, son dönemlerin kentsel dönüşüm projelerini üç ana kategoride gruplandırır. Birincisi geleneksel popülist politikalarla ortaya çıkmış riskli yapılaşma ve gecekondü alanları gibi yerleri, kentsel bölgeye dönüştürme projeleridir. İkincisi kentin yapısının değişmesiyle kent içinde boşalan ya da demografik profili değişen alanların soylulaştırılması projeleridir. Üçüncüsü ise yerel yöneticilerin ideolojik tercihleriyle ortaya çıkan sahte projelerdir (aktaran Özdemir, 2010: 23). Türkiye’de kentsel dönüşüm projeleri, fiziksel mekâna müdahalelerin tek kriter ve emlak üzerine kurulan en yüksek rantın öncelikli amaç olması, şeffaf ve katılımcı bir sürecin işletilmemesi, yerel halkın taleplerinin hesaba katılmaması, merkezî yönetimlerin otoriter tutumu, dönüşüm alanlarında soylulaşmanın teşvik edilmesi yönlerinden eleştirilmiştir (Özdemir, 2010: 23).

Türkiye’de 2000 sonrasında ekonominin yeniden yapılandırılması hedefi doğrultusunda kentlere yönelen yatırımlar harekete geçirilerek, kentsel düzenlemelerden değer yaratılmaya çalışıldığını belirten Emel Göksu ve Eylem Bal, kentin, yapısal reformların en avantajlı alanı olarak görüldüğünü ve kentsel dönüşümün, bu neoliberal kalkınma politikasının temel müdahale araçlarından birisi olduğunu vurgularlar (2010: 257). Bu argümandan hareketle Göksu ve Bal, Türkiye’de 81 ilden kentsel dönüşüm uygulamalarına dair verileri toplayıp analiz ederler: Buna göre Ankara tamamlanmış ve devam etmekte olan 45 kentsel dönüşüm projesiyle (gecekondü, bina ve boş arsalarda olmak üzere yaklaşık yir-

mi sekiz bin hektar alanda) ilk sıradadır.² Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içindeki toplam alanın 80 bin hektar olduğu düşünüldüğünde, kentsel dönüşüm projesinin uygulandığı sahanın büyüklüğü (toplamın yaklaşık üçte biri) görülebilmektedir. Ankara'da projelerin üçte ikisi gecekonduların dönüşümünü hedeflemektedir ve %20'si inşaat geri kalanı da planlama aşamasındadır (Göksu ve Bal, 2010: 265).

İstanbul 16 kentsel dönüşüm projesiyle (gecekondular, tarihi ve deprem riski taşıyan alanlar olmak üzere toplam 8 bin hektar) ikinci ve 6 kentsel dönüşüm projesiyle (gecekondular ve tarihi alanlar olmak üzere yaklaşık 200 hektar) Trabzon üçüncü sırada yer almaktadır. Bursa (5), Gaziantep (5), Samsun (4), Antalya (3) ve Adana (3) bu ilk üç ili takip eder. Göksu ve Bal, yerel yönetimlerin, kentsel dönüşüm projelerini önemsemelerinin nedeni olarak şunları gösterirler: Dönüşüm projelerini prestij unsuru olarak görme, yatırımın çekme, yerel unsurların sermaye birikimden pay almalarını sağlama, kenti "marka"laştırma, yerel halkın ranttan pay almasını sağlama, seçmen sadakati oluşturma, siyasi itibar yaratma. Türkiye genelinde mevcut kentsel projelere bakıldığında, üretim odaklı kalkınma stratejilerinden tüketim odaklı stratejilere geçildiği anlaşılmaktadır. Bu, temel olarak gecekonduların yüksek rantlı konut alanlarına dönüştürülmesi ve tarihsel nitelikli alanların yenilenmesi ve "parlatılması"dır (Göksu ve Bal, 261-262).

1980 sonrasında başlayıp günümüze kadar gücünü artıran piyasalaşma yoluyla kent ekonomilerine canlılık kazandırma çabaları, kent merkezindeki dönüşüm projelerini hızlandırmıştır. Merkezi ve yerel yönetimler tarafından uygulanan kentsel dönüşüm projeleri, genellikle tüketim odaklı ve yeni orta sınıfın mekânsal beklentilerine cevap verir niteliktedir (Özdemir, 2010: 174).

2 Göksu ve Bal, araştırmalarını yaptıkları 2010 yılında kentsel dönüşüm proje sayısı Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin resmi web sayfalarından ilan ettiklerine göre 43 iken, bugün bu sayı 45 olarak belirtilmektedir. Kaynak: <http://www.ankara.bel.tr/genel-sekreter-yardimcisi/mar-ve-sehircilik-dairesi-baskanligi/metropoliten-nazim-mar-planlama-sube-mudurlugu/kentsel-donusum-projeleri/> (Erişim 13.06.2013)

Özdemir, kentsel dönüşüm projelerinde önceleri “kültür fonksiyonları” ikincil kabul edilmişse de, zamanla kentler arası rekabetin artması ve yatırımcıların yüksek kentsel yaşam kalitesi arayışı, gençler ve işsizler için istihdam yaratma çabası, kentteki farklı toplumsal kesimler arası iletişimin ve etkileşimin artması gibi beklentiler ile kültürün, kentsel dönüşüm uygulamalarında “ana tema” haline gelmiş olduğunu vurgular (2010: 75).

Neoliberalizm ve kültür politikası

Neoliberalizm kültürü, piyasa aracılığıyla sosyo-ekonomik kalkınma hedefi doğrultusunda, kâr ve dolayısıyla sermaye birikimine hizmet eden bir araç ve meta olarak görür. Devlet tarafından üretilen kültür, kâr üretmediği sürece, bir yük, gereksiz bir maliyettir. Bu doğrultuda neoliberalizmin kültür politikası, devletin, popüler olmayan kültürü, örneğin deneysel ve öncü sanatsal yaratımı ve etkinlikleri desteklemekten çekilmesi gereğini savunur. Kültür sahnesi, popüler zevkleri tatmin edici bir şekilde besleyen piyasa güçlerine bırakılmalıdır (McGuigan, 2004: 2-3).

Neoliberalizmin kültürü sadece endüstriyel ya da kurumsal bir mekanizma içinde üretilen bir “ürün” olarak görmesi, neoliberal çağda ekonomik aklın egemenliğinin, kültürel hayat için ne anlama geldiğini göstermektedir. Oysa Raymond Williams’ın kültür kuramının da ortaya koyduğu gibi, kültür sadece yüksek kültür ve popüler kültür ürünlerinin üretim ve tüketimini değil, bunları da içeren tüm bir yaşam biçimini ifade eder.

McGuigan (2004:2) tıpkı politika kavramı gibi kültür politikasının da geniş ve dar anlamıyla tanımlanabileceğini belirtir. Dar anlamda kültür politikası, kültürün üretimi, dağıtımı ve tüketiminden sorumlu olanların aslında ne yaptıkları ve onların eylemlerinin sonuçlarının ne olduğuyla ilgilidir. Geniş anlamda ise, kültürel konularda sürdürülen tartışma ve mücadelelerin tamamını içerir.

Bianchini ise (1993a: 3-5) kültür politikalarının, tiyatro, müzik, sinema, radyo-televizyon yayıncılığı, moda ve güzel sanat-

lara ek olarak tarihsel miras, turizm ve boş zaman etkinliklerine yönelik karar, uygulama ve stratejileri kapsayan bir alan olarak, 1980'lerden sonra Avrupa kentlerinde kentsel dönüşüm stratejilerinin önemli bir bileşeni haline geldiğini vurgular. Bu süreçte, kültür politikası fonksiyonları, ekonomik kalkınma, kenti pazarlama ve kentin fiziki dönüşümü için bir strateji olarak güçlenmiştir. Neoliberal kentsel kültür politikalarında kültür, özellikle turizm odaklı projeler aracılığıyla, ekonomik kalkınmanın bir işlevi olarak kavranmakta ve tüketime dayalı kentsel kalkınmanın bir aracı olarak kullanılmaktadır (Bianchini, 1993: 201-204).

McGuigan'a (2004: 92) göre çağdaş kültür politikaları retoriğinde, kalkınma ve çeşitlilik hâkim anlayışı gösteren başlıca terimlerdir. Bu terimler fiilen, ekonomi ve kültürü bir araya getirir ancak bu ikisini bir araya getiren daha derin bir alan turizmdir. Turizm, dünya çapında kitlesel bir endüstri haline gelmiştir.

Neoliberalizm ve kentsel turizm

Ekolojik turizmi de içeren kalkınma amaçlı turizm, tüm dünya çapında neoliberalizmin kendini açıkça gösterdiği önemli bir alandır. Kalkınmacı politikalar açısından turizm, neoliberal politik iktidarlar için günümüzün en büyük "oyunu" sayılıyor. Seyahat ve turizm, yerel ürünler, ihraçlar ve istihdam bağlamındaki en büyük endüstriyi oluşturuyor.³ Bugün özellikle

3 Birleşmiş Milletler'e bağlı Dünya Turizm Örgütü'nün (World Tourism Organization UNWTO) 2011 rakamlarına göre tüm dünyada ülkelerin turizm gelirleri 1 trilyon ABD dolarını geçiyor. Bundan en büyük payı 460 milyar dolar ile Avrupa (%45) alıyor. Avrupa'yı, Asya kıtası (290 milyar dolar), Amerika kıtası (200 milyar dolar), Ortadoğu ülkeleri (46 milyar dolar) ve Afrika kıtası (33 milyar dolar) takip ediyor. Türkiye, ülkeye gelen turist sayısı bakımından 33,5 milyon kişi ile dünyada altıncı sırada; turizm gelirinde ise 23 milyar dolar ile 11. sırada yer alıyor. TÜİK'in rakamlarına göre turizm sektörünün 2012 yılı toplam geliri 29 milyar 300 milyon dolar ve toplam GSMH içindeki payı ise %2,3. Kaynak: UNWTO Compendium of Tourism Statistics, Data 2007-2011, 2013 Edition (erişim 17.06.2013): <http://www.e-unwto.org/content/q11560>. TÜİK Temel istatistikler Turizm Geliri, Gideri ve Ortalama Geceleme Sayısı (erişim 17.06.2013): <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

yoksul ülkelerde, temel kalkınma kaynaklarından biri turizm sektörü olarak görülüyor (McGuigan, 2004: 94).

1980'lerde genişleyen ve neoliberal önlemler ile aşılmaya çalışan kapitalizmin derin krizi, turizmi nakit döviz akışı sağlayan ve istihdam yaratan bir ekonomi sektörü olarak öne çıkardı. Böylece turizm, neoliberal kalkınma paradigması içine yerleşmiş oldu. Gelişmekte olan ülkelere önerilen bu turizm perspektifi, ileri endüstriyel ekonomilerin, devlet desteğiyle taklidini tamamen ortadan kaldırmadı. Bunun yerine, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere, küresel ekonomi içinde bir yer biçti. Bu yerle fakir ülkeler, güçlü oldukları alanlara yoğunlaşarak zengin olanlara daha etkili bir şekilde hizmet edebilecekti. Bu, Batılı tüketiciye sadece ucuz işgücüyle rekabetçi olunabilen tekstil ya da giyim değil, bununla birlikte kaçamak ya da tatil yerleri sağlamak bakımından da uygundu (McGuigan, 2004: 105).

Turizm aracılığıyla kalkınma, turistlerin öznel yönelimleri ve alışkanlıklarına indirgenemeyecek bir kamu siyaseti konusudur ve oldukça çatışmalıdır. Dean McCannell'a göre (McGuigan, 2004: 105), farklı bölge ve alanların turizme açılması ve geliştirilmesi iki yeni ve ayrık politik konumu öne çıkarmıştır. Hâkim konum, turizme para kazanmanın ve kalkınmanın yeni bir yolu olarak bakan marjinal ekonomi plancılarına aittir. Kentli, modernleşmiş liberallerin ve üçüncü dünya radikallerinin savunduğu ikinci yaklaşım, turizm karşıtıdır ve yerel halk için turistik kalkınmanın değerini sorgular. Onlar, turizmin yerel gelenekleri geri dönülmez bir şekilde nasıl değiştirdiğine ve otel zincirleri ve küresel havayolları gibi büyük şirketlerin zengin ülke ve şehirlerdeki merkezlerine hortumlanan sermayeye dikkat çekerler (Dean McCannell, 1989 [1975]: 162).

Turistik kalkınma küresel ekonomi içinde, yoksulluğu ve geri kalmışlığı azaltacak neoliberal bir ilaç olarak görülmektedir. Duffy'e göre (2002:18-19), turizm gelişmekte olan ülkelere, fayda kadar maliyetleri de olan bir dizi sorun sunar. Bir kalkınma stratejisi olarak turizmi savunanlar piyasa temelli ölçülere (uluslararası ticaret ve özelleştirme aracılığıyla döviz akışı

ve serbestleşme gibi) odaklanan neoliberal kalkınma teorisyenleri ile ittifak içindedir. Büyüme ve kalkınma için potansiyel bir motor olarak turizmi vurgusu, neoliberal ekonomi ve modernleşmenin popüleritesini yeniden canlandırmanın bir parçasıdır (McGuigan, 2004: 111).

Ankara'da kentsel turizm politikalarının model uygulaması: Ankara Shopping Fest

Ankara'da 2012 yılı Haziran ayında Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin öncülüğünde *Ankara Shopping Fest* adıyla birinci alışveriş festivali düzenlendi. 22 gün süren festival kapsamında 45 ayrı noktada ses ve ışık sistemleriyle 990 sahne kuruldu. 27 konser, 380 bir özel gösteri, 5 bin 343 etkinlik gerçekleştirildi.⁴ Ankara'ya indirimli uçuş seferleri ve otobüslerle şehir içi gezileri organize edildi. Tüm bu Ankara'ya turist çekme seferberliği, AVM'lerde ve cadde mağazalarındaki alışveriş hacmini artırmak içindi.

Ankara alışveriş festivali aslında Büyükşehir Belediyesi ve Valilik ile sanayi ve ticaret odaları vb. orta ve büyük sermayenin içinde yer aldığı kent yöneticileri ve otoriteleri eliyle yürütülen, kentsel neoliberal kalkınma politikalarının uygulamalarını görmek için laboratuvar niteliğinde bir vaka arz ediyor.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin 1. *Ankara Shopping Fest* Özel Sayısı "Go Ankara" adlı yayının "Alışverişin Yeni Cennetini Keşfedin" başlıklı açılış yazısının girişi neoliberal kalkınmacı bir anlayışın kente ve kentsel turizme nasıl baktığının çok iyi bir özeti:

Yaz demek, tatil demek. Gezmek, dinlenmek, enerji dolmak demek... Aynı zamanda da alışveriş demek. Ankara Shopping Fest tüm bu anlamları içinde barındırıyor. Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti, birçok medeniyete ev sahipliği yapan ve keşfedilmemiş doğal ve kültürel zenginlikleriyle hâlâ gizemini ko-

4 Yukarıdaki rakamlar Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin yayımladığı 1. *Ankara Shopping Fest* Özel Sayısı *Go Ankara*'dan alınmıştır.

ruyan Ankara, alışveriş yapmak, gezmek ve eğlenmek isteyenleri davet ediyor.

Ankara birlerce yıllık tarihi, geleneksel değerleri, siyasi önemi, coğrafi konumu, sanat merkezleri, müzeleri, yeşil alanları ve görkemli parklarıyla marka şehir olma yolunda emin adımlarla ilerlerken bu hedefe katkı sağlamak için düzenlenen Ankara Shopping Fest; turizmi, ekonomiyi canlandırmak ve başkenti cazibe merkezine dönüştürmek için yola çıkıyor.

Go Ankara’nın “Etkinlik Rehberi” adlı bölümü, “Alışverişin Kalbi Ankara’da Atıyor” başlığını taşıyor ve marka kent vurgusunu öne çıkarıyor:

Türkiye’nin köklü tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Ankara, şimdi alışverişin yeni adresi olmaya hazırlanıyor. Her cadde ve sokağında konukları sıra dışı sürprizlerin beklediği ‘alışverişin yeni cenneti’ sloganıyla yola çıkan Ankara Shopping Fest, 8 Haziran-1 Temmuz tarihleri arasında birçok etkinliğe sahne oluyor. Ankara’yı ‘marka kent’ haline getirmeyi hedefleyen festivalde yirmi dört gün boyunca perakendeciler yüksek indirim oranlarıyla kampanyalar düzenlerken, AVM’ler ve cadde mağazaları hafta sonları geç saatlere kadar kapılarını açık tutacak. (*Go Ankara*, s. 1)

Yukarıdaki alıntıda “birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmak” ile “alışverişin cenneti bir marka kent olmak” arasında olan bir bağ kurmamız bekleniyor ve alışveriş, bir medeniyet göstergesi, adeta medeni olmanın bir alameti gibi görülüyor. Buradan Ankara’nın “marka kent” olmasının “alışverişin cenneti” olmasından geçtiğini anlıyoruz. *Shopping Fest* ile somutlaşan “marka kent” olmanın ve bu “markayı” turizm yoluyla pazarlamanın kent politikasının nüvesini oluşturduğuna ilişkin kabul, Ankara Valisi Alaaddin Yüksel’in sözlerinde de karşımıza çıkıyor:

Ancak önemle ve öncelikle vurgulamam gereken husus, Ankaralıların şehrinin yüreğinde hissetmesi ve Ankaralıların kendi kentinde bir gün için turist olması. Fuarların, festivallerin ve genel olarak turizmin tüm sektörleri tetiklemesi sebebiyle

le kent ekonomisine büyük hareketlilik getireceği açık. Ben Ankaralıları güveniyorum ve hep birlikte başaracağız... Festivali gerçekleştirmekteki asıl amacımız Ankara'yı dünyaya tanıtmak, marka kent haline getirmek ve festivalin de katkısıyla alışveriş, kültür ve eğlencenin de başkenti olarak anılmasını sağlamak. Festival için yaklaşık 35 milyon liralık bir yatırım harcaması gerçekleştirildi ve 2012 yılında başkente gelen yerli ve yabancı turist sayısının bir milyon kişiye çıkmasını bekliyoruz. (GO Ankara, s. 13)

Vali neoliberal küreselleşme koşullarında, kenti markalaştırarak rekabete sokmanın gereğini vurguluyor: "Baş döndürücü bir yarışın içindeyiz. Günümüzde şehirler de yarışıyor. Bu yarışta durmak ve sadece gelişmeleri izlemek, kaybetmektir" (Go Ankara, s. 13).

Ayrıca festival yayınında, "en iyi otantik alışveriş rotaları"nın Ankara'da olduğu da hatırlatılıyor ve "gizli hazinelerin" ara sokaklarda ziyaretçilerini beklediği, caddelerin ise alışveriş ile "yaşam dolduğu" belirtiliyor:

"Yıllardır bitmek bilmeyen enerjisi ile gençlerin en çok tercih ettiği Bahçeli 7. Cadde'de alışveriş yaparken yorgunluğunuzu atmak için birçok pastane bulunuyor; Arjantin Caddesi şık kafe, restoranlar ve dünyaca ünlü markaların yer aldığı bir cadde; Çayyolu Park Caddesi, lüks villaların, cafe, bar ve restorana dönüştüğü son trend caddesi; Tunalı Hilmi Caddesi alışveriş yaparken çok sayıda kafe ve restoranla keyifli dakikalar geçirilen cadde; Çıkrıkçılar Yokuşu Ankara'da alışveriş merkezlerinin inşasından çok önce Ankara'nın alışverişinin ve ticaretinin döndüğü, Ankara'nın mistik doğası ve kültürünü muhafaza eden yokuş. (Go Ankara, s. 13)

Ankara caddelerinin bu şekilde tarif edilmesi, neoliberal koşullarda kentin sadece tüketim, hatta artık seyirlik unsurların ve imgelerin görsel tüketiminin "rüya mekânını" yarattığı bir tüketim yeri olarak kavranmasına uygundur (Zukin'den aktaran Selby, 2004: 44).

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek de, Ankara'nın bir turizm kenti olmasını ve bu doğrultuda ticarette bir numara haline gelmesini hedeflediklerini belirtiyor ve AVM'ler bakımından Ankara'da "bin kişiye 228 metre kare, İstanbul'da ise 222 metre kare alan" düşmesi dolayısıyla Ankara'nın ticarette bir numara haline gelmesiyle övünüyor. Alışveriş festivaliyle ticaret hacminin %30 artmasını bekliyor. Ankara'ya hızlı tren bağlantısı olan kentlerden ve doğrudan uçuş olan Rusya, Ukrayna, Türkiye Cumhuriyetler ve Arap ülkelerinden turist gelmesini, turist sayısında %50 artış bekliyor (*Go Ankara* s. 21-22). Melih Gökçek'in turist beklediği yerlerin, gelişmiş kentler ve Batılı ülkelerden ziyade Ortadoğulu ve gelişmekte olan ülkeler olduğu görülüyor. Aslında bu "hedef kitle" tanımlaması da, Ankara'nın pazarlanabilecek tek özelliği ve değerinin, kültürel ve tarihsel değerler değil, "alışveriş imkânları" olarak görüldüğünü gösteriyor.

Markalaşma hedefi sadece Ankara Valisi ve Büyükşehir Belediye Başkanı'nın izlediği bir politika değil. Aynı zamanda Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de, Ankara'da ticareti canlı hale getirmenin ve markalaşmanın önemli olduğunun altını çiziyor: "Şimdi böyle bir Ankara'da ticareti daha canlı hale getirmek ve Ankara'yı yabancıların da uğrak yeri haline getiriyor. Ankara'nın Türkiye'nin başkenti olması marka değeri açısından son derece önemlidir" (*Go Ankara* s. 24).

Kentin markalaştırılarak pazarlanması ile kentsel politikaların sadece alışveriş ve tüketim etrafında biçimlendirilmesi, yalnızca yerel ve merkezî siyasi otoriteler için değil, kentin orta ve büyük sermaye örgütleri açısından da başat bir projedir. Ankara Ticaret Odası Başkanı Salih Bezci Ankara Shopping Fest'in turizm için anlamını şöyle özetliyor:

ATO 80'e yakın komitenin oybirliği ile sekiz ay süren çalışmalar neticesinde Ankara Shopping Fest'i hayata geçiriyoruz... Bunun için özel personel oluşturduk. 10 milyon TL'ye yakın bütçe ayırdık... Ankara'ya gelen turist sayısı ortalama 500 bin civarında... İnanç turizmi, sağlık turizmi gibi Anka-

ra'nın en önemli değerlerini bu festivalle tanıtmaya imkânı bulacağız... Bunu çeşitli kampanyalarla yapacağız. Burada alışveriş yapanlara benzer fırsatlar sunacağız. Bunun yanında altı ev ve altı araba vereceğiz.

1990'lardan itibaren özellikle Avrupa'da farklı kentsel projeler ve uygulamalarla hayata geçen ve kentlerinin canlandırılmasını hedefleyen, kent merkezlerindeki ekonomik ve toplumsal yoğunluğu artırmaya odaklanan neoliberal kentsel dönüşümün yeni söyleminin "Kentsel Rönesans" olduğu dile getirilmişti. Büyükşehir Belediyesi'nin Selahattin Duman'a hazırlattığı, *Kasabadan Metropole Ankara* adlı belgesel ve kitabın (2012) "Belediye Başkanı'ndan" adlı önsözünde Melih Gökçek, bu neoliberal politik söylemi sahiplenmiş görünmektedir: "Ankara'nın tarihine bizim dönemimizin bir 'Rönesans' devri olarak kaydolanması temel arzumuzdur" (s. 5).

Ankara'nın alışveriş festivali gibi projelerle markalaştırılarak pazarlanmasına dayanan kültür politikasının, kenarda ve dışarıda bıraktıklarını, hem mekânsal hem de toplumsal tercihler aracılığıyla okumak mümkündür. Bu neoliberal kültür politikasının yücelttiği mekânlar açıkça alışveriş merkezleri, küresel markalara ait büyük ve göz alıcı mağaza zincirlerinin, kafe ve restoranların bulunduğu cadde ve bulvarlardır. Küçük esnafın, zanaatkarların, salaş lokantaların, çay bahçelerinin, geleneksel kahvehanelerin, eski ve ikinci el eşya satıcılarının, sahafların bulunduğu sokak, semt ya da iş hanlarının bu neoliberal kentsel alanda yeri yoktur. Bu mekânlarla birlikte, buraların sahipleri ve ziyaretçileri de, "alışverişin başkenti" fotoğrafının dışına itilmektedirler. Sermaye açısından bir anlamı olmayan bu mekânların ve buralara ait insanların, neoliberal fotoğrafa girebilmelelerinin tek yolu, pazarlanabilir ve satılabilir özetle kâr sağlar hale gelmeleridir. Kenardaki geleneksel mekânlar ve insanlar, sadece neoliberal kültür politikalarının turistik restorasyonundan geçerek, kent kültürünün çerçevesine girebilirler. Örneğin Kaleiçi ve civarında, Hamamönü bölgesindeki eski Ankara evleri, otantik eşyaların satılabildiği ya da kafe olarak hizmet verebile-

cek turistik mekânlara dönüştürülmesi koşuluyla kent yöneticilerinin çizdiği çağdaş Ankara resmine girebilmiştir.

Neoliberal kültür politikası: Kalkınma, kültürü turizme, turizmi alışveriş ve paraya dönüştürmekten geç

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin kenti tüketim etrafında örgütlenme politikasını gösteren sadece festival değil aslında. Büyükşehir Belediyesi'nin resmi web sayfasında, "Kente Bakış" bölümünde, alışveriş merkezleri, Ankara'nın Kısa Tarihi, Ankara Evleri, Ankara Mutfağı, Ankara'nın Sembolleri, Gezi ve Mesire Yerleri, Müzeler, Tarihi ve Kültürel Değerler ile birlikte sıralanıyor. Sonra Alışveriş Merkezleri bölümünde 22 AVM tanıtılıyor.

Ankara kentsel kültür politikasının, markalaşma ve turizme odaklandığını gösteren temel verilerden bir diğeri de Vali Aladdin Yüksel'in katıldığı ya da valilikçe organize edilen turizm konulu sayısız toplantıda yaptığı konuşmalar.⁵ Örneğin Yüksel, 37. Turizm Haftası etkinlikleri vesilesiyle yayınladığı mesajında şunları söylüyor:

Ankara, turizm pazarlarında oluşacak her türlü taleplere karşılık verebilecek potansiyele sahip bir şehir olup, gerçekleştireceği kararlı atılımlarla turizm sektöründe haklı yerini mutlaka alacaktır. Muhteşem doğal zenginliği, yüzyıllar öncesinden bugünlere ulaşan tarihi ve kültürel mirası, yatırımlarındaki hızlı artışları; Ankara'yı yıldızı parlayan bir marka haline getireceğinde hiçbir tereddüdüm bulunmamaktadır... Biz Ankara'yı dünya insanıyla paylaşamıyor, barışa katkı sağlayamıyorsak ve de elbette turizmi paraya çeviremiyorsak, biz yöneticilerin şapkayı önümüze koyup, yeniden bir durum değerlendirmesi yapması gerekir.⁶

5 Yazıda Ankara Valisi'nin 2012 ve 2013 yılında kentin kültür ve turizm politikalarıyla ilgili konuşmalarını ele aldım. Vali'nin katıldığı etkinlik ve toplantılardaki konuşmaları, Ankara Valiliği'nin resmi web sayfasında metin olarak yayınlanıyor.

6 Kaynak: <http://www.ankara.gov.tr/TumHaberler.Asp?ID=1703&Shf=2> (erişim 17.06.2013)

Kentsel kalkınmanın doğal ve kültürel zenginlikleri turizme, turizmi de alışverişe teşvik yoluyla paraya dönüştürülmesinden geçtiğini vurguluyor. Ankara Valisi, Ankara'da İl Jandarma Komutanı, İl Emniyet Müdürü, Turizm İl Müdürü, Ankara Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri, Ankara Ticaret Odası Başkanı ve turizm sektör temsilcilerinin katıldığı "Geleceğin Turizmi" toplantısında ise şöyle konuşuyor:

21. yüzyıl tam anlamıyla bir turizm çağı olacak, turizm ülkelerin kalkınmasında son derece etkili bir sektördür. Turizmi iyi algılayan, iyi tartışan toplumlar dünyayla buluşmaktadır. Dünyada yılda 1 milyar insan seyahat ederek takriben 855 milyar dolar para harcamaktadır. Seyahat endüstrisinde bu gelişmeler olurken Ankara'da şimdi ve derhal yapılması gereken rekabet avantajının kullanılmasıdır. Bunu yapmanın yegâne yolu da Ankara'nın destinasyon kalitesinin artırılarak Ankara'nın bu pastadan daha fazla pay almasını sağlamaktır. Çünkü sanılanın aksine Ankara'da turizm adına ne ararsanız fazlasıyla mevcuttur. Şimdi yapılması gereken Ankara'nın kültür zenginliği adına farkındalık oluşturabilmek için vargücümüzle çalışmaktır. Yeni turist profilinin çok iyi analiz edilmesi gerekiyor. Yeni turist profilinde çok kısa sürelerle tatil yapan ama sık tatile giden bir profille karşı karşıyayız. Sosyal medyadan çok etkilenen, son dakika rezervasyonlarına ağırlık veren bir yapı var. Günümüzde çevre duyarlılığı ve bilinciyle otantik kültürel yapıya daha çok ilgi duyan turistlerin ilgi alanına giren çok çeşitli değerler bulunmaktadır. Eski sanat eserleri, tarihî yapılar ve onlara ait kalıntıların görülmesi, araştırılması; keşif ve dinî amaçlı seyahatler, yerel ve mimari ve orijinal özellikler, kütüphaneler, yerel mutfaklar, festivaller ve fuarlar, tiyatro ve sinema, müzik ve dans, lisans ve edebî çalışmalar ve kültürleri tanıma amacı ile yapılan seyahatler kültür turizmi için yola çıkan turistlerin ilgi alanına girmektedir. Turizmden gelir elde etmek isteyen akıllı toplumlar, tanıma yapılan bu turistleri misafir etmek için potansiyellerini harekete geçirmelidir. Bütün dünya fütürologları iki başlığa odaklanmışlardır. Bunlar:

‘Turizmin Geleceği’ ile ‘Geleceğin Turizmi’ kavramlarıdır. Bu iki başlık birbirini bütünleyen, turizmin geleceğine kafa yoran beyinlere, geleceğin turizminin başlığıyla cevap veriyor. O da ‘Kültür Turizmi’dir. Engin tarihi, muhteşem tabiatı, üniversiteleri, kültür potansiyeli, halkının eğitim seviyesinin yüksekliği ve ulaşım kolaylıkları itibarıyla Ankara’nın potansiyeli artık herkes tarafından fark edilmelidir. Hiçbir şey için geç kalınmış değildir, Ankara’da el ele tutuşacağız, ortak akılda buluşacağız ve turizmde markalaşmak suretiyle Ankara’yı Dünya ile muhakkak buluşturacağız (27.02.2013).⁷

Bu yaklaşıma göre turizm bir kalkınma aracından ibarettir; kentin küreselleşmesi ve rekabetçiliği ise turizmden geçer. Kültürün de, tüm folklorik, sanatsal ve maddi unsurlarıyla, turistik bir meta olarak pazarlanması, kalkınmanın hizmetine sunulması gereklidir. Kalkınmacı turizm anlayışını bir kültür politikası olarak hayata geçirme amacını taşıyan bir diğer faaliyet örneği “II. Kültür Turizmi Zirvesi”dir (20.12.2012). Ankara’da gerçekleştirilen zirveye Vali Yüksel, Ankara Büyükşehir Belediye Başkan Vekili, Kültür Turizmi Derneği, çeşitli illerin valileri, belediye başkanları ile ulusal ve uluslararası düzeyde “turizm endüstrisinin önde gelen temsilcileri” katılmıştır. Bu toplantıda vali, daha önceki alıntılardakilere benzer temaları yinelemiştir:

Bu tür buluşmalar, Türkiye’nin kıyı turizminde olduğu gibi kültür ve inanç turizminde de dünyaca tercih edilen bir destinasyon haline getirilmesine yönelik çözüm önerilerinin görüşülmesi bakımından önemli bir fırsattır. 21. yüzyılın en gözde sektörü turizm, ülkelerin kalkınmasında son derece etkili bir sektördür. Turizmi iyi algılayan, iyi tartışan toplumlar dünyayla buluşmaktadır. Turizmden gelir elde etmek isteyen akıllı toplumlar, yeni turist profiline uygun talep sahiplerini misafir etmek için potansiyellerini harekete geçirmelidir.⁸

7 Kaynak: <http://www.ankara.gov.tr/TumHaberler.Asp?ID=1660&Shf=2> (erişim 17.06.2013)

8 Kaynak: <http://www.ankara.gov.tr/TumHaberler.Asp?ID=1591&Shf=3> (erişim 17.06.2013)

Benzer bir şekilde Ankara Valisi, “Ankara’yı ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan küresel bir başkente dönüştürecek kalkınma stratejilerinin geliştirilmesinde öncü olmak” vizyonu ile hareket eden Ankara Kalkınma Ajansı’nın düzenlediği “2. Yenilikçi Ankara Proje Pazarı”nda yine neoliberal kent politikalarının temel ilkelerini savunuyor:

Bu yüzyılda dün konuşulan ve tartışılan hiçbir şey bugün konuşulmuyor ve tartışılmıyor. Bu yüzyılda; Bilgi Tabanlı Toplum, İnsan Kaynaklarını Yönetme, Girişimcilğin Teşvik Edilmesi, Rekabet Yapılanması, Tek Pazar, Sürdürülebilir Kalkınma... gibi önemli başlıklar yer almaktadır. Tüm bu gelişmeler karşısında her şehrin ulusal ve uluslararası seviyede rekabet pozisyonlarını belirlemesi ve rekabet stratejilerini somutlaştırması gerekmektedir. Ankara dünya şehri olmada, marka şehir olmada karardır ve rekabet stratejilerini ve rekabet pozisyonlarını belirlemesinde, Kalkınma Ajansı bu görevini layıkıyla yerine getirmektedir (18.12.2012).⁹

Her şey “markalaşmak” için

Yerel yönetimler, kentlerin kendine özgü özelliklerini öne çıkararak ya da yeni değerler üreterek, küresel sermayeyi, uluslararası kurum ve organizasyonları, nitelikli işgücünü ve turistleri cezbedecek bir “imaj” yaratmaya çalışıyorlar (Özerk ve Yükseli, 2011: 87). Bu küresel ölçekte pazarlanabilir olması öngörülen “imaj”ın, yerel ve merkezî yönetimlerin, kent sermayesinin retorğinde “marka” olarak adlandırıldığını görüyoruz.

Ankara Büyük Şehir Belediyesi’nin *Sosyal ve Kültürel Faaliyetler* kitabında Belediye Başkanı Melih Gökçek, belediye faaliyetlerinin ilk amacı olarak anıyor marka inşa etmeyi: “Ankara Büyükşehir Belediyesi, hem dünya çapında bir kent markası inşa etmek hem de hizmet anlayışında örnek bir kent olmak amacıyla yeni projeler geliştirmekte ve bu projelerle Ankara-

9 Kaynak: <http://www.ankara.gov.tr/TumHaberler.Asp?ID=1588&Shf=3> (erişim 17.06.2013)

lılara geniş bir hizmet yelpazesi sunarak Ankaralıların sosyal ve kültürel gelişimlerine büyük katkıda bulunmaktadır” (*Ankara Büyük Şehir Belediyesi Sosyal ve Kültürel Faaliyetler*, tarih yok, s. 10).

Ankara Valisi Alâaddin Yüksel Ankara Markalar Zirvesi’nde kentsel markalaşmanın küresel rekabette temel unsur olduğunu vurguluyor: “Dünyada değişim baş döndürücü hızda yaşıyor. Hepimiz biliyoruz ki küresel bir milenyum tiyatrosu perde açtı ve orada karmakarışık bir oyun oynanıyor ve sahnede en önemli dekorun marka kavramı olduğu iyi anlaşılmalıdır.”¹⁰

Ankara Ticaret Odası’nın düzenlediği, Büyükşehir Belediye Başkanı, TOBB Başkanı, ATO Başkanı, “Ankara’nın marka değerleri”, firma temsilcileri ve iş adamları ile reklam sektörünün temsilcilerini katıldığı “Markaj Yapıyoruz! Ankara Markalar Buluşması” programında (12.12.2012) Vali Alâaddin Yüksel, şöyle konuşuyor:

Ankara kaliteli bir üründür. Markaların şehri olacağız, Ankara’yı bir dünya markası haline hep birlikte getireceğiz. İnsanların taleplerini anlamalısınız. Yani zihinlerine bir çizik atacaksınız. Beyinlere çizik atmak; markanın genel tanımıdır. Ürününüze, felsefi bir güç katmalısınız ve tüketicilerin farkındalığını sağlamalısınız. Her insanın hizmet ya da mal satın almada bir gerekçesi vardır. Bu kentte sadece üniversitelerin, organize sanayi bölgelerinin olduğunu söylemek bu kenti marka yapmaya yetmez. Turizmin, ulusal ve uluslararası fuarların bu şehirde konuşulması ve bu şehre dünya insanların getirilmesi gerekiyor. Bu şehirde tüm bunların konuşulması için altyapı vardır, muhteşem bir insan yapısı vardır. Bir kere daha kararlılıkla ifade ederim ki biz Ankara olarak kaliteli bir ürünüz ve markaların şehri olacağız. Ankara’yı bir dünya markası haline hep birlikte getireceğiz.¹¹

10 Kaynak: <http://www.ankara.gov.tr/TumHaberler.Asp?ID=1685&Shf=2> (erişim 17.06.2013)

11 Kaynak: <http://www.ankara.gov.tr/TumHaberler.Asp?ID=1582&Shf=3> (erişim tarihi 17.06.2013)

Theodore, Peck ve Brenner (2012: 35) neoliberal kentleşmenin yıkıcı ve yaratıcı uğraklarını listelerken, neoliberal kentleşmenin bir mekanizması olarak, kentin yeniden temsiline yönelik girişimlerin yaygınlığına değinir. Bu yeniden temsil için iki “yaratma uğrağı” sıralarlar: 1) Kentsel yenileme, yatırım ve canlandırmaya odaklanan girişimci söylemler (shopping fest vb.) ve temsiller (logo vb. yeniden temsil araçları). 2) Kendini gerçekleştiren yaratıcı büyümenin övülmesi. Ankara yönetiminin, yaratılmaya çalışan “Ankara markası”na yüklemek istediğı bütün değerler aslında kentin yeniden temsiline yönelik girişimlerdir. Vali’nin kültür ve turizm söyleminin hem yatırım ve ekonomik canlanmaya odaklanmış olduğu hem de Ankara’nın turizm yoluyla kalkınmaya uygunluğu ve bu yöndeki başarılarının övüldüğünü tespit etmek güç değildir.

Ankara’nın sadece kültür turizminde değil, sağlık turizmi gibi turizmin bütün alanlarında, sermaye birikimine hizmet edecek bir turizm kenti olması düşünülmektedir. Ankara Valisi Alâaddin Yüksel 5. Uluslararası Sağlık Turizmi Kongresi’nde (18.11.2012) bunu şöyle vurguluyor:

Türkiye’nin büyük potansiyelinin sektörde yatırım yapan kuruluşlara yeni fırsatlar oluşturması için etkin bir zemin oluşturmaktadır. Termal ve sağlık turizmini yan yana getireceğiz, Ankara’nın bu endüstriden hak ettiği payı almasını mutlaka sağlayacağız. Avrupa’da nüfus gittikçe yaşlanmakta ve bu insanlar gelirlerinin önemli bir bölümünü sağlık ve bakımlarına harcamaktadır. Bu paraları sağlık turizmi vasıtasıyla Ankara ekonomisine kazandırmanız gerekmektedir. Dünya şehri olma iddiasında olan Ankara’nın bu küresel gerçeğin dışında kalması gaflet ve dalalet olur... Ankara, sağlık turizminin de başkenti olmayı fazlasıyla hak etmektedir.¹²

Neoliberal politikalar eğitim ve kültür gibi sağlığı da, bir kamu hizmeti olmaktan çıkarıp serbest piyasa için üretilen ve tüketilen bir metaya dönüştürmeyi hedefler. Yukarıdaki alıntı-

12 Kaynak: <http://www.ankara.gov.tr/TumHaberler.Asp?ID=1540&rShf=4> (erişim tarihi 17.06.2013)

da da görüldüğü gibi neoliberal zihniyet, piyasacı mekanizmalar aracılığıyla metalaştırdığı sağlık ve turizm gibi farklı hizmet alanlarını, kalkınma ve sermaye birikimi için birbirine eklemektedir. Valinin sözleri, insan sağlığının bir turizm konusu olmasını ve daha fazla kâr amacıyla pazarlanmasını içeren bir kültür politikasını ifşa etmektedir.

Yine Vali Yüksel, Dünya Turizm Günü dolayısıyla turizm sektörü temsilcileriyle bir araya geldiği toplantıda (28.09.2012) ise Ankara'nın "dünya turizm pazarında rekabet gücü yüksek bir marka" olması gerektiğini vurguluyor:

Sahip olduğu tarihî, kültürel ve coğrafi zenginliği ile tüm dünyayı ağırlayabilecek kapasitede olan Ankara, atacağı kararlı adımlarla turizm sektöründe haklı yerini mutlaka alacaktır. Muhteşem doğal zenginliği, yüzyıllar öncesinden bugünlere ulaşan tarihî ve kültürel mirası, yatırımlardaki hızlı artışların Ankara'yı yıldızı parlayan bir marka haline getireceğinde hiçbir tereddüt bulunmamaktadır. Ankara'da planlama ve altyapı, eğitim ve istihdam, tanıtım ve uluslararası ilişkiler, çevre ve sağlık ile denetim konularında yeni anlayışlar ortaya koyarak Ankara'da sürdürülebilir turizmi Ankara'nın coğrafi konumunun da sunduğu avantajlar ile birlikte dünya barışına, insan sevgisine, tarihî ve kültürel varlıkların korunmasına, bozmaya gayret ettiğimiz çevremize, gösterdiğimiz büyük hassasiyetler içerisinde; özgün kültürel kimliğimiz ve de konukseverliğimiz ile birlikte, turizm pazarlarında mutlaka Ankara markası yaratacağız. Yıllardır uluslararası turizm fuarlarına katılım ve orada dünyanın en ufak ülkelerinin ve adı duyulmamış şehirlerinin stand açarak reklamlar yapar. Ankara'nın bu fuarlara zamanında katılmamasının büyük bir tanıtım zafiyetidir. Bu kente karşı kendisini sorumlu hisseden herkes, Ankara'yı dünya markası haline getirebilmek için içtenlikle görevlerini yerine getirmelidir. Dünya şehirleri arasında tanınarak dünya turizminde de mutlaka söz sahibi olacaktır¹³

13 Kaynak: <http://www.ankara.gov.tr/TumHaberler.Asp?ID=1501&Shf=4> (erişim tarihi 17.06.2013)

Nicholson-Lord turizmin, güçlü bir kültür çözücü olduğunu, yerel gelenek ve inançları “küresel harmanlama makinesi-ne” koyarak kitlesel piyasanın hizmetine sunduğunu belirtir. Ankara’nın “tarihî, kültürel ve coğrafi zenginliği” turizm endüstrisinin hizmetine sunulmalı ve bu yolla yaratılan “Ankara markası” küresel sermaye ve seçkin turistleri çekme yarışına sokulmalıdır. Kültürel ve tarihi zenginliğin, bir turist seyirliği-ne ve performansa dönüştürülmesi gerekir.

Kearns ve Philo (1993) kentte artı değer sermayesini elde etmek için kültürel kaynakların seferber edilmesine dikkat çekerler (Selby, 2004: 49). Ankara kent yönetiminin, kentin bütün kültürel ve maddi kaynaklarını, bu sermaye birikiminin turizm aracılığıyla sağlanması için seferber etmeye hazır olduğu anlaşılmaktadır. Kenti marka haline getirme çabaları, kültürü metalaştırarak sadece tüketim için anlamlı kılmaktadır. Bu durumda tüketim ve tüketim için örgütlenmiş kentte kendilerine yer bulamayan kentliler dışlanmaktadır. Kentsel yoksulluk, ırkçı ayrımcılık, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve şiddet gibi sorunlar markalaşmış kentin tüketim mekânlarında gözlerden kaçmaktadır. Kentleri markalaştırmak için düzenlenen etkinlikler, inşa edilen AVM, müze ya da parklar kenti “kimliksizleştirmekte” (Özerk ve Yüksekli, 2011: 88) ya da kentin imgesi toplumsal çelişkileri ya da kültürel çeşitliliği maskeleyen bu tüketim mekânları üzerinden kurulmaktadır.

Bunlarla birlikte Büyükşehir Belediyesi’nin etkinlikleri ve Vali’nin konuşmalarında, sadece turizmin değil, bununla ilgili olarak turistin görülme biçimi son derece sorunludur. Kent yönetimine göre turist adeta para sağlacak bir “inek” kabul edilmektedir. Oysa turist, Newınan’ın da (2004: 37) vurguladığı gibi, sahip olduğu alışveriş yapma imkânının sonuna kadar kullandırılması gereken bir tüketiciden ibaret değil, yeni kentsel hedef noktalarını tayin etmeye ve keşfetmeye yardımcı olan bir başka kent kullanıcısı olarak görülmelidir.

Vali, belediye başkanı ve kentin sermaye örgütleri yöneticilerinin, kültür ve turizm politikalarıyla ilgili sözlerinde, Ankara’nın kent kimliğiyle ilgili bir başka geleneksel çatışmanın iz-

leri de okunabilmektedir. Bu çatışma, medeniyetin timsali İstanbul karşısında, kenarda kalmış Ankara'yı modern bir kent olarak inşa etme çabasını içerir. Gerek Vali'nin Ankara'nın potansiyel ve değerini hayata geçirme, gerek Belediye Başkanı'nın "kentsel Rönesans" ve "kasabadan metropole" dönüşüm vurgusunda, aslında yöneticilerce, "merkez" İstanbul karşısında "kenarda" algılanan ve devralınan Ankara'yı, rekabet gücü olan modern bir şehir haline getirme mücadelesinin söylemsel izleri görülebilir. Belediye Başkanı Melih Gökçek'in, çeşitli başvurular neticesinde Avrupa Birliği'ne bağlı kurumlarından alınan kent ödüllerini, Ankara'nın farklı bulvarlarına ve bilbordlarına astırdığı ve kendi imzasını taşıyan devasa afişlerle duyurması da bu "kenar"dan merkeze yürüme, muhafazakâr modernleşme hevesinin göstergelerinden biri sayılabilir.¹⁴

Ankara'nın metalaşması

Ankara alışveriş festivali, Büyükşehir Belediye Başkanı'nın ve Vali'nin kültür ve turizm politikasıyla ilgili açıklamaları, neoliberal dönemlerde ekonomik kalkınma/gelişme süreçleri ve stratejileri ile kültür politikalarının giderek birbirine eklemelendiğini göstermektedir. Zaman zaman "girişimci kent yönetimi" olarak da isimlendirilen bu yeni kent politikaları, kenti yeni sermaye fraksiyonlarına, üst gelir gruplarına ve seçkin turistlere pazarlanması gereken bir meta olarak kavramaktadır (Geniş, 2011: 53).

Aslında kentlerin metalaşması çok yeni bir olgu değil. Mark Goodwin, Ortaçağ'da İtalyan Şehir Devletleri döneminde başlayan metalaşma sürecinin kentin kendisi kadar eski bir sü-

14 Ankara Büyükşehir Belediyesi 2000 yılından beri, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından verilen Avrupa Ödülleri'ne başvurmaktadır. İlk olarak Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi Çevre ve Tarım komitesi tarafından 2001 yılında doğrudan Avrupa Şeref Bayrağı ile ödüllendirilmiştir. Bundan sonra Akdeniz Parlamenterler Meclisi tarafından verilen "Akdeniz'de Mükemmellik Ödülü" ve İslam Başkentleri ve Kentleri Teşkilatı tarafından verilen Çevre, Kentsel Dönüşüm ve Peyzaj ödülleri ve 2012 yılında "LivCom" Yaşanabilir Toplumlar Ödülleri'ni kazanmıştır. Ayrıntılar için bkz. <http://www.ankara.bel.tr/index.php?cID=4316> (erişim tarihi 17.06.2013).

reç olduğunu hatırlatıyor. Ancak kentlerin otomobiller ya da tütün gibi paketlenip pazarlanması yenidir. Kentsel “mekân-pazarlama”nın önemini ve “kent mitleri”nin üretimini artırmak üzere birçok faktör bir araya gelmiştir. Savaş sonrası Keynesen patlamada serpilmiş alanlar, talep bağımlı büyümeye dayanan, şimdi hem üretim hem de tüketimin uzamsal ayrımında görelî konumlarını geliştirmek için rekabet çılgınlığına girmiştir. Bu yoğun rekabette “mekânın spekülâtif inşası” sahnenin merkezine gelmiştir (Goodwin, 1993: 145).

Ankara, neoliberal ideolojinin temel bir başka kent politikasını da görünür kılıyor: piyasa güçlerini kentsel ekonomiyi canlandırmanın mümkün tek yolu olarak kabul etmek ve desteklemek (Goodwin, 1993: 147-148).

Sibel Yardımcı, kentlerde düzenlenen uluslararası spor organizasyonları, büyük kongre ve toplantılar, fuarlar ve festivallerin işlevinin, temel olarak alternatifsiz bir kalkınma stratejisi olan küresel kapitalizme eklemlenme hedefi çerçevesinde, “parlak bir kent imgesi”yle markalaştırmak, özetle kenti ve kent kültürünü metalaştırmak olduğunu ileri sürer (2005: 70-71). Yardımcı metalaşma sürecini İstanbul Bienali vakası etrafında örneklendirir: “Gerek kültürün üretim ve tüketimi, gerekse bu pratikleri belirleyen estetik yargılar, özerkliği sermaye tarafından imha edilmiş bir sistemin ürünü haline gelmiştir” Bu sisteme yön veren de pazarlama stratejileridir. Kültür politikalarındaki bu dönüşümü, İstanbul Bienali’nin sergi sorumlusu Beral Madra’nın çarpıcı tespitiyle örneklendirir: “Müzenin sanayi kuruluşundan hiçbir farkı yoktur. Birisinden tüketim malı çıkacak, diğerinden sanat yapıtı ve kültür çıkacaktır ve bu, dünyaya pazarlanacaktır”. Kültürün metalaşması ve araçsallaşması sadece İstanbul’a özgü değildir, dünyanın birçok kentinde finans, medya, sanat, moda ve pazarlamanın birbirine bağlı bir şekilde gerçekleştirdiği bir dönüşümdür (Yardımcı, 2005: 92).

Ankara’nın yerel otoritelerce yönetilen kentsel dönüşümünün, turistik pazarlamayı ve tüketimi odağa alan neoliberal kalkınmacı politikaları benimsediği açıktır. Bu belki de daha büyük neoliberal dönüşümün parçası olarak kabul edilebilir. Na-

omi Klein, *No Logo* kitabında, ürün yerine markanın üretimine dayalı küresel endüstriye dikkat çeker: “Günümüzün en tanınmış üreticileri artık ürün üretip bunların reklamını yapmadıkları, bunun yerine ürün alıp, bunları ‘markalandırdıklarından’, bu şirketler daima, marka imajlarının oluşturup güçlendirecek yeni yaratıcı yolların arayışı içindedir” (2002: 28). Öyle ki artık markayı, modern şirketin temel anlamı ve reklamı da bu anlamın dünyaya iletilmesi için bir yol olarak düşünebiliriz.

Oysa Klein’ın da vurguladığı gibi, tüm şehirler üç boyutlu reklam hâkimiyeti altındadır, hemen hemen tüm binalar, otobüsler, metrolar, taksiler marka taşıyıcıları olmuştur. Markaların mesaj ve imaj bombardımanına maruz kalmadan şehirde seyahat etmek imkânsız hale gelmiştir. Üstelik bunlara siyasi reklamları da katmak gerekiyor artık.¹⁵

Ankara, serbest piyasada küresel bir rekabet içinde olan bir şirket gibi yönetilmeye çalışılmaktadır. Mevcut kültürü ve olanakları, küresel bir marka yaratmanın hizmetine verilmeli, bu turistik pazarlamada kullanılmalı ve turizm de alışveriş ve tüketim aracılığıyla kalkınmaya dönüştürülmelidir. Neoliberal ideoloji, kentsel kültürün metalaşması anlamına gelen bu kalkınma sürecinin yanlılığını ustaca gizler.

Kentsel kalkınma ama kimin için?

McGuigan, neoliberal dönemlerin gözde kavramı “kalkınma”ya yakından bakmayı önerirken, kalkınmanın “evrimsel gelişme” ve “ilerleme” yananamlarıyla, evrensel olarak iyi bir şeyin göstereni olarak kabul edildiğini, ancak gerçekte bunun zorunlu olmadığını söyler. Jean-François Lyotard’a göre, “kalkınma” kelimesi, “ileri kapitalizm için” bir “kod”dur. “Kalkınma” zihniyetinin ilgilendiği tek şey, “işlemlerinin genişlemesi”, nicel

15 Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Davos zirvesinde, sergilediği “one minute” çıkışıyla gerilen ve Mavi Marmara baskınıyla ilişkilerin kopma noktasına geldiği İsrail’in, Türkiye’den özür dilemesinin ardından Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek, şehrin billboardlarını “Sayın Başbakanımız ülkemize bu gururu yaşattığınız için minnettarız” yazılı afişleriyle donattı. (<http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/03/25/gokcekten-ozur-jesti>)

artışıdır ve günümüzde “sistemin gayri insaniliği, kalkınma adı altında pekiştirilmektedir (McGuigan, 2004: 93).

John Urry de (2002: 57) turizm yoluyla kalkınmanın coğrafi ve sınıfsal yanlılığına dikkat çeker. Turizm, etkileri ve sonuçları itibariyle herkes için kazanç anlamına gelen bir endüstri değil, karmaşık ve çatışmalıdır. Turizm aslında geri kalmış dünyaya kıyasla gelişmiş dünyanın cazibesini artırır ve yoksul ülkelerin payına düşen güncel ekonomik yararlar, beklenenden çok daha azdır. Urry kritik bir soru sorar: “Turizm, kimin için kalkınmadır? Turizm sayesinde yaratılan faydaların (havaalanları, golf sahaları, lüks oteller ve benzerleri) sadece çok küçük bir bölümü yerli halk kitlesinin ihtiyaçlarına cevap verir. Bununla birlikte, yerliler için yaratılan refahın büyük kısmı, genel olarak eşitsiz bir şekilde dağıtılır ve bundan gelişmekte olan ülke halkının çoğunluğu çok az yarar sağlar. Bu, şüphesiz yerel sahiplik örüntüleriyle de ilgilidir. Ayrıca neoliberal kalkınmacılığa inanan yöneticiler, turizmle ilişkili hizmetlerde istihdam yaratıldığını savunurlar ancak bu istihdamın büyük bölümü, göreceli olarak düşük beceriye dayalıdır ve eski sömürgeci rejimlerin köleci karakterini kolayca yeniden üretebilir” (McGuigan, 2004: 106).

Raoul Bianchi'ye göre de (2002: 16) hiper hareketli sermayenin, anında iletişimin ve kitlesel seyahatin hâkim olduğu günümüz dünyasında, uluslararası turizm, çatışmalı güçleri ve dinamikleri barındırır. Aslında söz konusu hareketlilik ve özgürlük, müreffeh bir azınlık için geçerlidir ve turizm bir yanda da haklarından mahrum edilmiş çoğunluk için hareketsizlik ve güçsüzleşme demektir.

Nicholson-Lord da (2002: 24), gelişmekte olan ülkelerde turizm sektöründe büyük ve küresel şirketlerin hâkimiyetine ve bu şirketlerin gelirlerinin, ulusal ve yerel seçkinler ile merkez ülkelere akmasına dikkat çeker. Bu yüzden turizm, gelir adaletsizliğini artırmaktadır. Turizmin yarattığı düşük gelirli işlerin, güvenilir olmadığını vurgular Nicholson-Lord (2002: 24). Bu işler, uzak merkezlerin finans piyasalarındaki sorunlar nedeniyle kolayca uçup gidebilir (McGuigan, 2004: 108).

Neoliberal söylem, turizm aracılığıyla kalkınma politikalarının sınıfsal yanlılığını gizleme biçimlerine bir başka örnek olarak Zygmunt Bauman'ın (2006) aylak ve turist arasında yaptığı ayrım gösterilebilir:

“Birinci dünyanın –küresel işadamlarının, küresel kültür yöneticileri ya da küresel akademisyenlerin giderek daha fazla kozmopolit hale gelen yersiz yurtsuz dünyasının– sakinleri için, devlet sınırları yerle bir olmuştur; çünkü bu sınırlar dünya malları, sermayesi ve finansı için kaldırılmıştır. İkinci dünya sakinleri için ise göç kontrolü, oturma izni yasaları, ‘temiz sokaklar’ ve ‘sıfır hoşgörü’ politikalarıyla örülmüş duvarlar giderek yükselmektedir; onları arzuladıkları yerlerden ve düşledikleri kurtuluştan ayıran hendekler giderek derinleşmekte, üzerinden geçmeye kalkıştıkları her köprünün aslında açılır-kapanır olduğu meydana çıkmaktadır. Birinciler canları istediğinde seyahat ederler, seyahatlerinden büyük zevk alırlar (hele birinci mevkide ya da özel uçaklarıyla seyahat ediyorsa), onlara seyahat etmeleri için yalvarılır, hatta rüşvet verilir ve kabul ettiklerinde de gülücükler ve açılmış kollarla sıcak bir karşılama onları bekler. İkinciler gizlice, çoğu kez yasadışı yollarla seyahat ederler ve bazen, tıkiş tıkiş içine doluştukları battı batacak pislik içindeki gemilere ötekilerin lüks içindeki birinci mevkkiye ödediklerinden fazla para öderler; vardıkları yerde ise çatılmış kaşlar onları beklemektedir ve şansları yaver gitmezse, tutuklanıp hemen sınırışı edilirler” (2006: 102).

Bauman'a göre birinci dünyanın turistleri hareket halindedir çünkü elleri altındaki küresel dünyayı dayanılmaz ölçüde çekici bulurlar. Gizli yollarla seyahat eden aylaklar da hareket halindedir; ama elleri altındaki yerel mekânları tahammül edilemeyecek kadar soğuk buldukları için. “Turist seyahat eder, çünkü bunu ister, aylaklar seyahat eder çünkü *katlanılabilir başka seçenekleri yoktur*” (2006: 106).

Devletin ve toplumsal aktörlerin düzenleyici müdahalesinden bağımsız açık ve rekabetçi piyasaların, sosyo-ekonomik kalkınma için en uygun mekanizma olduğunu savunan bir ideoloji olarak neoliberalizm, günümüzde en çok kentsel ölçekte politik program ve projelere dönüşüyor. Neoliberalizm, kentleri dönüştürürken hem yıkıcı hem de yeniden inşa edici bir tarzda işliyor. Bu yıkıcı ve yaratıcı uğrakları en açık şekilde kentsel kültür politikalarında tespit edebiliyoruz.

Neoliberal kültür politikaları, kentin bütün kültürel unsurlarını piyasanın ve ekonomik kalkınmanın hizmetine vakfediyor. Kentlerin kalkınması için kent yönetimleri ve sermayesi için uygun görülen en önemli araç ise turizm. Ankara, bu politik programın en somut örneklerinden biri. Ankara bir yandan konut alanlarının kentsel dönüşümünün en yaygın olduğu, bir yandan da kültür, sağlık, kongre gibi turizmin bütün alanlarında küresel rekabet için büyük yatırımların yapıldığı bir kent.

Valilik, Büyükşehir Belediyesi ve kentin orta ve büyük sermaye kesiminin belirlediği kentsel politikalar, turizm aracılığıyla neoliberal kalkınma için basit bir izlek sunuyor: Ankara'nın sosyal ve kültürel bütün olanak ve potansiyeli bir "kent markası" inşa etmek üzere kullanılmalı, bu kent markası Ankara'yı küresel bir turistik mekân (destinasyon) haline getirecek şekilde pazarlanmalı ve bunun sonucunda Ankara'ya gelen ziyaretçiler ve turistler, alışveriş ve tüketime yönlendirilmelidir. Bu kentsel kültür politikasının, neoliberal bir proje olduğu açıktır. Kent yöneticileri, neoliberal kent politikaları çerçevesinde, Ankara'yı, sadece yeni sermaye gruplarına, tüketim gücü yüksek toplumsal kesimlere ve seçkin turistlere pazarlanması gereken bir meta olarak görmekte ve kenti sadece tüketim etrafında örgütlemektedir. Turistik etkinliklerden alışveriş festivallerine, her geçen gün sayısı ve büyüklüğü artan AVM'lerden, eski kent alanlarının restorasyonu ve "soyulaştırılmasına" birçok proje, daha fazla tüketim için hayata ge-

çirilmektedir. Bununla birlikte Ankara'da tüm bu tüketim çılgınlığının, kentte yanlı bir sosyo-ekonomik kalkınmaya hizmet etmesini maskeleyen bir kültür politikası yürürlükte. Burada bir sınırlılığa dikkat çekmek gerekiyor. Bu da kentsel kültür politikalarının sadece yönetici ve seçkinlerin iradesiyle şekillenmediğidir. Kültür politikası, sadece kültürün üretimi ve dağıtımından sorumlu olanların ne yaptıkları ve eylemlerinin sonuçlarının ne olduğunu içermez, aynı zamanda ve daha geniş olarak kültürel konularda sürdürülen tartışma ve mücadelelerin tamamını içerir. Bu yazıda sadece yerel politik otoritelerin söylem ve icraatları temelinde bir çözümleme yapılmıştır ancak kentlilerin ve turist öznelerin tüm bu kültürel üretimi ne şekilde gördükleri, yorumladıkları ve tecrübe ettikleri de hesaba katılarak, neoliberal kent politikalarının analizi daha bütüncül yapılmalıdır.

Bu sınırlılıkla birlikte, Ankara'da desteklenen ve hayata geçirilen neoliberal programın, kentteki toplumsal ve kültürel çatışmaları ve çelişkileri görmezden gelmesi, seçkinlerin ve üst sınıfların lehine çalışması kaçınılmazdır. Ankara kent yönetiminin politik söyleminden, neoliberal programın kültür ve turizm politikalarının yegane gündeminin kalkınma olduğu anlaşılmaktadır. Kent yönetiminin kültür politikası, turizm, ticaret ve ekonomik kalkınma dışında hemen hemen hiçbir şey içermemektedir. Oysa kent, sadece tüketim ve sermaye birikiminin mekânı olarak görülemez. Kentlerin kamusal alanlarının tüketime ve kâr amacı güden etkinliklere değil, kültürel amaçlı kullanım biçimlerine tahsisine ilişkin mekanizmalara ihtiyaç vardır. Kültür politikasının temel hedefi kültürü tüm vatandaşlar için erişilebilir kılmak olmalıdır.

Kent, kültürel ve toplumsal imkânların eşit bir şekilde üretilip dağıtıldığı, demokratik bir kamusal alanın yaratılıp zenginleştirildiği, kentlilerin politik kapasitelerini çoğalttığı bir mekân olmalı, yerel ve merkezî yönetimler de tüm kentli kesimlerin katılımıyla bu doğrultuda kentsel politikalar üretmelidir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Zygmunt (2006). *Küreselleşme*. (çev.) Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bianchi, R. (2002). *Sun, sea and sand: And a sense of spectral danger*. Times Higher Educational Supplement, Temmuz 26, s. 16-17.
- Bianchini, F. (1993). "Remaking European Cities: The role of cultural policies", *Cultural Policy and urban Regeneration*, (der.) F. Bianchini ve M. Parkinson. s. 1-Manchester: Manchester Uni. Press.
- Bourdieu, P. (1998) "A reasoned utopia and economic fatalism", *New Left Review* 227, Ocak-Şubat, s. 125-30.
- Crawford, Margaret (2004). "The World in A Shopping Mall", *The City Cultures Reader*. (der.) Malcolm Miles ve Tim Hall. Londra ve New York: Routledge. s. 125-140.
- Duman, Selahattin (2012). *Kasabadan Metropole Ankara Eski Sokaklar Yeni Hikâyeler*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Geniş, Şerife (2011). "Küreselleşme, Kent ve Kültür", *İdeal Kent Kent Araştırma Dergisi* sayı 3, s. 48-61.
- Goodwin, Mark (1993). "The City as Commodity The Contested Spaces of Urban Development". *Selling Places The City as Cultural Capital, Past and Present*. (ed.) Gerry Kearns, Chris Philo. New York: Pergamon Press. s. 145-162.
- Göksu, Emel ve Eylem Bal (2010). "Türkiye'de Neoliberal Mekânsal Gelişim Stratejisi Olarak Kentsel Dönüşüm Projeleri". *Kentsel Dönüşümünde Politika, Mevzuat, Uygulama*. (der.) Dilek Özdemir. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. s. 256-284.
- Harvey, David (2005). *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford&New York: Oxford University Press).
- Jim McGuigan (2004). *Rethinking cultural policy*. Berkshire, Open University Press.
- Kearns, Gerry ve Chris Philo (der.) (1993). *Selling Places The City as Cultural Capital, Past and Present*. New York: Pergamon Press.
- Klein, Naomi (2002). *No Logo*. (çev.) Nalan Uysal. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Newman, Peter (2004). "Kültürel Dönüşüm, Turistler ve Kent Yönetimi". *Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu İstanbul 2004*, İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi Yayını. s. 31-37.
- Nik Theodore, Jamie Peck ve Neil Brenner (2012). "Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği", (çev.) Şerife Geniş. *İdeal Kent*, Sayı 7, Eylül 2012, s. 21-37.
- Özdemir, Dilek (2010). "Batı Avrupa'da Kentsel Dönüşüm Olgusunun Süreci İçinde Değişen Anlamları ve Türkiye'ye Yansımaları". *Kentsel Dönüşümünde Politika, Mevzuat, Uygulama*. (der.) Dilek Özdemir. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. s. 1-31.
- Özdemir, Dilek (2010). "Kültür ve Turizm Eksenli Dönüşümde Süreci Yönetimi ve Katılım: Temple Bar, Dublin". *Kentsel Dönüşümünde Politika, Mevzuat, Uygulama*. (der.) Dilek Özdemir. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. s. 174-191.
- Özdemir, Dilek (der.) (2010). *Kentsel Dönüşümünde Politika, Mevzuat, Uygulama*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Özerk, Gaye Birol ve Berrin Akgün Yüksekli (2011). "Küresel Kent, Kentsel Markalaşma ve Yok Mekân İlişkileri", *İdeal Kent*, sayı 3, Mayıs 2011, s. 82-92.
- Peck, Jamie, Adam Tickell, (2002), "Neoliberalizing Space", *Antipode* 34: 3, 380-404.
- Selby, Martin (2004). *Understanding Urban Tourism*. Londra ve New York: I.B. Tauris.
- Urbain, Jean-Didier (2009). "Yolcu ve ikizi ya da 'Sahte' Karmaşası", *Cogito*, sayı: 59, s. 67-79.
- Yardımcı, Sibel (2005). *Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Biennial*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Molozların hüznünlü diyarı, periferiler

JEAN-FRANÇOIS PEROUSE

Doğaya da zulmetmeye hakkı yoktur. (...) Tabiatı umursamaz şekilde tamahla, hızla, vahşiçe sömürmek, istismar etmek, kurutmak, bizim medeniyetimizde, tarihimizde yeri olmayan bir tavrı. (R.T. Erdoğan, 17 Ocak 2013¹)

Eskiden *mücvir alanlar* olarak adlandırdığımız mekânlar megakentin düşük yoğunluklu çöplüğü işlevini görüyor, bu belli. Bunun sonucunda mesireler tarihe karışıyor, tatlı sular da kalmıyor. O sular acı olmuşlar çoktandır. Dereler boyunca artık moloz akamamış, yatakları tıkamış durumdadır. Tanık olmak için, hemen sahaya çıkalım, bu vesileyle somut bir örnek ele alalım: Kağıthane ilçesi Arıcılar/Hasdal'dan tam kuzeye devam edelim; TEM'e dik olarak. İstikamet Karadeniz. Göktürk'ten sonraki ana yolda ya da herhangi tali yolda, her elli metrede bir, yolun iki tarafında bir moloz yığını karşımıza çıkıyor. Aynı şekilde Kemerburgaz'dan Bahçeköy'e giden dönemeçli yolda, levha şeklinde çoğaltılmış bütün ısrarcı "Dökmeyin!" uyarılarına rağmen, molozların hüznünlü pisliği her yere damgasını vurmuştur. Keza, Kemerburgaz ile Habibler arasındaki enge-

1 Milliyet, 18 Ocak 2013, s. 2. Devamı var: "Batı medeniyetlerinde kent sadece zenginlerin, asilzadelerin, soyluların yaşayabildiği, yoksulların, taşralıların, köylülerin dışarıda tutulduğu ya da sadece hizmetkâr olarak bulunabildiği bir yerdi. Bizde şehir vardır. Şehir medeniyetin doğduğu yer olduğu kadar aynı zamanda medeniyeti şekillendiren bir yerdir. Bir kere şuna inanıyoruz, vahşi her yerde vahşidir, medeni her yerde medenidir....".

beli yol boyunca da. Tuzla'daki Sabancı Üniversitesi'nden –yine Karadeniz istikâmetinde– kuzeye doğru giden yolun kenarında da. Hep aynı lekelenmiş, karalanmış manzaralar.

Türkçe'de *moloz* kelimesi, Nişanyan etimolojik sözlüğüne göre, 1873'de “inşaat artığı veya süprüntüsü” anlamında ortaya çıkıyor. “Yığıntı” veya “dalgakıran” anlamında, eski Yunanca'dan gelen bir kelime. Aslına bakarsak İngilizce *demolish* (yıkma) kelimesiyle yakın akrabadır; ikisi de aynı uzak kökten geliyorlar. Moloz, yani, evrensel bir boz/yap pratiğine teka-bül eden neredeyse evrensel bir gerçeklik... Fakat epeyce farklı şekillerde yönetilen kaçınılmaz bir gerçekliktir.

Molozların bir yaşamı var

Terk edilmiş sahipsiz molozlar, çevreye ve yasalara karşı işlenen suçlar ve ihmallerden oluşan çirkin bir silsilenin görünen ucudur. Üretim sürecini aşama aşama incelediğimizde, “kaynaktan” taaa terk edilme alanına kadar uzun bir yolculukları var. Merkezî ilçelerden restorasyon çalışmalarının alt ürünü olarak kontrol dışı molozlar, çuvallanıp, IBB² ya da yetkili bir şirkete bağlı olmayan bir kamyon üzerine acele acele atılır... Bu işler için, son zamanlarda, yabancı ve kayıt dışı işgücü kullanılır. Ve daha sonra molozlardan kurtulma macerası başlar. Bu süreci birkaç defa takibe aldım... Kamyon beyaz çuvallarını doldurup, periferilere kaçıyor... Çoğu zaman, saat ve gün uygunsa (ya sabah erken yapılır, ya akşam geç saatlerde ve daha çok hafta sonlarında), kontrolsüz kusma alanına varılır. Sağı solu kolaçan eden kamyoncular, yüklerini boşaltmaya başlarlar. Nasıl loşluklarda bir ceset derin sulara atılıyorsa, çuvalar da ormanların kenarına öyle bırakılır. Sessizce. Sessizlikle işbirliği halinde. Molozlar merkezî alanlar ile periferi arasında eşitsiz bir ilişkiyi işaret eder. Bu ilişki bir hâkimiyet teslimiyet

2 1.20 çuval arası molozunuz varsa (kiloları önemli değil), sabit ücret: 30 TL; 20 çuvalın üzerinde ise, her çuval başı 1,5 TL fark vererek molozlarınızdan kurtulabiliyorsunuz. Tabi eğer tuttuğunuz kamyonet ile şehrin herhangi bir yerine gece karanlığında kaçak bir şekilde dökmeyi “tercih” etmezseniz...

ilişkisidir: Değerlendirilmekte olan yerler, ikinci planda kalan başka yerleri pisletmektedirler. Moloz atma/molozu maruz kalma ilişkisi, periferilerin sömürülmesi üzerinde kurulmuş kirli bir ilişkidir. İşbu ilişki örgütlüyse, geçici bir görev paylaşımı belirgin olmaktadır: Teslim olan ve feda edilen yerler çirkinleştiriliyor, öbürleri değer kazanıyor.

Belki de başka bir senaryo devrededir: Molozlar yakın şantiyelerden taşınmaktadır. O halde, çuvalsız gelip, çuvalsız atılırlar, kaba kaba, çıkarıldıkları gibi. Yığın tarzı ve görünümüne göre molozların tarihi tahmin edilebilir. Yazılamayacak iddianameler için teferruatlı malzeme vardır gözlerimizin önünde. Fakat bu koca cüssesine orantısız bir umursamazlıkla karşılanır molozlar. Levhalar ve uyarılar tamamen faydasızdır, bu umursamazlığın altını çizerler sadece. Bütün bu sebeplerden dolayı, kaynaklarına göre çeşit çeşit moloz türü vardır diyelim biz en iyisi. Maruz kaldığı müdahaleler, renk, yaş, ağırlıklı olan hammadde, boy, yapıya göre değişik değişik olabilir. Sırf molozlardan hareket ederek ihmal hikâyesi bin bir şekilde yazılabilir şehrin... İşte bu molozların trajik estetiğidir. Veya estetize edilen İstanbul'un çürüğü, çürüdüğüdür.

Molozlar neyin simgesi?

Egemen şehir gelişme tarzının çarpıcı bir işaretidir molozlar. Kısa vadeli, dar mekânlı, göbek ölçekli. İnşaat sektörünün hareketliliğinin bir emaresi olarak moloz; yani molozların yoğunluğundan, inşaat sektörünün belli bir şekilde de olsa, dinamik olduğunu çıkarsayabiliriz. Bu açıdan bakıldığında molozlar, kutsanmış büyümenin kaçınılmaz, göz ardı edilebilecek ve mühim olmayan bir alt üründür. Aynı zamanda, sinsi ve kontrolsüz bir depodur. Gündüz övgülerle “büyüme kahramanı” ilan edilen girişimcilerimiz, geceleri sinsi bir moloz yaratan canavara dönüşmektedirler. Riyakâr büyümenin bir tezahürüdür moloz.

Organik bir metafor kullanacak olursak, molozlar obur kapitalist kentlerimizin bir nevi düzensiz kusmuğudur. Ya da dışkı-

sı. Suç ortakları da bellidir: mevcut mevzuatı bir türlü uygulamayan, bugünden yarına torba yasalardan tavşan çıkarır gibi kılıflı kentsel kanun maddesi üreten yönetimler; çevre bilincini geliştirme gibi bir politika sorunu olmayan yönetimler, merkezî olsun yerel olsun...

Dışsallaştırma (*externalization*) pek çok farklı alanda kullanılan bir kavram. İktisadi anlamda molozlar tamamen küçük hesaplı inşaat ekonomisinin dışsallaştırılmasıdır. Belli bir aktör tarafından üstlenilmesi gereken masraflar ve sorumluluklar, periferidekilere aktarılıp aktarılıp, sonunda topluma ödetiliyor. Bu sorumluluk meselesinin ötesinde, çevre yönetimine dair ciddi bir sorunla karşı karşıya bulunuyoruz. Bu “anlayışla” çevreye parçacıl bir şekilde yaklaşıldığına dair aşikâr ipuçlarımız var. “Benim bahçemde olmasın da nerede olursa olsun” (NIMBY)³ zihniyetiyle hareket ederek üretilen çevre bilinci ise ancak sakat olabilir. Sanki çevre, birbirine bağlı olan unsurlardan oluşan bir sistem değilmiş; sanki bağımsız olarak algılanabilen ve yaşanabilen adacıklardan oluşuyormuş gibi... Rüzgarlar, yağmurlar, dereler, yeraltındaki sular ve aralarındaki etkileşimi yok sayıyor bu molozlaştırma zihniyeti.

Üstelik, molozlar, genel bir dışsallaştırma politikasının bir bileşendirdir. Periferilere bakacak olursak, molozlardan başka dışsallaştırmaya maruz kalmış olanlar da var. Aralarında en can yakıcı olanları İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından kullakları küpelenmiş sokak ve tüketim toplumunun lanetlisi olarak daha yeni terk edilmiş ev köpekleri. Moloz yığınları arasında dolaşıyorlar, molozlarla beraber atıldıkları yerlerde ölmek için yenebilecek her şeyin peşine koşuyor bu dışlanan köpekler. Latince *molossus*, bir nevi mitolojik köpektir... Ne acı tesadüf!

Metropollerimizin periferileri, dünyamızın periferilerinin gördükleri aynı alt-görevi görüyor: Tüketim furyasının yan/alt ürünlerinin depolanması görevi. Birdenbire bir korku sarıyor beni: Yeni ilan edilmiş olan geniş çaplı kentsel dönüşümün

3 *Not In My Backyard*: Küçük bakışlı ve dar görüşlü çevreci muhalefeti tarif etmek üzere kullanılır.

müstakbel molozları boğacak bizi. 20 yılda 6,5 milyon binanın yıkılacağından bahsediliyor. Asbestler, demirler, sıvalar, borular, tozlar, tozlar... En yetkili ağızlardan duyduğumuz kentsel dönüşüm politikası çerçevesinde İstanbul'un yarısı yıkılmaya adaysa, önümüzdeki yıllarda üretilecek molozların miktarı korkutucu boyutlara ulaşacak. Haliç ve İstanbul Boğazı dolgulanabilir onlarla, periferiler çoğaltılacak yığınlarla dalgalanır, hareketsiz öldürücü bir dalgayla... Molozlar üzerinde kurulacak yeni İstanbul çok sağlam olmayacağı benziyor. Merkezi ve merkezî otoyollarının kenarı bol bol lalelerle kaplanmış İstanbul, periferilerindeki molozlarla beraber kokar ve çöker.⁴ Aynı zamanda psikanalizin basit prensiplerine göre, sinsice kurulunmak istenen unsur, kaçınılmaz olarak, büyütülmüş şekilde fırlatıp atana döner.

4 Molozlar olgusu İstanbul periferilerine özgün bir olgu değildir; Gediz Delta-sı'nın molozlar laneti hakkında: "Sit Alanına Moloz Yığını", *Atlas dergisi*, Ocak 2010, s. 24.

Rafael Demirci: “Ermeniler, herkesten beş kere daha iyi olmaya mecburdular”

Görüşme:

FUNDA ŞENOL CANTEK - KÜBRA CEVİZ

Ankara Ermenilerinden Rafael Demirci, hayatının büyük kısmını bu şehirde geçirmiş. Şöhretli bir terzinin çocuğu olarak esnaflıkla geçinmiş. Ama asıl tutkusu Gençlerbirliği olmuş. Dostlarının Rafi Abi dediği Rafael Demirci'nin anılmaya değer bir aile hikâyesi var. Demirci'nin ailesi 1600'lerde Kilikya'dan, Ankara'ya 30 kilometre uzaklıktaki Stanos'a göçmüş. Stanos, bugün Yenikent adıyla bilinen ve Sincan'a bağlı bir mahalle olan yerleşimin eski adı. Zir Vadisi'nde yer alıyor Stanos. Ankara'ya yakın üç Ermeni köyünden biri aynı zamanda. Diğerleri Bendos ve Erkapısı. Stanos'da dört mahalle var. İslam, Harun, Protestan ve Musa Mahalleleri. Bu manzara bize Cumhuriyet öncesi Ankara ve çevresinin nüfus profili hakkında da bilgi veriyor. Softicareti ile geçinen Stanos ahalisinden genç ve yetişkin Ermeni erkekler 1915'te kıırma kurban gidiyorlar. Geriye kalanlar, yani kadın ve çocukların bir kısmı Ankara'ya, bir kısmı da İstanbul ve yurtdışına kaçıyorlar. Rafael Demirci'nin nineleri ve anne-babası da bu yılgın göç kafilesine katılıp Ankara'ya geliyorlar. Bu kafilenin bir kısmı Hacıdoğan'a, bir kısmı da Hisar'a yerleşiyor. Demirci'nin o yıllarda beş yaşında olan babası kahvehanede askıcılık yapıyor. Ailenin kadınları evlere temizliğe gidiyorlar. Demirci'nin babası Türkiyeli Ermenilerin sahip oldukları temel mesleklerden birini (diğeri kuyumculuk)

edinerek terzi oluyor. Devlet ricaline şık kostümler dikerek gelinini ve itibarını artırıyor. Kırklar'da Ermeni nüfustan kalan kısmın yaşadığı Keçiören'e yerleşiyorlar. Demirci, babasının yolundan gitmeyip ticarete atılıyor. Parfümeri dükkânlarından kazandığını tutkunu olduğu Gençlerbirliği'ne harcıyor. Hayatı, takımın peşinde deplasmanları dolaşarak geçiyor. Demirci, uzun zamandır Avustralya'da yaşıyor ama Gençlerbirliği taraftarlarının davetiyle ara sıra Ankara'ya geliyor. Bu gelişlerden birinde, Haziran 2012'de onunla, Ankara'da Ermeni ve Gençlerbirliği taraftarı, yani boyalı kuş olmak hakkında konuştuk...

• Keçiören Aktepe'de doğduğunuz evi hatırlıyor musunuz?

– Hayal meyal hatırlıyorum. Tepede küçük böyle, güzel, bahçe içinde bir evdi. '48'de doğmuşum orda. Haziran ayında. Oraya yazlığa gidermişiz. Annelerimiz, babalarımız yani, büyüklerimiz. Aslında Hacıdoğan'da, 5 yaşına kadar Ankara'nın Hacıdoğan Mahallesi'nde idim. Ondan sonra tekrar Keçiören'e geldik. Babamgil ev aldılar ordan. Gazino Durağı'nda. Orda, 6 yaşında, okula başladım. 20 yaşına kadar Gazino'da oturduk. Çizmeci'de [Çizmeci İlkokulu] okudum.

• [KC] Ben de daha yukarı tarafta büyüdüm. Dutluk'ta.

– Dutluğu iyi bilirim. Dutluk, ev falan yoktu o zamanlar daha. Hatırlıyorum.

• Adı üstünde Dultuk'muş.

– Dutluktu. Aşağıda bir Pol Dede'nin evi vardı. Bahçe içinde büyük ev. Tabii sonradan binalar yapıldı.

• Keçiören'de Ermeni çok var mıydı?

– Şimdiii, Katolik Ermenileri vardı. Bizde de iki tür Ermeni vardır: Katolik Ermeni, Ortodokslar. Biz esas Stanozluyuz. Onlar Ankara'ya 1915'te göçmüşler. Kalanlar göçmüşler daha doğrusu. Annelerle çocukları göçmüşler. Hepsi de Hacıdoğan'a. İyi hatırlıyorum Hacıdoğan Mahallesi'ni. Sokak boydan boya Ermeni mahallesiydi, Ermeni'ydi.

• *Acaba orada akrabalarınız var diye mi veya Ermeniler orda oturuyor diye mi oraya gelmişler?*

– Şimdi, göç oraya olmuş. Biri gidince arkasından hepsi gider yani. Birkaç kişi gidince hepsi gider yani. Zaten yaşlı yok. Anne-baba yok. Anne-çocuklar, anne-çocuklar hep. İyi hatırlıyorum o mahalleyi.

• *Ne iş yapıyorlardı daha çok?*

– Ananem, babannem evlere temizlik işine giderlermiş. Babam 5 yaşında çaycılığa başlamış. Askı diyor, yere değerdi. On-
dan kazandığı parayla ilk ayakkabısını almış. Sonra Sadettin Fırını'nda hiç okula gitmeden, ekmek sayarmış. Sonra terzi çıraklığı derken, basbayağı büyük terzi olmuşlar.

• *Terzilik çok yaygın bir meslekmiş değil mi Ermeniler arasında?*

– Zaten başka olmuyor o zaman, terzi, kuyumcu, hep terzi, kundura tamircisi.

• *Genelde zanaatkâr.*

– Zanaatkâr. Başka şansları yok ki. Başka şansları yok. Bişi yapacaklar. Okuma imkânları da yok.

• *Peki dayanışma nasıldı acaba?*

– Hep iç içelerdi yani. Hep iç içelerdi. Aile olarak iç içelerdi. Benim dedem altı sene savaşlarda kayboluyor. Onu hatırlıyorum. Ama ben 5-6 yaşındayken öldü. Dağ gibi bi adamdı. Çalışırlardı devamlı. Babam, annemgilin amcası, yani eniştesiy-
le ortaktı. Gece gündüz çalışırlardı. Babamgilin nasıl çalıştığını da bilirim. Baya işleri vardı. Çoğu terziydi. Katolikler kuyumcuydu.

• *Onlar da mı Hacıdoğan Mahallesi'nde?*

– Yok onlar Hisar tarafında otururlardı. Hisar olduğu gibi onlarındı. Onlar 1915'te, yani Ankara'nın temel nüfusunun %50'si, Cumhuriyet'ten evvel yarısı Katolik. Yani 50 bin nüfus varsa, 20 bini falan Katolik Ermeni.

- *O zaman Katoliklerin maddi durumu daha iyi.*
 - Tabii Ankara'nın zenginleri onlar. Onların Keçiören'deki evleri falan, halen var, halen var yani. 4-5 katlı.

- *Nerde o evler?*

- Valla şimdi yıkılmadıysa, okulun orda o evlerden biri onların eviydi. Sağda, Hemşinliler vardı, onlar otururdu, bahçe içinde çok büyük ev vardı. Ünal Sokak'ta, sol tarafta Agop Ağa derlerdi. Onun böyle çok güzel üç katlı evi vardı.

- *Koç Ailesi orda bir evi, Ankara evini restore etti ve kullanıyor.*

- Nerde Ankara evi varsa restore ediyolar. Yeni yeni onları yapıyorlar. Takip ediyorum onları.

- *Koç demişken, Vehbi Koç, çocukları, onları bilir miydiniz o zamanlar?*

- Vehbi Koç'un bizimkileri çok tuttuğunu bilirim. Şube müdürleri Ermeni'dir. Hepsi emekli olup kendilerine iş kurdular. Onların bayiliğini aldılar.

- *Yahudilerle de ortaklığı varmış. Burla Biraderler vardı ya meşhur...*

- Onları biliyorum, onlar Posta Caddesi'nin oralardaydı. Onların yerlerini biliyorum. Postane oradaydı, onların yerleri tam Postane'nin karşısındaydı. Onların yanında da Ermeniler çalışırdı.

- *Sadettin Fırını meşhur bir fırın mıydı?*

- O zaman Ankara'nın en meşhur fırınıydı.

- *Tam olarak neredeydi? Bir tarif eder misiniz?*

- Postane'nin yanında. Posta Caddesi var ya, onun karşısında Postane var, orda Burla Biraderler vardı. Onun sol tarafı Sadettin Fırını'ydı. Ama oradan Hal'e gidiliyordu. Değişmişti oralar.

• *Gördünüz mü?*

– Görmedim. 2003'te gezmiştim ama yine değişmiştir. Şaşırmıştım. Şimdi gezme imkânım olmadı. Çocuklar bırakmıyor.

• *Bu gelişte çok mu değişik buldunuz Ankara'yı?*

– Çok, çok değişik buldum. Şaşırdım. Bizim evimiz vardı Keçiören'de. Gazino Durağı'nda. Babam Demokrat Parti milletvekili İbrahim Arvas'tan almıştı. Altımızda yine Demokrat Parti milletvekili, Ağaoğlu soyadı, Fahri Ağaoğlu oturuyordu.

• *Tam olarak neredeydi Gazino'da?*

– Ünal Sokak'ta, sağdan ikinci evdi. Birinci ev zaten, sol taraftaki ev Agop Ağaların. Birinci ev zaten Yaşarların evi, 3 katlı eski Ermeni eviydi. İkinci ev bizimdi. Köşede bi çeşme vardı, ama şimdi çok değişmiş. Biz evi aldık, arkamızda Halk Parti Ordu milletvekili otururdu. İlerde bi albay vardı. Onun adı neydi? Tamam, Tahsin'di. Yani öyle. Bi de yukarda, en yukarda Kürt Mahallesi vardı. Orda Kürtler otururdu. Yani koskoca sokakta, nasıl tarif ediyim, on tane ev vardı. Dediğim, işte orda da bahsettiğim Ermeniler'in evi vardı. Sonra Seğmen Kardeşler bizim karşı tarafı olduğu gibi satın aldılar. Ama çok orda ev vardı.

• *Keçiören'de başka ne anılarınız var?*

– 4 yaşında falan gittim. Sevdığım çok arkadaşlarım vardı.

• *Ben evinizi merak ediyorum. Bahçeli bir evdi, havuz var mıydı?*

– Yok, babam bahçeye küçük bi havuz yaptı.

• *Süs havuzu.*

– Tabii, yok. İki kişi girerdik ona.

• *Öyle heykel, dekoratif bir şeyler var mıydı?*

– Yok, bizde yoktu. Ama ev güzeldi. Sonra babam üstüne bir kat daha çıktı. İşte eniştesiyle beraber otururlardı. Altta biz otururduk, üstte onlar otururlardı. Ama camekânlı falan, güzel bi

evdi. Güzeldi. Bahçede her türlü meyve... Zaten babam çok da meraklıydı.

• *Daha önce başkalarına da sormuştum: Sizin mutfak kültürünüz dönüşmüş müydü, yoksa biraz daha farklı mıydı?*

– Çok yemek yapılırdı. Bizim annelerin işi iyi yemek yapmaktı.

• *Neydi mesela en iyi yaptığı? Neler var hatırladığınız?*

– Aşağı yukarı aynı şeyler [Ankaralılarıinkiyle].

• *Tam olarak nerden göç etmişler?*

– Biz İstanos'dan Ankara'ya gelmeyiz. Şimdi adı Yenikent oldu.

• *Nerde acaba?*

– Bir 30 kilometre.

• *Yakın.*

– Meşhur silah araması falan oldu ya, orası. Sit alanı. Mezar taşları falan duruyo. Oraya da 1600'lerde Kilikya'dan göçmüşüz. Aramıza Yunanlılar da karışmış tabii.

• *Çok eski Ankaralısınız.*

– Öyle. E, bizim soyumuz 500 sene derlerdi yani, 400-500 sene. O köyü biz ziyaret ederiz, sanki Hac'a gider gibi. Otobüslere binerdik, dolmuşlara. Bütün aileler böyle ağaçlık falandı. Böyle derenin kenarında otururlardı, ağarlardı yaşlılar.

• *Siz şeyi anlatmışsınız Agos'ta [13 Mayıs 2012, Rober Koptaş röportajı]: Babanneniz tren görünce...*

– Ağlardı.

• *Acaba trenle ilgili kötü anısı, yine bu on 1915 olayları ile mi ilgili?*

– Anlatırdı, babannem, yaşlılar anlatırdı. Çok anlatırlar.

• *Ama kendi içinizde mi anlatırlardı? Etrafa...*

– İçimizde de konuşmazlardı. Bilenler çok ama hiçbiri anlatmazdı. Benden büyük adam var burada, adını söylemez. Söylemez. Benden çok daha iyi bilenler var ama bulamazsınız. Konuşmazlar.

• *Evet, ben bulamadım mesela.*

– Sizden evel arayanlar da var. Bizimkiler söylese bile saklayarak söylüyo. Söyleyebileceğini söylüyo. Ama kendi aralarında konuşurlar.

• *Şimdi siz ticarete şeyde başlamışsınız...*

– Cebeci'de.

• *Biraz onu anlatır mısınız?*

– Anlatayım. Aslında ben çok iyi tezgâhtardım. Kızılay'da Bulvar Pasajı'nın içinde Melek Parfümeri vardı. Orda 1966 senesinde Ankara'nın bütün kalburüstü müşterileri beni severdi. Bişiy alacağı zaman gelip bana sorarlardı. Ben hatta bir tane anlattım Agos'ta. İkiletmezlerdi. Hatta teşekkürle gelirlerdi. Emel Sayın'a ilk küpeyi ben yaptım orda.

• *Haaa, bi de takı mı yapıyordunuz?*

– Tabii. Bijuteri, parfümeriydi bizimki. Elizabeth Arden'in, Helena Rubinstein'in bayiliği vardı. Tezgâhtarlıktan keyif alırdım.

• *Kaç yaşlarındaydınız?*

– 18 yaşındaydım. Ordan askere gittim. Askerden dönünce sapıttım zaten. Çalışamadım.

• *Bu Melek Parfümeri nasıl bir yerdi? Biraz onu anlatsanıza. Tam olarak nerdeydi?*

– Bulvar Pasajı'nın girişte, solda hemen. Şimdi bölündü oralar. Bulamadım. Çocuklarından biri İstanbul'da, Can, Katolik'ti. İyi bir insandı. O zaten beni beğenmişti. 15 yaşında denk

geldim. 12 yaşımdan beri çıraaktım. Ortaokul 2'den ayrıldım ben, okuyamadım. Manolya Parfümeri'den, ordan Faruk diye bi abimiz vardı. Yasemin diye bi parfümeri açtı. Ordan da oraya transfer oldum. Askerden sonra çalışmadım. Ondan sonra bir işyeri açtım. Lolita. Oraya, müşteriye sıraya sokardım. Eyüp Sabri Tuncer'in bayiliği de vardı. Kolonya vardı.

• *Peki böyle işten çıkınca nerelere giderdiniz gençken?*

– Önceleri iki sene falan çok sıkı çalıştım. Ordan Gençlerbirliği maçlarına, antrenmanlarına falan gitmeye başlayınca orada, öğlen bir iki saat, bir de akşamüstleri işyerlerinin dağılma saatinde dükkânda dururdum. Gene de pek fazla durmazdım.

• *Maçlara gidiyordunuz yani.*

– Ben '73'te Gençlerbirliği antrenmanlarına başladım. Dün çocuklara da anlattım. Yüksel Abi'yle beraber, Yüksek Doğanay, Atilla Beyaz. Onlarla beraber antrenmanlara gitmeye başladık. Bu parayı Gençlerbirliği'ne harcamayım, dedim. Birçok deplasmanlara gittim. Çoğunu da tek başıma götürdüm yani. Zaten bunları macanilari.com diye bir yere yazdık. Beşinci olduk. Baya okunuyomuş.

• *Gece hayatınız var mıydı?*

– Şimdi ben zaten Gençler'e para harcamaya başladığım zaman dedim ki, pavyona harcıycama ben bu parayı, Gençlerbirliği'ne harcamayım. Üç tek attıktan sonra Ankaralılar pavyoncu olur.

• *Hiç mi böyle bir yere eğlenmeye gitmiyordunuz arkadaşlarınızla?*

– Bizim en büyük eğlencemiz oydu. İçiyorsun, pavyona gidiyorsun. Ondan güzel şey mi olur ya?

• *Kazablanka Pavyon varmış, onu hatırlıyor musunuz?*

– Ulus civarında çok vardı. Yeni Bar vardı işte. Rüzgârlı. Oralar olduğu gibi. Çankırı Caddesi. Sonra bu Maltepe'ye gelmeye başladı.

• *Ne zaman Maltepe revaçta oldu?*

– İşte Gençlerbirliği ile beraber 72’lerde canlandı Maltepe. Şimdi buralar [Esat Caddesi, Bestekar Sokak] çok... Gece sokağa çıkamıyorsun.

• *Biraz anlatır mısınız? Ortamlar nasıldı? Pavyonlar. Konso-matris, şarkıcı...*

– Tabii tabii şarkıcı. Müşteri kadar da kadın vardı. Kadınlar gelip hemen otururlardı. Adama içirirlerdi. Hesabı da ödeyemezdin. Pek yanaşmazdık yani. Tanırlardı bizi, söğüşlemezlerdi. Biz yanımıza yanaştırmazdık yani.

Biz şimdi idareci arkadaşlarla kazandık mı, sevinçten; üzül-dük mü şeyden içiyorduk. Mutlaka içiyorduk yani. O her yer-de var. Gene de vardır yani.

• *Mesela bir Kürdan Muazzez varmış. Barmen gibi, bar sahi-bi gibi...*

– Çok duydum onu. Kürdan Muazzez’i çok duydum. Ama bilmiyorum, çıkaramam şimdi.

• *Talatpaşa sonradan mı çıktı, eğlence merkezleri?*

– ’75’lerden sonra. Esas Çankırı Caddesi. Olduğu gibi, boy-dan boya. Kürt Ahmet Abimiz vardı. Ankara Palas’a gittim bir-kaç kere ama niye gittiğimi hatırlamıyorum. Fazla lüks gelirdi.

• *Bir de Cebeci’de iş yeri açmışsınız ya, o dönem Cebeci nasıl bir yerdi? Hangi yıllara denk geliyor bu?*

– 72’de açtım. Çok hareketli, çok kalabalık. Merkezdi ba-ya. Zaten benim orda yaptığım ciroya Kızılay’da, Soysal’da bi Emil diye arkadaşım vardı, Kanada’ya gitti şimdi, inanmazdı. Özer Abi falan vardı. Nuh’un Ankara Makarnaları’nın oğluy-du. Inanmazdı. Gelir otururlardı. Sonra bu mal aldığım toptan-cı, o da Faruk diye bir mühendisti, Ankara’nın toptan bayisi. Inanmazdı. “Sen bu malları başka yere toptan mı satıyorsun?” derdi. Hatta esas büyük patronları İstanbul’dan gelip dükkânı-mı gördüler. Bi Ondüla Saç Maşası çıkmıştı, Ondüla vardı meş-

hur. Ankara'da onun satışını ben tek başıma yürüttüm. Perakende mağazası. Bi anneler gününde 200 tane sattığımı hatırlıyorum. Ondüla Saç Maşası 75'ti. 67,5'a satacağım. İnanılmayacak cirolar olurdu. Söylesem gülersiniz. Oğlum da doğdu. Kurban bayramı arifesinde. Büyük oğlan bi 25 aralık, kurban bayramı arifesi.

Bi baktım Cumhuriyet Fırını önünde kuyruk. Kolonya kuyruğu, elinde şişe. Saat 8. Hanım, sancılandı, Güven Hastanesi'ne. Altı tane arkadaş var, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde okuyan. Kasa var, kasaya para verceksin. Yanda çorap satıyoruz, önde ruj satılıyo, burada kolonya. Hepsinin başında bir arkadaşım vardı. Gündüz. Ben hasılatı Vog Çorap kutusuna dolduruyorum. Saymadan. 40 bin lira çıktı o zamanın parasıyla. Öyle bir ciro çıktı yani. Anlatırdım, inanmazdı.

• *Dükkân ne büyüklükteydi?*

– Buradan bu kadar. Sermayesi var. Cebeci'nin iş yapan benden büyük işyerleri vardı. Onların dörtte biri kadar sermayem vardı. Sermayem yoktu.

• *Dükkân kendinizin miydi?*

– Yok. Kiraydı. Adamlar, işleri bozulmuş, Almanya'ya gitmişler. Nasıl oldu? Aldık onu. Dört arkadaşım öldü. Ondan sonra toparlayamadım yani. Ben de onla beraber öldüm yani.

• *Kaza mı?*

– Şimdi ben Konya'da askerlik yaptım. Askerden geldim evlendim zaten. Bi Ramazan günü, iftardan sonra. O zaman Yavuz vardı. Sadettin Bilgiç'in şoförüydü. Onun Land Rover'ını almış gelmiş. İşten çıktım. Beni bekliyolarmış. Konya'ya gitcekler. İftarı yapmışlar. Biraz Mevlânâ'yı gezelim. Ben 1968'de Konya'da askerlik yaptım ya. Şükrü Dölek vardı, zaten o da Konyalıydı. Beklemişler. Dört kişi beni beklemişler. Hadi dediler, gidiyoz. O zaman cep telefonu falan da yok. Ya boş verin, dedim. Basın gidin. Yolda benzin almaya durduğumuzda dedim ki, eve haber vermedim, haber verelim. Gittim. Yanlarına

dönmedim. O gün araba kazasında öldüler, dört tane çok sevdiğim insandı. Toparlayamadım.

• *Geri döndüğünüzde yine eskisi gibi iş yapabildiniz mi?*

– Toparladım. Zaten kaçışım yok. Açtım dükkânı. Baya iş oldu. Ama sapıttım ondan sonra. Maçtı falan filan. İyi de iş oluyordu. Yavaş yavaş bozuldu. Birden de bitti ondan sonra.

• *Ermeni olduğunuzu biliyorlar mıydı?*

– Sonradan öğrenince ortaya çıktı zaten. Ondan sonra da iş bitti. Benim ticaret yaptığım, başka yerde çalışan bir çocuk işten çıkmış. Yanıma aldım. “Gel”, dedim. “Çalışır mısın?”, “Çalışırım” “Sigorta da yap”, dedi. “Yaparım.” Çalıştı ama sonra, müşteriye, “Niye bundan alıyorsun? Şundan alsana” demeye başlamış. Bunlar hep oluyor. Kıskançlık. Sattım işte.

• *Kaçta sattınız?*

– ’81 filan. Çanakçı Han’da sütyen bayisi vardı. Çorap falan satardım böyle. O dağılınca, o da dağılıyo. Biraz param vardı. Babam, babam işte. Daireyi, sattık sattık yedik. Babamın Gazino’daki arsayı müteahhite verdik. 6 daire aldık. Müteahhit iflas etti. Alamadılar. Bir arsayı verdik. Ordan işte birer ikişer aldılar. Sattık. Üç tane daireyi sattım öyle.

• *Nasıl almışlar?*

– Babama demişler ki: “Şu oğlunun doğduğu evi 10 bin liraya al, Mecidiye’deki yeri alacağına.” Mecideye’yi 11 bin liraya almıştı o zaman. ’71 falan. “Oğlunun doğduğu evi al”, demişler, “Dağın başı. N’apıcan o evi alıp?” 11 bin liraya o Mecidiye’deki arsayı almış babam, amcam. Aktepe’yi alsa, çok büyük paralar gelir. Tabii ’60’tan evvel. ’60’tan evvel alıyorlar onlar o arsayı. Babamın, Köşk’ün oraya, provaya Reisicumhur’a gittiğini ben bilirim. Ben de giderdim onlarla.

• *Başka kimler vardı? Vekiller falan var mıydı?*

– Babam, “Adnan Menderes’e ilk fragı ben diktim”, diye övü-

nürdû. İstanbul'a uçakla gidiyor. Provayı yapıyor. Frağı dikiyor. Çok da beğeniyor. "Adnan Menderes'e ilk frağı ben diktim", derdi yani. Biz tabii prova odasına girmezdik. Bunların ikisinin [baba ve amca] de okuma yazması yok. Hiç unutmam, Koca Baba deriz biz, Keğam Amcam'ı çok severdim. Ama çok akıllı adamlardı. Ben o paça boyunu, ağ boyunu yazdıklarını çok iyi hatırlıyorum. Onlar oraya gittikleri zaman öğlen vakti giderlerdi. Amcam, döneri çok severdi. Döner yaparlardı. Burada Gazi Koşusu olurdu. Çok severdi babamı Reisicumhur. Zaten Köşk'ün bahçıvanı her pazar bizde olurdu. Babamla beraber bahçıvanlık yaparlardı. Bir ağaçta mesela üç tane meyve olurdu. Aşı yaparlardı. Mesela bir leylak ağacı vardı bizde. Açık ef-latun, beyaz, mor. Bütün Keçiören çiçek isterdi. Biz kendi bağımıza hırsızlığa girerdik. Mesela, kiraz zamanı bizim bağdalar-dı. Dut zamanı Pol Dede'nin bağında hırsızlığa giderdik. Kiraz zamanı bizdelerdi. Pol Dede vardı Dutluk'ta. Onun evi vardı. Sonra Tarman Kardeşler aldı.

• *Tam olarak...*

– Tam olarak, dere vardır, dere. Deredeydi. O ev duruyorsa, tarihî bir ev. Tarman Kardeşler aldı onun yerini. Tarman Kardeşler'e hatta "satma" dedim. "Çok ucuza veriyorsun", dedim. "Senin aklın ermez, deli oğlan", dedi bana. '71'lerde sattı.

• *Akrabanız mı yoksa?*

– Yok, Katolikti o. Patronumun kayınbabasıydı. Tam Dutluk Durağı'nın aşağı tarafında. Havuzu vardı. Çok büyük. Dört beş kat. Dört katlı olması lazım. Havuzu var. Biz havuzuna girerdik onun.

• *Cebeci'de, o zaman "Konservatuvar" varmış değil mi?*

– Siyasal, Hukuk tam bizim sol tarafımızdaydı. Baya anarşi de vardı yani. Dışarıdan bir grup gelirdi, aşağıdan ülkücü bir grup gelirdi. Sabahtan baya silahlı çatışma olurdu. Makbuzlar-lan gelirdi. Oraya yardım, buraya yardım. Verirdik yani.

• Yıldız Kenter, oyuncular gelip alışveriş yapar mıydı sizden?
– Melek Mağazası'nda hepsi müşterimdi. Yıldız Kenter'i de tanıyorum. Bu Leyla Sayar, Gönül Yazar falan gelip benden alışveriş yapardı. Sevim Tuna vardı mesela. Yeni yeni meşhur oluyordu. C'or de Saloon diye bir marka vardı meşhur, *eye liner*, şimdi ben onu alacağını bildiğim için, kurumuştum onlar bizim toptancı mağazasında, kurumuştum. Depodan getirttirirdim ona ıslak. Daha meşhur olmamıştı. İsmi duyulmamıştı. Benim yaşımda falan galiba.

• Siz gider miydiniz Gençlik Parkı'ndaki gazinolara?
– Giderdik tabii.

• Sinema?
– Yazlık sinemalara giderdik. Gazino'da sinemamız vardı. Bir Tepebaşı'nda, bir Gazino'da sinema vardı. Başka yerde yoktu yani.

• Sizin nikâhınız nerde oldu?
– Benim nikâhım düğün salonunda oldu. Şahidim Reisicumhur'un başyaveridir, Tayyar Bey.

• Öyle mi? Babanızın müşterisi olduğu için mi?
– Evet. Nikâh şahidimiz Reisicumhur'un başyaveri, Tayyar Bey.

• Düğün de yaptınız mı?
– Yaptık.

• Nerde?
– O zaman Barıkan Oteli, en iyi yer. Babam, o zaman, oğlu olduğum için bana yemekli düğün yaptı.

• Eşiniz Ermeni mi?
– Ermeni. Köylüm. Babası, babamın asker arkadaşı.

• *Görücü usulü gibi oldu.*

– Yoo, tanırın. Ben ona, 5-6 yaşındayken “nişanlım” diyormuşum. Benim yengem dediğim dayımın karısı, onun da teyzesiydi. Kan bağı, akrabalık yok ama. İstanosz’da iki şeydir: tanıdık kız alınır, kan bağı olmadığı müddetçe istenir, alınır.

• *Çocuklarınız evli mi? Altı torun var, dediniz. Onlar Avustralya’da mı?*

– Yok, damat Kayserili Ermeni. Gelinin biri Sivaslı Ermeni, bi de İstanbullu var. Türkçe bilirler. Torunlarıma Türkçe öğrettim. Kızlar benimle Türkçe konuşuyor. Benim tek başıma yaşadığıma akılları erdikçe, benim tek başıma yaşadığımı falan öyle şey yapamıyorlar. Avustralya’da herkesin dolabı, üstü başı değişik yani. Zenginlik var. Şımarıklık var bana göre. Ben sevmem öyle şeyleri. Bende tam tersi. Çocuklar dolaba bakar, gider ağlarlarmış. Ben günlük yiyeceğimi alırım.

• *Ankara’da yaşarken eve pek uğramıyormuşsunuz herhalde.*

– Doğru yani.

• *Eşiniz futboldan nefret etmiştir herhalde.*

– Yok, çok severdi. Hasta Gençlerli.

• *Beraber izliyor muydunuz?*

– Yok. Ben sevdiğim için severdi. E, Ankaralı’ydı yani.

• *Maça gider miydi?*

– Yok gitmezdi.

• *O zaman kadınlar gitmiyordu herhalde maçlara?*

– Babamın annemi maça götürdüğünü biliyorum. Hatta resimleri var. Onları bir elime geçirsem.

• *Fotoğrafları bulsanız ne güzel olur.*

– Annemin böyle şapkalı resmini hatırlıyorum. Bulmam lazım. Kayboldu.

• *Ankara'da Ermeni esnaftan hatırladıklarınız kimler var?*

– Anafartalar'da İstanozlu Karakaşlar vardı. Manifaturacı. Kara Pier vardı, Sarı Pier vardı. Kuyumcu.

• *[FŞC] Bizim komşumuz Arman Abi vardı. Kuyumcuydu. İki kardeş.*

– Arman, tanım ben. Arman Abi'yle Civan Abi mi? İyi tanım. Bulvar Pasajı'nın altında yeri vardı. Aleksan vardı. Tunç abi vardı, o da öldü. O alt çarşı, Büyük Çarşı hep Ermeni'ydi. Arman, Arman'dı. Aleksan Ali İhsan'dı. Aleksan polislerden kurtulmuş. Ehliyetini çıkarınca, Ali İhsan yazıyor. Akrabalarımın iki tane oğlu var. Birinin adı Büyük Orhan, birinin adı Küçük Orhan. Millet de sorar: "Yahu babanız niye sizi Orhan koymuş?" "Çok severmiş de, ondan" diyorlar. Halbuki biri Arto, biri Garbis. Öyle yani.

• *Şimdi de öyle.*

– Şimdi daha kötü. Akrabalar şimdi telefona zor çıkıyorlar. Ben biraz daha dışarıdan, burası gelişiyo gibi geliyordu. Konuşuluyo, konuştukça biraz daha iyi oluyo gibi geliyordu ama bıktım, kendi insanımdan bıktım.

Çok enteresan şeyler oluyor. Çocuk dedesinin telefon faturasını görüyor. İsmi Varik. Çocuk diyor ki, "Dede seni hep yanlış arıyorlar". O da diyor ki, "Vedat yazmayı bilmiyorlar". Ben de söylesene çocuğa dedim. Sonradan öğretirsen daha kötü olur. Allak bullak olur. Şimdi söyledi mi bilmiyorum, daha görmedim.

• *Agos'ta bir şey okudum: Sizi koruyan bir Bulgaristan göçmeni varmış.*

– Koruyan, değil de... Dövdüler, dövdüler. Adam çok iyi adam. Pehlivan Ahmet Abi. Ben çırağım daha o zaman. 13-14 yaşında. Ortaokulu bıraktım, onun yanına girdim. Ramazandı. Hiç unutmuyorum lostra salonunda beş altı kişi vardı. Mehmet Abi, "Gel sen de ye," dedi bana. Bi lokma aldım. Ahmet Abi, öyle iyi insan, "Lan" dedi, "bu gâvurlar hiç oruç tutmuyorlar." O

arada da postaneden çıkıyor, alışveriş yapıyorlar. Gözüne batmış demek ki söyleyeceği tuttu. “Biz Ermeniysek” dedim, “sen de Bulgar tohumusun”. O sakın adam birden nasıl döndü. O sakın adam. O oturduğu şeyi kaptı, üstüme saldırdı. Bir anda 30-40 kişi oldu orda yani. Ama bir üsteğmen o gün geldi, ortalığı yatıştırdı. Sabah geldim. Patron açıyordu. Akman’da oturuyorlar. Üsteğmen geldi, tekrar, “Sakın bir şey yapmayın” dedi. Ahmet Abi, “Bir şey yok, zaten barıştık” dedi. Sağdıcım çok korkardı. Kaya Abi bembeyaz olmuştu yani. Bir Ciğerci Artin Usta var, onun oğluydu. Oğlu devam ettirdi o işleri Hal’de.

[Ramazanlar’da] Yemezdik. Ermeniler herkesten beş kere daha iyi olmaya mecburdular. Fazla çaba sarf ediyoruz iyi olmak için. Ekstra yapıyoruz her şeyi. Herkesten beş kez daha iyi olmaya mecburduk. Cebimizdekinden tut gönlümüzdekine kadar. Bu alışkanlık oluyor ondan sonra, normale dönemiyorsun.

Ben mesela o Konya milletvekili, adamı sonra ’60 İhtilali’nden sonra dinci diye mahkemeye verdiler Fahri Amca’yı. Yassıada’ya kimin aldığını biliyorum. Fahri Ağaoğlu’nu albayın damadı almaya gelmişti. Nasıl gururla gelmişti. ’60 İhtilali’nde. Bi gün evvelden adam, Sıdikanım Teyze’ye söylemiş, ihtilal olacağını. Sabah 5’te kapının önündeydim ben. Oraya gelen milletvekillerini hatırlarım ben. Çocuğum ben. 5-6 tane milletvekili geliyor böyle. Dedi, “Ermeni terziler var. Nerden buldular bunları?” “Ama” dedi, “çok iyi insanlar,” dedi. Milletvekilleri kendi aralarında, geçerken bizim ordan, konuştular. Öyle bir adamdı. O adama dinci falan demişlerdi o zaman. Bize de bir şey yapmıyorlar ama bir yerden bir tanesi çıkıyor zaten du-man ediyor ortalığı.

- *Babanız terzilik öğrenmiş ya, kimin yanında öğrenmiş terzilik?*
– Onu hep anlatırdı ama bir türlü çıkaramıyorum ki. Katolik, meşhur bir usta var. Çıkaramıyorum adını.

- *Çocuk yaşlarda mı girmiş?*
– 10 yaşlarında falan çıraklığa başlamış. Çok akıllıydı. Bir şeyini anlatıyım, gülersiniz yani. Babam terziliği bıraktıktan son-

ra, Erol Abi vardı, bakkalda çalıştı. Erol Abi bir şey tartardı. Babam tartıdan kaç gram olduğunu görürdü onun. “2.80 Erol”, derdi. Erol Abi tekrar tartardı. Erol Abi’yle kardeşi Erdal Abi vardı. Onlar daha sağ. Onları bulup babamı anlattırsanız, adam bilgisayar. Çok akıllı, çok zekiydi. At yarışçısıydı. İki cebi vardı. Burası at yarışı, burası da helal para. Buradan bana para vermezdi. Kazanırdı da at yarışında. Haber gelirdi. Seyislere falan verirdi bir şeyler, onlar da şu at gelir, bu at gelmez derlerdi. Bizde at yarışı oynamayana kız vermezlerdi, öyledir yani. Ünlüdür.

• *Nerelerden ev almışlar? Keçiören’den mi almışlar?*

– Keçiören’de bağevleri almışlar. Ama yerleşim merkezi bizim İstanozlular’ın, Hacıdoğan. Erkek yok ama hep çocuk ve kadın. Erkekler çocuklar gidiyor, sayısına kadar biliyorum, gidiyor.

• *Sizin bir de kûme düşünce intihar etme hikâyeniz var.*

– Doğru. Alanya Kalesi var. Ne atarsan düşmüyor. Nazmi bana dedi ki: “Burdan eskiden insanlar atlarlardı”. Kûme düşünce muhalefete karşı da mahcup olduk. Atardım kendimi, biterdi. Zeki Ünal. Turgut Sincan. Pazarcı. Onun kayınbabası meşhur K r Z lfik r. Pazarcılar. Yanında çalışan işçileri toplasan be  yüz kişi eder, pazarları kiraya verdiği yerleri. Biraz  yle ta-raftarımız oldu. Bu adam Gen lerli. Sopalar yaptırmış böyle. Ankarag    ler’i d vd r yor. Tribünde. Onun damadıydı Turgut Sincan. Çok kötü kaptırdı kendini. İnsanın gözü hiçbir şey görmüyor. İnsanın gözü hiçbir şey görmez. Hem keyifli. Gerçi biz için menfaatini görmedik. Eğer kullanabilirsen, Ankara’da kral derler.

• *Bir de o yıllarda Hacettepe Spor da varmış değil mi?*

– Hacettepe yoktu, kayboldu imrendi imiz takımlar, gitti. Biz, o zamanlar PTT, Demirspor,  ekerspor, Petrol Ofisi bunlara imrenirdik. Devlet takımı. Top usuna maaş veriyor, top usuna kamp veriyor, top usuna antrenman yeri veriyor. Otobüsü var. Bizim hiçbir  eyimiz yok. Antrenman sahamız yok.  im-

di onlar kayboldular. Ama bütün mesele '72 '78 arası idarecilik yapan 5-6 manyağın işi. Biri de benim bunların. Erol Yaşar abimiz Ulus Gazetesi'nde spor sayfası sorumlusuydu bir gün Gazetede benim için, ismimle "Rıfat Demircan makbuzla haraç topluyo ve cebindeki paraları Gençlerbirliği'ne veriyö" diye haber yazdı. Ben de 50 yapraklı makbuzla esnaflardan para toplardım. Son 4-5 yaprağı da cebimden para koyarak makbuzu ve paraları Rahmetli Yüksel Abi'ye, Nizam Abi'ye imza ile teslim ederdim. Bunu senede 7-8 kez yapardım ve bu para topladığım esnafların 200 kadarın Gençlerbirliği'ne üye yaptım. Hasılatımı götürüp deplasmana gittiğim olurdu. Ben dükkân soydum o yüzden. Emil'in dükkânını soydum. Basbayağı o yokken kasayı açtırdım, on bin lirayı takıma verip gönderdim deplasmana.

• *Çocuklar diyince, sizin çocuklarınız hangi okullara gitti burada?*

– Keçiören'de başladılar. Anıttepe'ye gönderdim onları. Kalaba'ya gidiyorlardı. Orda bir olay oldu. Anıttepe'ye aldıldım. Öyle kavgamız oldu velilerle falan.

• *Sonra Avustralya'da devam ettiler herhalde.*

– Tabii.

• *Onlar neler yapıyorlar, nasıl bir meslekleri oldu?*

– Benim büyük oğlan 11'e gidiyordu orda. Liseye karşılık olan. 11'e giderken çok iyi dil bilmemesine rağmen, "Çok akıllı, süper" dendi. "Çok ümitli olduğum bir talebe" dedi öğretmen. Annesi hastalanınca beyin durdu. Annesini tekerlekli sandalyeyle gezdirdi. "Abim okumadı, ben de okumuycam" dedi küçük. Kuyumcuya girdiler. Kuyumcunun işleri bozuldu. Kızım, bir zengin Kayseriliyle evli. Kayserili damat. Abisi doktor. Diş teknisyeni. Orda geçim derdi yok. Ben hiç çalışmadım orda. Emekli oldum. Çalışmadım. Stres, eşimin hastalığı, çocuklara falan bakmam. Onlar inanmadılar. "Üç çocuğa bu adam nasıl bakar?" Çünkü kabul etmiyor adamlar. "Sen nasıl bakarsın?", diyorlar. "Bakarım ben" dedim, "bakıyorum ço-

cuklarıma". Çocukları aldılar elimden. Çocuklar dedi ki: "Babam bize bakıyor". Tercüman geldi. "Yav dedi, sen de insan-sın". "Olsun" dedim, "Al götür." Çocuklar diyor: "Babam bize bakıyor." Bir doktor vardı. Bambaşka bir adamdı. Onun saye-sinde ben çocuklarımı yanımda tuttum, büyüttüm. Devletten ev verdiler bi tane. Bahçe içinde güzel bi ev hakaten. Kira gibi ödüyorsun ama yirmi beş sene sürüyor ödemek.

• *Ben şunu da merak ediyorum: Gençlerbirliği maçlarına gelen ya da kulüpte kadınlar var mıydı? Kimler vardı?*

– Yok, bize pek öyle giren çıkan olmadı. Bi ara bi kadın futbol takımı diye bi takım vardı. Üç tane böyle garip kızlar geli-yodu. Anıttepe'deki kampa falan birkaç kere gelmişlerdi. Ama kadın futbol takımı kuruldu. Onların bi grup böyle, bizim ço-cuklara takıldığını biliyorum. Anıttepe'deki kampa geldiklerini hatırlıyorum. Gelmelerini istemiyordum.

• *Niye gelmelerini istemiyordunuz?*

– Ya şimdi kampta alışık değiliz öyle şeylere. Lüks geldi bi-ze yani.

• *Tribünde maçı izlemeye gelen kadınlar var mıydı?*

– Az olurdu. Mesela bizim o gruptaki arkadaşlarımızın ha-nımları falan maça gelmezdi yani. Herhalde nefret ediyorlardı maçlardan yani.

• *Biz maçlara gidiyoruz. Tanıyorsunuz bizi herhalde.*

– Çok seviyorum. Gençlerbirliği'nin böyle taraftarı olma-sına çok seviniyorum. Okumuş, tahsilli çocuklar. Bizim kulü-bün kültüründe olan... Ben dün vasiyet söyledim bebelere. Biz-de kırmızı şort giymezler.

• *Neden?*

– Orhan Şeref Apak, "Kırmızı don giymeyin" demiş. Ben de dedim, "Kazara giydirirseniz günaha girersiniz." Tanıl Bora'ya söyledim.

• O zaman da “Alkaralar” mı diyordunuz?

– Alkaralar yoktu bizde. Grup yoktu bizde. Taraftar az. Ankaragüçlüler gelirdi. Ramazan falan vardı, amigoları falan vardı. Onar bin lira verirdik, grup gitsin de biraz bağırın diye.

• *Başka bir konuya geçmek istiyorum: Ermenice bilmediğinizi söylediniz. Anneniz mi öğretilmedi özellikle?*

– Babannem bilirdi. Onlar kendi aralarında konuşurlardı ama yani öğretecek kadar bilmiyorlardı. Çocuğuz biz. Devamlı Türkçe konuşuyoruz. Çok korkuyorlardı. Amcam vardı benim. Başına geleni buraya gelince anlattı bana. “Niye korkuyorsun Koca Baba? MIT Müsteşarı sana her gün geliyor. Provaya geliyor. Emniyet Müdürü geliyor, Koruma Müdürü senin yanında”. “Başıma bir olay geldi” dedi. Çocukken, kesim zamanı. “Demedim mi sana?” dedi. Adam ömür boyu ondan korkmuş. Kendisini dereye sokup sokup kafasına namluyu dayamışlar. Babam, babasını hatırlıyor. Bembeyaz bir adamdı diyor. Ananem çok anlatırdı. Amca, baba yok, dede yok bizde. Mezar taşına bakın, 1900 doğumlu erkek bulamazsın. Kesmişler zaten allak bullak olmuş.

• *Bu konuyla sizi daha fazla üzmeyelim. Babanızdan haraç almaya gelenler mi olurmuş?*

– Sarhoş zabıta dükkâna takılırdı. Gözümle gördüm, ustura çıkarırdı, sarhoş. Korkutmuş. “Dışarıda bekledim”, diyor. Babam onu gördüğü zaman dışarı çıkardı. Ona aklım eriyor. “Adamı bekledim. Baya dövdüm yani. Sarhoş zaten.” Herif nam yapmış. Usturasını gösteriyordu böyle. Kan vardı üstünde. Usturayı gösterdi böyle, gördüm. Babam zaten açık elliydi. İstemesine gerek yoktu. Gecenin bir yarısı kapı çalınır. Kapıyı açar. Gelirlerdi yani. Karakoldan kurtardığı adam da olurdu. Karakolun amiri Ali Dayı’ydı. Ali Dayı derdik.

• *Hangi karakol bu?*

– Keçiören Karakolu. Gazino Durağı’ndaki. Biz orayı taşladık. Ufacıktı böyle ya. Vestiyer kadardı. İki tane girişi vardı. Bizim Murat’ı aldılar diye bütün camlarını kırdıydık.

• *Siz de baya deli bir gençlik geçirmişsiniz.*

– Bizim çocuk yuvası vardı. Keçiören Çocuk Yuvası. Harbokulu talebeleri gelemezlerdi. Döverlerdi büyüklerimiz Harbokulu talebelerini. Gazino'ya, Çocuk Yuvası'na hemşirelere takılmaya gelen Harbokulu talebelerini Keçiörenli abilerimiz döverlerdi. Kavgayı da biz çıkarırdık. Bize kavgayı çıkarttırırlardı. Onlar da döverlerdi. Biz maçlarda kavga çıkarırdık. Cazgırlık yapardık. 13-14 yaşlarında rakip tribünlere giderdik. Onlar bize karşılık verdiler mi, hurrraaaa! Arkadaşımın abileri vardı. Üçü de boksördü. Nuri, Zeki. Bir ara '75 Ağır'da şampiyon olmuşlardı.

• *Dinî bayramlarda neler yapardınız?*

– Baya iyi bayram yapardık biz. Baya bayram olduğu belli olurdu. Bi kere Hacıdoğan'da biz, Türklerle beraber yumurta tokuşturduğumu bilirim. Süren Amca vardı. Kesimden kurtulmuş. O adam deliydi yani. Delirmiş. Benim elimde öldü zaten. Son zamanda geldi. Yumurta tokuştururduk herkesle. Hacıdoğan'da Isparta Kahvesi'nin olduğu yer. Taşdöşemez Sokak. Arka tarafı bizim mahalleydi. Baya gezdim oraları. Benim oturduğum ev duruyor daha. O evi hatırlarım.

• *Ermenice sokak isimleri de varmış.*

– Babamın tabelası: Terzi Keğam Tatyos, yazardı. Benim dayım vardı burada. Terzi Karekin.

• *Fransa'ya giden çok olmuş galiba değil mi?*

– Bizim sülalemiz olduğu gibi Fransa'da. Bi dolu insanın sülalesi Fransa'da. Ben irtibat kuramıyorum. Mesela burada Ermenistan'da akrabası olan var. Aramaz. Aynı kendi isminde akrabaları var. Aramazlar.

• *Sizin var mı orda akrabanız?*

– Bizim yok. Ben hiçbir şey bulamıyorum. Anane tarafından yok, babanne tarafından bir oğlan vardı. Dedemden hiçbir şey bulamıyorum. Dedemin akrabalarının lakabı, "Gabedes" der-

lerdi bize, Gabedes olduğunu biliyorum ama. Bir halamız vardı. Çok yaşlıydı. “Gardaşımın adı Rafael”, diye severdi beni. “Rafael” diye severdi beni. Babasının adı Tatyos.

• *Siz kaç kardeşsiniz?*

– Bir ablam, bir de küçük kardeşim var; üç. Avustralya’da küçük kardeşim de. Ben 20 yaşındayken doğdu o. Babamı mecburen alıyorlar askere. Hatta bizim köyde, 15 tane madalyalı var bizde. Baya İstiklal madalyalı, gazi var bizde. Ohannes Kiremitçi. Hrant Kiremitçi, Agop Ayık var. Diğer kasabalara, Keskin’e, Kırıkkale’ye, “Bak burada Ermeniler askere gidiyor” diyorlar. Buralar Ermeni köyü. 1915’te mecburen askere alıyorlar. Ve de gidiyorlar. Kaçan yok. Askerlik bitmiyor ki. Ya kazdığı kuyuya sokuyorlar, ya cepheye. Kazdığı kuyuya atıp öldürüyorlar. Kurşun yetmiyor, kurşun da harcamıyorlar. Kurşuna da yazık, diyorlar. Bunları çok okuyoruz yani. Duyduğum, ayrıca öğrendikçe öğreniyorsun.

• *Babanne bir daha evlenmemiş değil mi?*

– Hiçbiri evlenmemiş. Evlenmezler. Zaten bu benim anane dediğim, dedem kayboluyor ya, geliyor köyde hiç kimse yok ailesinden. Bir büyük dayım var, çocuk. Karısı, akraba falan yok. Ananemi alıyor. Ananem de Protestan şeyine göre yetişmiş. Çok düzgün bir kadın.

• *Evlenen olsa ayıplanır mıydı acaba?*

– Evlenmezlerdi. Hiç evlenen olmazdı.

• *6-7 Eylül Olayları’na dair ne hatırlıyorsunuz?*

– Burada pek bir şey olmadı. Babamlar çok korktu. Evde ne kadar Celal Bayar, Menderes sigarası, içkisi varsa, sabahlara kadar onları attık, döktük. O zamanlarda ben bu kadar korkmuyordum. Gene korkmuyorum ama bunlar korkuyor.

• *Burda yaşamadığınız için...*

– Ama yaşadığım zaman da korkmuyordum. Çocuklarına

burada yaşarken Ermeni ismi koyan benim. Hepsi Serdar, Can falandı. Ben Aret, Arev koydum. Kıza Arlen koyacaktım, akrabalar şaşırttı. Selin koydum.

• *Avustralya’da Türklerle dostluk kuruyor musunuz?*

– Buradan gitme olanlarla değil de, diaspora dedikleri kesimle. Konuştukça ben onlara Türkçe konuşurmaya başladım. Bu Hrant’ın gidip gelmesinden sonra çok şey değişti. Öğrenmeye başladılar Türkiye’deki insanların korkmadığını. Ben onlarla kavga ederim. Bizim Ermeniler korktuğu zaman, Türklerden bile soğuk davrananlar oluyor. Çok cemaatçi var orda. Türk bakkallarından alışveriş yaparın. Konuşurum. Böyle konuştuğum için falan belki. Basına verdiğim röportajlardan sonra petrol bombası attılar evime.

• *Şikâyet ettiniz mi?*

– İsim vermedim. Yanlış adres, dedim. Söylemedim. Bir hafta sonra petrol bombası attılar. Onu da kendim buldum. 15 dakka söndürdüm. Teli açtım, elim yandı, yüzüm yandı. Yanımda çocuk var. Büyürse iş... Ben kapıyı kırdım. Baktım kapı yanyıyor. Daldım, beni tutuyorlar. “Lan sen ne biçim adamsın? Niye söndürüyorsun? Yansın. Ne yapalım?” Elim yanık. Ambulans gelmiyor. İçeriye temizlediler. Kapı yok. “Niye söndürüyorsun? Yansın.” “Lan, olur mu? Yanımda çocuk var.” Bende İngilizce de yok. O arada benim oğlanlar geldi. Söndürdüğüm için bi madalya gibi küçük bi şey, bi de unvan veriyorlar yani. Bir şey kurtar, madalya veriyorlar. Ben kaç kere yaptım. Burada o kadar ucuz ki kahramanlık. Bir sefer yangın çıktı, uyuyan adamı çıkardım. Yere düşen adama dokunmazlar, ambulans çağırırlar. İşte yaşantım şimdi böyle.

• *Teşekkür ederiz.*

Cambazların imtihan yeri: Zir (Yenikent)

TIMUR ÖZKAN

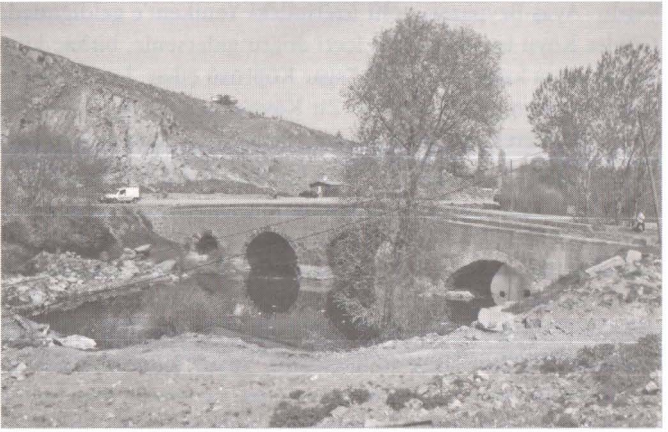
Ünlü gezgin Evliya Çelebi 10 cilt halinde ve 6 bin sayfadan oluşan Seyahatnamesi'nin ikinci cildinde Ankara gözlemlerini anlatır. Anadolu'yu, Kafkasya'yı, Orta Asya'yı ve Balkanlar'ı gezen Evliya'nın; günlük konuşma dili ve akıcı bir üslupla yazdığı bu eserin her sayfasında dikkat çekici gözlem ve öyküler yer alır. Bunları okurken zaman zaman anlatılanların ne kadarının doğru, ne kadarının abartı olduğuna karar veremezsiniz. Evliya Çelebi'nin Ankara notları arasında yer alan ip cambazlarının öyküsü bunlardan biri olarak 300 yıl sonra bugün bile okuyanları şaşırtmakta, acaba doğru mu, abartı mı diye düşündürmektedir:

Kırk senede bir cümle *resenbazar* (ip cambazları) sözbirliği ederek toplanıp birbirlerini yola çekip imtihan etmek için İstanos Deresi'nde ve Anadolu'da Gedüz Kalesi kıyısında panayı kurup, ip cambazlığı ederler.

Bizler dahi işsiz güçsüz adamlar bu dere içinde seyirlerine gidip gördük, *mavi bulutlarda nihayet bulmuş yalçın kayalı dar boğazda kayaların yüksek tepesinde, bir kayadan bir kayaya sağlam frenk ipleri bağlayıp kayalar kesmesin diye iplerin başına postlar bağlayıp, güvenilir adamları silahlarıyla koymuşlar, üstatlar marifetini yaparken bir düşman ipi kesmeye diye gözcü tayin etmişler.*

Altı üstü kayalarda nice bin adamlar toplanıp kayalar insanlarla tıklım tıklım dolmuş ve *aşağı kent içinde akan ırmak kenarında bir hafta önce oturacak ve yatacak yerler yapmışlar, açık yerlere küçük ve büyük çadırlarını kurmuşlar, bu kadar bin Allah'ın kulu seyre durmuşlar.*

Ve *Engürü (Ankara) Paşası'nın mehter takımı kütür kütür dövülüp, dua ve senadan sonra pehlivanlar birbirlerini muhabbet meydanına davet ettiler.*

*Zir Vadisi'nde Zagar Köprüsü ve ip cambazları.
(Fotoğraf: Timur Özkan)*

Öykü böyle başlar ve sonra sıra ile Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinden gelen ip cambazlarının hünerlerini nasıl gösterdiklerini anlatarak devam eder.

İp cambazlarının panayır kurduğu İstanoz Deresi'nin bulunduğu eski adı Büyük İstanoz olan Yenikent, Ankara'ya 30 km uzaklıkta bulunan ve Ankaralı piknikseverlerin iyi bildiği bir

yerdir. Ayaş-Beypazarı yolu üzerindeki Yenikent'e geldiğinizde Gökler Köyü istikametinde içeri doğru giderseniz, birkaç kilometre sonra karşınıza tarihi Zagar Köprüsü çıkar. İşte burası ip cambazlarının toplandığı eski Zir Köyü'nün girişidir, köprüden sonra Zir Deresi boyunca devam ederseniz, o dönemde ip bağlanarak gösteri yapılan ve Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde anlatılan yalçın kayalara ulaşırsınız.

Zir, Büyük İstanoz'un daha sonraki adıdır. 1950'li yıllarda bir toprak kayması sonucu yeri değiştirilen Zir Köyü (Bucuk Köyü'yle birlikte) Yenikent adını almış. Zir Deresi'ni haritalarda ararsanız bulamazsınız çünkü adı artık Ova Çayı'dır. Ama halk arasında hala Zir olarak anılmaktadır. Büyük İstanoz döneminde, kasabanın giriş ve çıkışında yer aldığı yazılan iki kapı bugün yoktur. Zir döneminden ise girişteki köprüden başka bir de cami kalıntısı bulunmaktadır.

Bir zamanların 1000 evli, çarşılı, camili, hamamlı Büyük İstanoz Kasabası, geçimini sof işleyerek sağlamaktaymış. Bugün Yenikent 10 bin nüfuslu ve geçimini kısmen tarım ve sebzecilikle sağlayan bir ilçe.

Hafta sonlarında buraya piknik yapmaya gelen Ankaralılar, yol boyunca yer alan ve içlerindeki mağaralarıyla dikkat çeken bu kayalıkların 300 yıl öncesini pek bilmez. Turizmden pay kapmak için her yerde birbirleriyle yarışan yerel yöneticiler neden bu bölgeyi tanıtmak için bir girişimde bulunmaz?

Bir ölçüde de olsa korunmaya çalışılan piknik alanı Evliya Çelebi'nin adı verilerek çağdaş şekilde düzenlenemez mi? Tepe-ler arasına sembolik ipler gerilerek "ip cambazlarının imtihanı" canlandırılmaz mı? Evliya Çelebi'nin isimlerini vererek hünelerini tek tek anlattığı Üsküdarlı Cambaz Sipahi Mahmut Çelebi, Ispartalı Pehlivan Civelek Ali, Harputlu Pehlivan Suca, Tokatlı Hasan Zamlı Pehlivan, Kerkerli Pehlivan Sahrab, Magribli Pehlivan, Arapkırlı Pehlivan Selim, Cerbeli Pehlivan Nasrettin ve Galatalı Kızkapan Pehlivan Süleyman'ın anıları, temsili resimlerle yaşatılamaz mı? Kısacası Büyük İstanoz'dan ve Zir'den devraldığı tarihi nedeniyle Yenikent, Anadolu'da kültür turizminin keşfedilmeyi bekleyen yerleri arasında bulunuyor ve hem yöneticilerinden hem de gezginlerden daha çok ilgi bekliyor...

TİMUR ÖZKAN 1957 yılında Ankara'da doğdu, 1981'de Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Mimarlık Fakültesi'nden mezun oldu. Türkiye'de ve yurtdışında çeşitli şantiyelerde çalıştı. Öğrencilik yıllarında gezmeye başladı, Türkiye'nin tamamına yakın kısmını ve dünyada yüzden fazla ülkeyi gezdi. Yedi gezi ve bir araştırma kitabı yazan, on bir gezi kitabının da editörlüğünü yapan Özkan'ın; ayrıca çeşitli seçkiler ile gazete ve dergilerde üç yüzden fazla gezi yazısı yayımlanmıştır. Kapsamlı bir gezi literatürüne sahip olan Özkan, Ankara kitapları da toplamaktadır. Ankara'nın yakın tarihine özellikle Cumhuriyet öncesi dönemiyle Cumhuriyetin ilk yıllarına ilgi duymakta ve ilerde Ankara araştırmalarına yönelmeyi planlamaktadır. ozkantimur@yahoo.com

EDA ACARA Darbeden üç yıl sonra, Özal'ın seçildiği yıl doğmuşum. Liseye hiç girmeyeyim ama ODTÜ Sosyoloji'den mezun oldum ardından hem çalıştım hem de St. Mary's Üniversitesi'nde (Halifax, Kanada) yüksek lisans yaptım. Hâlâ çok sevdiğim danışmanım, Dr Val Marie Johnson ile beraber, Kadın Vicdani Retçiler ve Antimilitarizm üzerine tez yazdım ve titiz tedrisatından geçtim. 2010'dan bu yana Queen's Üniversitesi'nin Coğrafya Bölümü'nde doktora öğrencisiyim. Dr. Audrey Kobayashi ile çalışıyorum. Tez konum, Erzene Kirliliği ve Tarımsal Neoliberal Dönüşümü'nün yerel halk tarafından nasıl konumlandırıldığı ile ilgili. İlgi alanlarım arasında, çevre coğrafyası, Orta Doğu'da feminist coğrafyalar ve kültü-

rel coğrafya bulunuyor. Bana, edacara@gmail.com adresinden ulaşabilirsiniz.

ÇAĞLA ÜNLÜTÜRK ULUTAŞ 1980 yılında Ankara'da doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Ankara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim dalında tamamladı. 2006-2011 yılları arasında Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı araştırma görevlisi olarak görev yaptı. 2011 yılından bu yana Pamukkale Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Bilimsel ilgisi emek göçü, kadın emeği, sosyal politika, sağlık sosyolojisi ve çalışma sosyolojisi alanlarında yoğunlaşmaktadır ve söz konusu alanlarda ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır.

ENGİN SARI 1977 Ankara doğumlu. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Anabilim dalında öğretim üyesi. Lisans eğitimini Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümünde yaptı. Yüksek Lisansı'nı Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Sinema Anabilim dalında, "Bir İlişki ve Kültür Örüntüsü Olarak Hemşehrilik" adlı teziyle, Doktorasını ise aynı anabilim dalında, "Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık" başlıklı teziyle tamamladı. Doktora tezi Mardin'de Kültürlerarasılık adıyla (2010) İletişim Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Kültürel çalışmalar ve kültür politikaları, kültürlerarası iletişim, iletişim etnografisi, alternatif medya ve çok-kültürlülük, iletişim araştırmalarında bilgi kuramı ve yöntembilim alanlarında çalışmaktadır. Bu alanlarda bildiri ve yayınlanmış makaleleri vardır.

SERMİN ÇAKMAK 1985 yılında Ankara'da doğdu. Aynı şehirde ilk ve ortaöğrenimini bitirdi. 2003 yılında girdiği ODTÜ Kimya Öğretmenliği Bölümü'nden 2009'da tezsiz yüksek lisans derecesi ile mezun oldu. 2009 yılında Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları yüksek lisans programına başladı ve 2010'da yatay geçiş yaparak eğitimine devam ettiği Ankara Üniversitesi Radyo Televizyon Sinema bölümünden "Türkiye Sinemasında Namus ve Beden Denetimi" isimli yüksek lisans teziyle 2013 yılında mezun oldu. 2011'den bu yana Plato Meslek Yüksekokulu Fotoğrafçılık ve Kameramanlık Programı'nda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

ÖZKAN AGTAŞ 1975 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Kabataş Erkek Lisesi'nin ardından, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde "Mate-

matik” okudu. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ise siyaset bilimi alanında, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde yaptı. Aynı fakültede, siyasal davranış kürsüsünde, doktor araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir. 2013 yılında “Ceza ve Adalet” adlı kitabı (Metis Yayınları) yayınlanmıştır.

TAHIRE ERMAN Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü’nde öğretim üyesidir. Doktorasını City University of New York’ta tamamlayan Dr. Erman’ın ilgi alanları arasında mekân ve aidiyet, gecekondü dönüşümü, neoliberal kentleşme, kentsel hareketler ve direniş mekânları, göç ve kadın, ve kentsel eşitsizlik konuları bulunmaktadır. *Environment and Planning A, International Journal of Urban and Regional Research, Urban Studies, Gender & Society, Women's Studies International Forum, International Journal of Middle East Studies, Middle Eastern Studies, Environment and Behavior, Habitat International, International Journal of Turkish Studies, ve Urban Anthropology* dergilerinin de bulunduğu çeşitli dergilerde makaleleri ve kitap bölümleri yayınlanmıştır. 2001 yılında *Urban Studies* dergisi tarafından verilen en iyi makale ödülüne sahiptir. 2005-2006 akademik yılında Harvard Üniversitesi’nde Fulbright bursiyeri olarak akademik çalışmalar yapan Dr. Erman “*Migrant Governmentality and Integration in the Neoliberal Context: TOKI Housing Estates in the Northern Ankara Entrance and Istanbul Ayazma-Tepeüstü Urban Transformation Projects*” başlıklı MiReKoç Projesi tamamlanmıştır; “Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Yeniden Yerleşme Deneyimleri: Karşılaştırmalı ve Zaman Boyutlu bir Yaklaşım” başlıklı TÜBİTAK projesi ise sürmektedir.

FUNDA ŞENOL CANTEK 1970 Ankara doğumlu. A.Ü. İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü’nden mezun olduktan sonra bir süre basın sektöründe çalıştı. Lisansüstü eğitimini Ankara Üniversitesi SBE, Gazetecilik ABD’nde tamamladı. 1994 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 2010 yılından 2017 yılına kadar Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde görev yaptı. 2017’de 686 No’lu KHK ile ihraç edildi. Başlıca ilgi alanları, gazetecilik uygulamaları, iletişim sosyolojisi, kent sosyolojisi, basın tarihi, toplumsal cinsiyet çalışmaları ve sözlü tarih çalışmalarıdır. Doktora tezi, “Yabancılar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara” adıyla İletişim Yayınevi tarafından 2003 yılında basıldı. 2006 yılında, yine aynı yayınevinden “Sanki Viran Ankara” adlı derleme kitabı yayımlandı. 2012 yılında ise Cumhuri-

yet'in Ütopyası: Ankara adlı derleme kitabı, Ankara Üniversitesi Yayinevi tarafından yayımlandı.

JEAN-FRANÇOIS PEROUSE 1964'te Lyon'da doğdu. 18 yaşına kadar Lyon'un Mont d'Or banliyösünde yaşadı. 1990'da Paris École Normale Supérieure'den beşerî bilimler alanında mezun oldu. Aynı yıl, Paris'deki (INALCO) Doğu Dilleri Üniversitesi'nde Türkçe öğrenmeye ve Toulouse Üniversitesi'nde asistan olarak çalışmaya başladı. 1994'te "*Angora'dan Ankara'ya Bir Başkent'in Doğuşu (1919-1950)*" isimli doktora teziyle sosyal coğrafya şehircilik alanlarında doktora derecesini aldı. 1999'un Eylül ayından itibaren İstanbul'da yaşıyor ve çalışıyor (Marmara Üniversitesi, Fransız Anadolu Araştırma Enstitüsü-IFEA). 2006 senesinden beri Toulouse Üniversitesi ile Galatasaray Üniversitesi arasındaki anlaşma çerçevesinde İstanbul'da sosyoloji dersleri veriyor ve IFEA bünyesindeki İstanbul Şehir Gözlem Merkezi'nde (*Observatoire Urbain d'Istanbul*) araştırmalar yürütüyor. Orhan Pamuk'un *Kar* kitabını Fransızca'ya tercüme etti. *İstanbul. Hatıralar ve Şehir* kitabını Fransızca'ya kazandıran tercüme ekibindeydi. Pek çok akademik süreli yayın ve derlemede İstanbul'un kentsel gelişiminin değişik yüzleri ve Türkiye hakkında Fransızca, Türkçe, Almanca ve İngilizce makaleleri yayımlandı. Halen EJTS (*European Journal of Turkish Studies*, www.ejts.org) dergisinin yayın kurulunda bulunuyor. Yazdığı ve editörlüğünü yaptığı kitaplar arasında, *Villes du Tiers Monde* (Hâtier, 1993), *La Turquie en Marche* (La Martinière, 2004), *Villes et Risques* (Economica/Anthropos, 2006), *Constantinople 1900. Voyage photographique de T. Wild* (Kallimages, 2010) var.

ELİF EKİN AKŞİT 1998'den bu yana Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde görev yapmakta, Hem "Türk Siyasal Hayatı Bilim Dalı", hem "Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset Anabilim Dalı" ve hem de "Kadın Çalışmaları" yüksek lisans ve doktora programlarında dersler vermektedir. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin dergisi olan *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*'de 2009 yılından bu yana editördür. 1995 ODTÜ Kamu Yönetimi'ni bitirdi. 1998'de ODTÜ Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda "Ankara'da Türbeler ve Kadınların İnaniş Biçimleri" başlıklı bir tez yazdı. 2004'te Binghamton Üniversitesi, Tarih Bölümü'nde "Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete Kızların Eğitimi ve Modernleşme ve Milliyetçiliğin Çelişkileri" başlıklı doktora tezini bitirdi. Bu tezi İletişim Yayınları'ndan "Kızların Sessizliği" adıyla yayınlandı. Bunun

dışında yerli ve yabancı dergi ve kitaplarda kadın tarihi, şehir, siyaset, mekân, film konularında pek çok makalesi bulunmaktadır.

ALEV ÖZKAZANÇ 1967 yılında Ankara'da doğdu. Lisans öğrenimini 1989'da ODTÜ Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamladı. University of Essex'de siyaset teorisi alanında yüksek lisans yaptı. 1998 yılında "Türkiye'de Siyasal İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980'lerde Yeni Sağ" adlı tezle Ankara Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1992 yılında araştırma görevlisi olarak girdiği AÜ SBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde 2008 yılından itibaren doçent olarak çalışmaktadır. 1994-2001 arasında çıkan Mürekkep Dergisi'nin yayın kurulunda bulundu ve ilk yazılarını bu dergide yayınladı. 2004-2011 yılları arasında Toplum ve Bilim Dergisi'nin yazı kurulu üyeliğinde bulundu. Halen AÜ SBF'de ve ayrıca Kadın Çalışmaları ABD'de dersler vermekte ve KASAM'da çalışmaktadır. Feminist kuram, psikanaliz, devlet ve iktidar kuramı, yeni sağ ve neoliberalizm, Türkiye siyaseti, toplumsal dışlanma, suç ve cezalandırma temel ilgi alanlarıdır. Yazarın, Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası (2007) ve Neoliberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim (2011) adlı iki kitabı Dipnot Yayınları tarafından yayınlanmıştır.

EYLEM ÜMİT ATILGAN 1975 Gaziantep doğumlu. Lisans öğrenimini tamamladığı Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı asistanı olarak girdi. "Aristoteles'in Devlet Kuramı ve Modern Kuramlara Katkısı" başlıklı teziyle yüksek lisansı, "Kentte Suça Karışmış Çocuklarda Toplumsal Ortam ve Ceza Ehliyeti Araştırmaları" başlıklı teziyle doktorayı tamamladı. Ankara Barosu yayınları arasında 2007 yılında çıkan "Mekândan İmkâna Çocuk Suçluluğunun Habitusu Ceza Ehliyeti İlişkisi" ve Mithat Sancar ile birlikte kaleme aldığı 2009 yılında yayınlanan "Adalet Biraz Es Geçiliyor, Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları" başlıklı kitapları mevcut. Halen aynı fakültede Yardımcı Doçent olarak görevine devam eden Atılğan, Hukuk Sosyolojisi, Hukuk Felsefesi, Yargı Sosyolojisi, Hukukta Empirik Araştırmalar dersleri ve seminerleri vermekte ve Hukuk Kültürü-Erkeklik alanında saha çalışmaları yapmakta. Drama (oyun ve tiyatro pedagojisi) atölyelerine de devam eden Atılğan evli ve Maya'nın annesi.

Her şehirde varlar: Kenarda yaşayanlar... Türlü türlü: Kenara itilenler var, mecburiyetten kenara çekilenler var, bile isteye kenara kayanlar var.

Kenarın Kitabı, şehirlerin kentsel sahnesinin kenarlarına bakıyor. Kentsel dönüşümün gözden ıraklaştırılan sahne arkalarına bakıyor.

Seyyar satıcılar... Kenar mahallelerin ve "Allah'ın unuttuğu yerlere" kurulan TOKİ konutlarının kadınları... Çinçin gibi namlı mahallelerin suçlulukla damgalanmış çocukları... "Markalaşma" peşindeki kentsel turizmin "ayak altından çekilsin" istedikleri...

Ankara'nın yok edilmiş, unutulmuş Ermenilerinin kenarda kalan izleri...

Dış mahallelerin de dışındaki çöplükler, molozluklar... ve "kenar mahalle ekolojileri"...

Eda Acara, Özkan Agtaş, Elif Ekin Akşit-Vural, Eylem Ümit Atılğan, Funda Şenol Cantek, Kübra Ceviz, Sermin Çakmak, Rafael Demirci, Ayhan Geçgin, Tahire Erman, Alev Özkazanç, Jean-François Perouse, Timur Özkan, Engin Sarı, Çağla Ünlütürk Ulutaş'ın katkılarıyla.

